

**INSTYTUT
TURYSTYKI**

**MACIEJ DRZEWIECKI
MAREK A. GRABISZEWSKI
STEFAN IWICKI
ROMANA PRZYBYSZEWSKA-
GUDELIS**

**ZAGOSPODAROWANIE
PRZESTRZENNE
TERENÓW
REKREACYJNYCH
W MIEŚCIE
I REGIONIE**

**MACIEJ DRZEWIECKI
MAREK A. GRABISZEWSKI
STEFAN IWICKI
ROMANA PRZYBYSZEWSKA-
GUDELIS**

**ZAGOSPODAROWANIE
PRZESTRZENNE
TERENÓW
REKREACYJNYCH
W MIEŚCIE
I REGIONIE**

**Wybrane studia metodyczne
i planistyczne
z województwa bydgoskiego**

Warszawa 1988

INSTYTUT TURYSTYKI

KOLEGIUM REDAKCYJNE WYDAWNICTW INSTYTUTU TURYSTYKI

Krzysztof Antoniak, Julian Bystrzanowski, Izabella Dzierżanowska,
Grzegorz Gołembski, Andrzej Jagusiewicz /wiceprzewodniczący/,
Krzysztof Łopaciński /przewodniczący/, Barbara Mikołajewska,
Krzysztof Przecławski, Romana Przewbyszewska-Gudelis, Teresa
Skańska, Ryszard Szczeciński, Stanisław Wawrzyniak, Marek
Ziółkowski /sekretarz/

REDAKTOR : doc. dr Stanisław Wawrzyniak

6774

Rysunki wykonały : Irena Banach, Anna Roś

Instytut Turystyki, Dział Wydawnictw, ul. Merliniego 9 a, 02-511
Warszawa, tel. 48-85-60
Nakład 300, B 5, K-15, cena 500 zł
Druk: KOLDRUK zam. 73/88

SPIS TREŚCI

Stanisław Wawrzyniak: PRZEDMOWA. REKREACJA W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM - NIEKTÓRE PROBLEMY I DYLEMATY	7
--	---

ROZDZIAŁ I

Romana Przybyszewska-Gudelis: ZAŁOŻENIA METODYCZNE PROGRAMU KOMPLEKSOWEGO ZAGOSPODAROWANIA REKREACYJNEGO BYDGOSZCZY I JEJ STREFY PODMIEJSKIEJ	17
1. Czas wolny i jego wykorzystanie	17
2. Rekreacja - pojęcie, podział	21
3. Rekreacja mieszkańców dużego miasta w aspekcie społeczno-gospodarczych warunków życia	28
4. Zakres merytoryczny studiów na temat rekreacji mieszkańców Bydgoszczy	37
5. Prognoza rozwoju rekreacji mieszkańców Bydgoszczy	39

ROZDZIAŁ II

Maciej Drzewiecki: KONCEPCJA ROZWOJU REKREACJI W BYDGOSZCZY	43
1. Wzorce przestrzennych rozwiązań rekreacji wielkomiejskiej	43
2. Ocena poziomu zaspokojenia potrzeb rekreacyjnych mieszkańców Bydgoszczy	51
3. Koncepcja systemu rekreacji w mieście	76
4. Zagospodarowanie terenów osiedlowych i międzyosiedlowych	92

5. Ogólnomiejskie obiekty i urządzenia rekreacyjne	101
6. Wykorzystanie studium rekreacji do działalności służb miejskich i realizacji zagospodarowania rekreacyjnego miasta	112

ROZDZIAŁ III

Stefan Iwicki: PROGRAM ROZWOJU REKREACJI CODZIENNEJ I COTYGODNIOWEJ W STREFIE PODMIEJSKIEJ BYDGOSZCZY	124
1. Predyspozycje przyrodnicze i komunikacyjne strefy	124
2. Obecny stan ruchu i zagospodarowania turystycznego	136
3. Wnioski z analiz stanu istniejącego	139
4. Ogólna koncepcja zagospodarowania strefy podmiejskiej Bydgoszczy	141

ROZDZIAŁ IV

Stefan Iwicki: ZASADY TURYSTYCZNEGO ZAGOSPODAROWANIA TERENÓW POJEZIERNYCH NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA BYDGOSKIEGO	158
1. Wstępna typologia turystyczna terenów pojeziernych	158
2. Charakterystyka podstawowych form zagospodarowania turystycznego	161
3. Przyrodnicze uwarunkowania zagospodarowania turystycznego	163
4. Ogólne zasady rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych	171
5. Zasady rozwiązań technicznych	177

6. Zasady użytkowania i zagospodarowania stref przywodnych	180
7. Wykorzystywanie i urządzenie zieleni	182
8. Pojemność terenów turystycznych	186
9. Zasady zagospodarowania turystycznego terenów chronionych	192
10. Ocena poszczególnych typów terenów turystycznych i wytyczne do ich zagospodarowania	195
11. Wnioski końcowe	219

ROZDZIAŁ V

Marek A. Grabiszewski: PRZESTRZENNO-FUNKCJONALNY UKŁAD SZŁAKU KRAJOZNAWCZEGO NA PRZYKŁADZIE PĘTLI SZŁAKU PIASTOWSKIEGO W WOJ. BYDGOSKIM	221
1. Wprowadzenie	221
2. Predyspozycje rejonu Szlaku Piastowskiego do pełnienia funkcji turystycznej	223
3. Koncepcja przebiegu Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim	243
4. Wnioski odnoszące się do planowania i realizacji	254
Bibliografia	258
Spis tabel	265
Spis rysunków	267
Streszczenie	269
Summary	275
Резюме	281

PRZEDMOWA

Rekreacja w planowaniu przestrzennym – niektóre problemy i dylematy

Mieszkanie, praca, wypoczynek – te trzy funkcje, plus cyrkulacja, zajmują w doktrynie planowania przestrzennego szczególnie ważne miejsce. Znajduje to swoje odbicie w konstrukcjach planów przestrzennych na wszystkich poziomach – od planów miejscowych po plany krajowe. Rzecz jasna, w różnych okresach funkcje rekreacyjne były traktowane w zależności od aktualnej oceny istniejących i przewidywanych potrzeb społecznych. W miarę rozwoju warunków umożliwiających coraz szersze uczestnictwo społeczeństw w różnych formach rekreacji i towarzyszących temu przemianach w stylu życia – rola funkcji rekreacyjnych w planowaniu przestrzennym wyraźnie wzrastała i dziś zajmuje pozycję równorzędną z innymi funkcjami. Zasadność tego stwierdzenia wynika z przeglądu konkretnych rozwiązań prezentowanych w planach przestrzennych oraz znajduje swoje odbicie w licznych rozważaniach teoretycznych¹. Wynika to również z określonych, naczelnych celów polityki społecznej, gospodarczej i przestrzennej, które są wprowadzane w różny sposób formułowane, lecz w gruncie rzeczy, przynajmniej w ostatnich czasach, można je sprowadzić do popra-

1. Przykłady można znaleźć m.in. w najnowszej pracy E. Goldzamta i O. Szwidkowskiego, gdzie problematyka rekreacji przewija się w wielu miejscach, a w szczególności w rozdz. I.4 "Regiony i osadnictwo krajobrazowe rekreacyjne" oraz II.2 "Praca, mieszkanie i wypoczynek w układzie przestrzennym miasta". Autorzy dają tu przegląd ważniejszych opracowań planistycznych oraz prac teoretycznych /studialnych/.

wy jakości życia ². W naszej Konstytucji z 1952 r., w odniesieniu do rekreacji, ten naczelny cel zapisany jest w art. 59, gdzie m.in. stwierdza się: "Organizacja wczasów, rozwój turystyki, uzdrowisk, urządzeń sportowych, domów kultury, klubów, świetlic, parków i innych urządzeń wypoczynkowych stwarzają możliwość zdrowego i kulturalnego wypoczynku dla coraz szerszych rzesz ludu pracującego miast i wsi" ³. W ślad za tym w wielu innych aktach określających cele polityki państwa, a także władz regionalnych i nierzadko lokalnych, problemy rekreacji nie uykają z pola widzenia.

Jak wiadomo, jednym z podstawowych instrumentów polityki i gospodarki przestrzennej są plany przestrzenne. Planowanie przestrzenne mające być ze swojej istoty potężnym narzędziem racjonalnego kształtowania przestrzeni stało się instrumentem zawodnym.

Z badań prowadzonych przez Polską Akademię Nauk nad diagnozą stanu gospodarki przestrzennej Polski ⁴ wynika jednoznacznie, że pomimo istnienia planów przestrzennych i ich stałego aktualizowania, stan tej gospodarki jest wysoce niezadowalający. Liczne nieprawidłowości w układach przestrzennych i ich funkcjonowaniu nie tylko nie stwarzają warunków umożliwiających sprawniejsze działanie całej gospodarki; nie usuwają niekorzystnych różnic w poziomie zagospodarowania i nie sprzyjają poprawie warunków życia ludności, lecz przeciwnie - prowadzą do wielorakich konfliktów, degradacji walorów i zasobów środowiska, a w ślad za tym do poważnych zagrożeń ekologicznych występujących na coraz większych obszarach. Nic więc dziwnego, że

2. Należy się zgodzić z J. Goryńskim /1982/, który uważa, że ten hedonistyczny cel, sformułowany w krajach o różnorodnych ustrojach politycznych, powinien być zmodyfikowany pod kątem etyki międzypokoleniowej. Chodzi tu o to, że interesy przyszłych pokoleń w wielu dziedzinach nie będą się pokrywały, a nawet mogą być sprzeczne z krótkowzrocznie ujmowanymi postulatami poprawy jakości życia obecnego pokolenia.

3. Konstytucja PRL - KiW - Warszawa 1968 s. 33.

4. Wyniki tych badań prezentowane są m.in. w Biuletynach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, PAN z lat 1981-85.

podnoszą się coraz liczniejsze głosy krytyki pod adresem planowania przestrzennego; krytyki obejmującej nie tylko filozofię i doktrynę tego planowania, lecz również stosowaną metodologię. Główne zarzuty, jakie są podnoszone, dotyczą: ⁵

- statycznego i teleologicznego charakteru planowania przestrzennego projektującego określone stany przyszłościowe bez uwzględnienia pełnego sprzeczności procesu, który miałby ewentualnie do tych stanów prowadzić,

- nieoperacyjności planów przestrzennych, polegającej na tym, że nie są one rzeczywistym instrumentem regulacji zjawisk i procesów zachodzących w przestrzeni,

- hierarchicznego układu planowania przestrzennego /dyrektywy od planowania krajowego w dół/, co prowadzi do odspóleczenia procesu planowania,

- braku rzeczywistego, a nie tylko werbalnego, powiązania planowania przestrzennego z planowaniem społeczno-gospodarczym, co czyni, że to pierwsze ma charakter ekonomiczny, to drugie zaś - aprzestrzenny.

Nowa ustawa o planowaniu przestrzennym z 1984 r. w jakimś stopniu uwzględnia ową krytykę, wiążąc wyraźniej planowanie przestrzenne z planowaniem społeczno-gospodarczym /współzależność obu rodzajów planowania, wspólne perspektywy czasowe planów perspektywicznych, wydzielanie etapów 5-letnich/, znoszenie formalnej hierarchiczności planów oraz ustalanie zarysu procedury mającej prowadzić do uspołecznienia procesu planowania przestrzennego. W związku z tym oraz w wyniku kryzysu gospodarczego i wprowadzania reformy w zarządzaniu i sterowaniu gospodarką szczególnego znaczenia nabierają badania związane z poszukiwaniem racjonalnych metod i instrumentów przydatnych w osiąganiu celów polityki przestrzennej. Badania te uwzględniają, czy też uwzględniać muszą, zmiany zachodzące w samym modelu planowania ewoluującego w kierunku planowania zintegrowanego /kompleksowego/ i "poziomego", umożliwiające tworzenie podstaw formułowania i osiągania celów polityki przestrzennej,

5. Podaję za B. Jałowieckim /1987/

przede wszystkim na szczeblu lokalnym, co - przynajmniej w założeniu - stwarza korzystniejsze warunki do podnoszenia stopnia satysfakcji społecznej.

Jak już wspomniano, w dotychczasowych opracowaniach planów przestrzennych nie pomijano zagadnień wypoczynku jako jednej z ważnych funkcji społecznej i przestrzennej. Miało to swoje odbicie w wydzielaniu w planach przestrzennych odpowiednich terenów pod te funkcje i określaniu charakteru i wielkości /pojemności/ wyposażenia we właściwe obiekty i urządzenia zapewniające zaspokojenie istniejących i przewidywanych potrzeb w tym zakresie. Głównym problemem było tu możliwie trafne określenie wielkości i struktury tych potrzeb. Tylko w nielicznych wypadkach problemem był wybór odpowiednich terenów pod te funkcje, chociaż nierzadko występował przy tym dylemat wynikający z konfliktu interesów między rekreacją a innymi funkcjami. Oczywiście, problemy te różniły się w zależności od skali planów przestrzennych. Nieco inaczej kształtowały się one w skali planów miejscowych, a inaczej w planowaniu regionalnym i krajowym. Przy czym w tych pierwszych występujące problemy uzależnione też były od tego, czy funkcje rekreacyjne miały charakter endogeniczny czy egzogeniczny oraz od stopnia nasilenia tych funkcji, co z kolei wiązało się z rekreacyjną atrakcyjnością określonych terenów.

W metodologii planowania przestrzennego szczególnie ważne jest rozpoznanie stanu istniejącego obszaru, dla którego opracowywany jest plan. Jest to pierwsza i nie do pominięcia faza prac nad planem przestrzennym. Przy czym odpowiedź na pytanie: co i jak jest, musi być na tyle głęboka, by można doprowadzić do możliwie pełnej diagnozy tego stanu, a więc odpowiedzieć także na pytanie: co jest dobrze, a co źle, łącznie z poznaniem przyczyn tego stanu. Dopiero na tej podstawie można formułować cele i ograniczenia planu, posługując się badaniami prognostycznymi, analizami potencjalnych możliwości środowiska geograficznego oraz szeregiem wielu innych badań i analiz pomocniczych. W warsztacie planowania przestrzennego, w tych fazach prac nad planem, szczególnie pomocne są wyniki badań i ekspertyz nauko-

wych, dotyczące całości gospodarki przestrzennej bądź też wybranych zagadnień.

W odniesieniu do problematyki związanej z rekreacją prace takie najczęściej były wykonywane w byłym Zakładzie Zagospodarowania Turystycznego, a od 1972 r. w Instytucie Turystyki. Dotyczyły one między innymi potencjalnych możliwości środowiska geograficznego /oceny walorów turystycznych, pojemności obszarów z walorami turystycznymi, stanu zagospodarowania turystycznego, ocen wykorzystania bazy turystycznej itp./, wielkości i struktury ruchu turystycznego i prognoz jego rozwoju, wreszcie koncepcji i programów zagospodarowania turystycznego /rekreacyjnego/ w różnych okresach. Prace te w mniejszym stopniu odnosiły się do określonych jednostek osadniczych, częściej dotyczyły większych jednostek przestrzennych /województw/ lub całego kraju. Ich przydatność w pracach nad koncepcją konkretnych planów przestrzennych jest różnie oceniana, wszakże fakt, że nie mała liczba tych opracowań była wykonana na zlecenie lub na wniosek zainteresowanych jednostek planistycznych, pozwala wnosić, że były one istotnie pomocne w opracowywaniu planów. Potwierdza to w pełni przegląd koncepcji planów przestrzennych, przy czym można zauważyć pewną dyfuzję innowacji, co wyraża się naśladownictwem metod, zasad i koncepcji stosowanych rozwiązań w zagadnieniach rekreacji. W tym świetle ważne jest szersze udostępnianie tego typu prac studialnych poprzez ich publikację.

Niniejsza praca jest przykładem studiów metodycznych i koncepcyjnych nad zagospodarowaniem rekreacyjnym dużego /w warunkach polskich/ miasta, jakim jest Bydgoszcz, jego strefy podmiejskiej oraz całego województwa, które z racji bogatych i zróżnicowanych walorów turystycznych jest rozwojowym obszarem recepcyjnym również dla ruchu z innych regionów kraju. Jest rzeczą oczywistą, że w pracy tej prezentowane koncepcje tylko częściowo uwzględniają interesy innych działów i podmiotów gospodarki, a nakierowane są przede wszystkim na tworzenie takich układów, które w możliwie optymalnym stopniu zapewniają zaspokojenie potrzeb rekreacyjnych jednostki i społeczeństwa. Uwzględniane są przy tym istniejące uwarunkowania. Autorzy publikacji

szczególnie akcentują kwestię ochrony środowiska. Widać to wyraźnie w pierwszym rozdziale omawiającym metodyczne założenia budowy programu kompleksowego zagospodarowania rekreacyjnego Bydgoszczy i jej strefy podmiejskiej /R. Przybyszewska - Gudelis/. Potrzeby i możliwości rozwoju rekreacji w obrębie miasta Bydgoszczy w formie całościowej koncepcji prezentowane są w rozdziale drugim /M. Drzewiecki/, program zaś rozwoju rekreacji codziennej i cotygodniowej w strefie podmiejskiej Bydgoszczy w rozdziale trzecim /S. Iwicki/. Opracowania te operują perspektywą czasu sięgającą roku 2000 i z oczywistych powodów nie są powiązane z konkretnymi planami i zamierzeniami gospodarczymi. Stanowią wszakże materiał do wykorzystania w kompleksowym planowaniu społeczno-gospodarczym i przestrzennym.

Nieco inny, bardziej uniwersalny charakter mają następne rozdziały tej pracy, wprawdzie nadal autorzy czerpią przykłady z terenu województwa bydgoskiego, lecz na tych przykładach wypracowują ogólne zasady mogące mieć zastosowanie na innych terenach. Chodzi przy tym o dwa dość istotne zagadnienia: zasady zagospodarowania rekreacyjnego terenów pojeziernych, co ma szczególnie znaczenie wobec nierzadko spotykanych błędów powodujących degradację środowiska /S. Iwicki/ oraz przykład rozwiązywania problemów kształtowania przestrzenno-funkcjonalnego szlaku krajoznawczego o dużych walorach poznawczych /M.A. Grabiszewski/.

Całość pracy oparta została na studiach wykonanych w latach 1977 - 1984 w placówce Instytutu Turystyki w Bydgoszczy, obecnym Zakładzie Zagospodarowania Regionów i Miejscowości Turystycznych. Dotyczy to w szczególności trzech większych opracowań o następujących tytułach:

- "Koncepcja zagospodarowania turystycznego Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim".

Opracowanie wykonane na zlecenie wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego w Bydgoszczy w roku 1977 przez zespół w składzie: R. Przybyszewska-Gudelis /kier. zespołu/, M. Drzewiecki, R. Dysarz, M.A. Grabiszewski, M. Dombrowicz.

- "Koncepcja kompleksowego zagospodarowania rekreacyjnego Bydgoszczy wraz z jej strefą podmiejską do roku 2000".

Opracowanie wykonane na zlecenie Prezydenta m. Bydgoszczy w latach 1981-1982 przez zespół w składzie: R. Przybyszewska-Gudelis /kier. zespołu/, M. Drzewiecki, S. Iwicki, R. Dysarz, M.A. Grabiszewski.

- "Wytyczne do zagospodarowania terenów turystycznych w woj. bydgoskim".

Opracowanie wykonane w latach 1983-1984 na zlecenie Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego w Bydgoszczy przez zespół w składzie: S. Iwicki /kier. zespołu/, R. Przybyszewska-Gudelis, A. Zwoliński, J. Owsiak, M. Drzewiecki, M. Dombrowicz.

W związku z wspomnianą wyżej - i jak można sądzić w pełni uzasadnioną - krytyką planowania przestrzennego należałoby również spojrzeć krytycznie na owe prace studialne /badawcze/, mające najczęściej na celu pogłębienie określonych problemów. Skupiając uwagę na pracach dotyczących zagadnień rekreacji i wydzielając pewne grupy tych prac, można zauważyć, że pozostają w nich pewne problemy nie rozwiązane lub potraktowane powierzchownie czy jednostronnie albo całkowicie pomijane, mianowicie:

- W pracach o charakterze diagnostycznym zbyt słabo lub zbyt powierzchownie rozpoznawane są przyczyny stanu istniejącego. Lepsza, pełniejsza znajomość czynników wpływających na proces prowadzący do określonych struktur w zagospodarowaniu rekreacyjnym, tak w skali lokalnej jak i regionalnej, nie tylko umocni wnioski diagnostyczne, lecz co ważniejsze, może być również użyta do prawidłowego kształtowania i wykorzystania instrumentów polityki przestrzennej w celu usuwania zaistniałych nieprawidłowości i zapobiegania niepożądanym zjawiskom. Nie jest to jednak sprawa prosta. Złożoność i mnogość tych czynników, zróżnicowana moc ich oddziaływania, wymaga interdyscyplinarnych badań uwzględniających aspekty prawne, ekonomiczne, socjologiczne, kulturowe i inne, a wszystkie rozpatrywane na

tle uwarunkowań przestrzennych. Otwiera się tu szerokie pole badań, których wyniki mogą w istotny sposób wpłynąć na przyszły kształt planów zagospodarowania przestrzennego obszarów o funkcjach rekreacyjnych.

W pracach o charakterze prognostycznym głównym problemem staje się wybór odpowiednich metod. Przy czym w warunkach szczególnie dużej niepewności co do kierunków i tempa zmian społecznych i gospodarczych praktycznie żadna z metod nie gwarantuje uzyskania najbardziej prawdopodobnej projekcji przebiegu procesów i stanu przyszłego uczestnictwa społeczeństwa w różnych formach rekreacji oraz jego przestrzennego zróżnicowania. Rodzi się stąd potrzeba wypracowania różnych scenariuszy rozwoju przy jednoczesnym wyraźnym opisanu warunków niezbędnych do realizacji określonego scenariusza. Trudności z tym związane polegają na zbyt słabej i ogólnikowej znajomości reakcji społeczeństwa /różnych grup społecznych/ na określone warunki oraz sposobów zachowania się podmiotów gospodarki turystycznej oraz innych podmiotów tworzących niezbędną infrastrukturę.

- Również wiele problemów rodzi wypracowywanie zasad zagospodarowania rekreacyjnego w określonych warunkach środowiska geograficznego. O ile wypracowanie zasad ogólnych wydaje się być względnie łatwe, o tyle trudniejsze staje się wypracowanie zasad bardziej szczegółowych. Przykładem mogą tu być takie problemy, jak wiązanie funkcji rekreacyjnych z innymi funkcjami społeczno-gospodarczymi, zwłaszcza z rolnictwem, leśnictwem, rybołówstwem, w sposób wzajemnie wspomagający te funkcje; problem strukturalnego wiązania osadnictwa turystycznego z istniejącą siecią osadniczą, co szczególnie ostro występuje zwłaszcza na obszarach pojeziernych⁶; problemy związane z tak

6. Dość powszechnie występującym zjawiskiem jest wyraźne oddzielanie obszarów osadnictwa rekreacyjnego od istniejących jednostek osadniczych, a nie zawsze i nie wszędzie jest to w pełni uzasadnione. Przestrzenno-funkcjonalne wiązanie zagospodarowania rekreacyjnego z istniejącymi jednostkami osadniczymi /dotyczy to przede wszystkim wsi/ w wielu wypadkach przyczyniałoby się do obopólnych korzyści, nawet jeśli z tego powodu podstawowy walor dla rekreacji /np. jezioro/ byłby nieco oddalony /zob. Wawrzyniak S. - 1980 i 1985/.

zwaną komplementarnością zagospodarowania i inne. Jednocześnie warto podkreślić znaczenie i wagę tego typu badań, ich wyniki bowiem mogą stanowić podstawę do formułowania pewnych wskaźników społecznych i ogólnych zasad przydatnych w planowaniu przestrzennym obszarów, na których występują między innymi funkcje rekreacyjne.

- Najwięcej problemów występuje w pracach o charakterze "planów /programów/ przestrzennych zagospodarowania rekreacyjnego /turystycznego/". Ujęcie tej nazwy w cudzysłów jest uzasadnione, ponieważ najczęściej nie są to plany sensu stricto, a tylko studia, które są /lub nie/ wykorzystywane przy opracowywaniu kompleksowego planu przestrzennego zagospodarowania. Ich przydatność w pracach planistycznych nie ulega wątpliwości, jednakże zarzuty kierowane generalnie pod adresem planowania przestrzennego w pewnej mierze dotyczą również owych prac studialnych.

W pracach tych kumulują się problemy specyficzne dla wyżej wymienionych grup opracowań oraz dochodzą inne, z których za najważniejsze należałoby uznać co najmniej dwa. Po pierwsze, oprócz odpowiedzi na podstawowe pytania: co, gdzie? - należałoby również odpowiadać na pytanie: co, kiedy i przez kogo? Inaczej mówiąc, w bardziej szczegółowy sposób uwzględniać podmioty gospodarujące oraz czynnik czasu. Po drugie - i to wydaje się znacznie trudniejsze - należałoby w takich opracowaniach poszukiwać odpowiedzi na pytanie: jak to osiągnąć? jakimi środkami?

Dotychczasowe opracowania planistyczne, w tym również wspomniane prace studialne, koncentrowały się na określeniu pożądaných struktur przestrzennych, wychodząc z założenia, że system decyzji lokalizacyjnych zapewni realizację założonych celów. W praktyce okazało się to wysoce niewystarczające. Istnieje zatem potrzeba poszukiwania i stosowania szerszej instrumentacji umożliwiającej osiągnięcie tych celów. Nie jest to jednak problem, który mógłby być rozwiązany w pracach planistyczno-studialnych dotyczących zagadnień turystyki i rekrea-

cji. Wpierw musi być opracowany i praktycznie sprawdzony system instrumentów polityki przestrzennej w całości, dopiero wtedy będzie można uzupełniać czy też adaptować ten system pod kątem osiągania celów w przestrzennej gospodarce turystycznej. Nie oznacza to jednak, że w opracowaniach związanych z turystyką i rekreacją nie można również poszukiwać odpowiednich sposobów osiągania założonych celów, mając przy tym na względzie ogólny postulat uspołecznienia procesu planowania. Z tym ostatnim wiąże się jeszcze jedno ważne zagadnienie, które można by hasłowo ująć jako: "turystyka a korzyści lokalne" - jakie one są rzeczywiście w naszych warunkach, zwłaszcza w ocenie społeczności lokalnych; co należałoby zmienić, by bilans korzyści i strat stanowił wartość dodatnią dla społeczności lokalnych.

W powyższych uwagach świadomie pominięto niektóre znane problemy występujące w planowaniu zagospodarowania rekreacyjnego, jak choćby zagadnienia rekreacji cotygodniowej w strefach podmiejskich na obszarach zagrożenia ekologicznego; konflikty związane z występowaniem niektórych form rekreacji i jej intensywnością a ochroną środowiska; problemy wynikające z dekapitalizacji majątku trwałego w zagospodarowaniu rekreacyjnym i wiele innych. Starano się natomiast zasygnalizować te zagadnienia, które dotąd nie znajdują pełnego odbicia w pracach planistycznych, a które otwierają nowe pola badań.

ROZDZIAŁ I

Założenia metodyczne programu kompleksowego zagospodarowania rekreacyjnego Bydgoszczy i jej strefy podmiejskiej

1. CZAS WOLNY I JEGO WYKORZYSTANIE

Problem czasu wolnego i jego właściwego wykorzystania nabiera coraz większego znaczenia ze względu na odczuwalny w ostatnich latach przyrost liczby dni wolnych od pracy i nauki, a także ze względu na trudne warunki życia.

Nie są dotąd znane konsekwencje socjologiczne i psychologiczne stałych stresów generowanych przez trudne sytuacje życia publicznego, wiadomo jednak, że nie pozostają one bez wpływu na atmosferę życia rodzinnego i środowiska zakładu pracy.

Nie doceniane i jeszcze trudniejsze do eliminacji wydają się być zdrowotne, wychowawcze i moralne długotrwałe skutki polskiego kryzysu społeczno-gospodarczego lat osiemdziesiątych. W sferze potrzeb rekreacyjnych reperkusje wyrażać się mogą m.in. błędnymi nawykami wypoczywania i stratami zdrowotnymi niemożliwymi do odrobienia. Ponadto wzrastają niedobory inwestycyjne w zakresie urządzeń przeznaczonych dla rekreacji, tj. w dziedzinie uznawanej za nieprodukcyjną i przez to przesuwaną zawsze na ostatnie miejsce w hierarchii zaspokajania potrzeb.

Wolny czas, tj. czas po pracy i zajęciach obowiązkowych, oprócz czasu poświęcanego na sen i zaspokojenie innych potrzeb fizjologicznych, może stanowić pozytywny lub negatywny czynnik życia, który powinien być spożytkowany na relaks, przyjemności powodujące odnowę sił psychicznych i fizycznych oraz rozwój

osobistych zdolności i zainteresowań. Może on jednak przemienić się w okres walki z różnorodnymi uciążliwościami życiowymi, które stają się bardziej męczące niż praca zawodowa lub nauka w szkole.

Dodać tu trzeba, że nadmiar wolnego czasu w określonych warunkach może wpływać negatywnie w jeszcze inny sposób na część społeczeństwa, zwłaszcza zaś na młodzież: wobec braku warunków i bodźców do właściwego spożytkowania energii i zainteresowań może powodować bezczynność, nudę, a w konsekwencji wyszukiwanie zajęć wypełniających tę pustkę, co często przejawia się w akcjach moralnie negatywnych - w chuligaństwie czy pijanństwie.

Od czego zależy prawidłowe spożytkowanie czasu wolnego?

Po pierwsze, od warunków indywidualnych życia jednostki: od ogólnego bilansu czasu, obciążenia zajęciami rodzinnymi i zawodowymi, odległości od miejsca pracy, odporności na zmęczenie, od zainteresowań osobistych, sytuacji ekonomicznej.

Po drugie, od cech wrodzonych i nabytych umiejętności organizacji czasu wolnego

Po trzecie, od organizacji otaczającej przestrzeni, przede wszystkim zaś od wzajemnego układu, a także funkcji i formy elementów środowiska życia: mieszkania, miejsca pracy, miejsca dokonywania zakupów codziennych i okresowych, odległości od przystanków komunikacji zbiorowej lub własnego garażu, a zwłaszcza dostępności i odległości komunikacyjnej ośrodków rekreacji¹ od miejsc zamieszkania;

Po czwarte, od innych warunków zewnętrznych, związanych z organizacją życia publicznego: komunikacji zbiorowej, handlu, rzemiosła, imprez kulturalnych, rozrywkowych, sportowych, działalności klubów osiedlowych czy ogródków działkowych.

1. Pojęcie "rekreacji" używane jest w publikacji jako nadrzędne znaczeniowo w stosunku do wszystkich form regeneracji i rozwoju sił psychiczno-fizycznych w czasie wolnym od zajęć obowiązkowych /por. T. Bartkowski, 1986, J. Warszńska i A. Jackowski, 1979, M. Drzewiecki 1983/.

W zasadzie dla prawidłowego wykorzystania czasu wolnego niezbędne jest skojarzenie pozytywnych sytuacji we wszystkich czterech wyżej wymienionych punktach.

Niestety, i to nie tylko w dzisiejszej trudnej sytuacji Polski, ale w wielu jeszcze innych krajach za mało uwagi poświęca się sprawom prawidłowego wykorzystania czasu wolnego: głównym działaniem jest zazwyczaj organizowanie rozmaitych imprez i zajęć rozrywkowych, nie zaś kształcenie umiejętności właściwego gospodarowania czasem wolnym. Nie dba się także o przygotowanie dla rekreacji przestrzeni miejskiej. Ta ostatnia dziedzina należy do wyjątkowo trudnych i skomplikowanych, wymaga długofalowego kształtowania, a dotyczy przy tym różnych skal: od mieszkania poprzez skalę osiedla i dzielnicy do przestrzeni miasta i strefy podmiejskiej.

Rozpatrując fizjonomię miast, ich zewnętrzny wyraz estetyczny i krajobrazowy odzwierciedlający występujące funkcje w historycznym ich układzie, stwierdzić trzeba, że w minionych epokach dominanty przestrzenne odpowiadały najważniejszym w życiu miasta dziedzinom, mianowicie:

Cecha obronności wywarła piętno na kształcie miasta, jego zwartości, pozostawiła mury, baszty, fortece.

Rola religii uzewnętrzniła się w górujących w panoramach miast wieżach kościołów, wielkich kubaturach klasztorów i świątyń, w emocjonalnie oddziałującej monumentalnej architekturze.

Funkcja handlu ukształtowała ciągi uliczne, pasáže ze sklepami, a potem domy towarowe w centralnych częściach dużych miast. Funkcje administracyjne, naukowe i kulturalne w wielu miastach odczytuje się poprzez formę i kubaturę budowli. Przemysł w ostatnim wieku pozostawił szereg potężnych brył architektonicznych, wysokich kominów, a niekiedy oddzielił miasta od rzek przez nie przepływających /np. w Bydgoszczy/.

Wreszcie funkcja mieszkaniowa, podstawowa dla ludności miejskiej, odgrywa w dziejach miast bardzo ważną rolę w krajobrazie urbanistycznym wewnętrznym i zewnętrznym, niezależnie

od różnicowania stylowego i regionalnego.

Dopiero od niedawna coraz większy wpływ na krajobraz miasta zaczyna wywierać funkcja związana z rekreacją czynną społeczeństwa. Jest ona wyrazem pozytywnych, zbiorowych i indywidualnych działań społeczeństwa w czasie wolnym od zajęć niezbędnych i obowiązkowych, sprzyja utrzymywaniu zdrowia oraz równowagi fizycznej i psychicznej mieszkańców miasta. Ta właśnie funkcja staje się widoczna w miejskim pejzażu w postaci stadionów, hal sportowo-widowiskowych, parków wyposażonych w urządzenia rekreacyjne, basenów kąpielowych, osiedlowych i międzyblokowych zespołów boisk i placów zabaw dziecięcych, zespołów ogrodów działkowych itd. Także w krajobrazie strefy podmiejskiej coraz więcej elementów zagospodarowania przestrzennego wiąże się z krótkotrwałymi wyjazdami mieszkańców w celu wypoczynkowym.

W krajach, w których osiągnięto już określoną stabilizację ekonomicznego poziomu społecznego, należne miejsce zajmuje tzw. nadbudowa społeczna i kulturalna, co sprzyja utrzymaniu wysokiej pozycji zagospodarowania rekreacyjnego w hierarchii zaspokojenia potrzeb mieszkańców. W krajach o niższym stopniu rozwoju gospodarczego problematyka zagospodarowania rekreacyjnego, mimo swojej wagi społecznej, schodzi na dalsze miejsce jako sfera nieprodukcyjna, a jej związek przyczynowo-skutkowy z efektami gospodarki nie jest doceniany.

Tymczasem warto sobie uświadomić, że obywatel, posiadający prawo do miesięcznego urlopu w ciągu roku i pięciodniowego tygodnia pracy, dysponuje wolną aż jedną trzecią czasu w bilansie całorocznym /co oznacza, że średnio po dwóch dniach pracy następuje dzień wolny/. Dlatego też nad sprawą rekreacji w miastach nie można przejść do porządku dziennego, odkładając ją na dalsze, "lepsze" czasy, gdyż konsekwencje takich zaniedbań w skali społecznej mogą być zbyt groźne. Były tego świadome władze Bydgoszczy, zamawiając w Instytucie Turystyki opracowanie przestrzennego programu zagospodarowania przeznaczonego na potrzeby rekreacji mieszkańców.

2. REKREACJA - POJĘCIE, PODZIAŁ

Rekreacja rozumiana nie tylko jako zjawisko fizjologiczne², ale jako aktywność społeczna, służy:

- zdrowiu i sprawności fizyczno-psychicznej,
- kontaktom między znajomymi, przyjaciółmi, w grupach środowiskowych,
- uczestnictwu /czynnemu lub biernemu/ w kulturze i życiu artystycznym,
- aktywności sportowej,
- zabawie,
- uprawianiu turystyki,
- rozwijaniu własnych zdolności, zamiłowań, hobby - czasem połączonych nawet z niewielkimi efektami ekonomicznymi.

Rekreacja może więc być uważana za czynnik wolnego i harmonijnego rozwoju osobowości /L. Tonev, 1972/.

W kategoriach równie wzniosłych traktują rekreację inni teoretycy nauk społecznych i politycznych, np. Marks uważał rekreację za jeden z ważnych celów ludzkiego rozwoju, myśląc o czasie wolnym od zajęć jako źródle zajęć faktycznie dobrowolnych i zgodnych z najbardziej osobistymi życzeniami. Większość definicji spotykanych w literaturze przedmiotu zgadza się z powyższym pojmowaniem tych zagadnień.

Najkrócej więc: "Rekreacja jest sumą aktywności, którym poświęca się swój wolny czas" /H. Calsat, 1970/, choć brak tu stwierdzenia, że aktywności te muszą być pozytywne w sensie społecznym, tzn. powinny być prowadzone "dla wypoczynku, doskonalenia osobistego i szlachetnych celów" /K. Marks, według L. Toneva, 1972/ lub "na słusze i szlachetne cele" /Encyklopedia Diderota i Alemberta według J. Fourastié, 1970/.

W miarę pełną, a jednocześnie zwięzłą definicję dotyczącą rekreacji podaje J. Dumazedier /1962/ pisząc, że jest to "ze-

2. T. Bartkowski /1986/ słusznie zauważa, że rekreacja to zarówno brak działania, jak i samo działanie; jest ona wyrazem tzw. behawioru korekcyjnego.

spół zajęć i aktywności przeznaczonych na wypoczynek lub rozrywkę, na osobiste doskonalenie się lub aktywniejsze uczestnictwo w sprawach publicznych, na rozwój zdolności twórczych, po spełnieniu własnych zawodowych, rodzinnych i publicznych powinności".

Rekreację podzielić możemy między innymi według okresu i częstotliwości występowania, co wiąże się zazwyczaj z długością jej trwania. Najczęściej występuje, choć krótko trwa, rekreacja codzienna, która jest również częścią składową rekreacji sobotniej i niedzielnej.

Struktura budżetu czasu dziennego kształtuje się w zależności od relacji między trzema podstawowymi grupami aktywności codziennej, jakimi są:

- 1/ zajęcia związane z pracą i innymi czynnościami obowiązkowymi,
- 2/ zajęcia związane z zaspokajaniem potrzeb fizjologicznych,
- 3/ zajęcia nieobowiązkowe w czasie wolnym.

Główny Urząd Statystyczny w publikacjach dotyczących gospodarowania czasem wolnym i zajętym dzieli domowy budżet czasu na cztery agregaty odnoszące się do następujących kategorii zajęć:

- czasu związanego z pracą: pracy zawodowej, dodatkowej pracy zarobkowej, drogi do i z pracy oraz innych czynności związanych z wykonywaniem pracy zarobkowej /mycie się, przyjmowanie i zdawanie narzędzi, przebieranie się itp./;

- czasu przeznaczonego na zaspokajanie potrzeb fizjologicznych: spożywania posiłków, higieny osobistej, snu oraz wizyt u lekarzy i przyjmowania wizyt lekarskich;

- czasu obowiązku: wszystkich rodzajów prac domowych, zakupów, korzystania z punktów usługowych /szewo, pralnia itp./, załatwiania spraw w urzędach, zajmowania się dziećmi, pracy społeczno-politycznej oraz doksztalcania się i samokształcenia;

- czasu wolnego: czytania prasy i książek, słuchania radia, oglądania programu telewizyjnego, przyjmowania i składania wizyt towarzyskich, pobytu w kinie, teatrze, na koncercie itp, oglądania imprez sportowych, gier towarzyskich, spacerów, wycieczek, czynnego uprawiania sportu, hobby /majsterkowanie, kolekcjonerstwo itp/, odpoczynku biernego oraz praktyk religijnych.

Czas wolny ludności pracującej i uczącej się w dni powszednie w mieście wynosi przeciętnie od dwóch do czterech godzin i to w zależności od grupy wieku, płci, wykonywanej pracy, stanu rodzinnego itd. Oprócz dzieci młodszych /do około 10-12 lat/ większość społeczeństwa spędza codzienny czas wolny we własnych mieszkaniach lub innych pomieszczeniach zamkniętych - prywatnych bądź publicznych.

Rezultaty przeprowadzanych w kraju ankiet i sondaży wskazują na znaczny udział w czasie wolnym od pracy /to jest - poza zajęciami domowymi i zakupami/ czynności bezruchowych³:

31,8% badanych oglądało telewizję,

6,2% - czytało prasę i książki,

7,1% - wypoczywało biernie.

Na aktywny ruchowo wypoczynek codzienny przeznaczają się średnio 0,8% czasu wolnego, co wynosi 2 minuty dziennie /!/, jeśli zaś wliczy się spacer - 14 minut dziennie /5,7%/.

Tymczasem z opinii fizjologów wynika, że biologiczne minimum aktywności ruchowej powinno być przestrzegane w następującym wymiarze⁴:

- 3 godziny dziennie - dla dzieci i młodzieży,

- 1 godzina dziennie - dla osób w wieku aktywności zawodowej,

- 2 godziny dziennie - dla osób w wieku emerytalnym.

Rekreacja aktywna, ruchowa, wpływa profilaktycznie na stan zdrowia ludności miast, gdzie, jak wiadomo, tzw. choroby

3. Według "Raportu o stanie turystyki" - Warszawa GKT, lipiec 1981.

4. Op. cit.

cywilizacyjne atakują coraz bardziej. Wzrost zgonów wskutek tych chorób wzrósł z 352 na 1 000 mieszkańców miast w 1960 r. do 486 na 1000 mieszkańców w 1978 r. Dlatego też należy przypisać duże znaczenie rozwojowi rekreacji aktywnej /zarówno codziennej jak i cotygodniowej/ poprzez rozbudzenie potrzeb i stymulację takiej działalności.

Rozmiary potrzeb, niezależnie od zróżnicowania w grupach społecznych, mogą ulegać daleko idącym przekształceniom, na które mają wpływ następujące czynniki:

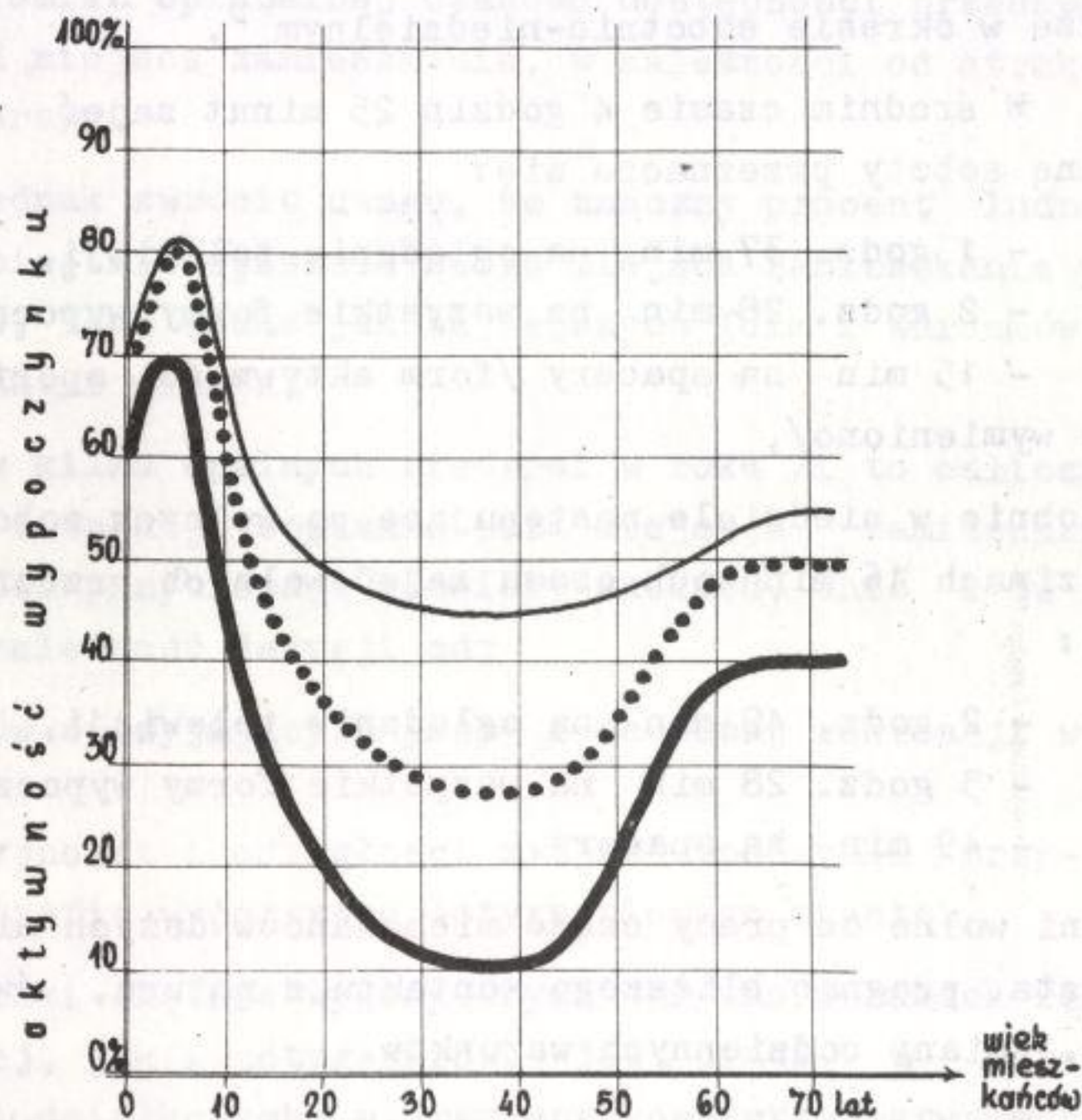
- wychowanie, nauka sposobów rekreacji czynnej /wpajanie określonych nawyków/,
- informacja, popularyzowanie form najkorzystniejszych z wykazywaniem ich skutków,
- tworzenie atrakcyjnych warunków rozwoju pożądanых form rekreacji poprzez odpowiednie zainwestowanie, lokalizację obiektów i urządzeń oraz spójną z tym zainwestowaniem organizację.

Przykładem relacji zwiększenia czasu wolnego do kreowania potrzeb rekreacji ruchowej jest Japonia /H. Murata, M. Yamada, 1972/. Mimo skracania tam czasu pracy po roku 1960, początkowo bardzo nieznacznie rosła aktywność ruchowa społeczeństwa. Dopiero inwestycje przeznaczone na potrzeby rekreacji i sportu masowego związane ze stałym podnoszeniem standardu życia rozbudziły potencjalne potrzeby społeczne, które gwałtownie zaczęły się ujawniać, przechodząc dalej w potrzeby niezbędne, wymagające sukcesywny wzrost tego sektora usług.

Aktywność rekreacji zmienia się, jak wiadomo, w zależności od wieku wypoczywających. W materiałach Instytutu Kształtowania Środowiska /K. Piątkowska, 1978/ wykazano aktualny poziom tej aktywności w stosunku do wieku oraz przeprowadzono prognozy jej wzrostu, z których wynika, że najbardziej pozytywną dynamikę przemian wykazać powinna grupa ludności w wieku produkcyjnym, której aktywność w rekreacji codziennej wynosi zaledwie 10% /patrz rys. 1/.

AKTYWNOŚĆ W WYPOCZYNKU CODZIENNYM

W MIESIĄCACH V, VI. i IX. W GODZINACH SZCZYTU (16⁰⁰-19⁰⁰)
W SKALI ROCZNEJ

stan z roku 1975

okres perspektywny - 1990 rok

okres ponadperspektywny

Czas przeznaczony na rekreację w dni wolne od pracy również nie jest wykorzystywany w sposób najbardziej korzystny dla zdrowia, sprawności psychofizycznej, rozwoju osobowości. Mimo lepszych możliwości gospodarowania czasem wolnym, jakie oferuje nam dwudniowy weekend, wyniki badania budżetu czasu wolnego dorosłych mieszkańców Polski w wolne soboty i następujące po nich niedziele potwierdzają niski udział rekreacji aktywnej także w okresie sobotnio-niedzielnym⁵.

W średnim czasie 4 godzin 25 minut zajęć rekreacyjnych w wolne soboty przeznacza się:

- 1 godz. 37 min na oglądanie telewizji,
- 2 godz. 28 min na wszystkie formy wypoczynku w domu,
- 15 min na spacer /form aktywności sportowej w ogóle nie wymieniono/,

podobnie w niedziele następujące po wolnych sobotach przy 8 godzinach 16 minutach czasu zajęć wolnych przeznacza się średnio:

- 2 godz. 49 min na oglądanie telewizji,
- 3 godz. 28 min na wszystkie formy wypoczynku w domu,
- 49 min na spacer.

W dni wolne od pracy część mieszkańców dużych miast wyjeżdża z miasta, pragnąc bliższego kontaktu z naturą, świeżego powietrza, zmiany codziennych warunków.

Według badań GUS, cytowanych wyżej, odsetek osób wyjeżdżających w celach wypoczynkowych w wolne soboty wynosi - 4,9% dorosłych Polaków, w niedziele zaś po tych sobotach następujące - 5,3%. Zanotowano, że inne wyjazdy /np. do rodziny/ w wolne soboty są udziałem 12,6% ankietowanych i 16,4% w niedziele po nich następujące.

Zakres i przedmiot aktywności w czasie wolnym od pracy w okresach codziennym i cotygodniowym mogą być stopniowo prze-

5. Badania prowadzone przez GUS a opublikowane przez L. Adamczuka, R. Walickiego. Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki 1977 nr 5.

kształcane i odpowiednio sterowane. Wymaga to zabiegów organizacyjnych, ułatwień i udogodnień stosowanych wobec sprzyjających społecznie /a w tym zdrowotnie/ form, przede wszystkim zaś pewnych inwestycji terenowych i kubaturowych, które są niezbędne do prowadzenia odpowiedniej działalności.

Najkorzystniejsza sytuacja występuje w dwudniowe weekendy, w które promień opłacalnej czasowo dostępności przesuwa się do 50-60 km od miejsca zamieszkania, w zależności od atrakcyjności celu wyprawy.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że znaczny procent ludności miast najczęściej nie opuszcza swego miejsca zamieszkania podczas weekendów, lecz szuka jak najlepszych form i warunków do rekreacji wewnątrz miasta.

Jedynie w kilka upalnych niedziel w roku /i to odliczając letnie urlopy i wakacje spędzane poza miejscem zamieszkania/ wyjazdy ludności przybierają rozmiary exodusu, choć i tu istnieje ścisła zależność decyzji od:

- warunków sprzyjających przy- i nawodnej rekreacji w samym mieście,
- atrakcyjności i odległości miejsc wypoczynku przy- i nawodnego w strefie wypoczynku cotygodniowego miasta.

Czynnościami chętnie wykonywanymi zarówno w ramach rekreacji codziennej, jak i cotygodniowej jest praca w ogrodach przydomowych i działkowych, a przy sprzyjających warunkach także uczestnictwo w życiu kulturalnym /na przykład oglądanie filmów w kinach, co mieści się nawet w codziennym budżecie czasu wolnego/.

Stymulująco na wzrost wyjazdów sobotnio-niedzielnych w latach siedemdziesiątych podziałał rozwój motoryzacji indywidualnej oraz wzrost stopy życiowej sprzyjający m.in. budowaniu domków letniskowych.

Z kolei spadek poziomu materialnego społeczeństwa w latach osiemdziesiątych, ostre ograniczenia w dostawach paliwa dla indywidualnych posiadaczy pojazdów samochodowych w połą-

czeniu ze znacznym wzrostem cen na towary i usługi, w tym także na sprzęt i usługi rekreacyjne spowodował wyraźny spadek wyjazdów weekendowych. W mniejszym stopniu na ten spadek oddziałuje niekorzystny stan środowiska przyrodniczego w większości stref podmiejskich naszych miast /prawdopodobnie działa tu słuszne przekonanie, że stan tego środowiska w samym mieście jest znacznie gorszy/.

Wszystkie te czynniki, obok stanu i poziomu przystosowanych do rekreacji obszarów, obiektów i urządzeń mają wpływ na kształtowanie się modelu rekreacji czynnej w strefie podmiejskiej.

3. REKREACJA MIESZKAŃCÓW DUŻEGO MIASTA W ASPEKCIE SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH WARUNKÓW ŻYCIA

Kreowanie prawidłowych przestrzennie i organizacyjnie warunków do rekreacji mieszkańców dużych miast sprzyja zarówno utrzymaniu społeczeństwa zdrowego, odprężonego psychicznie, w pełni zdolnego do aktywności fizycznej i intelektualnej, jak i pozwala zapełnić czas wolny od pracy i nauki w sposób zgodny z dezyderatami jednostki i pozytywnymi wzorcami społecznymi.

Literatura przedmiotu, do której dodać można także rozbudowaną publicystykę poświęconą problemom wypoczynku po pracy i nauce mieszkańców miast, oddziela zazwyczaj zagadnienie codziennej rekreacji od weekendów, którym poświęca się więcej miejsca, rozpatrując je najczęściej w aspekcie wyjazdów poza miasto.

Teoretycznie jest to podejście słuszne, kreujące określony wzorzec przestrzennego rozkładu ruchu wypoczywających w kierunku terenów docelowych. Niemniej procesy gospodarcze i społeczne ostatniego dziesięciolecia, zjawiska inflacyjne, trudności paliwowe ograniczające swobodne korzystanie ze środków indywidualnej komunikacji motorowej, a ponadto poważne problemy ochrony środowiska, każą obecnie podejść do kształtowania modelu rekreacji codziennej i cotygodniowej w sposób bardziej

elastyczny od dotychczasowego, bez sztywnych podziałów funkcjonalnych.

Jeśli należycie się docenia rolę zaspokojenia potrzeb rekreacyjnych mieszkańców dużych miast zarówno w końcowych dniach tygodnia, jak i poza nimi oraz uznaje się jako podmiot tej rekreacji wszystkich mieszkańców miasta i aglomeracji, należy rozpatrywać zagadnienia organizacji przestrzeni w sposób głęboko humanistyczny. Zaspokojenie oczekiwań rekreacyjnych powinno się odbywać przy stosunkowo łatwej dostępności komunikacyjnej i bliskim zasięgu miejsc zamieszkania, a ponadto w sposób bardziej różnorodny niż zakładały to teoretyczne rozwiązania przestrzenne o charakterze modelowym /S. Rutkowski 1975, W. Kosiński 1981/.

Założenia o przewidywanym 30-40% exodusie mieszkańców dużych miast w strefę przy- i podmiejską odnoszą się przecież tylko do słonecznych sobót i niedziel letnich, a niekiedy także weekendów późnowiosennych lub wczesnojesiennych. Wynika stąd, że 60-70% ludności dużych miast pozostanie na obszarze zurbanizowanym nawet w upalne dni letnie ⁶, 80-95% zaś w pozostałe soboty i niedziele roku.

Obserwacje wykazują, że najczęściej wyjeżdżają za miasto rodziny posiadające domki letniskowe bądź ogrody działkowe z altanami, następnie zaś młodzież dążąca latem do miejsc przywodnych z zagospodarowanymi kąpieliskami i możliwością użytkowania sprzętu wodnego, a zimą - do miejsc uprawiania sportów zimowych.

Wartościowe społecznie rozwiązania przestrzenno-organizacyjne rekreacji mieszkańców dużego miasta będą więc rezultatem prowadzenia analiz w znacznym stopniu uwzględniających przestrzeń miejską i przymiejską oraz poszukiwań koncepcji swobodnych, stymulujących rozwój pożądanых społecznie form wypoczynku.

6. Dodatkowo odjąć by trzeba mieszkańców przebywających w miesiącach letnich na urlopach wypoczynkowych poza miejscem zamieszkania.

W ten sposób obszary przystosowane do uprawiania czynności sprzyjających rekreacji cotygodniowej, w tym przede wszystkim tereny otwarte, służyć mogą także rekreacji codziennej, której rola w naszym społeczeństwie jest nie doceniana /Z. Skórzyski, 1979, patrz także podrozdział 1/.

Ośrodki wypoczynku świątecznego położonego w odległości 30-50 km od miast, niejednokrotnie zapełnione tylko przez kilkanaście lub kilkadziesiąt dni w roku, nadmiernie wykorzystywane przez kilka dni w roku, a puste przez pozostały okres sezonowy, będą nadal służyć pewnej części społeczeństwa dużych miast. Pożądane jest wiązanie ich funkcji z funkcją dorocznego wypoczynku pobytowego, co zapewni bardziej efektywne ekonomicznie wykorzystanie inwestycji.

Zwrócić też wypada uwagę na wielkie zróżnicowanie usytuowania dużych miast w Polsce w stosunku do otaczających je obszarów atrakcyjnych dla rekreacji, lecz jednocześnie wymagających ochrony środowiska naturalnego i kulturowego. Rozpowszechnione w planowaniu przestrzennym zgeneralizowane modele układu stref wypoczynkowych nie są z tego względu możliwe do zastosowania we wszystkich aglomeracjach i strefach przymiejskich dużych miast.

Zasada ochrony terenów najbardziej wartościowych przyrodniczo /co niejednokrotnie wiąże się z ich bardzo małą odpornością na intensywne użytkowanie turystyczne/ powinna stanowić zawsze nadrzędny imperatyw zagospodarowania rekreacyjnego. Stąd wywodzi się koncepcja układu skanalizowanych ciągów ruchu, stref "buforowych", tj. terenów wyjątkowo atrakcyjnie zagospodarowanych, które powinny przyciągnąć znaczny procent osób wyjeżdżających w celu rekreacji poza miastem, wreszcie obszarów prawnie chronionych i strzeżonych przez środki administracyjne i techniczne utrudniające dostęp użytkownikom oraz przystosowanie terenów jedynie do specjalistycznych form sportowo-turystycznych.

Na koncepcje układów funkcjonalno-przestrzennych rekreacji rzutuje jeszcze w sposób niezmiernie istotny groźna sytuacja ujawniona przez instancje planistyczne w ostatnich latach, a. w

zasadzie zmieniająca predyspozycje do skutecznej rekreacji codziennej i cotygodniowej w naszym kraju. Chodzi tu o strefy tzw. zagrożenia ekologicznego, które według Komisji Planowania przy Radzie Ministrów obejmują 27 obszarów związanych z działalnością industrializacyjną dużych miast i zagłębi przemysłowych, i które, jak się przewiduje, nie mają szans na szybkie wyeliminowanie skutków tej działalności.

Propozycje rozwiązania sytuacji poprzez inwestowanie urządzeń przeznaczonych dla rekreacji, głównie cotygodniowej, wyłącznie w obszarach położonych poza tymi strefami były prezentowane w "Przestrzennym programie zagospodarowania turystycznego Polski do r. 1995"⁷. Mimo walorów tej koncepcji mającej na celu ochronę zdrowia ludności, realność spełnienia jej postulatów pozostaje pod znakiem zapytania /np. w aglomeracji GOP/.

Zanieczyszczenie środowiska, w tym głównie powietrza i wód, staje się więc w rozważaniach nad rekreacją ludności dużych miast na terenach otwartych jednym z najważniejszych przeciwwskazań do zagospodarowania. Ze względu na lokalizację źródeł emisji zanieczyszczeń czynnik ten często pozostaje w skrajnej kolizji z wyżej omawianymi skłonnościami przeważającej większości mieszkańców do szukania atrakcyjnych form rekreacji w samym mieście i na obszarach bliskich miejsca zamieszkania.

Założyć można, że większa część społeczeństwa wielkomiejskiego nie będzie miała nadal szans na częste wyjazdy w atrakcyjne i zdrowe okolice, wobec czego niezbędne jest kształtowanie swobodnego, elastycznego systemu wypoczynku w samym mieście - wymagającego permanentnego doskonalenia w zależności od możliwości inwestycyjnych i potrzeb społecznych. Jednym z ważnych jego celów jest stymulowanie i kształtowanie wśród mieszkańców postaw i wzorców traktowania aktywności ruchowej i kul-

7. Autorzy: M. Drzewiecki, S. Iwicki, A. Jagusiewicz, J. Owsiak, R. Przybyszewska-Gudelis, J. Pustoła, S. Wawrzyniak, Z. Werner, A. Wyrzykowska, A. Zwoliński, Instytut Turystyki, Warszawa 1984 /podkreślono nazwiska osób "zespołu sterującego"/.

turalnej jako niezastępowalnego elementu życia. Zdawać sobie trzeba przy tym sprawę, że wypoczynek w środowisku silnie zurbanizowanym nie jest prawidłowy z punktu widzenia kryteriów czynnej rekreacji, takich jak kontakt człowieka z przyrodą /A. Kamiński, 1965/, czy potrzeba przebywania w środowisku kontrastowym do codziennego /J. Gieźgała, 1977/.

W zagospodarowaniu przestrzennym uwzględniającym wykorzystanie wszystkich możliwości do stworzenia mieszkańcom warunków rekreacji sprzyjających zdrowiu i kształtujących osobowość największe znaczenie przypisać należy rekreacji czynnej i to przede wszystkim na tych terenach miasta, które są położone blisko miejsc zamieszkania i mają, bądź mogą mieć w przyszłości, korzystne warunki środowiskowe /brak zapylenia i zalegania gazów trujących, dużo zieleni, czyste wody/.

Formy wypoczynku czynnego mieszkańców oraz przyjazdowego ruchu turystycznego skupiają się w określonych strefach dużego miasta /patrz rys. 2/. Tak więc:

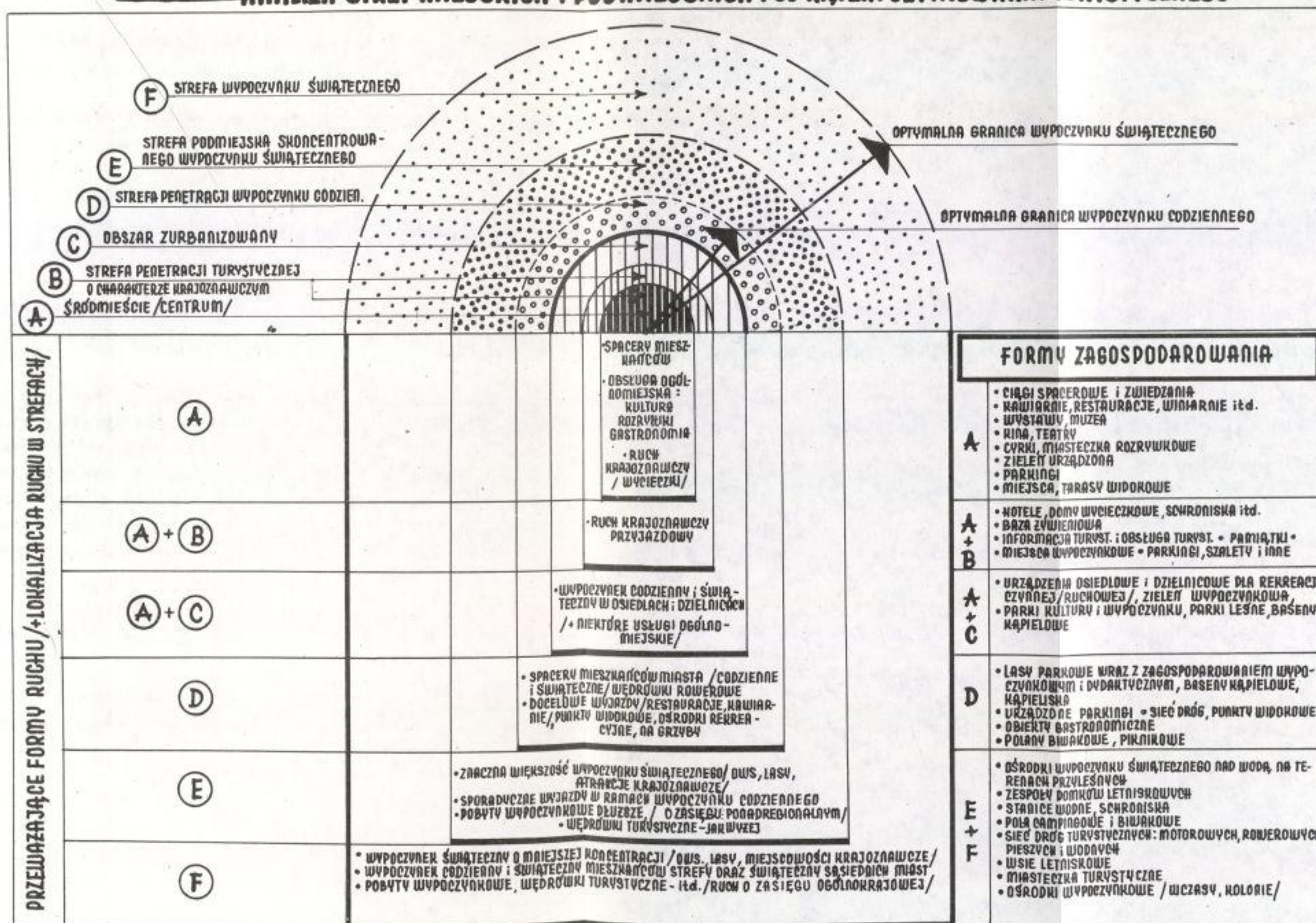
- rekreacja codzienna odbywa się na obszarach bezpośrednio związanych z miejscem zamieszkania /tereny dzielnic mieszkaniowych i śródmieście/ oraz w strefie podmiejskiej najbliższego zasięgu /wyjazdy i wycieczki piesze w izochronie do 30 min /,

- rekreacja cotygodniowa mieszkańców odbywa się na terenach rekreacji codziennej, a poza tym w strefie podmiejskiej na obszarach atrakcyjnych /woda, plaża, las itd./ w izochronie ok. 1 godz. dojazdu;

- dłuższe pobyty w ramach urlopowo-wakacyjnych wojaży turystycznych zarówno mieszkańców, jak i innych obywateli kraju /a czasem i gości z zagranicy/ zaobserwowano częściowo w strefie wypoczynku cotygodniowego, w większości jednak powinny być kierowane na obszary rekreacyjne wysokiej rangi, położone poza strefą największej koncentracji wyjazdów weekendowych;

- wędrówki krajoznawcze mają w większości charakter rekreacji dorocznej, choć występują także jako krótkie wędrówki sobotnio-niedzielne; ich przebieg jest liniowy, wzdłuż rzek i

ANALIZA STREF MIEJSKICH I PODMIEJSKICH POD KĄTEM UŻYTKOWANIA TURYSTYCZNEGO

połączonych zbiorników wodnych, dróg i szlaków pieszych, co określa ich lokalizację w nawiązaniu do stref miasta i obszarów podmiejskich;

- krótkie pobyty krajoznawcze - wycieczki zależnie od atrakcyjności miasta, warunków zagospodarowania turystycznego i wielu innych czynników trwają zazwyczaj od pół do trzech dni, a miejscem ich występowania są śródmieścia /a w nich przede wszystkim zespoły zabytkowe, centra kulturalne i handlowe/ oraz inne godne zwiedzania zespoły i obiekty krajoznawcze.

Związki przestrzeni miejskiej i podmiejskiej z formami ruchu turystycznego w nich występującymi oraz potrzebami zagospodarowania przestrzennego wynikającymi z tych form - przedstawia rys. 2.

Rodzaj urządzeń oraz wielkość terenów, które trzeba przeznaczyć na cele rekreacyjne i turystyczne w dużym mieście - należy programować dwutorowo: dla rekreacji codziennej i cotygodniowej - na podstawie zarówno liczby mieszkańców miasta, jak i mieszkańców obszaru strefy podmiejskiej, a dla krajoznawczych wycieczek zbiorowych i indywidualnych - na podstawie liczby przyjeżdżających do miasta turystów.

Materiały Instytutu Kształtowania Środowiska /K. Piątkowska, 1978/ zawierają dane wskaźnikowe określające zależność zapotrzebowania na tereny wypoczynkowe od wielkości i charakteru miasta.

W tabeli 1 zamieszczono dane wskaźnikowe dla dużego miasta zbliżonego do typu, jakie reprezentuje Bydgoszcz.

Tabela 1

Przykład sieci terenów zieleni i wypoczynku dla miasta
- ośrodka wojewódzkiego o dominujących funkcjach przemysłowo-rolniczych

Poziom obsługa ludności	Zasięg poszczególnych poziomów	Rodzaj terenu	Wskaźnik zapotrzebowania terenu w m ² /mieszkańca		Zapotrzebowanie terenu w ha
			miasta	strefy ciążenia	
1	2	3	4	5	6
1	elementarny /strefa przydomowa/	tereny zieleni osiedlowej "netto"	8,0	-	160,0
		place zabaw dzieci do 6 lat	0,6	10,0	w ramach terenów zieleni osiedlowej
		place zabaw dzieci 6-10 lat	1,0	-	
		przydomowa rekreacja dorosłych	0,4	-	
2	podstawowy /osiedle/	tereny wypoczynkowo-sportowe	5,5	-	110,0
		ogrody dziecięce - jordanowskie	1,5-1,0	10,0	30,0-20,0
		ogrody działkowe	3,0	-	66,0
3	podstawowy /dzielnica/	tereny wypoczynkowo-sportowe	5,0	5,0	150,0
		zielenie	1,0	0,1	25,0
		ogrody działkowe	3,0	-	60,0
		cmentarze	2,0	-	40,0
4	ogólnomiejski	tereny wypoczynkowe ogólnomiejskie i w skali regionu	3,0	1,0	110,0
		tereny wystawowe /np. rolnicze, przem.-roln./	-	-	50,0
	ogólnoregionalny	park etnograficzny	-	-	10,0
		ogrody działkowe	4,0	-	80,0
		cmentarze	2,0	-	40,0

Źródło: K. Piątkowska: 'Materiały pomocnicze do planowania - "Zieleni i wypoczynek" - Instytut Kształtowania Środowiska, Warszawa 1978.

Dane: Ludność miasta 200 tys. M
Ludność obszaru ciążenia 500 tys. M
Ludność bliskiej strefy ciążenia 100 tys. M

4. ZAKRES MERYTORYCZNY STUDIÓW NA TEMAT REKREACJI MIESZKAŃCÓW BYDGOSZCZY

Ideą przewodnią opracowania koncepcji przestrzennej i funkcjonalnej rekreacji mieszkańców Bydgoszczy - w świetle powyższych rozważań oraz z uwzględnieniem dotychczasowych idei organizacji przestrzennej w tej dziedzinie - było odejście od stosowania ścisłych podziałów na rekreację codzienną i cotygodniową w ujęciu przestrzennym oraz w formach wypoczyniania. Podstawowym czynnikiem wyróżniającym rodzaje wypoczynku jest czas ich trwania oraz okres występowania. Im lepiej będzie zagospodarowane miasto, tym mniejsza część mieszkańców będzie musiała, i prawdopodobnie chciała, opuszczać je dla rekreacji w dniach wolnych od pracy.

Konieczne jest więc stworzenie układu przestrzenno-organizacyjnego stanowiącego:

System rekreacji mieszkańców dużego miasta, który odpowiadać powinien następującym kryteriom:

A. Kryterium podmiotu rekreacji, tj. aby struktura urządzeń i czynności możliwych do wykonywania w czasie wolnym od pracy i nauki była zgodna ze strukturą potrzeb grup społeczno-zawodowych i wiekowych oraz aby zapewnione zostały zewnętrzne warunki do wypoczynku /przez eliminację zanieczyszczeń powietrza i wody, hałasu itp./.

B. Kryterium przestrzennemu, tj. powiązaniu komunikacyjnemu miejsc wypoczynku /w tym sportu i rozrywki/ z miejscami zamieszkania, zapewnieniu odpowiedniej lokalizacji urządzeń rekreacyjnych i zagospodarowanym w tym celu obszarom, z uwzględnieniem zarówno optymalnej wielkości terenów, jak i prawidłowego usytuowania w krajobrazie miejskim i podmiejskim, a także estetycznych rozwiązań kształtujących kulturę wypoczynku.

C. Kryterium organizacyjnemu, a więc tak należy organizować imprezy i zajęcia oraz tak przygotować urządzenia i tereny rekreacyjne, aby mogły być dostępne dla zainteresowanych w

czasie najbardziej dla nich odpowiednim, przy pełnej sprawności urządzeń i ich właściwej eksploatacji. Ważne jest także popularyzowanie prowadzonej działalności, upowszechnianie pozytywnych skutków aktywnego wypoczynku /nie tylko wśród ogółu społeczeństwa, ale i wśród decydentów/.

D. Kryterium ekonomicznemu, od którego spełnienia w dużej mierze zależą inwestycje kubaturowe i terenowe warunkujące zagospodarowanie oraz utrzymanie we właściwym stanie urządzeń służących rekreacji. W pewnej mierze czynnikami wspomagającymi może tu być wykorzystanie pracy społecznej mieszkańców, wprowadzenie zastępczych i tanich rozwiązań itp.

Zakres przestrzenny studiów prowadzących do opracowania koncepcji systemu rekreacji /codziennej i cotygodniowej/ musi objąć miasto wraz ze strefami przymiejską i podmiejską w granicach określonych zasięgami czasowymi ruchu /patrz rozdział pt. Program rozwoju rekreacji codziennej i cotygodniowej ... i rys.7 / przy użyciu różnych środków komunikacji.

Dla pełnego przeanalizowania problematyki rekreacji służyć może stosowanie skal szczegółowych dla dzielnic mieszkaniowych /1 : 1000, 1 : 2000, 1 : 5000 - w zależności od ich dostępności/, przy zmniejszaniu szczegółowości wraz z poszerzaniem zakresu przestrzennego /1 : 5000, 1 : 10000, 1 : 25000/. Założono, że w opracowaniu "bydgoskim" nie ma potrzeby dokonywania bilansów przestrzennych, gdyż koncepcja nie zakłada sztywnego podziału wypoczynku mieszkańców na poszczególne formy aktywności. Będą one bowiem zmienne w zależności od pory roku, pogody, preferowanego rodzaju wypoczynku, panującej mody i wielu innych zewnętrznych i wewnętrznych czynników. Ścisłemu określeniu przyszłych wielkości przeciwstawia się też zmienność przesłanek społeczno-gospodarczych charakterystyczna dla lat osiemdziesiątych /wprowadzania reformy gospodarczej/ w naszym kraju.

Zakres czasowy studiów jest związany z istniejącymi potrzebami i możliwościami, dotyczy więc głównie stanu obecnego oraz perspektywy stawiającej sobie jako granicę czasu lata około 2000-2005.

Ujęcie retrospektywne występowało tylko w sytuacjach niezbędnych /np. układ historyczny zieleni miejskiej/, w większości dotyczyło okresu lat 1960-1982, z uwzględnieniem wykonanych w tym czasie opracowań, planów społeczno-gospodarczych, przestrzennych i studiów ankietowych.

Baczną uwagę zwrócono na sposoby antycypowania potrzeb społeczeństwa, przy czym za celowe uznaje się korzystanie z wzorców krajów o rozwiniętej kulturze rekreacyjnej /Wielka Brytania, USA, Japonia/, podważa się zaś stereotypowe korzystanie w tym celu z wyników ankiet społecznych. Wydaje się bowiem, że ta popularna metoda sondażu opinii publicznej przydatna jest głównie do oceny istniejących potrzeb społecznych, a prognoza na nich oparta wykazuje obecną wizję przyszłych potrzeb widzianych poprzez pryzmat dzisiejszych warunków życia, bez uświadomienia sobie potencjalnych potrzeb, które rodzą się wraz z powstawaniem warunków do ich spełnienia ⁸.

5. PROGNOZA ROZWOJU REKREACJI MIESZKAŃCÓW BYDGOSZCZY

Uczestnictwo mieszkańców Bydgoszczy w rekreacji codziennej nie zostało dotąd zbadane, w rekreacji cotygodniowej natomiast operuje się danymi szacunkowymi przyjętymi dla celów statystycznych.

Ustalając prognozę uczestnictwa w wypoczynku codziennym mieszkańców Bydgoszczy przeanalizowano ich liczbę w grupach wiekowych według stanu na rok 1980 oraz danych Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego dotyczących prognoz demograficznych na lata 1990 i 2000 i przypisano poszczególnym grupom wiekowym określony procent uczestnictwa /średnio 40% w 1990 r. i 45-50% w 2000 r./.

Dodatkowo przyjęto grupę osób niepełnosprawnych, obliczając ich potrzeby w roku 1990 i 2000, przy założeniu rosnącego

8. Patrz - str. 24 - przykład Japonii dotyczący relacji między wzrostem czasu wolnego a aktywnością ruchową społeczeństwa.

dwudziestoleciu trendu pełnoprawnego udziału tej grupy w odpowiednich formach rekreacji /uczestnictwo 15% w 1990 r. i 30% w 2000 r./.

W ten sposób określono przyszłe potrzeby rekreacji codziennej dla Bydgoszczy: w 1990 r. uczestnictwo równoczesne w godzinach szczytu w rekreacji codziennej - 165,6 tys. osób, a w 2000 r. - 247,7 tys. osób. Zakładając, że w Bydgoszczy uczestnictwo to będzie się kształtowało na poziomie średniej krajowej, przewiduje się prawie dwukrotny wzrost do 1990 r., a prawie trzykrotny do 2000 r.

Ogólny wynik analizy prognostycznej uwypukla wagę problemu rekreacji w życiu miasta - wykazuje, że jeżeli ludność miasta w latach 1980-2000 wzrośnie o 43%, wówczas liczba uczestników wypoczynku powinna zwiększyć się o 184%, liczba zaś niepełnosprawnych osób uczestniczących w rekreacji aż o 700%.

Przewidywania dotyczące programu rekreacji cotygodniowej w roku 2000 zaczerpnięte zostały z niewielkimi modyfikacjami i uzupełnieniami z pracy pt. "Założenia programowe rozwoju turystyki w województwie bydgoskim w latach 1981-85 na tle perspektywy do roku 2000"⁹ zatwierdzonej do realizacji zarządzeniem Wojewody Bydgoskiego nr 35/81 z dnia 28.07.81 roku.

Podstawą merytoryczną przeliczeń były założenia, że około 2000 r. udział wyjeżdżających na weekend w końcowe letnie dni tygodnia będzie wynosił ca 30%, zaś zimą ca 15%, i że 70% wypoczywających poza miastem w lecie będzie się chciało znaleźć nad akwenami i ciekami odpowiednimi do kąpieli, uprawiania sportów wodnych lub na atrakcyjnych przyrodniczo terenach.

Mimo dwudniowego weekendu należy założyć, że również w przyszłości wyjazdy ze względów ekonomicznych i organizacyjnych w większości będą beznoclegowe, około 30% zaś wyjeżdżających pozostanie na noc poza własnym miejscem zamieszkania /w

9. Opracowanej przez zespół autorski Instytutu Turystyki w Bydgoszczy oraz WKFSiT Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy w składzie: R. Przybyszewska-Gudelis /kierownik zespołu/ autorzy: M. Drzewiecki, M. Grabiszewski, B. Zielińska.

lecie prawie 46 tys. osób jednorazowo/. Tyle więc miejsc noclegowych należałoby przewidzieć w 1 - 1,5-godzinnej strefie dojazdu do Bydgoszczy w okolicach atrakcyjnych dla wypoczynku.

Bazę noclegową zapewnią w części domki letniskowe /w 40%, w dużym zaś zakresie /około 20-25%/ - pola namiotowe i pola biwakowe, częściowo wyposażone w domki, a ponadto wypożyczające sprzęt turystyczny tym, którzy nie przyjadą z własnymi namiotami i przyczepami.

Tabela 2

Bydgoszcz - wypoczynek cotygodniowy - 2000 rok /w tys. osób/

1. Liczba mieszkańców w 2000 roku	-	510
	lato	zima /pozo- stałe pory roku/
2. Wyjeżdża średnio jednorazowo	153,0	25,0
3. Przebywa nad wodami, na zagospodarowanych terenach leśnych i innych	107,0	10,0
- w tym w urządzonych ośrodkach wypoczynku świątecznego	50,0	2,0
4. Nocujących jednorazowo /= miejsc noclegowych/ ogółem	46,0	11,3
w tym:		
- w domkach letniskowych	18,4	5,0
- w obiektach z własnym sprzętem /campingi, pola biwakowe/	11,0-15,0	-
- w pozostałych obiektach	12,6	6,3
/w tym u rodziny cá/	5,0	5,0

Źródło: Założenia programowe rozwoju turystyki w województwie bydgoskim. Instytut Turystyki, Wydział Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy, 1981.

30 m/s

30 m/s

Tabela 3

Niektóre dane wskazujące na zwiększone potrzeby rekreacyjne w największych miastach Polski

Miasta	Ludność		Zawodowo czynni w przemyśle /1978/		Zgony na 1000 ludn. 1979 r.
	1970	1984	tys. os.	%	
Warszawa	1.345	1.649	228	14,5	10,0
Białystok	169	245	34	15,5	7,4
Bydgoszcz	290	361	70	20,3	9,0
Gdańsk	376	467	72	16,0	7,2
Katowice	322	363	73	26,6	10,7
Kraków	611	740	113	16,0	8,4
Lublin	240	324	38	12,8	8,1
Łódź	762	849	211	25,4	11,4
Poznań	474	574	85	15,6	10,0
Szczecin	340	391	65	16,8	7,2
Wrocław	533	636	105	17,2	7,5
Średnio miasta w kraju	x	x	x	19,1	8,5

ROZDZIAŁ II

Koncepcja rozwoju rekreacji w Bydgoszczy

1. WZORCE PRZESTRZENNYCH ROZWIĄZAŃ REKREACJI WIELKOMIEJSKIEJ

Warunki życia w dużych i wielkich miastach w kręgu kultury europejskiej i amerykańskiej są trudne. Silne zanieczyszczenie środowiska /gdzieniegdzie już malejące/, praca w otoczeniu stechnicyzowanym, znaczne natężenie hałasu, długie i uciążliwe dojazdy do pracy - wszystko to powoduje różnorodne stresy fizyczne i psychiczne, które wymagają stworzenia mieszkańcom dużych miast pieczołowicie zaprogramowanego systemu rekreacji. Konieczność zapewnienia tej grupie ludności lepszych warunków wypoczynku uzasadniona jest dobitnie jej złym stanem zdrowotnym. Wyraża się on nasileniem chorób cywilizacyjnych, zwłaszcza układu krążenia i układu nerwowego, oraz wysokim wskaźnikiem zgonów, np. w największych miastach Polski /tabela 3/.

Istnieje wiele form rekreacji, służących mieszkańcom dużych miast dla odtworzenia sił fizycznych i duchowych, nadszarpiętych pracą zawodową i niekorzystnymi warunkami życia. Zajęcia rekreacyjne odbywające się w mieszkaniu nie są jednak przedmiotem zainteresowań niniejszego studium. Ogranicza się ono do przedstawienia koncepcji zagospodarowania przestrzeni miejskiej, w której realizowane są formy wypoczynku wymagające specjalistycznych terenów, obiektów i urządzeń, zlokalizowanych na wydzielonych obszarach. Uwzględniono następujące ele-

menty przestrzenno-funkcjonalne:

- tereny zieleni /lasy, parki leśne, parki, skwery, ogrody zoologiczne i botaniczne, skanseny, pracownicze ogródki działkowe/,
- ciągi spacerowe /promenady, bulwary, ścieżki piesze i rowerowe/
- obiekty i urządzenia rekreacyjno-sportowe /boiska, hale sportowe, korty tenisowe, pola golfowe, baseny, plaże, przystanie i porty, tory saneczkarskie, łyżnicze, wioślarskie itp./,
- obiekty i urządzenia kulturalno-rozrywkowe /parki kultury i wypoczynku, ośrodki i centra kulturalno-rozrywkowo-usługowe, opery, filharmonie, teatry, kina, domy kultury, kluby, muzea, sale widowiskowe i taneczne/,
- bazę noclegowo-gastronomiczną /motele i hotele podmiejskie, ośrodki weekendowe, baza gastronomiczna w mieście: restauracje, kawiarnie, bary, punkty małej gastronomii itp./¹.

Ze względu na ogromne potrzeby rekreacyjne ludności dużych miast wyszczególnione powyżej tereny, obiekty i urządzenia są zagospodarowywane zwykle z dużą troskliwością. Władze municypalne wielkich miast poświęcają dużo środków na zapewnienie swym obywatelom lepszych warunków wypoczynku. Znaczny udział mają w tych działaniach stowarzyszenia społeczne, fundacje prywatne, firmy i przedsiębiorstwa produkcyjno-usługowe. Niejednokrotnie przepisy prawne tak w kapitalizmie, jak i krajach socjalistycznych obligują te ostatnie do partycypacji w pracach nad ochroną i rekultywacją środowiska przyrodniczego, a także bezpośrednio terenów wypoczynkowych. Jedną z ważnych przyczyn prowadzenia tej polityki - oprócz obiektywnej konieczności przeciwdziałania ujemnym skutkom urbanizacji - jest możliwość uzyskania spektakularnych, dobrze widocznych efektów dzięki niezbyt wielkim nakładom. W krajach zachodnich taka polityka ma istotne znaczenie w uzyskaniu popularności i poparcia w wyborach do władz lokalnych.

1. W niniejszym studium nie analizowano szczegółowo wszystkich wymienionych rodzajów urządzeń i terenów, koncentrując się na dwóch pierwszych grupach.

Inną przyczyną jest silna presja społeczna ze strony różnego rodzaju stowarzyszeń obrony praw człowieka i ochrony środowiska. Duży wpływ wywierają gwałtownie rozwijające się w krajach zachodnich lobby produkcyjno-handlowe materialnych środków rekreacji: sprzętu, ubiorów, pojazdów, budowli, produktów spożywczych itp.

Wreszcie nie bez znaczenia jest także moda na pewne, specyficzne rodzaje wypoczynku np. jeździectwo, karawaning czy jachting pełnomorski, który w niektórych środowiskach przybiera formę nie tylko rekreacji, ale określonego stylu życia, a nawet swoistej filozofii życiowej. Moda ta wywiera znaczny wpływ na zagospodarowanie przestrzenne miast w postaci budowy klubów, przystani, portów, kanałów itp.

Wszystkie te przyczyny powodują, że zagospodarowanie rekreacyjne dużych miast wraz z najbliższymi peryferiami szybko się rozwija, a tereny rekreacyjne, obiekty i urządzenia mają wielką skalę przestrzenną, są nowoczesne, budowane z rozmachem i stale są przekształcane.

Największe powierzchniowo są parki leśne i śródmiejskie parki rekreacyjne, często z XIX-wiecznym rodowodem, liczące zwykle kilkaset i więcej hektarów. Do większych i bardziej znanych założeń tego rodzaju /dla porównania: Łazienki mają 72 ha, a urządzany nad Brdą park "centralny" w Bydgoszczy liczy 15 ha/ należą w wielkich miastach ²:

- Central Park w Nowym Jorku o wymiarach 4,5 x 1,5 km
- Golden Gate Park w San Francisco o wymiarach 0,8x5,0 km
- Fairmount Park w Filadelfii o długości 13 km i zmiennej szerokości
- River Rouge Park w Detroit w długości 11 km i zmiennej szerokości
- Rock Creek Park w Waszyngtonie o wymiarach 5,5 x 2,5 km
- Park Pawłowski w Leningradzie o powierzchni 508 ha

2. W. Czarnecki: "Planowanie miast i osiedli" Warszawa PWN 1968 oraz plany miast, przewodniki, foldery.

- Tiergarten Park w Berlinie o powierzchni 259 ha
- Richmond Park w Londynie o powierzchni 943 ha
- Bois de Boulogne w Paryżu o powierzchni 873 ha.

Parki kultury i wypoczynku zakładane w krajach socjalistycznych mają również dużą skalę przestrzenną:

- w Moskwie 573 ha w 1965 r., obecnie ok. 1000 ha
- w Chorzowie 610 ha
- w Budapeszcie ok. 150 ha.

Podstawową tendencją programową i przestrzenną w zagospodarowaniu rekreacyjnym dużych miast jest tworzenie rozległych, wielofunkcyjnych zespołów usługowo-wypoczynkowo-rozrywkowych. Taki sposób zagospodarowania zapewnia użytkownikom zaspokojenie różnorodnych potrzeb, zależnie od wieku, stanu zdrowia i zainteresowań. Stosowany jest zarówno w urządzeniu parków, jak ośrodków weekendowych, zespołów plażowych czy wreszcie śródmiejskich centrów. W zespołach śródmiejskich możliwe jest wielogodzinne przebywanie całych rodzin bez zmęczenia i znużenia. Urozmaicony program użytkowy i przestrzenny zapewnia nie tylko zaspokojenie podstawowych potrzeb związanych z przybyciem do centrum: handlowych, kulturalnych czy rozrywkowych, ale tworzy również warunki do odpoczynku, zmiany nastroju, zaspokojenia głodu. Oferuje wiele działań, imprez, atrakcji, niespodzianek i ciekawostek, których poznanie czy uczestniczenie w nich nie było pierwotnie zaplanowane. Użytkownicy takiego centrum korzystają z różnych ofert zachęcani reklamą i przykładem tłumu. Całkowite uniezależnienie od warunków pogodowych sprawia, że upływ czasu jest prawie niezauważalny. Centrum śródmiejskie /np. Rockefeller Center w Nowym Jorku/ stanowi wielopoziomą i rozcłódkowaną strukturę przestrzenno-budowlaną, zawierającą "pod jednym dachem" stacje metro, otwarte sale widowiskowe i aneksy estradowe, restauracje, bary, kawiarnie, patia wypoczynkowe, ogrody zimowe, pomieszczenia wystawiennicze i oczywiście liczne sklepy. Podobne, choć w mniejszej skali, struktury przestrzenne tworzone są w różnego rodzaju pasażach podziemnych, zwłaszcza połączonych z dworcami czy stacjami metro.

Występują one we wszystkich wielkich miastach świata, realizowane są również w Polsce. Podobne założenia przyświecały udanym realizacjom dużych dworców kolejowych: Warszawa Wschodnia, Katowice, przebudowa dworca we Wrocławiu, Warszawa Centralna.

Wielofunkcyjność zagospodarowania przydatną dla rekreacji obserwuje się w parkach, muzeach, staromiejskich ośrodkach zabytkowych czy całych dzielnicach wielkich miast. Jeden ze znanych przykładów dobrego, kompleksowego przystosowania terenów parkowych do rekreacji stanowi Wyspa św. Małgorzaty w Budapeszcie, o wymiarach 2,5 x 0,3 km. Obok założenia parkowego ze słynnymi ogrodami japońskimi i ogrodem różanym znajdują się tu zespoły kąpielisk i pływalni ze sztucznymi falami i termami, restauracje, fontanny, korty i pola gier, hotele i estrady koncertowe, wreszcie plaże i promenady nad Dunajem.

Podobne założenia realizowane są również w przestrzennej organizacji wielkich obiektów kultury - muzeów, oper i teatrów. Tam również, oprócz niezwykle szerokiego programu kulturalnego, obejmującego na przykład w muzeach zwiedzanie ekspozycji, filmy, spektakle dźwiękoworuchowe, koncerty połączone z pokazami eksponatów, kursy poznawania sztuki poszczególnych epok, regionów lub dziedzin twórczości, przybywającym zapewnia się pełny serwis najróżnorodniejszych usług i atrakcji. Obejmuje on bary i restauracje różnych kategorii i specjalizacji, ogrody zimowe, opiekę medyczną, pokoje zabaw dla dzieci, garaże, parkingi, urządzenia do obsługi osób niepełnosprawnych, wreszcie sklepy. Dużo uwagi poświęca się metodom utrwalania wiedzy i wrażeń wyniesionych ze zwiedzania czy spektaklu. Prowadzi się sprzedaż oryginalnych przedmiotów kultury i sztuki, reprodukcji i kopii oraz wydawnictw popularnonaukowych, katalogów, przeźroczy i filmów, nagrań płytowych i kasetowych. Umożliwia się próby własnej twórczości artystycznej, szeroko wprowadzając imprezy typu "happening" z udziałem publiczności. Wszystkie te zabiegi o znaczeniu rekreacyjnym pozwalają na spędzenie w ośrodku muzealnym czy teatralnym znacznie więcej czasu niż potrzeba go na obejrzenie ekspozycji czy przedstawienia i powodują pełne odprężenie.

Drugą ważną tendencją współczesnego zagospodarowania rekreacyjnego miast - przejętą z tradycyjnej urbanistyki - jest tworzenie ciągłych układów tzw. terenów zielonych, połączonych rekreacyjnymi ciągami komunikacyjnymi /pieszymi, rowerowymi/. Myślą przewodnią tych rozwiązań jest rozluźnienie gęsto zabudowanych terenów śródmiejskich przez wprowadzenie zieleni do centrum, zapewnienie przewietrzania organizmów miejskich wzdłuż pasm zieleni, a wreszcie umożliwienie mieszkańcom miasta odbywania spacerów i dotarcia pieszo do pozamiejskich terenów rekreacyjnych, a w miarę możliwości także do miejsc pracy i innych punktów zainteresowania bez potrzeby używania samochodu.

Wobec postępującego w niektórych wielkich miastach świata procesu eliminacji źródeł zanieczyszczeń powietrza funkcje sanitarne terenów zielonych ustępują obecnie miejsca szeroko rozumianym funkcjom rekreacyjnym. W pasmach terenów zielonych a zwłaszcza w ich punktach węzłowych lokalizuje się więc obiekty, urządzenia i centra rozrywkowo-kulturalne z pełnym serwisem gastronomiczno-handlowym i pozostałymi usługami.

Podstawowe znaczenie dla kształtowania układów terenów zielonych mają ciągi wodne, a więc duże rzeki, łącznie ze strefami brzegowymi, całe doliny mniejszych rzek i potoków, jeziora i sztuczne zbiorniki wodne. Występują tu jednak ostre konflikty z potrzebami żeglugi, przemysłu i komunikacji kołowej, dla której tereny przybrzeżne dają doskonałą okazję łatwego trasowania dróg i ulic ekspresowych /highway'e/. W rywalizacji tej zwycięża najczęściej komunikacja, stanowiąca dziś jeden z najbardziej dynamicznych elementów struktury miejskiej i dlatego w przeważającej części wielkich miast świata duże rzeki są obustronnie obudowane arteriami komunikacyjnymi. Brzegi rzek uniemożliwiają wówczas rekreację, zainwestowanie plażowo-przystaniowe, a często w ogóle są zamknięte dla ruchu pieszego. Te bardzo niekorzystne formy zagospodarowania w wyniku presji społecznej coraz częściej muszą ustępować miejsca zainwestowaniu rekreacyjnemu i komunikacja kołowa w newralgicznych punktach schodzi pod ziemię. Ważnym elementem tych zmian jest od-

działywanie lobby jachtowego i wędkarskiego oraz postępujące odtwarzanie czystości rzek, do których - np. w Tamizie, Renie czy Delavare - powracają pstrągi i inne gatunki flory i fauny wrażliwe na zanieczyszczenia.

Ogromne znaczenie estetyczne i kompozycyjne terenów zielonych sprawia, że są one zwykle łączone z obiektami i całymi dzielnicami reprezentacyjnymi - pełnią wówczas ważne funkcje rekreacyjne o znaczeniu ogólnomiejskim lub nawet ogólnokrajowym czy międzynarodowym. Taki charakter ma Promenada waszyngtońska wraz z parkiem nadbrzeżnym wzdłuż Potomacu i położonym na jego przeciwległym brzegu Narodowym Cmentarzem Arlington. W sąsiedztwie starych budynków rządowych /Biblioteka Kongresu i Kapitol - siedziba Kongresu i Senatu/ oraz czterokilometrowej osi widokowej z obeliskiem Waszyntona, Mauzoleum Lincolna i pomnikiem gen. Granta rozbudowano współcześnie wspaniałą kompozycję parkowo-ogrodową, łączącą się z Białym Domem. Wzdłuż głównego ciągu parkowego znajdują się monumentalne gmachy Muzeum Historii i Techniki, Muzeum Historii Naturalnej, najnowsze obiekty Narodowego Muzeum Sztuki oraz Muzeum Lotnictwa i Przestrzeni Kosmicznej. W sąsiedztwie dworca kolejowego - krajowe centrum obsługi turystyki.

Inny przykład rozbudowy miejskich funkcji rekreacyjnych z pełnym wykorzystaniem warunków przyrodniczych stanowi zagospodarowanie wzgórz budapeszteńskich. Obok parku na zboczach Góry Gellerta, leżącej tuż nad Dunajem i dostępnej dla mieszkańców centrum w ciągu kilkunastu minut spaceru, tereny rekreacyjne urządzono na wzgórzach, położonych 4 km od centrum. Prowadzą tam linie autobusowe, zębata kolejka elektryczna o długości 2.883 metrów, pokonująca 250-metrową różnicę wzniesień oraz narciarski wyciąg krzesełkowy. Wśród zalesionych wzgórz wije się 12-kilometrową trasą następna kolejka, obsługiwana przez młodzież. Przy wielu przystankach znajdują się restauracje, kawiarnie, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, pola biwakowe i piknikowe, zagospodarowane polany wypoczynkowe. Wśród lasów poprowadzono znakowane trasy spacerowe, zlokalizowano tu również ogród zoologiczny o charakterze parkowym, częściowo sys-

temem swobodnego wybiegu zwierząt.

Przykład wzgórz budapeszteńskich wskazuje na znaczenie komunikacji na terenach rekreacyjnych, rozumianej nie tylko jako środek umożliwiający szybkie dotarcie do celu, ale również jako atrakcyjna forma wypoczynku.

Podobne zjawiska można obserwować w wielu wielkich miastach świata. Współcześnie wizytówką miasta i jego symbolem coraz częściej stają się obiekty związane z szeroko rozumianą rekreacją w skali międzynarodowej, krajowej i lokalnej. Za przykładem wieży Eiffla w Paryżu i Atomium w Brukseli dzisiejsi menadżerowie eksponują takie założenia przestrzenne jak Centrum Pompidou w Paryżu, operę w Sydney, obiekty kolejnych wystaw światowych czy centrum kongresowe w Wiedniu. Można mieć nadzieję, że takim symbolem Bydgoszczy będzie nowy gmach Opery nad Brdą.

2. OCENA POZIOMU ZASPOKOJENIA POTRZEB REKREACYJNYCH MIESZKAŃCÓW BYDGOSZCZY

Tereny zielone

=====

Miasto ma bardzo korzystne potencjalne warunki naturalne do zapewnienia swoim mieszkańcom odpowiedniego wypoczynku. Stwarzają je blisko położone rozległe obszary leśne, wpływające pozytywnie na klimat lokalny i dostępne do bezpośredniego wykorzystania przez mieszkańców przyległych dzielnic oraz system wodny Brdy, Wisły i Kanału Bydgoskiego wraz z sąsiadującymi terenami zielonymi.

Na tle dużych miast Polski sytuacja Bydgoszczy pod względem zasobów terenów zieleni jest korzystna /por. tabela 4/.

Jednakże różnice w rozmieszczeniu terenów o funkcjach produkcyjnych i rekreacyjnych oraz położeniu poszczególnych dzielnic i osiedli sprawiają, że generalnie pozytywna ocena warunków wypoczynku nie jest jednolita dla całego miasta.

Tabela 4

Tereny zieleni w dużych miastach Polski /rok 1979/

Miasta	Pow. ogólna /w tys. ha/	Powierzchnia lasów w gran. administrac.		Pow. lasów w pro- mieniu 40 km /w ha/	Ogólna lasów		Tereny zieleni miej- skiej - powierzchnia		Pow. w m ² na 1 mk- /7+8/
		pow. /w ha/	%		razem /tys. ha/	na 1000mk /ha/	par- ków	zie- leń- ców	
	1	2	3	4	5	6	7	8	10
Warszawa	48,5	5553	11,4	34.720	40,3	24,4	810,6	1308,3	13,4
Białystok	9,0	1767	19,6	79.240	81,0	330,6	79,6	73,2	7,0
Bydgoszcz	17,4	4958	28,5	77.896	82,9	229,6	118,0	119,0	6,9
Gdańsk	26,2	4537	17,3	45.752	50,3	107,7	111,0	201,1	7,0
Katowice	16,5	6988	42,3	131.600	138,6	381,8	266,0	111,9	10,7
Kraków	32,2	1174	3,6	74.424	78,6	106,2	352,1	344,3	9,9
Lublin	11,8	1511	12,8	17.360	18,9	58,3	142,9	181,1	10,9
Łódź	21,4	1549	7,2	24.640	26,2	30,9	507,6	238,4	9,0
Poznań	22,9	2813	12,3	29.120	31,9	55,6	825,5	260,0	19,9
Szczecin	30,0	4906	16,3	64.176	69,1	176,7	132,0	116,6	6,4
Wrocław	29,3	2017	6,9	51.352	53,4	84,0	464,6	366,2	13,6

Źródło: Rocznik Statystyczny Miast 1980 /rubr. 1+3, 7+10/, obliczenia własne /rubr. 5+6/ oraz przybliżony pomiar kartograficzny /rubr. 4/.

Ze względu na złe warunki klimatyczne, polegające na napływie zimnego powietrza z wysoczyzny, częstym zaleganiu mgieł i większej wilgotności, naturalne możliwości rozwoju rekreacji są gorsze w dolinie Brdy /Stare Miasto, Wilczak, Okole, południowe części Śródmieścia, Skrzetuska i Bartodziejów/, lepsze zaś na wysokim terenie w południowej części miasta /dzielnice mieszkaniowe Kapuściska, Wyżyny, Wzgórze Wolności, Szwederowo, Błonie/.

Pod względem warunków antropogenicznych sytuacja jest podobna, z wyjątkiem rejonu Kapuścisk, gdzie dobre warunki naturalne są degradowane przez zakłady chemiczne, których wyziewy w ekstremalnych warunkach mogą być groźne dla zdrowia. Natomiast pozostałe rejony mieszkaniowe południowej części miasta nie mają poważniejszych tego rodzaju przeszkód w realizacji wypoczynku.

Specjalną uwagę należy jednak poświęcić uciążliwości akustycznej lotniska wojskowego, które w dniach nasilenia lotów, zwłaszcza w godzinach nocnych, powoduje nieznośny hałas, trudny do wytrzymania, a już zupełnie wykluczający wypoczynek codzienny i sen w osiedlach położonych na linii startu i lądowania /dotyczy to zwłaszcza południowej części Wyżyn i Błonia/.

Brak uciążliwych obiektów przemysłowo-komunikacyjnych w rejonach południowych /wyjąwszy piekarnię i ciepłownię na Błoniu oraz lokalne kotłownie w starej części Kapuścisk/ sprawia, że opady pyłów są tu stosunkowo niewielkie, 50-90 ton na 1 km² rocznie.

Zdecydowanie niekorzystne antropogeniczne warunki wypoczynku panują w dzielnicach centralnych /Stare Miasto, Śródmieście/, gdzie liczne zakłady przemysłowe, budynki mieszkalne z własnym ogrzewaniem piecowym oraz intensywny ruch kołowy powodują opady pyłów znacznie przekraczające normy zdrowotne /całkowicie 200 do 460 ton na 1 km² rocznie/. Trzeba do tego dodać uciążliwość, a nawet szkodliwość akustyczną i gazową. Ta sytuacja wpływa negatywnie na wypoczynek codzienny. Ponieważ w pobliżu tych rejonów miasta nie ma urządzonych terenów wypoczynku, zna-

czna część ludności pozostaje w swoich mieszkaniach lub korzysta z urządzeń i obiektów o złej lokalizacji - w strefie intensywnej emisji pyłów i gazów oraz uciążliwości akustycznej.

Najbardziej dostępną, choć nie zawsze popularną formą wypoczynku codziennego jest przebywanie na osiedlowych /międzyblokowych/ terenach zieleni urządzonej w nowych osiedlach budownictwa wielorodzinnego oraz we własnych ogródkach w osiedlach budownictwa jednorodzinnego. Osiedlowe tereny zieleni, tworzone we wszystkich nowych osiedlach dużym nakładem materiałowym i finansowym /w 1981 r. - 1 mln zł za 1 ha/, nie służą jednak wypoczynkowi.

W stosowanych w Bydgoszczy sposobach zagospodarowania terenów zieleni stwierdzono brak:

- zieleni wysokiej przygotowywanej wyprzedzająco na przyszłych terenach mieszkaniowych,
- izolowanych optycznie, akustycznie i zacienionych miejsc wypoczynku /również dla osób starszych/,
- wykształconych ciągów spacerowych i rowerowych,
- dobrze wyposażonych terenów zabaw dla dzieci, zwłaszcza starszych,
- dostatecznej liczby ławek, co utrudnia osobom starszym korzystanie z zieleni,
- zbiorników i urządzeń wodnych.

W skali całego miasta osiedla budownictwa mieszkaniowego wielorodzinnego obejmują łącznie 750 ha, osiedla zaś jednorodzinnego budownictwa indywidualnego - 850 ha, przy czym uwzględniono tu nie całe miasto w granicach administracyjnych, lecz jedynie strefę zainwestowania miejskiego. Pominięto zatem budownictwo typu zagrodowego /m.in. całe Białe Błota, peryferyjnej części Miedzynia i Prądów/ oraz dolinę Brdy powyżej Jachcic i Czyżkówka /Piaski, Opławiec, Smukała/. W analizie tej nie uwzględniono również dzielnicy Fordon. Mimo tych ograniczeń spowodowanych brakiem pełnych materiałów kartograficznych, inwentaryzacja obejmuje ponad 90% terenów mieszkaniowych.

Dane liczbowe na temat zieleni uzyskane z planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy dotyczą roku 1970³ i sprowadzają się do treści podanej niżej tabeli 5.

Tabela 5

Ogólny bilans terenów zieleni w Bydgoszczy /1970 r./

Wyszczególnienie	Wartość liczbową
Tereny nie urządzone z przewagą zieleni niskiej	125 ha
Parki leśne	-
Lasy	2765 ha
Parki, zieleńce	108 ha
Pracownicze ogródki działkowe	159 ha
Cmentarze	53 ha
-----	-----
Zieleń wypoczynkowa	3,72 m ² /1 Mk
Pracownicze ogródki działkowe	3,48 m ² /1 Mk
-----	-----
Zieleń osiedlowa	26,0 ha
Zieleń ogólnomiejska	80,0 ha

Źródło: Miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego miasta Bydgoszczy, styczeń 1975 r. prze-

Najważniejsze dla wypoczynku codziennego tereny budownictwa wielorodzinnego, z zasady wysokiego - podzielono na 3 kategorie:

- osiedla zapewniające korzystne warunki wypoczynku, tzn. na terenie osiedla lub w jego sąsiedztwie znajduje się wysoka zieleń międzyblokowa oraz obiekty i urządzenia rozrywkowe i kulturalne /tereny zabaw dla dzieci, kluby osiedlowe, kina, lokale gastronomiczne/. Do tej grupy zaliczono Osiedle Leśne, Kapuściska i część Wyżyn. Ogółem ich powierzchnia wynosi 130 ha⁴, a mieszka na tym terenie /orientacyjnie/ nie więcej niż 30 tys. osób. Wynika z tego, że zaledwie niecałe 10% mieszkańców

3. W chwili przygotowania pracy do druku inwentaryzacja urbanistyczna do następnego planu ogólnego nie była jeszcze dostępna.

4. Wartości liczbowe dotyczą 1981 roku.

Bydgoszczy ma możliwości wypoczynku codziennego w sąsiedztwie swego mieszkania w osiedlach wielorodzinnych /a i to w stopniu zaledwie dostatecznym, nie zapewniającym zaspokojenia potrzeb wszystkich grup społecznych i wiekowych/.

- osiedla częściowo zagospodarowane zajmują 270 ha i są przeważnie wyposażone w małą zielen międzyblokową, ale brak tam większych parków ze starodrzewem oraz urządzeń i obiektów rozrywkowo-kulturalnych. Do tej grupy zaliczono: Błonie /najlepiej wyposażone/, Wyżyny /największe osiedle - 93 ha/, Barto-dzieje /80 ha/ oraz fragmenty innych dzielnic. Szacunkowo około 1/4 ludności miasta ma częściowo zapewnione warunki wypoczynku codziennego w swoich osiedlach. Dotyczy to jednak głównie małych dzieci, które korzystają z najprostszych urządzeń /piaskownice, huśtawki itd./,

- osiedla nie zagospodarowane /w tym nowe tereny mieszkaniowe, np. Wzgórze Wolności/ i źle zagospodarowane, podlegające niekorzystnym wpływom czynników antropogenicznych. Nowe tereny z czasem zostaną zagospodarowane, najtrudniejsze natomiast problemy występują w Śródmieściu, na Szwederowie /do czasu wymiany starych zasobów mieszkaniowych/ oraz Wilczaku i Okolu. Jest to największa powierzchniowo grupa osiedli wielorodzinnych, licząca 395 ha, w której mieszka orientacyjnie 180-200 tys. mieszkańców /bez mieszkańców nowych dzielnic będących w trakcie zagospodarowywania/. Oznacza to, że ponad połowa mieszkańców Bydgoszczy nie ma podstawowych warunków do wypoczynku codziennego,

- osiedla indywidualnego budownictwa jednorodzinnego obejmują 850 ha, na których mieszka orientacyjnie 60 tys. osób, a więc ok. 17% ludności Bydgoszczy. Bez szczegółowej analizy można założyć, że wszystkie osiedla jednorodzinne mają warunki do częściowego zaspokojenia potrzeb wypoczynku codziennego.

Warunki wypoczynku w domu i w obrębie działki są przeważnie bardzo dobre, co rekompensuje w części braki w zakresie wyposażenia osiedli w obiekty i urządzenia kulturalno-rozrywkowe.

Popularną formą wypoczynku, głównie świątecznego, ale też w dużej mierze codziennego mieszkańców budownictwa wielorodzinnego są pracownicze ogródki działkowe. Jest to forma w Bydgoszczy tradycyjnie rozwijana od kilkudziesięciu lat, ale zabudowa wolnych terenów w ostatnich latach oraz gwałtownie wzrastające zapotrzebowanie na nie spowodowały, że stopień zaspokojenia potrzeb społecznych jest nikły. Na własne działki czeka ponad 8 tys. osób, które już złożyły wnioski /1982/, oraz dalsze kilkanaście tysięcy potencjalnych kandydatów. Na terenie miasta znajduje się 48 ogródków o łącznej powierzchni 250,7 ha podzielonych na 6359 działek. Ponadto w najbliższej okolicy miasta /w promieniu ok. 20 km/ zlokalizowanych jest dalszych około 20 ogródków liczących ponad 3000 działek. Ogółem mieszkańcy Bydgoszczy korzystają z 9,3 tys. działek o powierzchni 413 ha. Oznacza to, że spośród mniej więcej 50 tys. rodzin mieszkających w budownictwie wielorodzinnym, a więc potencjalnie zainteresowanych posiadaniem działki, przeciętnie co piąta rodzina ma ogródek działkowy. W 1970 r. według obliczeń zawartych w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego wskaźnik powierzchni wynosił $3,48 \text{ m}^2 / 1 \text{ mieszkańca}$, obecnie zaś /1981 r./ wzrósł do około $11,2 \text{ m}^2 / 1 \text{ mieszkańca}$ /z uwzględnieniem ogródków poza miastem, jak to wskazano wyżej/. Pracownicze ogrody działkowe nie dysponują dostateczną ilością urządzeń wypoczynkowo-sportowych i właściwie nie organizują wczasów dziennych dla osób starszych. W ostatnich latach zlikwidowano lub zmniejszono zakres działalności świetlic i klubów znajdujących się na terenach ogródków działkowych /m.in. zlikwidowano kino "Mimoza"/.

Analiza stanu aktualnego terenów zielonych w mieście przeprowadzona na potrzeby niniejszego opracowania przez zespół autorski z Instytutu Turystyki w Bydgoszczy metodą kameralną /na mapie w skali 1:10.000/ ze sprawdzeniem w terenie oraz porównaniem z danymi posiadanymi przez gestorów i planistów, wykonana w sierpniu i wrześniu 1981 roku, wykazała następujący stan powierzchni podstawowych rodzajów zieleni mających znaczenie dla wypoczynku codziennego /tylko w strefie zainwestowania miejskiego/:

a/ parki i ogrody botaniczne

/11 parków/

Park Kazimierza Wielkiego	- 2,2 ha
Park Jana Kochanowskiego	- 3,3 ha
Park Ludowy	- 6,2 ha
Park Centralny	- 15,1 ha
Park Osiedle Leśne	- 21,7 ha
Park ul. Nakiejska	- 46,0 ha
Park Wzgórze Wolności	- 6,2 ha

b/ skwery i zieleńce 105,2 ha

c/ pracownicze ogródki działkowe 174,2 ha

d/ tereny sportowe 79,3 ha

Porównywanie powyższych powierzchni z oficjalnymi materiałami statystycznymi jest trudne ze względu na niejednorodność kwalifikacji poszczególnych rodzajów terenów zielonych. Jednakże w strefie intensywnego zagospodarowania dane te są bardziej jednoznaczne i wykazują, jak w istocie znikome są tereny zielone w Bydgoszczy. Dane te uszeregowano według jednostek strukturalnych określonych w planie ogólnym zagospodarowania przestrzennego miasta, podając niżej powierzchnie parków, ogrodów botanicznych, skwerów i zieleńców:

A - Śródmieście /z Bocianowem, Bielawami, Skrzetuskiem/	- 73,3 ha
B - Wzgórze Wolności /ze Szwederowem i Górzyskowem/	- 18,6 ha
C - Błonie /z Wilczakiem, Okolem, Jarami/	- 40,3 ha
D - Leśne	- 20,8 ha
E - Bartodzieje	- 6,3 ha
F - Kapuściska - Wyżyny	- 18,6 ha

Przeliczenie tych powierzchni na jednego mieszkańca nie daje w pełni prawidłowego obrazu, gdyż granice jednostek strukturalnych prowadzone są wzdłuż projektowanych arterii komunikacyjnych, które w przyszłości będą wyraźnie dzielić dzielnice i limitować korzystanie z różnych usług i urządzeń dzielnicowych /w tym terenów zieleni/. Obecnie nie pełnią takiej funk-

cji i mieszkańcy poszczególnych osiedli mogą korzystać z zieleni w innych dzielnicach. Stąd podane niżej wartości wskaźnika zieleni otwartej /ogólnodostępnej/ należy traktować orientacyjnie:

A - Śródmieście	- 8,0 m ² /1 mieszkańca
B - Wzgórze Wolności	- 5,0 m ² /1 mieszkańca
C - Błonie	- 6,9 m ² /1 mieszkańca
D - Leśne	- 9,5 m ² /1 mieszkańca
E - Bartodzieje	- 6,3 m ² /1 mieszkańca
F - Kapuściska, Wyżyny	- 7,2 m ² /1 mieszkańca

Jak widać, w obrębie dużych jednostek strukturalnych obejmujących zróżnicowane osiedla, zatarły się dość ostre niekiedy różnice w wyposażeniu w tereny zieleni.

Szczegółowe dane liczbowe dotyczące rodzaju terenów zielonych w jednostkach strukturalnych wykazano w bilansie powierzchniowym.

W skali całego miasta wskaźnik zieleni otwartej /parki i zieleńce/ na jednego mieszkańca jest nieco niższy, gdyż powierzchnia terenów zielonych rozkłada się na większą liczbę ludności wynikającą z uwzględnienia także ludności dzielnicperyferyjnych. Ważną obserwacją jest minimalna poprawa wskaźnika w ostatnim piętnastoleciu, mimo że tereny zieleni otwartej zwiększyły się prawie o 90 ha, tj. o połowę stanu początkowego.

Jak widać w tabeli, wyposażenie w parki i zieleńce jest w Bydgoszczy ponad 1,5-krotnie gorsze niż średnio w kraju.

Tabela 6

Tereny parków i zieleni Bydgoszczy

Rok	Powierzchnia w ha	Liczba mieszkań- ców /w tys./	Wskaźnik /m ² /1 mk/	
			Bydgoszcz	Polska /miasta/
1971	180,0	285,7	6,3	10,4
1973	200,0	305,5	6,5	10,3
1975	204,0	322,7	6,3	10,9
1977	222,0	339,2	6,5	.
1979	237,0	343,8	6,9	11,6
1980	242,0	348,6	6,9	11,9
1981	245,0	352,4	7,0	11,7
1982	247,0	356,5	6,9	11,6
1983	250,0	357,7	7,0	11,4
1984	255,0	361,4	7,1	11,7
1985	267,0	366,4	7,3	11,4

Źródło: Roczniki Statystyczne woj. bydgoskiego, Roczniki Statystyczne GUS, obliczenia własne

Tabela 7

Tereny zieleni w osiedlach mieszkaniowych Bydgoszczy w 1981 r.

Urbanistyczne jednostki strukturalne	Ludność 1970 r.	1990 r.	Powierzchnia w ha x										
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
A - Śródmieście	91,5	50,0	25,6	47,7	-	1,0	12,4	5,4	20,1	-	21,7	149,3	89,8
B - Szwederowo	37,0	45,0	4,3	14,3	-	-	2,1	20,6	4,3	-	11,0	107,4	18,6
C - Błonie-Jary	58,0	38,0	29,8	10,5	8,5	-	10,8	21,0	0,2	-	60,8	28,0	100,0
D - Leśne	22,0	16,0	16,1	4,7	15,4	-	-	-	33,2	59,6	-	5,4	13,0
E - Bartodzieje	10,0	23,0	-	6,3	5,4	1,0	21,8	-	1,0	-	7,9	-	37,1
F - Wyżyny	25,8	55,0	-	18,6	2,0	-	20,0	-	10,9	70,8	93,3	53,7	70,4
G - Lotnisko	-	50,0	-	1,0	6,7	2,0	53,9	4,1	-	-	7,0	-	113,8
H - Miedzyń	7,2	13,0	5,4	-	-	5,4	8,7	21,9	5,0	-	-	-	160,4
I - Osowa Góra	2,7	8,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	87,3
K - Jachcice	13,0	13,0	3,3	2,1	9,8	-	34,5	21,1	-	-	-	-	160,4
Razem	x	x	84,5	105,2	47,8	9,4	174,2	104,1	74,7	130,4	273,2	343,8	850,8

x/ liczby w główce tabeli oznaczają następujące rodzaje terenów zielonych: 1 - parki i ogrody botaniczne, 2 - zieleńce i skwery, 3 - cmentarze, 4 - baseny otwarte i kąpieliska, 5 - pracownice ogrody działkowe, 6 - potencjalne tereny wypoczynkowe /zieleń wysoka/, 7 - tereny sportowe /boiska, korty tenisowe, zespoły boisk szkolnych/; osiedla i tereny mieszkaniowe: 8 - wielorodzinne, dostatecznie zagospodarowane dla wypoczynku codziennego, 9 - wielorodzinne, częściowo zagospodarowane dla wypoczynku codziennego, 10 - wielorodzinne, nie zagospodarowane dla wypoczynku codziennego, 11 - jednorodzinne, z zagospodarowaną zielenią.

Źródło: obliczenia własne

Obiekty i urządzenia rekreacyjne

Baseny otwarte i kąpieliska

W Bydgoszczy jest pięć otwartych basenów, z czego dwa zostają w gestii OSiR-u, trzy są własnością klubów sportowych. Należące do bydgoskiego OSiR-u baseny przy ul. Nakiełskiej i Kossaka są wyposażone w niezbędne urządzenia usługowe /głównie gastronomia/ i podstawowe elementy zagospodarowania towarzyszącego /plaże, przebieralnie, prysznice/. Zbliżonymi walorami charakteryzuje się basen przy ul. Powstańców Warszawy; wchodzi on zresztą w skład większego kompleksu rekreacyjno-sportowego KKS "Brda". Także wypoczywający w sezonie letnim na otwartym basenie przy ul. Królowej Jadwigi mogą /choć nie zawsze/ korzystać z basenu krytego, przebieralni, natrysków. Do czasu otwarcia basenu KS "Chemik" w rejonie Wyżyn-Glinek, czynny jest latem basen tegoż klubu w Łęgnowie /ul. Świetlicowa/. Na terenie miasta czynne są także dwa zorganizowane kąpieliska. Jedno z nich na Brdzie znajduje się w dzielnicy Jachcice przy ulicy Saperów. Obiekt jest wyposażony w szereg niezbędnych urządzeń towarzyszących oraz pawilon gastronomiczny i świetlicę. Drugie strzeżone kąpielisko jest zlokalizowane w dzielnicy Bartodzieje. Jego wyposażenie stanowią: basen pływający, brodzik, pomosty, szatnie, natryski.

Otwarte baseny i kąpieliska są rozmieszczone - poza jednym wyjątkiem - w mniejszym lub większym oddaleniu od centrum miasta. Lokalizacja taka wydaje się w miarę dobra, gdyż zasięgi oddziaływania obejmują na ogół większość dzielnic mieszkaniowych, a jedynie Wyżyny /wraz z przylegającym do nich fragmentem Kapuścisk/ są pozbawione tych obiektów. Rzeczywisty obraz przedstawia się jednak gorzej, a powodem są głównie niewielkie rozmiary basenów oraz to, że w ciągu sezonu letniego nie wszystkie z wymienionych obiektów są czynne; poza tym zły stan techniczny niektórych oraz częste wyłączanie z eksploatacji ich samych oraz bazy towarzyszącej. Trzeba jednak wyraźnie zastrzec, że żaden z omawianych obiektów nie spełnia warunków standardu koniecznego do zaspokojenia potrzeb mieszkańców wielkiego miasta i

to miasta o niskim poziomie rozwoju urządzeń rekreacyjnych: są to obiekty przestarzałe, prymitywne, bez dostatecznej ilości zieleni i usług, o niewielkiej przepustowości.

Korty tenisowe

Urządzenia te stanowią jeden z najbardziej poszukiwanych obiektów sportowo-rekreacyjnych, ponieważ jest ich zbyt mało, a ponadto zastrzeżenia budzi sposób ich wynajmowania. Wcześniejsza rezerwacja przez zakłady pracy oraz osoby indywidualne bardzo utrudnia, a niekiedy wręcz uniemożliwia, dowolne ich wykorzystanie przez znaczną liczbę chętnych.

Gestorami kortów tenisowych na terenie Bydgoszczy są: TKKF oraz trzy kluby sportowe, a mianowicie Polonia, Zawisza i Chemik. Aktualnie ogólnodostępne korty należące do TKKF znajdują się przy zespole rekreacyjnym "Śródmieście" /ul. Markwarta/, na Błoniu, przy ul. Nakielskiej oraz na Bartodziejach. Korty klubowe są zlokalizowane w obrębie kompleksów sportowych poszczególnych jednostek.

Lodowiska ⁵

Jedyne właściwie w pełni zagospodarowane, ogólnodostępne lodowisko w Bydgoszczy czynne jest w Śródmieściu /sztuczne lodowisko "Torbyd" - dwie płyty/. Trudno bowiem uwzględnić do-
rażnie urządzone "ślizgawki" osiedlowe najczęściej bez jakichkolwiek, najbardziej niezbędnych elementów towarzyszących /ławki, szatnie, ogrodzenie, oświetlenie/. Należy również zwrócić uwagę, że liczba godzin przeznaczonych na tzw. ślizgawki publiczne na "Torbydzie" jest niewystarczająca. Ogólnie biorąc sytuacja w tym zakresie uległa w ostatnich kilkunastu latach zdecydowanemu pogorszeniu. Konieczność ochrony nawierzchni doprowadziła do rezygnacji z tworzenia naturalnych lodowisk na kortach tenisowych przy ul. Markwarta, Sportowej oraz na torze żużlowym Polonii. Dla amatorów łyżwiarstwa szczególnie odczuwalne stało się pozbawienie ich możliwości korzystania z tego

5. Bez boisk szkolnych i akademickich.

ostatniego lodowiska, a to ze względu na jego znaczną funkcjonalność /dobre zaplecze, gorące napoje, a przede wszystkim bardzo duża powierzchnia tafli lodowej/.

Trasy narciarskie i saneczkowe

Największy i jedyny odpowiednio zagospodarowany kompleks urządzeń jest zlokalizowany w Leśnym Parku Kultury i Wypoczynku w Myślęcinku. Oprócz tras narciarskich i saneczkowych czynna jest wypożyczalnia sprzętu, funkcjonuje też wyciąg narciarski. W osiedlach mieszkaniowych do dyspozycji młodych amatorów saneczkarstwa pozostają najprostsze urządzenia w postaci sztucznie usypanych gór /najwięcej jest ich na Wyżynach i nowych Kapuściskach/. Najczęściej jednak wykorzystywane są formy naturalne lub fragmenty innych stoków nie przeznaczonych dla saneczkarzy, dlatego na ogół nie są zapewnione wymagania bezpieczeństwa.

Place zabaw

Są to przeważnie zagospodarowane niewielkie powierzchnio-wo tereny zabaw dla dzieci ogólnodostępne i nie związane organizacyjnie z przedszkolami względnie szkołami. Takich obiektów jest w Bydgoszczy 20, a ich gestorem jest TPD. Czynne są przeważnie w sezonie letnim, tylko niektóre nadają się do adaptacji na cele rekreacji zimowej /np. minilodowiska/.

Z grupy urządzeń rekreacyjno-sportowych oraz rozrywkowych, które czynne są w ciągu całego roku, do najważniejszych należą: kryte baseny kąpielowe, obiekty gier zręcznościowych, świetlice.

Kryte baseny

Ogólnodostępny kryty basen kąpielowy klubu sportowego "Astoria" /wraz z pełnym zapleczem towarzyszącym/ nie jest w stanie zaspokoić potrzeb 370-tysięcznego miasta. Zasady korzystania z obiektu są równie niedogodne jak z krytego lodowiska czy kortów tenisowych /abonamenty zakładów pracy, szkół/. Stąd też cennym uzupełnieniem w tym zakresie są kryte pływalnie w Pałacu Młodzieży i liceum medycznym.

Świetlice

Działają na takich samych zasadach jak place zabaw /gestorem jest również TPD/. Na terenie miasta jest ich 10, z czego większość czynna cały dzień. Są to najczęściej bardzo prymitywne, niewielkie pomieszczenia w obrębie budynków mieszkalnych.

Urządzenia do gier zręcznościowych

Są to bardzo popularne, zwłaszcza w ostatnich latach, urządzenia. Na terenie Bydgoszczy znajduje się jeden tzw. salon gier w gestii ZPR-u z siedzibą w Łodzi oraz około 30 punktów prywatnych mieszczących się zwykle w specjalnych przyczepach. Ich znaczenie rekreacyjne jest ograniczone, a wpływ wychowawczy często negatywny.

Kluby hobbyistyczne

Spółdzielnie mieszkaniowe w Bydgoszczy prowadzą 6 dużych klubów, noszących nazwy Domów Kultury, które przy współpracy Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej oraz organizacji młodzieżowych urządzają wiele imprez rekreacyjnych o różnym profilu, często na wolnym powietrzu. Szczególne znaczenie dla rekreacji młodzieży mają różne turnieje, festyny, "białe wakacje" oraz imprezy kulturalne. Działalność tę w całości należy ocenić bardzo pozytywnie, jednakże warto podkreślić, że zależy ona w głównej mierze od inicjatywy pracowników tych instytucji, a w mniejszym stopniu od warunków naturalnych /obiekty i ich wyposażenie/.

Natomiast bardzo duże braki materialne istnieją w dziedzinie mniejszych, lokalnych świetlic, klubów i innych form organizacji czasu wolnego w skali osiedla mieszkaniowego.

Urządzenia w szkołach

Spośród urządzeń sportowo-rekreacyjnych należy również uwzględnić liczną grupę szkolnych boisk otwartych i sal gimnastycznych. Tworzą one wprawdzie bazę typu środowiskowego /a właściwie: paraśrodkowego/, jednak są wykorzystywane przez

bardzo liczną grupę młodzieży jako tereny codziennej rekreacji, zabaw i spotkań w czasie wolnym, w tym również uczestnictwa w nadobowiązkowych zajęciach wynikających z przynależności do klubów szkolnych. Znaczny niedosyt wielu wspomnianych wcześniej obiektów ogólnodostępnych powoduje niejednokrotnie, że urządzenia szkolne stają się jedynymi miejscami codziennej rekreacji młodzieży. Wydaje się, że przedmiotem szczególnego zainteresowania powinny być boiska i sale gimnastyczne szkół podstawowych /rejonizacja, mała odległość/, choć dzieci niechętnie wracają po zajęciach szkolnych na boiska własnych szkół. Sale gimnastyczne wykorzystywane są również przez ogniska TKKF. Spośród istniejących obiektów typu środowiskowego wymienić można strzelnicę sportową LOK-u /ul. Toruńska/, służącą głównie szkołom i zakładom pracy.

Stadiony i inne obiekty sportowe

Wśród obszernego zbioru obiektów i urządzeń specyficzną rolę odgrywają otwarte stadiony sportowe, poza bowiem pełnieniem swoich podstawowych funkcji widowiskowych mają ważne znaczenie jako tereny rekreacji czynnej dla niewielkiej zresztą części mieszkańców uprawiających sport. Ponadto wysoki zazwyczaj wskaźnik zieleni na obszarach otaczających sam obiekt, korzystne położenie, stała dostępność /w dosłownym znaczeniu/ powodują, że stadiony oraz niektóre inne obiekty sportowe wraz z przyległymi obszarami stanowią częsty cel codziennych spacerów mieszkańców miasta. Celami takimi są również m.in: tor regatowy w Brdyujściu oraz kartodrom.

Obiekty upowszechniania kultury

W skład obiektów upowszechniania kultury wchodzi: teatry dramatyczne, operowe i operetkowe, filharmonie, kina, domy kultury, kluby zainteresowań, muzea i wszelkiego rodzaju salony wystawowe, a także cały szereg innego typu obiektów, gdzie odbywają się imprezy kulturalne, oświatowe, niektóre rozrywkowe. W Bydgoszczy istnieje jeden teatr dramatyczny /jako instytucja/ zlokalizowany w dwóch pomieszczeniach, tzn. w budynku Te-

atru Polskiego i Kameralnego. Obydwa obiekty nie prezentują, niestety, najwyższych walorów. Budynek Teatru Polskiego został wzniesiony po zakończeniu działań wojennych jako obiekt tymczasowy, dopiero kilka lat temu udało się go otynkować. Pomieszczenia Teatru Polskiego wykorzystywane są ponadto przez Państwową Operę i Operetkę w Bydgoszczy, co z pewnością nie sprzyja właściwemu rozwojowi tak jednej, jak i drugiej instytucji. Z kolei obiekt Teatru Kameralnego /kilkakrotnie już modernizowany/ jest bardzo mały, niefunkcjonalny i w złym stanie technicznym. Niewątpliwie poprawa sytuacji w tym zakresie nastąpi po oddaniu do użytku zespołu obiektów opery i operetki wznieszonego aktualnie naprzeciwko kościoła farnego.

Do najbardziej atrakcyjnych obiektów upowszechniania kultury należy Filharmonia Pomorska im. Ignacego Padarewskiego.

W Bydgoszczy czynnych jest 11 kin /w tym dwa kinoteatry/ o łącznej liczbie miejsc około 3,5 tys. Wskaźnik określający liczbę miejsc w kinach w stosunku do liczby stałych mieszkańców należy do wyższych w skali kraju. Mimo to odczuwalny jest brak tego typu obiektów /zwłaszcza tzw. zeroekranowych/ w obrębie największych dzielnic mieszkaniowych /Błonie, Wyżyny, Szwederowo, Bartodzieje, Skrzetusko/.

Instytucjami upowszechniania kultury /m.in. dzięki organizowaniu różnego rodzaju imprez we własnych pomieszczeniach/ są: Wojewódzki Dom Kultury i Pałac Młodzieży; natomiast Przedsiębiorstwo Imprez Artystycznych "Estrada" czy Polskie Stowarzyszenie Jazzowe są organizatorem rozmaitych imprez w pomieszczeniach udostępnianych przez inne instytucje. Ważniejszymi placówkami eksponującymi sztukę współczesną /głównie malarstwo, grafikę i rzeźbę/ są: Salon Wystawowy BWA i tzw. Mały Salon Sztuki - obydwie zlokalizowane w centrum miasta przy jego głównej ulicy.

Pewną niewielką rolę w rekreacji mieszkańców odgrywają obiekty i tereny o walorach krajoznawczych: muzea, zespoły zabawkowe, niektóre zespoły urbanistyczne. Cennym zespołem tego rodzaju jest bydgoskie Stare Miasto z zachowanym średniowiecz-

nym układem urbanistycznym i kilkoma zabytkami oraz Wyspą Młyńską. Jest ona otoczona wodami starej Brdy i uregulowanego odcinka sztucznie przekopanego na potrzeby żeglugi, z efektownymi jazami. Zabytki tego zespołu to gotycki kościół farny, spichrze zbożowe nad Brdą oraz XIX-wieczna zabudowa przemysłowa i mieszkalna w rejonie Wyspy. Walory współczesne reprezentuje ekspresyjny pomnik Walki i Męczeństwa Ziemi Bydgoskiej wzniesiony na Rynku. Do Starego Miasta przylega Plac Zjednoczenia nad Brdą, z położonym obok gotycko-renesansowym kościołem klawarysek /1582-1618/ z dawnym budynkiem klasztornym /1615-18/, rozbudowanym w XIX wieku. W zespole tym mieszczą się dwie ekspozycje muzealne, zlokalizowane w spichrzach i budynku poklasztornym. Główną atrakcją muzealną są bogate zbiory dzieł L. Wyczółkowskiego oraz mniej liczne prace M. Piotrowskiego, J. Pankiewicza, J. Malczewskiego, J. Fałata i inne.

Położenie zespołu staromiejskiego nad Brdą i wodami z nią związanymi oraz towarzyszącą zielenią sprawia, że jest on ciekawym, choć obecnie za mało odwiedzanym, obszarem rekreacyjnym.

Drugim zespołem urbanistycznym o pewnym znaczeniu dla rekreacji jest tzw. dzielnica muzyczna z gmachem Filharmonii Pomorskiej, otaczającą zielenią, parkiem J. Kochanowskiego oraz przylegającym skwerem Czynu Społecznego i pięknie zadrzewioną Al. Ossolińskich.

Oba zespoły urbanistyczne, połączone ciągami pieszymi z parkami i skwerami, mogą stanowić rejony spacerowe i w pewnym stopniu już obecnie funkcję tę pełnią.

Potrzeby codziennego wypoczynku i rozrywki bywają także zaspokajane poprzez uczestnictwo w różnorodnych imprezach. Uwzględnianie wszystkich wydaje się niecelowe. Ogólnie imprezy rozpatrywać można z dwojakiego punktu widzenia, oceniając dominującą funkcję i cel: jako wypoczynkowe, na ogół czynne i odbywające się na "świeżym powietrzu" i jako kulturalno-rozrywkowe, choć cele te często się nakładają. Do pierwszej grupy /kojarzonej z organizatorem/ należałoby zaliczyć:

- wycieczki po Brdzie i Wiśle /Żegluga Bydgoska/,

- loty nad miastem /PLL Lot/ - ze względu na organizowanie ich tylko w niedzielę trudno je jednak uwzględniać w wypożyczynku codziennym /obecnie zawieszone/,

- rajdy, wędrowki, wycieczki, zloty itp. /PTTK/,
- lokalne, osiedlowe imprezy sportowo-rekreacyjne /TKKF, spółdzielnie mieszkaniowe/.

W grupie imprez kulturalno-rozrywkowych /odbywających się zazwyczaj w wymienionych wyżej obiektach i urządzeniach/, wyszczególnić można głównie:

- koncerty, spektakle operowe i teatralne,
- projekcje filmów,
- widowiska, rewie, spektakle cyrkowe, imprezy estradowe, kabaretowe,
- spotkania, prelekcje, odczyty, dyskusje,
- widowiska sportowe.

Poważna część zajęć codziennych typu rekreacyjnego i rozrywkowego odbywa się w obiektach kubaturowych pełniących funkcje gastronomiczne /kawiarnie, herbaciarnie, winiarnie, piwiarnie, bistra/ i rozrywkowe /dyskoteki, dansingi, kabarety/.

W Bydgoszczy czynnych jest ponad 20 kawiarni i 10 barów kawowych liczących przeszło 2 tysiące miejsc konsumenckich. W sześciu zakładach gastronomicznych odbywają się stałe dansingi, urozmaicane programami rozrywkowymi. Oprócz nich działa kilka barów i pijalni piwa. Liczba restauracji, jadłodajni, barów uniwersalnych przekracza 40 /około 3 tys. miejsc/.

Zróźnicowanie dzielnicowe

Plan ogólny zagospodarowania przestrzennego wyróżnia 16 stałych jednostek strukturalnych, w tym 13 o charakterze mieszkaniowym. Sześć jednostek grupujących 18 podstawowych, mniejszych osiedli⁶ mieszkaniowo-usługowych obejmuje trzon zabudowy miejskiej ze Śródmieściem i Osiedlem Leśnym oraz dzielnicami południowymi /Błonie, Szwederowo, Wyżyny, Kapuściska/.

6. Nazwę "osiedle" zastosowano w niniejszym tekście dla uproszczenia toku wywodu, chociaż jest to pojęcie w tym przypadku nieściśle.

Jednostka strukturalna A /Śródmieście, Bocianowo, Bielawy, Skrzetusko/.

Najgorsze warunki wypoczynku codziennego panują w zachodniej części Śródmieścia. Całkowity brak zieleni /dotyczy 80% ludności/, duże zagęszczenie zabudowy, zapylenie, hałas przemysłowy i komunikacyjny, to główne przesłanki tego twierdzenia. W Śródmieściu zlokalizowana jest wprawdzie duża część obiektów kulturalno-rozrywkowych /kina, kluby, bliskość teatrów/, jednakże są to obiekty ogólnomiejskie i mieszkańcy mogą z nich korzystać w stopniu niewiele większym niż mieszkańcy dalej położonych dzielnic. Możliwości poprawy są bardzo ograniczone. Ponieważ ludność jest w większości w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym, istnieje zapotrzebowanie na organizację klubów i lokali kawiarniano-barowych oraz bezwzględna konieczność wygospodarowania terenów zielonych we wnętrzach kwartałów zabudowy, często bogato zadrzewionych.

Bielawy i Skrzetusko uzupełniające jednostkę strukturalną A mają znaczne tereny zielone nie zawsze dostępne dla ludności, ale oddziałujące na klimat. Grupują się one w pasie przecinającym dzielnicę równolegle do Brdy. Pas ten tworzą: Park J. Kochanowskiego, skwery wzdłuż ul. Mickiewicza i Al. Ossolińskich z Placem Weysenhoffa, tereny upraw ogrodowych instytutów rolniczych, tereny sportowe "Polonii" i zieleni izolacyjna szpitala wojewódzkiego. Pas ten jednak nie ma charakteru ciągłego, brakuje powiązań między poszczególnymi częściami, a tym samym nie służy jako ciąg spacerowy.

Jednostka strukturalna B /Szwederowo, Wzgórze Wolności, Górzyskowo, Biedaszkowo/

Jednostka ta składa się z osiedli o potencjalnych możliwościach stworzenia dobrych warunków do wypoczynku codziennego, ale obecnie warunki te są nie wykorzystane, a osiedla są zagospodarowane wadliwie lub jeszcze nie zagospodarowane z powodu nieukończenia prac budowlano-urządzeniowych /Wzgórze Wolności, Szwederowo-Południe/. Osiedle Szwederowo składające się

z budownictwa mieszanego, głównie z kilkurodzinnych domów jedno i dwukondygnacyjnych o bardzo niskim standardzie wyposażenia w urządzenia techniczne, o dość dużej intensywności zabudowy, będzie sukcesywnie przebudowywane, likwidacji ulegnie stara zabudowa i na tym terenie zlokalizowane zostanie budownictwo wielorodzinne, podobne budownictwo powstało wzdłuż ul. Kujawskiej.

W związku z tym ocena obecnych warunków wypoczynku byłaby wkrótce nieaktualna. Ważniejszym problemem dla tej dzielnicy jest takie działanie, aby nie zmarnować możliwości zapewnienia dobrych warunków wypoczynku na terenach zielonych. Chodzi o ochronę zadrzewień wewnątrzblokowych i ulicznych /ewentualność trasowania nowych przebiegów ulic po terenach wolnych, a włączenia zadrzewień ulicznych do nowych wewnątrz międzyblokowych/, zachowanie i powiązanie z systemem zieleni dzielnicy kompleksu ogródków działkowych przy ulicy Bielickiej, zachowanie i udostępnienie zieleni na skarpie.

Jednostka strukturalna C /Błonie, Jary, Wilczak, Okole/

Jednostka składa się z trzech zupełnie różnych części: położonych na wysoczyźnie jednorodnych osiedli Błonia i Jarów /odpowiednio wielorodzinne i jednorodzinne budownictwo mieszkaniowe/ oraz niejednorodnych, mieszkaniowo-przemysłowo-składowo-komunikacyjnych zespołów urbanistycznych Wilczaka i Okoła. Błonie ma dobre możliwości wypoczynku codziennego, dzięki urządzeniu dużego zielenca wewnątrz osiedla i bliskości lasu oraz dobrej sytuacji klimatycznej. Jary jako osiedle jednorodzinne budownictwa ma warunki wypoczynku codziennego dość dobre, jednak brak na tym terenie jakichkolwiek placówek kulturalno-rozrywkowych. W trakcie realizacji jest zieleniec, przyszły park przy ul. Czerwonego Krzyża oraz zespół sportowo-rekreacyjny TKKF przy ul. Barwnej. Na skarpie znajduje się szereg dawnych glinianek wypełnionych wodą /obecnie w trakcie zasypywania/ oraz fragmenty bogatego starodrzewu. Elementy te, łącznie z walorami krajobrazowymi skarpy, należałoby włączyć do systemu zieleni miejskiej. Bardzo skomplikowana sytuacja

istnieje na Wilczaku i Okolu. Mieszkanina starego, niskostandardowego budownictwa mieszkaniowego, przeważnie kilkurodzinnego, z zainwestowaniem przemysłowo-składowym i komunikacyjnym, często uciążliwym /PKP/ lub szkodliwym dla zdrowia /Polena/ oraz enklawy nowego budownictwa nie stwarzają obecnie ani nie stworzą w przyszłości warunków do prawidłowego wypoczynku codziennego mieszkańców. Tym troskliwszej opieki wymaga cenny pas parkowo-ogrodowy wzdłuż starego kanału.

Jednostka strukturalna D /Leśne, Zawisza/

Najmniejsza z jednostek i najbardziej jednorodna obejmuje prawie wyłącznie nowe budownictwo wielorodzinne z enklawami starego budownictwa, zarówno wielo- jak i jednorodzinne. Zachowane kępy starodrzewu, dobrze utrzymana zielenń niska, park leśny na Osiedlu oraz bliskość lasu i kompleksu sportowo-rozrywkowego WKS "Zawisza" wraz z wyposażeniem usługowym stwarzają mieszkańcom osiedla bardzo dobre warunki wypoczynku.

Jednostka strukturalna E /Bartodzieje/

Jednostki znajdujące się częściowo w trakcie budowy, dysponujące dość dobrymi warunkami wypoczynku codziennego tak istniejącymi, jak potencjalnymi. Tworzą je:

- zespół zieleni wypoczynkowej ze stawem /dawne wyrobiska gliny na cele przemysłowe - cegielnie/ i wyodrębnioną na nim pływalnią,
- dzielnicowy Dom Kultury "Bartosz" oraz osiedlowy dom kultury "Agora",
- położenie między Brdą a terenami leśnymi /aktualnie trudno dostępnymi/,
- brak źródeł zanieczyszczenia i hałasu /poza terenami kolejowymi i wpływem wschodniej dzielnicy przemysłowo-składowej/, natomiast uciążliwość zalegania zanieczyszczeń w dolinie Brdy.

Ze względu na oddzielenie od Brdy trasą komunikacyjną ul. Fordońskiej oraz torami kolejowymi od terenów leśnych koniecz-

ne jest opracowanie i zrealizowanie właściwych powiązań zieleni wewnętrznej z pobliskimi lasami.

Jednostka strukturalna F /Kapuściska, Wyżyny, Glinki/

Największa powierzchniowo jednostka strukturalna, znajduje się częściowo w trakcie budowy, w większości ma potencjalnie dobre warunki wypoczynku, obecnie jeszcze słabo zagospodarowana. Istniejące uciążliwości i zagrożenia /lotnisko i zakłady chemiczne/ mogą być zlikwidowane. Założone niedawno tereny zielone i sportowe będą w przyszłości całkowicie zagospodarowane, przybędzie również obiektów rozrywkowo-kulturalnych.

Ocena wyposażenia osiedli mieszkaniowych w zieleni wewnętrzną

Jak wynika z danych statystycznych, w skali całego miasta w ostatnim dziesięcioleciu zdecydowanie poprawiło się wyposażenie osiedli w tereny tzw. zieleni osiedlowej, ujmowanej łącznie z wewnątrzosiedlowymi terenami sportowymi oraz do gier i zabaw na świeżym powietrzu.

Na wszystkich bowiem nowo budowanych osiedlach, zgodnie z normatywem urbanistycznym, pozostawiono odpowiednie rezerwy terenowe na zieleni osiedlową. W rezultacie statystyczny wskaźnik powierzchni zieleni na jednego mieszkańca wzrósł w latach 1973-85 ponad trzykrotnie, jako efekt blisko pięciokrotnego wzrostu powierzchniowego terenów o przypisanej funkcji "zieleni" /por. tabela 8/. Uzyskany wskaźnik $6,7 \text{ m}^2$ przypadający w Bydgoszczy na jednego mieszkańca jest jednak w dalszym ciągu znacznie niższy od postulowanej normy terenów rekreacyjnych i zielonych w osiedlu - wynoszącej $8 \text{ m}^2/1$ mieszkańca.

Pozostawianie rezerw terenów zieleni wewnątrzosiedlowej nie oznacza oczywiście ich zagospodarowania. Praktycznie ogranicza się ono do wyznaczenia terenu, założenia krawężników i ułożenia nawierzchni chodników, nawiezienia ziemi, zasiania trawników /nie zawsze!/ oraz założenia piaskownic i innych zazwyczaj mało estetycznych urządzeń do zabawy dla małych dzieci, czasem ławek i koszy na śmieci. W bardzo ograniczonym zakresie reali-

zowane są zadrzewienia, wysadzania krzewów i roślin ozdobnych, obiekty tzw. małej architektury /murki oporowe, pergole, altany, baseny, fontanny, urządzenia sportowe, kącki cichego wypoczynku itp./.

Tabela 8

Tereny zieleni w osiedlach mieszkaniowych miasta Bydgoszczy /łącznie z wewnątrzosiedlowymi terenami sportowymi do gier/

Rok	Powierzchnia /w ha/	Liczba miesz- kańców /w tys./	Wskaźnik /m ² /1 mk/
1973	58,1	305,5	1,9
1975	92,3	322,7	2,9
1977	121,8	339,2	3,6
1979	163,3	343,8	4,7
1982	193,0	356,5	5,4
1983	226,4	357,7	6,3
1984	243,1	361,4	6,7
1985	245,4	366,4	6,7

Źródło: Roczniki statystyczne woj. bydgoskiego
Obliczenia własne

W tej sytuacji skromnie zagospodarowane tereny zieleni wewnątrzosiedlowej mogą spełniać jedynie zadanie terenów wypoczynkowych dla małych dzieci w wieku przedszkolnym i pierwszych klas szkoły podstawowej /ca 4-8 lat/, które czas zabawy spędzają na huśtawkach, konstrukcjach do wspinania, w piaskownicach etc. Jednakże tereny te nie zaspokajają prawie wcale potrzeb rekreacyjnych dzieci starszych. Szczególnie zauważalny jest brak placów gier dla dzieci z wyższych klas szkoły podstawowej, u których potrzeba ruchu jest bardzo silna, a które nie powinny się oddalać zbyt daleko od miejsca zamieszkania. Pomocne mogłyby tu być istniejące boiska szkolne, lecz usytuowanie szkół podstawowych niekiedy peryferyjne wobec osiedli mieszkaniowych oraz niechęć uczniów do powrotu w godzinach pozalekcyjnych na teren szkoły, skłaniałoby do szukania terenów położonych bliżej budynków mieszkalnych.

Dla małych dzieci należałoby przeznaczyć dobrze utrzymane trawniki do biegania - zamiast zakurzonych placyków sypkiej ziemi, na której na ogół się bawią. Dla wszystkich dzieci brak urządzeń bardziej wyspecjalizowanej rekreacji: brodzików, basenów,górek do zjazdów saneczkowych i narciarskich w zimie itd. Spotyka się na niektórych osiedlach zespoły zabaw dziecięcych typu "wioska indiańska", jednak wszędzie odczuwa się brak troski o urządzenia w okresie ich eksploatacji, przez co wyposażenie jest zazwyczaj zaniedbane i zdewastowane.

W osiedlach nie ma również dobrych warunków wypoczynku dla osób dorosłych. Szczególnie zła sytuacja panuje na osiedlach starszych, gdzie rośnie niekiedy zielenń wysoka, lecz nieodpowiednio urządzona. Zupełnie nie wykorzystane są ponadto trawniki zlokalizowane pomiędzy budynkami mieszkalnymi od strony, gdzie nie ma wejść do klatek schodowych /np. na Błoniu/.

Brak urządzoney zieleni, drzew i zakrzewień w nowych osiedlach jest w głównej mierze efektem niedomagań organizacyjnych, czego dowodzi bujny rozwój zróżnicowanej zieleni na otoczonych opieką działkach przedszkoli, żłobków, szkół i innych obiektów zamkniętych. Przykłady te wskazują, że stosunki glebowo-wodne nie są tu żadną przeszkodą. Wynika stąd kategoryczny postulat wcześniejszego /a najlepiej wyprzedzającego zabudowę/ zagospodarowania osiedli mieszkaniowych w zakresie zakrzewień i zadrzewień i późniejszej zorganizowanej ich pielęgnacji. Przykłady z Lublina, Warszawy i wielu innych miast polskich i zagranicznych wskazują, że zachowanie zieleni jest możliwe nawet w warunkach dużej koncentracji zabudowy.

W większości pozytywnie, zwłaszcza w aktualnych warunkach kryzysu gospodarczego, należy ocenić podejmowane przez mieszkańców próby organizowania minidziałek ogrodowych na terenach zieleni międzyblokowej. Działki te nie ograniczają terenów ani ich dostępności, gdyż dotychczas nie były użytkowane rekreacyjnie. Powiększają natomiast globalną masę roślinną, a tym samym zdolności transpiracji i asymilacji, a więc poprawy mikroklimatu, a poza tym stwarzają szanse rekreacji ruchowej łą-

czonej z pożyteczną działalnością gospodarczą.

Jednakże warunkiem dalszego rozszerzania tej formy zieleni jest ograniczenie żywiołowości: wyznaczanie działek, przejść i kącików wypoczynkowych dla osób starszych, a także określenie dopuszczalnych rodzajów użytkowania ogródków, gdyż zdarzają się również negatywne przykłady. Tereny chwilowo nie zagospodarowane, przeznaczane prowizorycznie tymczasowo na ogródki działkowe, należy w przyszłości rygorystycznie przywrócić na cele przewidziane w planach miasta, niezbędne do prawidłowego działania organizmu miejskiego.

Pod względem urządzeń usługowych zapokajających niektóre potrzeby rekreacyjne Bydgoszcz nie jest uprzywilejowana w porównaniu z innymi dużymi miastami Polski, co zostało przedstawione w tabeli nr 9 za pomocą wskaźników zatrudnienia i liczby miejsc.

Poziom zaspokojenia potrzeb wypoczynkowych mieszkańców Bydgoszczy w obrębie terenów miejskich, jak wynika z przeprowadzonej szczegółowej analizy, jest zdecydowanie niedostateczny. Poza relatywnie niezłym stanem ilościowym obiektów i urządzeń kulturalnych /nie licząc opery/ pozostałe, niezwykle ważne dla wypoczynku, są skromne ilościowo i powierzchniowo, nie najlepiej urządzone, często w złym stanie technicznym. Szczególnie dotliwe jest słabe zagospodarowanie terenów osiedli mieszkaniowych oraz brak pieszych ciągów spacerowych i parków. Niedostatki te w pewnym stopniu są rekompensowane aktywnością organizacji, służących zapewnieniu rekreacji mieszkańcom miasta.

3. KONCEPCJA SYSTEMU REKREACJI W MIEŚCIE

Koncepcja rekreacyjnego zagospodarowania Bydgoszczy wraz z szeroko rozumianą strefą podmiejską obejmującą tereny koncentracji wypoczynku świątecznego do roku 2000, nie może zawierać takiej szczegółowości, która by rozwiązała wszystkie problemy doraźne w tej dziedzinie.

Niektóre wskaźniki zaspokajania potrzeb rekreacyjnych w dużych miastach Polski /1979 r./

Miasta	Miejsca w kinach na 1000 mieszkańców	Zatrudnienie w organizacji wypoczynku w tys. osób				na 1000 mieszkańców
		kultura i sztuka	kultura fiz., tur. i wypocz.	razem		
Warszawa	16,6	18,8	13,4	32,2	20,7	
Białystok	11,3	1,1	1,1	2,2	10,4	
Bydgoszcz	14,3	1,4	1,4	2,8	8,3	
Gdańsk	9,7	3,9	5,1	9,0	20,4	
Katowice	27,4	1,9	1,8	3,7	11,5	
Kraków	12,2	4,6	4,0	8,6	12,4	
Lublin	12,1	1,6	2,0	3,6	12,4	
Łódź	14,5	4,8	3,0	7,8	9,5	
Poznań	11,1	3,4	4,1	7,5	14,0	
Szczecin	18,1	2,0	1,9	3,9	10,1	
Wrocław	17,3	3,7	2,9	6,6	11,0	

Źródło: Rocznik Statystyczny Miast

Opracowanie niniejsze, jako generalne studium dotyczące tej ważnej społecznie, a pośrednio i ekonomicznie, problematyki powinno zapoczątkować kierunki przyszłych działań, które dzięki wytyczonemu i sprecyzowanemu celowi, umiejscowionemu w przestrzeni i zawierającemu program, ułatwią proces prawidłowego rozwoju tej sfery życia.

Ukierunkowanie funkcjonalno-przestrzenne, oparte na dogodnych w zasadzie cechach środowiska naturalnego; dążyć powinno do pewnego rodzaju ideału, to jest najkorzystniejszego z teoretycznego punktu widzenia rozwiązania: do realizacji modelu, który ograniczony - niestety - różnymi utrudnieniami, nieodwracalnymi zaszkościami, wreszcie brakami materialnymi i tak w pełni tego ideału nie osiągnie, ale powinien znacznie się do niego zbliżyć.

Najwłaściwszą metodą kompleksowego podejścia do tworzenia modelowego układu jest próba systemowego rozpatrzenia jego funkcjonowania. Zapewnić ona może perspektywicznie słuszne działanie, pozwalające na stałą weryfikację i uzupełnienie brakujących elementów.

Pojęcie "systemu" zaczerpnięte z doświadczeń biologii, zawiera następujące najważniejsze cechy stanowiące o jego istnieniu i sprawnym funkcjonowaniu:

- 1/ kompletność systemu,
- 2/ współpracę składników budujących system,
- 3/ zastępowalność i odtwarzalność elementów systemu,
- 4/ ścisły związek z otoczeniem i reagowanie na bodźce z zewnątrz.

Zastosowanie ujęcia systemowego jest szczególnie przydatne tam, gdzie różnorodne ograniczenia nie pozwalają na pełną realizację działania. W razie dużych potrzeb, przy skromnych możliwościach materialnych i wykonawczych, ujęcie systemowe może spowodować lepsze wykorzystanie posiadanych predyspozycji. Świadomie tworzony system rekreacji zawierać powinien wszystkie elementy /tj. obiekty, urządzenia i tereny dla różnych

grup ludności i różnych dzielnic/ wzajemnie współzależne i zastępujące się.

Cechy systemu w zagospodarowaniu Bydgoszczy dla rekreacji codziennej przedstawiają się następująco:

1. Kompletność systemu, tj. istnienie wszystkich niezbędnych elementów, ich dostateczna wielkość oraz obecność we właściwym miejscu wraz z powszechną dostępnością każdego składnika. W Bydgoszczy statystycznie biorąc występują prawie wszystkie elementy systemu wypoczynku: od zieleni wewnątrzblokowej poprzez parki, kluby i teatry aż do toru regatowego. W rzeczywistości jednak brakuje wielu z nich, występują bowiem w ilościach symbolicznych lub są niedostępne ze względu na peryferyjną lokalizację czy ze względów organizacyjnych, np. obiekty zamknięte w rodzaju zakładowych klubów i domów kultury. Do najbardziej zauważalnych braków należy zaliczyć:

- ciągi piesze o charakterze spacerowym,
- akweny wioślarskie z wypożyczalnią sprzętu pływającego,
- terenowe urządzenia sportowo-rekreacyjne /ścieżki zdrowia, parki, otwarte tereny sportowe/,
- baseny kąpielowe,
- dyskoteki - sale tańca,
- kluby towarzyskie.

Pozostałe elementy występują także w ilościach niewystarczających. Stosunkowo najlepiej, jednak też niedostatecznie, wyposażona jest Bydgoszcz w obiekty kulturalne. Na przykład wskaźnik miejsc w kinach /14,2/ jest lepszy niż w Poznaniu, Lublinie i Krakowie, choć gorszy od średniej krajowej. Podobnie wygląda sytuacja w dziedzinie obiektów typu klubowego, które wprawdzie istnieją w większych dzielnicach, ale ze względu na zbyt rzadką sieć mają przeważnie ograniczony profil i mały zasięg oddziaływania.

2. Współpraca składników budujących system

W systemie rekreacji potrzebne są urządzenia wielofunkcyjne, ażeby istniała możliwość realizowania zróżnicowanych potrzeb indywidualnych i grupowych /rodziny, grupy koleżeńskiej, zastępu harcerskiego itd./. Różnorodne elementy rekreacji powinny być powiązane ze sobą przestrzennie /zgrupowane/ oraz komunikacyjnie. Umożliwia to zaspokajanie w formie kompleksowej np. potrzeb rekreacji rodziny: dojście ciągiem pieszym, zróżnicowane formy wypoczynku dla wszystkich członków rodziny - zależnie od zainteresowań, ewentualnie posiłek i powrót.

Stwierdzić więc trzeba, że elementy zagospodarowania rekreacyjnego w Bydgoszczy w przeważającej mierze nie są powiązane ze sobą i w tym aspekcie nie spełniają wymagań tworzenia systemu.

3. Zastępowalność i odtwarzalność elementów systemu

Powinna być zapewniona możliwość zamiennego korzystania z obiektów zadaszonych i terenowych, płatnych i bezpłatnych. Dotyczy to również wypoczynku biernego i czynnego. Ponadto powinna istnieć możliwość łatwego przekształcenia /w razie zaistniałej konieczności/ i odtworzenia elementów nie odpowiadających aktualnym potrzebom.

4. Ścisły związek z otoczeniem i reagowanie na bodźce z zewnątrz są cechami wynikającymi bezpośrednio z położenia systemu rekreacji wewnątrz dużego miasta. Jest on zależny od wielu wpływów środowiska miejskiego, głównie zanieczyszczeń, które oddziałują m.in. na procesy wzrostu roślin na terenach zielonych, oraz natężenia hałasu lub innych wpływów, decydujących o jakości wypoczynku. Zbyt intensywne oddziaływania zewnętrzne mogą doprowadzić do wadliwego działania lub zniszczenia systemu. Silne sprzężenia zwrotne zachodzą pomiędzy systemem rekreacji a natężeniem ruchu rekreacyjnego. Wynikają głównie z rozmieszczenia osiedli mieszkaniowych i pociągają za sobą różnice w zagospodarowaniu i stopniu wykorzystania terenów rekreacyjnych, co z kolei wpływa na pogorszenie lub poprawę atrakcyjności przyległych dzielnic mieszkaniowych.

Model funkcjonalno-przestrzenny rekreacji codziennej i świątecznej w mieście, odpowiadający cechom systemu, powinien zawierać wszystkie elementy składowe, zaprojektowane zgodnie z zasadą substytucji i uwzględnienia związków z otoczeniem. Elementy owe powinny być zgrupowane w pewnych punktach i rejonach, tworzących sieć obsługi o dobrej dostępności dla wszystkich mieszkańców, a jednocześnie "nanizane" na przestrzennie ciągły układ terenów nie zabudowanych.

Prawidłowe kształtowanie systemu rekreacji wymaga uwzględnienia całości terenów nie zabudowanych lub słabo zabudowanych, nazywanych też terenami otwartymi. Według J. Smogorzewskiego /1968/ zalicza się tu 40 rodzajów terenów, położonych w mieście i jego sąsiedztwie. Ponad połowa tych terenów pełni także /obok podstawowych/ funkcje rekreacyjne, a przede wszystkim klasyczne tereny zielone /parki, skwery, ogrody, ogródki działkowe, tereny sportowe, lasy i zadrzewienia, zieleń łąkowa/.

Duże znaczenie mają też obszary wód otwartych i nieużytków, niektóre tereny komunikacyjne i magazynowe, tereny mieszkaniowe o niskiej intensywności zabudowy, a w szczególnym stopniu tereny upraw rolnych, łąk, pastwisk i upraw ogrodniczych. W tej ostatniej grupie mieszczą się obszary o niezwykle istotnym znaczeniu dla funkcjonowania systemu rekreacji i kształtowania prawidłowej ekologii środowiska życia człowieka. Według terminologii propagowanej przez L. Zimowskiego /1985/ są to biomy, a więc zbiorowiska roślin i zwierząt żyjących na terytorium o pewnych właściwościach. W strefach podmiejskich wielkich miast od najdawniejszych czasów funkcjonowały biomy ogrodniczo-sadownicze, niejednokrotnie zachowane również w rejonach centralnych miast. Są one według L. Zimowskiego przeważnie biologicznie czynne w pełnym zakresie, w odróżnieniu od kalekich form zieleni miejskiej, podtrzymywanych sztucznie przy życiu.

Szerokie rozumienie terenów otwartych nie tylko jako zieleni, lecz jako wszystkich obszarów niezbędnych do kształtowa-

nia systemów rekreacyjnych konieczne jest jeszcze z jednego, ważnego powodu. Tereny zielone są bowiem żywe jedynie przez niecałe pół roku /średnia długość okresu wegetacyjnego 215 dni/, kiedy warunki pogodowe są najkorzystniejsze dla rekreacji. W pozostałym okresie są one niekorzystne⁷, tak więc możliwość bezpośredniego wykorzystania terenów zielonych w celach rekreacyjnych, ograniczona do dni pogodnych i ciepłych, zamyka się praktycznie w granicach trzech miesięcy letnich. Tymczasem największe potrzeby rekreacji ruchowej występują w miesiącach zimowych. W tym okresie zwykle notuje się nasilenie obowiązków zawodowych /koniec roku/ i szkolnych /sesje egzaminacyjne/. Środowiskowe warunki pracy są najgorsze ze względu na trudności z przewietrzaniem pomieszczeń i kontrast temperatury i wilgotności pomiędzy wnętrzami a otoczeniem.

Jednocześnie możliwości rekreacji ruchowej są ograniczone z powodu niedostępności pewnych form /kąpiele wodne i słoneczne, pływanie, sporty wodne, biwakowanie w terenie, tenis ziemny itd./ oraz trudnych warunków korzystania np. ze spacerów ze względu na rozmokłe podłoże gruntowe, zakazu wstępu do części lasów w związku z prowadzonymi właśnie zimą pracami wyrębowymi itd. Tak więc tereny wypoczynkowe w znacznie większym niż dziś zakresie muszą funkcjonować jako użytkowane całorocznie i być przystosowane do zapewnienia odpowiednich warunków umożliwiających rekreację w każdych warunkach pogodowych.

Wreszcie należy zwrócić uwagę na nieodzowność rozszerzenia możliwości wypoczynku codziennego. Jak wskazują fizjologowie /Kozłowski S. i Nazar K. 1979/, zmęczenie musi być likwidowane bezpośrednio po tym, kiedy powstało. Zatem tendencja do odkładania wypoczynku na koniec tygodnia, a tym bardziej na wczasy letnie, jest fizjologicznie nie uzasadniona i może prowadzić do stanu zmęczenia przewlekłego, znajdującego się na granicy patologii.

7. Bydgoszcz należy do najbardziej zachmurzonych miast w Polsce. Liczba dni bardzo pogodnych wynosi zaledwie 53, a pochmurnych 135-140 /Warszawa, Wrocław, Gdańsk po 100 dni pochmurnych/.

Powyższe przesłanki wskazują wyraźnie, że tradycyjne ograniczanie terenów rekreacyjnych do obszarów zielonych należy zdecydowanie poszerzyć, obejmując wszystkie tereny otwarte, samą zaś zieleni traktować nie tylko jako żywą roślinność, ale urządzone i odpowiednio zagospodarowane tereny wypoczynkowe.

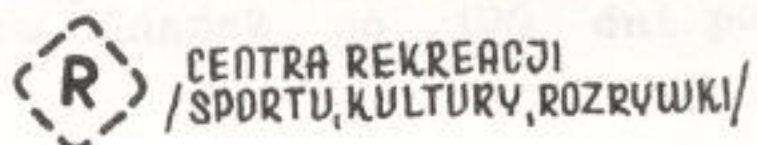
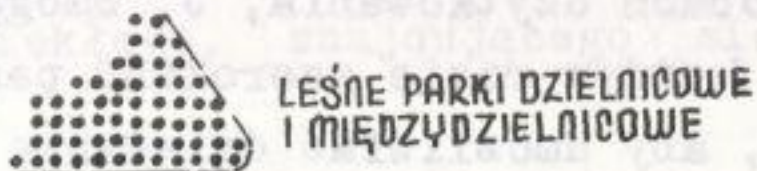
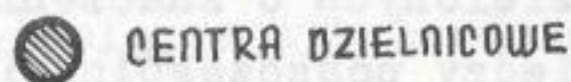
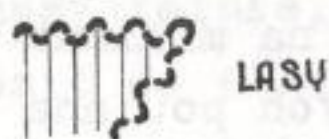
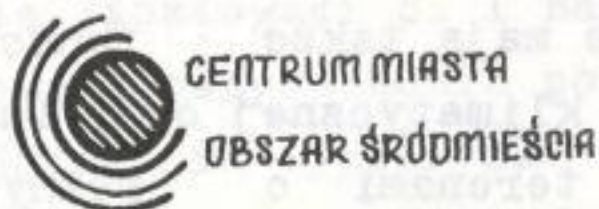
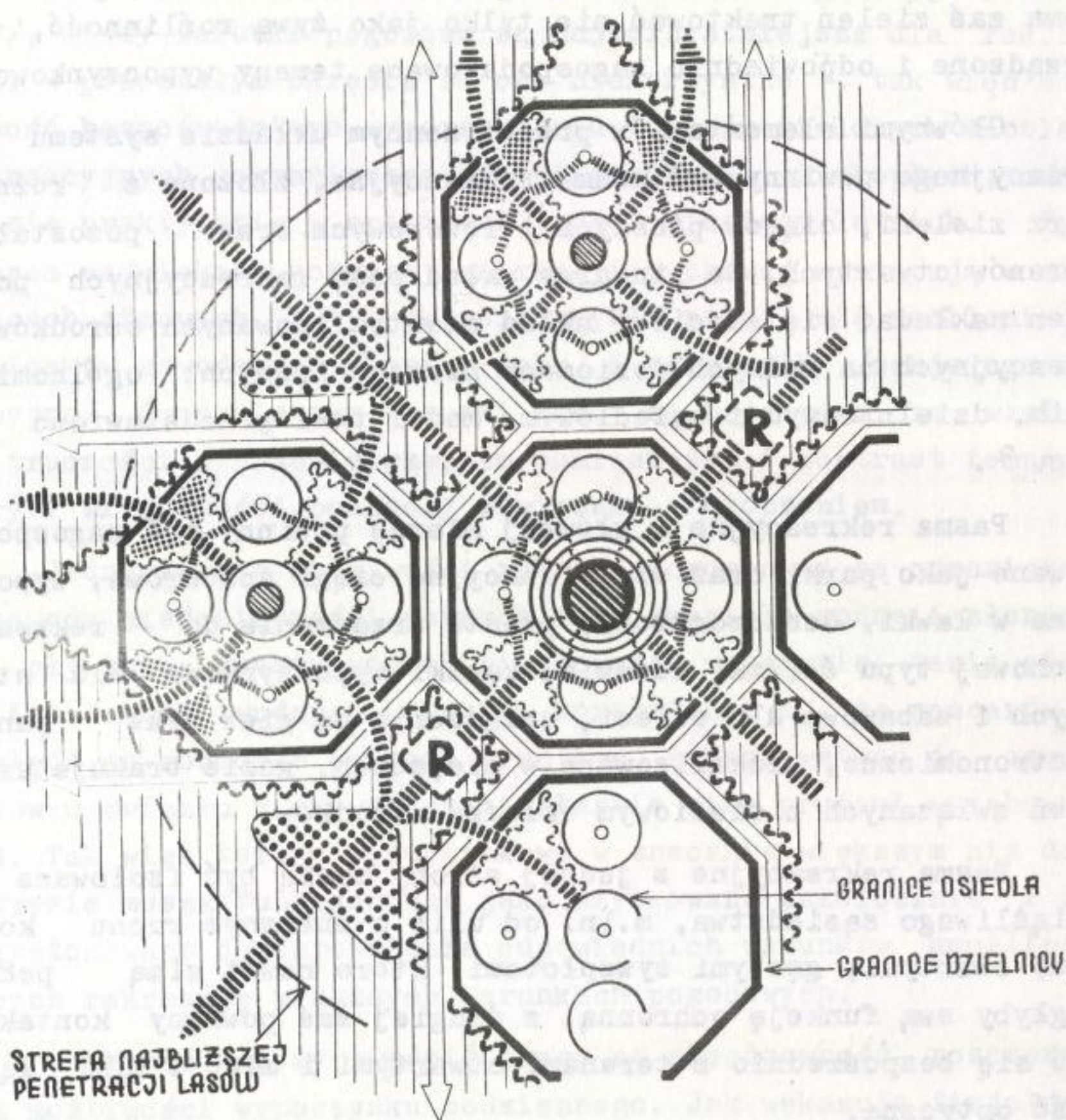
Głównymi elementami w przestrzennym układzie systemu rekreacyjnego powinny być pasma rekreacyjne, złożone z różnych form zieleni, ciągów pieszych i rowerowych oraz pozostałych terenów otwartych. Na linearny układ pasm rekreacyjnych powinien nakładać się sieciowy układ scentralizowanych ośrodków rekreacyjnych na różnych poziomach hierarchicznych: ogólnomiejskim, dzielnicowym i osiedlowym. Model taki przedstawiono na rys. 3.

Pasma rekreacyjne w głównej mierze powinny być zagospodarowane jako parki oraz wielofunkcyjne ciągi spacerowe, wyposażone w ławki, deszczochrony, proste urządzenia do rekreacji ruchowej typu ścieżki zdrowia, kącki wypoczynkowe dla starszych i zabawowe dla dzieci, urządzenia do gier oraz punkty gastronomiczne, zlokalizowane w miejscach, gdzie brakuje urządzeń związanych z sieciowym układem ośrodków.

Pasma rekreacyjne z jednej strony muszą być izolowane od uciążliwego sąsiedztwa, m.in. od ulic o znacznym ruchu kołowym, zwartymi, gęstymi żywopłotami, które nawet zimą pełnić mogłyby swą funkcję ochronną, z drugiej zaś powinny kontaktować się bezpośrednio z terenami otwartymi i mieć z nimi łączność optyczną.

Szerokość pasm rekreacyjnych, które mają także funkcje klinów zielonych o znaczeniu melioracji klimatycznej oraz izolacji między poszczególnymi osiedlami i terenami o różnych sposobach użytkowania, J. Smogarzewski obliczył na minimum 200 m. W każdym razie szerokość pasm terenów otwartych powinna być taka, aby umożliwiać działanie klimatyczne, urządzenie parków osiedlowych, niekiedy też prowadzenie tras komunikacyjnych, tak aby wyraźnie oddzielać jednostki strukturalne miasta.

SYSTEM REKREACJI MIEJSKIEJ - MODEL UKŁADU PRZESTRZENNEGO

Spełnienie tych założeń w projekcie układu przestrzennego terenów otwartych w Bydgoszczy jest możliwe w dzielnicach pozaśródmiejskich ze względu na warunki naturalne, trudne zaś w centrum miasta z powodu znacznej gęstości zabudowy i braku terenów otwartych.

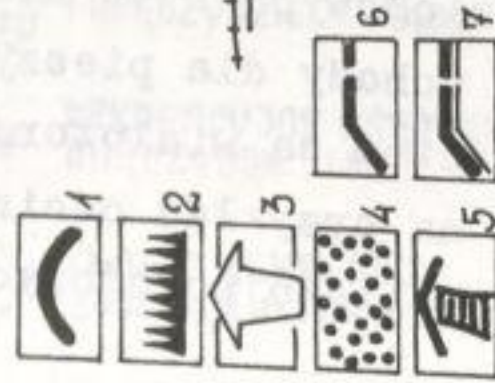
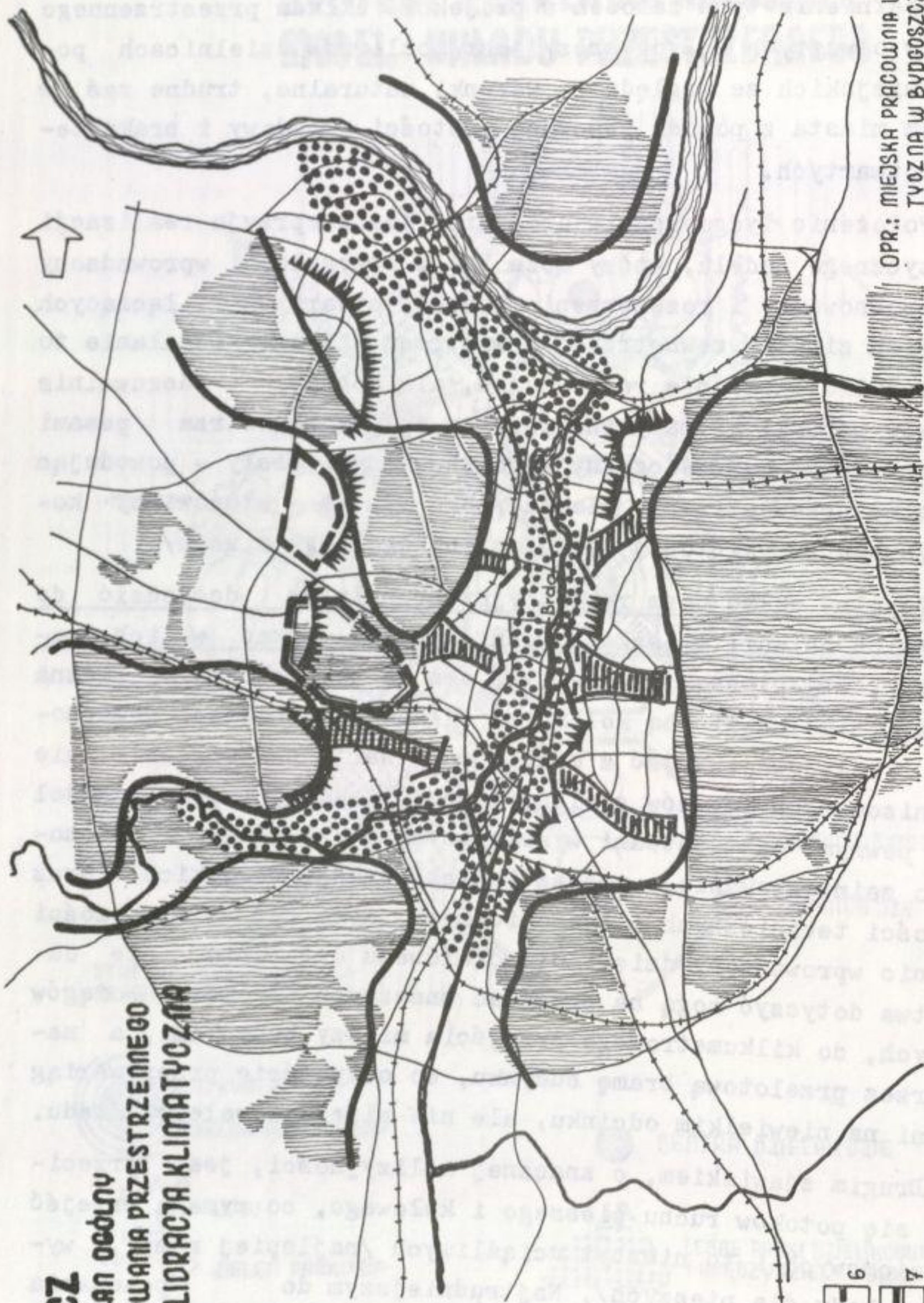
Położenie Bydgoszczy w otoczeniu lasów sprzyja realizacji teoretycznego modelu, który może być w przyszłości wprowadzony przez zachowanie i rozszerzenie terenów otwartych łączących pierścień zieleni zewnętrznej z wnętrzem miasta. Działanie to ma nie tylko znaczenie rekreacyjne, ale mogłoby odczuwalnie poprawić warunki klimatyczne poprzez spływy powietrza pasami zieleni z poziomu wysoczyzny w dolinę Brdy i Wisły - powodując naturalne przewietrzanie miasta /por. rys. 4 - stanowiący kopię rysunku ze skrótovej wersji planu ogólnego miasta/.

Idealny układ pasm rekreacyjnych powinien dochodzić do wszystkich osiedli mieszkaniowych, a nawet wnikać w ich wnętrza tak, aby pieszo, rowerem lub też na nartach zimą, można było z minimalną liczbą kolizji z układem komunikacji samochodowej i kolejowej, wyjść z miasta na otwarte przestrzenie nie zurbanizowanych terenów zieleni leśnej, łąkowej i pola. Model ten z pewnymi odstępstwami wynikającymi z aktualnego i planowanego zainwestowania, wymagań innych funkcji miejskich oraz trudności technicznych i ekonomicznych, może być w większości dzielnic wprowadzony dzięki długofalowemu działaniu. Te odstępstwa dotyczyć mogą na przykład znacznych przewężeń ciągów pieszych, do kilkumetrowego przejścia między budynkami, a nawet przez przelotową bramę budynku, co oczywiście przerywa ciąg zieleni na niewielkim odcinku, ale nie niweluje całego układu.

Drugim zjawiskiem, o znacznej kolizyjności, jest przecinanie się potoków ruchu pieszego i kołowego, co wymaga przejść dwupoziomowych i to niezbyt uciążliwych /najlepiej rampy, wygodne schody dla pieszych/. Najtrudniejszym do pokonania przejściem są wielotorowe ciągi kolejowe i stacje rozrządowe, które na przykład odcinają osiedla Bielawki i Bartodzieje od bardzo blisko położonych kompleksów leśnych. Nad tymi terenami

BYDGOSZCZ

MIEJSCOWY PLAN OGÓLNY
ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
ZIELEŃ - MELIORACJA KLIMATYCZNA

1. Kompleksy leśne;
2. Krawędzie tarasów górnych;
3. Przeważający kierunek wiatrów;
4. Główne koryto przewietrzania;
5. Kierunki spływów - systemy zieleni;
6. Centrum sportu;
7. Leśny Park Kultury i Wypoczynku w Mysłęcinku

OPR.: MIEJSKA PRACOWNIA URBANIS-
TYCZNA W BYDGOSZCZY - 1975 r.

muszą być w przyszłości zbudowane estakady lub mosty wiszące, które w najdogodniejszych punktach ułatwią dostęp mieszkańcom do zieleni.

Oprócz konieczności szukania rozwiązań technicznych umożliwiających wprowadzanie zieleni do wnętrza półmilionowego w przyszłości miasta, wykorzystać należy dwie korzystne cechy położenia geograficznego Bydgoszczy: wysokie krawędzie skarp na południu i na północy miasta oraz dolinę Brdy łączącej się z doliną Wisły.

Z nie najlepszego klimatycznego położenia między tymi skarpami Bydgoszcz w bardzo szybkim tempie ze swymi nowymi osiedlami mieszkaniowymi wspina się na zdrowsze tereny wysokie. Niestety, brak w przeszłości koncepcji ukształtowania i zagospodarowania tzw. skarpy południowej dał się wyraźnie odczuć w krajobrazowych i funkcjonalnych rozwiązaniach urbanistyki i architektury. Obecnie projekt zagospodarowania skarpy południowej⁸ proponuje rozwiązanie bardzo dobre i wszechstronnie przemyślane, uwzględnia potrzeby rekreacji i różnorodność jej form oraz bioklimatu i walorów krajobrazowych. Rzetelna realizacja projektu stanowiłaby po Leśnym Parku Kultury i Wypoczynku w Myśłęcinku następny krok do urzeczywistniania założeń systemu rekreacji, o którym tu mowa.

Podejścia równie konsekwentnego wymagają dwa dalsze układy równoleżnikowe: skarpa północna oraz ciąg rzeki Brdy.

Skarpa północna, oprócz odcinka przebiegającego przez park w Myśłęcinku wykorzystanego w pełni dla rekreacji, nie jest jeszcze zagospodarowana, choć projekt dzielnicy Fordon już jej dosięga. Stąd nieodzowne jest szybkie opracowanie koncepcji obszarów przykrawędziowych ze szczególnym zwróceniem uwagi na jej funkcję dla rekreacji zimowej /sanki, narty/, na jej walory widokowe oraz na przyszłą bliskość dużych, nowych osiedli mieszkaniowych, które zwiększają intensywność jej użytkowania, co wymaga m.in. ochrony roślinności na zboczach.

8. Opracowany przez zespół "Miastoprojektu" w Bydgoszczy w 1980 r.

Rzeka Brda jest centralną osią układu wypoczynku, choć jej parametry wielkościowe jako ciągu terenów otwartych nie pozwalają na stworzenie z niej ani wielkiej centralnej promenady, ani też miejsca koncentracji różnorodnych urządzeń rekreacyjnych.

Będzie stanowiła oś głównego koryta przewietrzania, choć kształtowanie tego ciągu napotykać będzie w praktyce wiele trudności ze względu na istniejącą obudowę brzegów obiektami o kolizyjnych w stosunku do rekreacji funkcjach oraz zanieczyszczenie wód. Mimo ważnej roli Brdy jako interesującego szlaku wodnego i potrzeby rozszerzania pasa zieleni wzdłuż jej brzegów, w ostatnich kilkunastu latach szereg błędnych decyzji lokalizacyjnych /dworzec PKS, obiekt NOT, nowy budynek szpitala zakaźnego/!/ Komitet Miejski PZPR/ pogorszyło szansę odzyskania rzeki jako bogatego w zieleni pasma wypoczynkowego.

Szczególną uwagę trzeba zwrócić na południkowo płynący fragment Brdy łączący miasto z kompleksem lasów nad zbiornikiem Koronowskim. Mimo ograniczeń w zagospodarowaniu i użytkowaniu rekreacyjnym spowodowanych ujęciami wody na rzece oraz istniejącym już zainwestowaniem, fragment ten stanowi przykład naturalnego klina zieleni dość głęboko wchodzącego w miejską strukturę zurbanizowaną. Program i projekt zagospodarowania wymagają jednak bardzo szczegółowych studiów, badań wydanych już lokalizacji, rozstrzygnięcia wielu nieprawidłowości gospodarki przestrzennej, wymagań prawnych i rzeczywistych strefy ochrony ujęcia wodnego itd.

Nieznacznie uwzględniana w planach urbanistycznych Bydgoszczy funkcja jej położenia nad Wisłą zaczyna nabierać coraz większego znaczenia, m.in. w związku z przesuwaniem się środka ciężkości zainwestowanych obszarów miasta w kierunku wschodnim. Mieszkańcy nadwiślańskiej Bydgoszczy z pewnością powinni zostać związani z rzeką poprzez odpowiednie zagospodarowanie jej brzegów /spacery nawet wzdłuż wałów przeciwpowodziowych/, możliwość uprawiania sportów wodnych, a także łatwość jej przekroczenia i penetracji interesujących ekologicznie terenów

części prawobrzeżnej. Przebywanie ponadto nad dużym, płynącym zwierciadłem wodnym sprzyja relaksowi ze względów biopsychicznych, obfituje w ciekawe panoramy, pozwala na spędzenie czasu w środowisku kontrastującym z codziennym.

Pasma rekreacyjne pozwalają na wędrowki piesze i rowerowe o zasięgu zależnym od czasu wolnego, pełnią poza tym ważną rolę psychiczną: powodują odczucie bliskości i powiązania miejsc zamieszkania ze środowiskiem naturalnym.

Równie ważne są elementy punktowe rekreacji - to znaczy tereny i urządzenia specjalnie wyposażone. Systematyzując według położenia w układzie przestrzennym, można je podzielić na:

- tereny i urządzenia stopnia podstawowego, tj. niezbędne dla wszystkich grup ludności, zlokalizowane w każdym z osiedli,

- tereny i urządzenia ponadpodstawowe, zlokalizowane poza osiedlami, pełniące funkcje dzielnicowe i ogólnomiejskie, często wybitnie specjalistyczne.

W pierwszej grupie zestaw elementów składowych jest określony przez normatywy projektowe, problem zaś dotyczy tylko właściwej, pełnej inwencji realizacji programu i dalszej opieki nad urządzeniami w czasie ich eksploatacji.

Druga grupa natomiast wymaga pewnych nowych ustaleń koncepcyjnych, które wyrażają się propozycjami lokalizacji w "szwach" i klinach zieleni:

- centrów rekreacyjno-sportowych, o roli mieszanej: częściowo obsługi dzielnicy, a w części o charakterze ogólnomiejskim,

- leśnych parków dzielnicowych, które stanowią przystosowane do wzmożonego ruchu tereny leśne leżące w pobliżu dzielnic mieszkaniowych, wyposażone w niezbędne dla właściwego wypoczynku urządzenia i obiekty obsługi. Pełnią one jednocześnie rolę "buforową", hamując penetrację ruchu wypoczywających w dalsze obszary leśne, a więc pełnią funkcje ochronne,

- międzyosiedlowych /niekiedy dzielnicowych/ ośrodków rekreacji aktywnej o wielofunkcyjnym programie uwzględniającym

urządzenia sportowe, kulturalne, rozrywkowe, także w formach relaksowych sprzyjających wypoczynkowi ludzi starszych.

W Bydgoszczy proponuje się organizację siedmiu centrów rekreacji: Leśny Park Kultury i Wypoczynku w Myślecinku, Centrum Sportu w Myślecinku, centrum nadwiślańskie w Fordonie, "Brdujście", "Szwederowo", Centrum n. Brdą w okolicy Parku Centralnego oraz Wyspę Młyńską⁹.

Proponuje się cztery leśne parki dzielnicowe /o lokalizacji: w rejonie Białych Błot, przy szosie inowrocławskiej, na północ od Bartodziejów w lesie gdańskim, Jaruzyn - na północ od dzielnicy Fordon/, które łącznie z Parkiem w Myślecinku dla 17 tys. mieszkańców powinny stanowić miejską bazę rekreacji w środowisku zbliżonym do naturalnego¹⁰.

W wymienionych wyżej centrach rekreacyjnych jednorazowo będzie mogło wypoczywać około 15 tys. osób, zaś w jedenastu międzyosiedlowych i dzielnicowych ośrodkach rekreacyjnych około 20 tys. osób.

Przewidzieć należy, że przeciętnie 10 tys. osób w okresie od wiosny do jesieni będzie spędzało popołudnia w ogródkach działkowych, a 8 tys. osób będzie mogło przebywać jednocześnie w strefie najbliższej penetracji lasów.

Dodając do tych danych największą procentowo grupę ludności, która codzienny czas wolny po pracy i nauce będzie spędzała na osiedlowych terenach rekreacyjno-sportowych, w parkach, ciągach spacerowych, klubach, kawiarniach, obiektach kultury i rozrywki itd., i którą orientacyjnie oszacować można na ponad 30% ludności, tj. ok. 160-180 tys. osób w roku 2000 - należy oczekiwać, że społeczne potrzeby mieszkańców, obliczone w prognozie na około 250 tys. uczestników, powinny zostać zaspokojone.

9. Program użytkowy centrów rekreacji przedstawiony jest w dalszej części opracowania.

10. Prognozę opracowała R. Przybyszewska-Gudelis.

Tabela 10

Wypoczynek codzienny w 2000 r. - szacunkowe zestawienie
jednorazowego uczestnictwa /według pojemności rekreacyj-
nej terenów i urządzeń/

<u>Tereny rekreacyjne</u>	<u>Liczba osób</u>
1. Leśne parki ogólnomiejskie i dzielnicowe	17.000
2. Centra rekreacji /sportu, kultury, rozrywki/	15.000
3. Dzielnicowe i międzyosiedlowe ośrodki rekreacji i sportu	20.000
4. Ogródki działkowe	10.000
5. Strefa codziennej penetracji lasów	8.000
6. Osiedlowe tereny rekreacyjno-sportowe, parki, ciągi spacerowe, kluby, kawiarnie, obiekty kultury i rozrywki	160-180.000
Razem:	230-250.000

Przestrzenne ujęcie koncepcji systemu rekreacji mieszkańców Bydgoszczy w obrębie organizmu miejskiego przedstawiają rysunki 5 i 6. Koncepcja ta przewiduje wykształcenie układu pasm i ciągów rekreacyjnych oraz ośrodków i centrów, najczęściej leżących w obrębie pasm lub na skrzyżowaniach ciągów. Pasma równoleżnikowe, utworzone na podstawie znaczniejszych form środowiska przyrodniczego, przebiegać powinny wzdłuż Brdy, Kanału Bydgoskiego i Wisły, a w przybliżeniu równoległe do nich pasma wzdłuż obu skarp: północnej, utrzymanej w stanie naturalnym i południowej, zagospodarowanej parkowo. Zakłada się, że wszystkie te pasma będą zbudowane z terenów otwartych lub bogato zazielenionych, a ciągi piesze wśród nich wytrasowane będą izolowane od terenów o innym rodzaju użytkowania. Dotyczy to również ujściowego odcinka Brdy, przepływającego przez strefę przemysłowo-składową. Ciągi te mogą wyprowadzać ruch wypo-

czynkowy w kierunku zachodnim na obszary łąkowe doliny Noteci i skarpe północną z terenami narciarskimi oraz w kierunku wschodnim na tereny nadwiślańskie, z ewentualnością przeprawy sezonowej na tereny leśne za Wisłą.

Ciągi prostopadłe do osi Brdy są trudniejsze do zrealizowania. Zlokalizowano je na terenach dzielnic mieszkaniowych, a ich zadaniem jest umożliwienie mieszkańcom tych dzielnic kontaktu z obszarami leśnymi, w tym z projektowanymi parkami leśnymi, położonymi na północy i południu. Ich proponowany przebieg uwzględnia istniejące i możliwe do wygospodarowania fragmenty wolne od zabudowy, zazielenione lub nadające się na ten cel. Wszystkie istniejące i projektowane parki włączono do tego układu. Ma on również powiązania z większością ośrodków usługowych, a także ogródków działkowych.

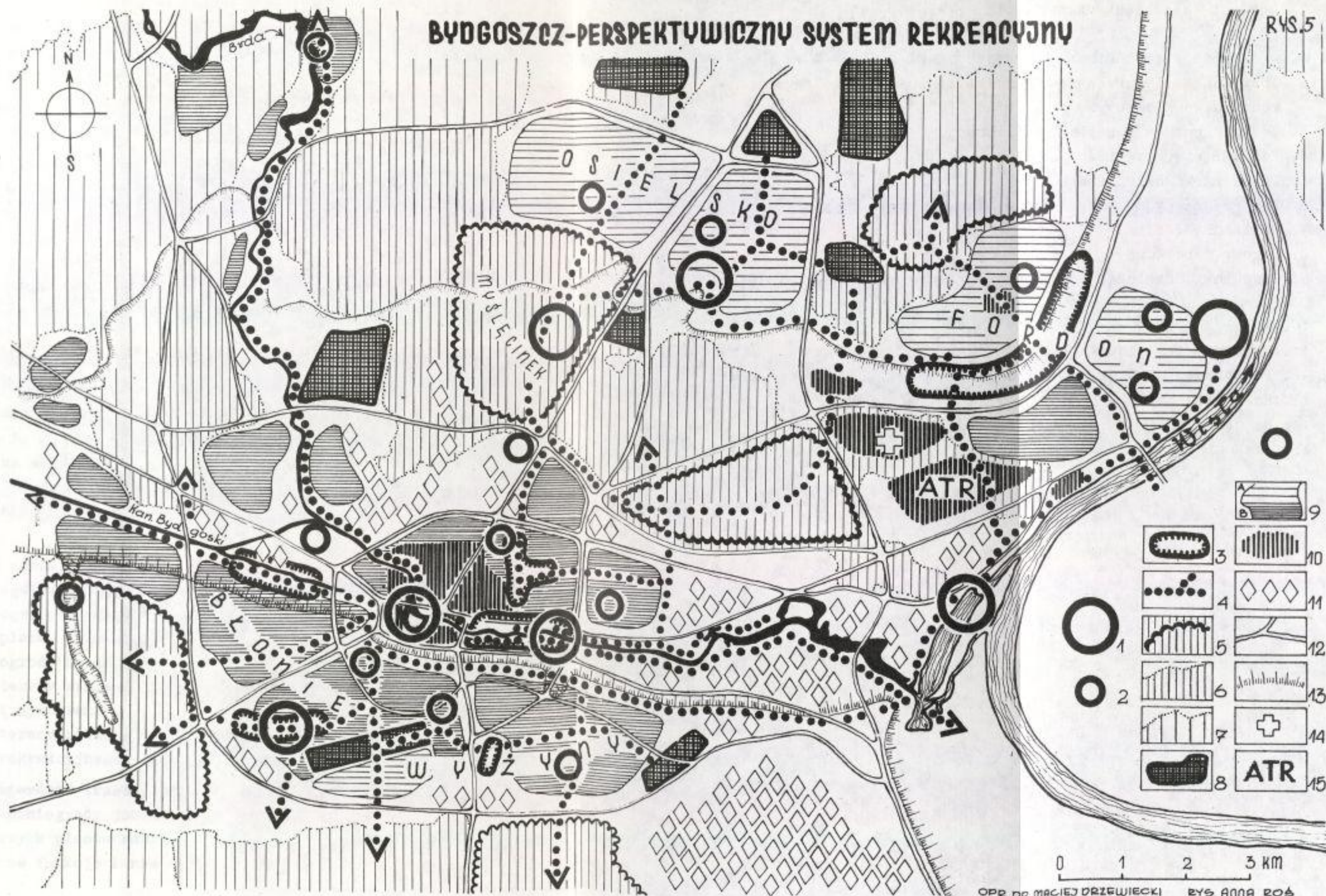
Funkcji "klinów zielonych" lub terenów otwartych rozdzielających oraz izolujących przestrzennie dzielnice nie udało się wydatniej wykształcić ze względu na znaczną intensywność zabudowy miejskiej. Pozostano w konwencji programu śmiałego, lecz nie utopijnego. Jak jednak wynika z przestrzennej analizy koncepcji rekreacji, w dzielnicach centralnych /na rysunku 7 elementy rekreacji nieznacznie przewiększono dla uczytelnienia istoty koncepcji/, spełnione zostały wymagania systemu: wzajemnych powiązań, dostępności pasm i ośrodków rekreacyjnych dla wszystkich mieszkańców, substytucyjności oraz pewnego nasycenia przestrzeni miejskiej terenami otwartymi. W sensie przestrzennym system ten powinien w pełni zapewnić warunki rekreacji mieszkańców miasta.

4. ZAGOSPODAROWANIE TERENÓW OSIEDLOWYCH I MIĘDZYOSIEDLOWYCH

Poziom wyposażenia dzielnic mieszkaniowych w tereny, obiekty i urządzenia rekreacyjne określają normy i przepisy, które formalnie zapewniają ich dostateczną ilość i jakość w skali osiedla i dzielnicy. Tworzenie i utrzymywanie tych terenów jest obowiązkiem inwestora i właściciela budownictwa mieszkaniowego. Powinny być oddawane do użytku wraz z zakończeniem

BYDGOSZCZ-PERSPEKTYWICZNY SYSTEM REKREACYJNY

RYS. 5

"Bydgoszcz - perspektywiczny system rekreacyjny"

1. Ogólnomiejskie centra rekreacyjne
2. Podmiejskie i dzielnicowe ośrodki rekreacyjne o zagospodarowaniu kompleksowym
3. Zespoły parków i zieleni publicznej
4. Pasma i ciągi rekreacyjne
5. Leśne parki dzielnicowe
6. Lasy rekreacyjne z ograniczoną funkcją produkcyjną
7. Pozostałe lasy
8. Ogrody działkowe
9. Osiedla i dzielnice mieszkaniowe /A-projektowane, B-istniejące/
10. Tereny usługowe
11. Tereny przemysłowo-składowe
12. Podstawowa sieć drogowo-uliczna
13. Krawędzie dolin
14. Szpital
15. Akademia Techniczno-Rolnicza

budowy osiedla mieszkaniowego. Jednakże w nowych osiedlach i dzielnicach mieszkaniowych już zbudowanych, a także w starych dzielnicach konieczne są stałe działania w tej dziedzinie.

Tereny zieleni i wypoczynku rozpatrywane w kilkustopniowej strukturze usług przewidują:

A - dla poziomu 1-najbliższego otoczenia zamieszkania:

- 1/ tereny zieleni towarzyszącej budownictwu wielorodzinnemu,
- 2/ przydomowe place zabaw dzieci do lat 6,
- 3/ przydomowe place zabaw i gier dla dzieci 6-10 lat,
- 4/ przydomowe place - kąciki wypoczynku dorosłych,
- 5/ tereny zieleni towarzyszące usługom wychowania - oświaty,
- 6/ tereny zieleni towarzyszące budownictwu jednorodzinnemu.

W osiedlach bydgoskich realizacja dotyczy najczęściej punktów 1, 2, 5 i 6, tak więc szczególną uwagę należy skoncentrować na właściwym zagospodarowaniu terenów oznaczonych symbolami 3 i 4, na które często są rezerwowane odpowiednie powierzchnie, lecz ich zagospodarowanie nie zawsze jest właściwe.

B - dla poziomu 2-osiedla mieszkaniowego:

- 1/ ogólne tereny wypoczynkowe /spacerowe, zielenie itp./,
- 2/ ogrody dziecięce jordanowskie,
- 3/ place, boiska gier dla dzieci powyżej 10 lat,
- 4/ ogrody działkowe,
- 5/ tereny zieleni towarzyszące usługom w zakresie oświaty i wychowania,
- 6/ tereny zieleni towarzyszące usługom w zakresie sportu rekreacyjnego, kultury itp.

Stwierdzić trzeba, że:

a/ miniogrody jordanowskie powstają najczęściej zamiast przydomowych placów zabaw, co nie jest prawidłowe, gdyż pełnią nieco inne funkcje i nie mogą ich zastąpić,

budowy osiedla mieszkaniowego. Jednakże w nowych osiedlach i dzielnicach mieszkaniowych już zbudowanych, a także w starych dzielnicach konieczne są stałe działania w tej dziedzinie.

Tereny zieleni i wypoczynku rozpatrywane w kilkustopniowej strukturze usług przewidują:

A - dla poziomu 1-najbliższego otoczenia zamieszkania:

- 1/ tereny zieleni towarzyszącej budownictwu wielorodzinnemu,
- 2/ przydomowe place zabaw dzieci do lat 6,
- 3/ przydomowe place zabaw i gier dla dzieci 6-10 lat,
- 4/ przydomowe place - kąciki wypoczynku dorosłych,
- 5/ tereny zieleni towarzyszące usługom wychowania - oświaty,
- 6/ tereny zieleni towarzyszące budownictwu jednorodzinnemu.

W osiedlach bydgoskich realizacja dotyczy najczęściej punktów 1, 2, 5 i 6, tak więc szczególną uwagę należy skoncentrować na właściwym zagospodarowaniu terenów oznaczonych symbolami 3 i 4, na które często są rezerwowane odpowiednie powierzchnie, lecz ich zagospodarowanie nie zawsze jest właściwe.

B - dla poziomu 2-osiedla mieszkaniowego:

- 1/ ogólne tereny wypoczynkowe /spacerowe, zieleńce itp./,
- 2/ ogrody dziecięce jordanowskie,
- 3/ place, boiska gier dla dzieci powyżej 10 lat,
- 4/ ogrody działkowe,
- 5/ tereny zieleni towarzyszące usługom w zakresie oświaty i wychowania,
- 6/ tereny zieleni towarzyszące usługom w zakresie sportu rekreacyjnego, kultury itp.

Stwierdzić trzeba, że:

a/ miniogrody jordanowskie powstają najczęściej zamiast przydomowych placów zabaw, co nie jest prawidłowe, gdyż pełnią nieco inne funkcje i nie mogą ich zastąpić,

b/ placów i boisk do gier dla dzieci starszych oraz bieżni i torów wyścigowych dla nich /pkt 3/ nie ma prawie wcale, co powoduje częste niebezpieczne kolizje z ruchem samochodowym, gdyż dzieci grają w piłkę, gonią się, skaczą przez skakanki itd. na wewnętrznych ulicach osiedli,

c/ ogólne tereny wypoczynkowe /pkt 1/ zależą zazwyczaj od dotychczasowego stanu drzewostanu.

Należy wziąć pod uwagę, że w ciągu piętnastu lat prawie każdy obszar można atrakcyjnie zagospodarować zielenią mieszaną: drzewami, krzewami i klombami łączonymi z trawnikami, zwłaszcza jeśli połączy się zielen z interesującymi elementami "małej architektury": murkami z kamienia, schodkami, ławkami etc.

Rozwiązania osiedlowych terenów rekreacyjno-sportowych w innych miastach, najczęściej za granicą, wskazują, że interesujące efekty uzyskuje się często bardzo prostymi metodami, wykorzystując zróżnicowanie wysokości terenu /lub tworząc je sztucznie, np. poprzez nasypianie ziemi z wykopów budynków mieszkalnych/, izolując plac zabaw zarówno od otoczenia komunikacyjnego lub innych uciążliwych dla dzieci form użytkowania, jak też od okien budynków mieszkalnych. Oprócz inwencji twórczej w realizacji i precyzji wykonania tych urządzeń z właściwych materiałów musi tu być zapewniona dalsza stała opieka nad terenem i urządzeniami w czasie ich eksploatacji, a warto zaznaczyć, że w osiedlach bydgoskich jest ona najczęściej doraźna - ogranicza się do bardzo rzadkich remontów lub doraźnych napraw i to wówczas, gdy stan urządzeń zieleni lub nawierzchni jest katastrofalny.

Do programu usług rekreacyjnych typu kameralnego, tzn. klubów, kół zainteresowań, organizowanych imprez nie wnosi się tu szczegółowych propozycji, gdyż większość zespołów osiedli /dzielnic/ za pośrednictwem osiedlowych domów kultury, klubów, czy ognisk TKKF organizuje wiele zajęć, wypełniających czas wolny w sposób bardzo ciekawy i pożyteczny, i to zarówno dla dzieci młodszych, starszych, jak i emerytów /ludność w wieku produkcyjnym korzysta mniej w dni powszednie z tych zajęć tyl-

ko ze względu na większe obciążenie zajęciami obowiązkowymi/. Warunkiem sine qua non działania takich ośrodków jest tylko zagwarantowanie odpowiedniej bazy materialnej, tj. obiektu i wyposażenia, o co jest trudniej w osiedlach zabudowy starej oraz w nowo ukończonych zespołach mieszkaniowych.

W Bydgoszczy na ogół brakuje terenów mieszkaniowych wystarczająco zagospodarowanych na potrzeby rekreacji mieszkańców. Stosunkowo dobrze wyposażone osiedla: Błonie, Leśne i Kapuściska wymagają uzupełnienia o obiekty kulturalne /np. kino i dom kultury młodzieży na osiedlu Leśnym i Błoniu/ oraz ciągi rekreacyjne wyprowadzające na tereny leśne /zwłaszcza na Kapuściskach/. W obu osiedlach konieczne jest uzupełnienie zieleni tak niskiej, jak i wysokiej.

Z analizy stanu obecnego wynika, że największej troski w zakresie rekreacji wymaga północna część śródmieścia oraz Okole, pozbawione zieleni i dobrych warunków wypoczynku. Proponuje się tu wyszukanie w kwartałach mieszkaniowych terenów pod podstawowe, przydomowe urządzenia rekreacyjne dla dzieci i osób starszych oraz połączenie tych rejonów z pasmem rekreacyjnym wzdłuż Brdy oraz z kompleksem lasów, które od północy wcinają się klinem w miasto ¹¹.

Przez tory kolejowe należy przeprowadzić jeszcze drugie przejście - na północ od dzielnicy Bartodzieje, gdzie bliskie sąsiedztwo lasów jest rekreacyjnie nie wykorzystane.

Projekty nowych dzielnic Szwederowo i Fordon, analizowane pod kątem prawidłowości układu i organizacji rekreacji codziennej, wskazują, że w dzielnicy Fordon plany szczegółowe zagospodarowania przestrzennego przewidują całkowite zaspokojenie potrzeb rekreacyjnych mieszkańców. Plany te są opracowane bardzo dobrze, zastosowana w nich koncepcja układu zieleni jest wyjątkowo troskliwie i precyzyjnie przemyślana, przewiduje duże powierzchnie zielone dla rekreacji, w pełni są zach-

11. Koncepcję przestrzenną systemu rekreacji w dzielnicach centralnych przedstawia rys. 7.

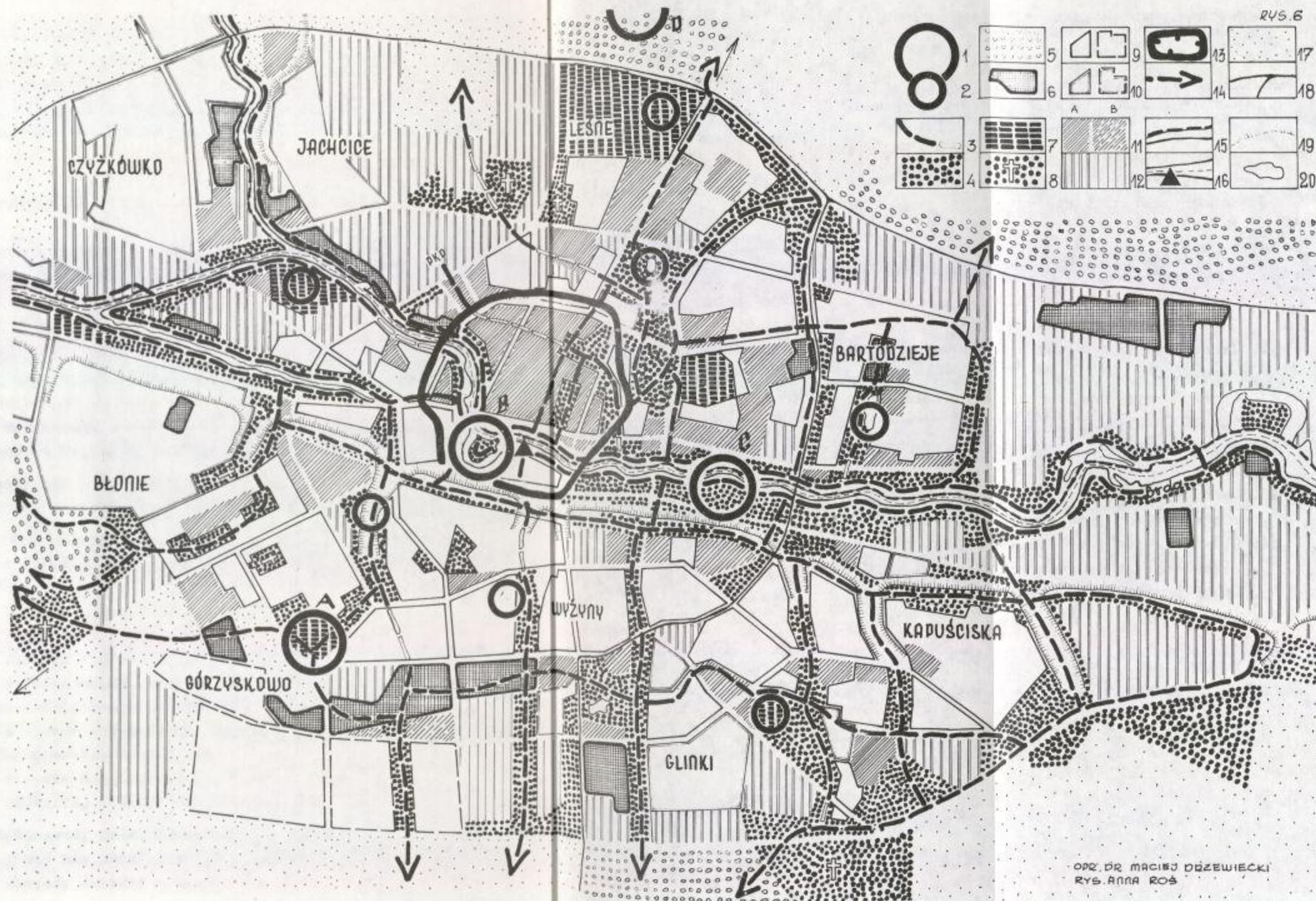
wane walory środowiska przyrodniczego dzielnicy. Troską władz miejskich powinno być ścisłe przestrzeganie tych planów i nie-dopuszczanie do powstania błędów i niedokładności w czasie realizacji.

Dla dzielnicy Szwederowo, już w dużej części wybudowanej, plan szczegółowy nie zawiera dostatecznie jednoznacznej koncepcji terenów i urządzeń rekreacyjnych. Wyłania się potrzeba opracowania dla tej dzielnicy studium zieleni i rekreacji, w którym słuszne byłoby uwzględnienie i uściślenie zaproponowanych w niniejszym opracowaniu ciągów i ośrodków rekreacyjnych. W związku z nikłym prawdopodobieństwem likwidacji istniejącego lotniska jeszcze przez dłuższy czas dzielnica Szwederowo będzie zapewne odcięta od naturalnego zaplecza leśnego. Stwarza to konieczność szczególnej dbałości o warunki rekreacji w tej dzielnicy, a zwłaszcza zapewnienie realizacji dwóch ośrodków rekreacyjnych w rejonie ul. Stromej i Konopnickiej /orientacyjnie/ oraz centrum rekreacji w rejonie ul. Żwirki i Wigury - Kossaka.

W pozostałych nowych dzielnicach, obecnie jeszcze nie zagospodarowanych /południowa część Szwederowa, Wzgórze Wolności/ nieodzowne jest - oprócz podstawowych terenów i urządzeń wchodzących w skład tzw. terenów mieszkaniowych brutto - zorganizowanie ciągów rekreacyjnych i ośrodków rekreacyjnych.

C - dla poziomu międzyosiedlowego przewiduje się:

- 1/ tereny zieleni wypoczynkowej z kącikami rekreacyjnymi dla osób starszych,
- 2/ baseny kąpielowe i brodziki dla dzieci,
- 3/ urządzenia rekreacyjno-zabawowe dla młodzieży i dorosłych /kręgielnie, boiska do badmingtona, ringo, golfa lub minigolfa, minikosza, wrotkarnie, korty tenisowe, strzelnice, miasteczko komunikacyjne/,
- 4/ wypożyczalnie sprzętu sportowo-rekreacyjnego,
- 5/ urządzenia i niektóre obiekty kulturalno-rozrywkowe, choćby w obiektach osiedlowych domów kultury,
- 6/ obiekty małej gastronomii /kawiarnie/.

Rys. nr 6

Bydgoszcz - perspektywiczny system rekreacyjny /dzielnice centralne/

Legenda

- 1.2. Centra i ośrodki rekreacji /A-Górzyskowo, B-Wyspa Młyńska, C-Brda, D-Mysłęcinek/
3. Piesze ciągi rekreacyjne /oraz luki w ciągłości/
4. Parki, zieleńce, skwery
5. Leśne parki dzielnicowe
6. Ogrody działkowe
7. Tereny sportowe
8. Cmentarze
9. Tereny zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej /A-do 2000r. B-po 2000 r./
10. Tereny zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej /A-do 2000r. B-po 2000 r./
11. Tereny usług handlowych i kulturalnych /A-do 2000 r., B-po 2000 r./
12. Pozostałe tereny zainwestowane, poza terenami zieleni /A-do 2000 r., B-po 2000 r./
13. Usługowy obszar śródmiejski intensywnie odwiedzany w czasie wolnym od pracy
14. Główne kierunki wylotowe ruchu rekreacyjnego mieszkańców
15. Rekreacyjne i sportowe ciągi wodne
16. Ciągi i przystanie żeglugi pasażerskiej
17. Lasy
18. Drogi ekspresowe
19. Skarpy
20. Wody powierzchniowe

We wszystkich urządzeniach przydomowych, osiedlowych i innych usytuowanych blisko miejsc zamieszkania należy zwrócić uwagę na przystosowanie wejść, wjazdów, przebiegu ciągów pieszych do ich użytkowania przez osoby z małymi dziećmi w wózkach inwalidzkich oraz innych osób o niepełnej sprawności fizycznej.

5. OGÓLNOŚCISKIE OBIEKTY I URZĄDZENIA REKREACYJNE

Poza podstawowym programem rekreacji mieszkańców zlokalizowanym w bezpośrednim kontakcie z miejscami zamieszkania pozostała część rekreacji codziennej będzie się odbywała na obszarze poza osiedlami.

Dotyczy to głównie dzieci starszych, młodzieży i osób dorosłych, tj. 15-20% ludności, przyjąwszy, że 30-35% odpoczywać może w osiedlach zgodnie zaś ze wskazaniem Instytutu Kształtowania Środowiska około 50% ludności w przyszłości powinno uczestniczyć w rekreacji czynnej poza własnym mieszkaniem.

Wypoczynek codzienny poza osiedlami mieszkaniowymi /wielorodzinnymi i jednorodzinnymi/ odbywać się będzie w:

- 1/ dzielnicowych ośrodkach rekreacyjno-sportowych,
- 2/ ogólnomiejskich centrach rekreacji o wyprofilowanym programie,
- 3/ leśnych parkach dzielnicowych,
- 4/ w ogrodach działkowych,
- 5/ różnego rodzaju obiektach sportu, kultury, rozrywki, klubach zainteresowań, kawiarniach, parkach usytuowanych poza ośrodkami dzielnicowymi i centrami rekreacji,
- 6/ w sposób rozproszony wzdłuż ciągów spacerowych, niekiedy spacerowo-handlowych itp.
- 7/ strefie najbliższej penetracji lasów,
- 8/ najbliższych położonych rejonach podmiejskich.

W Bydgoszczy dzielnicowe ośrodki rekreacyjno-sportowe będą obsługiwać nie dzielnice lecz jednostki mieszkaniowe, stąd nowiące zespoły osiedli o niejednorodnej strukturze. Tylko zu-

wszystkich urządzeniach przydomowych, osiedlowych i usytuowanych blisko miejsc zamieszkania należy zwrócić uwagę na przystosowanie wejść, wjazdów, przebiegu ciągów pieszych do ich użytkowania przez osoby z małymi dziećmi w wózkach dziecięcych oraz innych osób o niepełnej sprawności fizycznej.

NOMIEJSKIE OBIEKTY I URZĄDZENIA REKREACYJNE

Zgodnie z podstawowym programem rekreacji mieszkańców zlokalizowane w bezpośrednim kontakcie z miejscami zamieszkania część rekreacji codziennej będzie się odbywała na terenach poza osiedlami.

Dotyczy to głównie dzieci starszych, młodzieży i osób dorosłych, tj. 15-20% ludności, przyjąwszy, że 30-35% odpoczywać na terenach osiedli zgodnie zaś ze wskazaniem Instytutu Kształtowania Środowiska około 50% ludności w przyszłości powinno uczestniczyć w rekreacji czynnej poza własnym mieszkaniem.

Wspoczynek codzienny poza osiedlami mieszkaniowymi /wiejskimi i jednorodzinnymi/ odbywać się będzie w:

- dzielnicowych ośrodkach rekreacyjno-sportowych,
- ogólnomiejskich centrach rekreacji o wyprofilowanym charakterze,
- leśnych parkach dzielnicowych,
- w ogrodach działkowych,
- różnego rodzaju obiektach sportu, kultury, rozrywki, zainteresowań, kawiarniach, parkach usytuowanych poza terenami dzielnicowymi i centrami rekreacji,
- w sposób rozproszony wzdłuż ciągów spacerowych, niebieskich, spacerowo-handlowych itp.
- w strefie najbliższej penetracji lasów,
- w najbliższych położonych rejonach podmiejskich.

W Bydgoszczy dzielnicowe ośrodki rekreacyjno-sportowe będą funkcjonować nie dzielnice lecz jednostki mieszkaniowe, stając się zespoły osiedli o niejednolitej strukturze. Tylko zu-

pełnie nowe osiedla tworzą jednorodne zespoły mieszkaniowe, które można nazwać dzielnicami mieszkaniowymi. W tej sytuacji przewidzieć trzeba zgrupowania terenów i urządzeń dla rekreacji, które mają służyć mieszkańcom kilku osiedli mieszkaniowych, a zawierać będą:

a/ tereny zieleni wypoczynkowej /parki/ wyposażone w ławki, osłonięte aneksy wypoczynkowe i osłony przeciwsłoneczne /pergole/,

b/ baseny kąpielowe otwarte i kryte,

c/ urządzenia i obiekty sportów masowych i gier /boiska, tory wyścigowe, sale gimnastyczne, hale sportowe, stadiony itp./,

d/ urządzenia i obiekty zabawowe i rozrywkowe /krąg i sala taneczna, dyskoteka, amfiteatr, wesołe miasteczko itd./,

e/ obiekty kulturalne i rozwoju zainteresowań /kino, biblioteka, kluby z pracowniami zajęć hobbistycznych i dla organizacji kursów specjalistycznych, wystawy i galerie, sale imprez kameralnych itd./,

f/ obiekty gastronomiczne /przy niektórych obiektach jako towarzyszące, a ponadto odrębne-samodzielne/, w tym przede wszystkim kawiarnie, bary typu "Hortex", lokale z dancinami.

Jak widać z powyższego niepełnego przecież programu, niewiele dzielnic dysponuje wolnymi terenami, które mogłyby przeznaczyć na cele tak szeroko rozumianej rekreacji o spójnej przestrzennie funkcji. Niemniej, nawet przy pewnym rozproszeniu usług obiekty znajdujące się w odległości pozwalającej na 15-20 minutowe dojście z miejsca zamieszkania, powinny funkcjonować służyć ludności miasta, która w 2000 roku według przewidywań będzie liczyć pół miliona.

W dzielnicach już istniejących kształtowanie ośrodków rekreacyjno-sportowych najczęściej dokonuje się /lub dokonywać będzie/ na podstawie istniejącego już zainwestowania z uwzględnieniem warunków naturalnych /tak jak to zrobiono dla osiedla Bartodzieje w okolicy "glinianki", lub jak proponują autorzy "skarpy południowej" w odniesieniu do fragmentu skarpy

i podnóża zajętego przez Przedsiębiorstwo Eksploatacji Ulic i Mostów, gdzie należy skoncentrować program urządzeń rekreacyjno-sportowych letnich i zimowych dla osiedla Kapuściska/.

Niektóre ośrodki położone w pobliżu osiedli mieszkaniowych przyjąć muszą dodatkowo funkcje specjalistyczne ogólnomiejskie lub nawet wyższego rzędu, np. centrum sportowe "Zawiszy", które przewidywane jest jako ośrodek imprez krajowych a nawet olimpijskich-międzynarodowych.

Centra rekreacji /sportu, kultury, rozrywki/ o roli ponaddzielnicowej i ogólnomiejskiej powinny mieć inny charakter niż poprzednio omówione ośrodki.

Rola proponowanych centrów rekreacji polegałaby na gromadzeniu znacznej niekiedy liczby osób wypoczywających w dni świąteczne a częściowo i powszednie i oferowaniu im atrakcyjniejszych warunków rekreacji niż w dzielnicach mieszkaniowych. Program centrów rekreacji powinien być zróżnicowany, wielofunkcyjny i tak szeroki, aby każdy mieszkaniec mógł znaleźć odpowiadające mu warunki wypoczynku. Dla spełnienia takiego celu większość centrów rekreacji /poza Wyspą Młyńską i Brdyujściem/ powinna gwarantować możliwość rekreacji w granicach podstawowego programu, a ponadto oferować elementy specjalistyczne, nie powtarzające się w innych tego typu placówkach.

Zasadniczą cechą centrów rekreacji, w których frekwencja wzrastałaby zwłaszcza w dni wolne od pracy, byłaby ich unikalność, ich specyfika, przyciągająca nie tylko najbliższej zamieszkałych, ale i mieszkańców różnych części miasta.

Dlatego do programu, a przede wszystkim projektu zagospodarowania tych centrów, należy podchodzić indywidualnie, zwracając dużą uwagę na atrakcyjność przestrzenną, na możliwość wykorzystywania ich w zróżnicowany sposób, na konieczność dobrej organizacji dojazdu /parkingi, linie komunikacji miejskiej/.

Niestety, i tu rezerwy terenowe nie są duże, co ogranicza swobodne działanie. Mimo to centra te mogą sprzyjać celowemu sterowaniu ruchem rekreacyjnym, a nawet kształtowaniu nawyków sposobu spędzania wolnego czasu.

W rezultacie uwzględnienia takich przesłanek proponuje się następujące założenia programowe dla poszczególnych centrów:

1/ "Wyspa Młyńska" na Starym Mieście - zgodnie z programem przygotowanym przez Muzeum Okręgowe w Bydgoszczy powinna stanowić ośrodek muzealny /muzeum historii Bydgoszczy i rzemiosła, galerie malarstwa, pracownie konserwatorskie i rzemieślnicze, biblioteka, ekspozycja numizmatyczna, młyn wodny i inne obiekty pomocnicze/ z terenami parkowymi i obiektami gastronomicznymi.

Nie przewiduje się obiektów i urządzeń wymienionych w punktach b-d.

2/ "Szwederowo" /w rejonie ul. Żwirki i Wigury - Kossaka/ - centrum rekreacji najbardziej z wszystkich proponowanych związane z obsługą sąsiadujących z nim dzielnic - Szwederowa i Błonia, a więc około 50 tys. osób. Szwederowo ze względu na odcięcie od naturalnych terenów rekreacyjnych z zapleczem leśnym przez lotnisko powinno mieć zapewnione dobre warunki rekreacji. Istniejące kąpielisko wymaga rozbudowy, konieczne jest założenie parku i budowa obiektów gastronomicznych. Z grupy urządzeń kulturalno-rozrywkowych wskazana lokalizacja kina letniego /estrady, muszli koncertowej/ i "wesołego miasteczka". Słuszne jest powiązanie tego centrum jarem pięciu stawów z główną promenadą Skarpy Południowej przy Placu Poznańskim.

3/ "Brda" - /w rejonie Parku Centralnego/ - dysponuje skromnymi możliwościami terenowymi, co łącznie z trudnościami geologicznymi /podmokły i zatorfiony teren/ ogranicza poważnie jego program. Jednak wyjątkowo eksponowana lokalizacja, wstrefie zamieszkałej przez ponad 100 tys. mieszkańców Śródmieścia i Wzgórza Wolności, w głównym pasmie rekreacyjnym Bydgoszczy /dolina Brdy/ - nakazuje maksymalnie rozszerzyć jego obszar przez włączenie skarpy i obu brzegów Brdy połączonych kładką oraz zrealizować tu dość bogaty program rekreacyjny uwzględniający możliwości przestrzenne i techniczne. Warunki położenia predestynują ten obszar do rozbudowy basenów kąpielowych i

brodzików, urządzeń i obiektów zabawowo-rekreacyjnych /kręgle-
lnie, wrotkarnie, boiska do gier małych itd./ oraz licznych
przystani żeglarskich i kajakowo-wioślarskich /adaptowanych i
nowych/, a także żeglugi. Zgodnie z dawnym programem celowa
będzie lokalizacja hali wielofunkcyjnej /sportowo-rozrywko-
wej/ ¹².

4/ "Brdyujście" /w rejonie toru regatowego/ - centrum wy-
specjalizowane w zakresie sportów wodnych /kajakowych, wioś-
larskich, żeglarskich/ z niewielkim programem urządzeń zabawo-
wo-rekreacyjnych i gastronomicznych. Nie przewiduje się innych
urządzeń sportowych oraz urządzeń kulturalno-rozrywkowych. Nie-
zbędne założenie terenów zieleni parkowej. W obręb centrum po-
winny być włączone tereny cypla pomiędzy basenem toru regato-
wego a Wisłą.

5/ "Fordon" - /w rejonie nadwiślańskim/ - duże centrum dla
dzielnicy Fordon, ze znacznym udziałem funkcji ogólnomiejskich.
Przewiduje się wszystkie elementy określone w punktach a-f o-
raz rozwój sportów wodnych o cechach rekreacyjnych /kajakars-
two, żeglarstwo/, także sporty motorowodne. Przewiduje się at-
rakcyjne zespoły urządzeń rozrywkowych o randze wyższej niż w
pozostałych centrach dzielnicowych ośrodków rekreacji: wesołe
miasteczko o bogatym, nowoczesnym technicznie zestawie urzą-
dzeń, pawilony gier mechanicznych i zręcznościowych, amfiteatr
na wolnym powietrzu, plac z wyposażeniem dla stałego cyrku i
inne urządzenia pozwalające stworzyć nad Wisłą centrum rozryw-
ki /na przykład próba poszerzenia wałów i stworzenia placu dla
odbywania nad wodą festynów i imprez okolicznościowych/.

Rozszerzenie funkcji w obszarze omawianego centrum mo-
że nastąpić na przykład przez wprowadzenie urządzeń nawodnych
/choćby przenośny - na okres sezonu letniego/: przycumowanego
na nabrzeżu wycofanego ze stałego użytkowania, statku pełnią-
cego funkcje restauracji z dancingu, przystani żeglugi pasa-
żerskiej z rejsami po Wiśle itd.

¹². Istnieje projekt koncepcyjny hali autorstwa arch. J.
Zabłockiego.

Nadwiślańskie wały przeciwpowodziowe powinny służyć także jako nadrzeczne promenady spacerowe; najbardziej korzystne byłoby w przyszłości podwyższenie sąsiadującego z nimi terenu, rozszerzenie wału i zbudowanie bulwaru z balustradą - maksymalnie zbliżonego do zwierciadła wody.

6/ "Myślecinek" - w obrębie Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku pełni też funkcje ogólnomiejskiego centrum rekreacji i to w bardzo szerokim zakresie.

Jego uporządkowana struktura przestrzenno-funkcjonalna zapewnia zgodnie z zainteresowaniem korzystanie z programu rekreacyjnego. Według planu sektor rekreacji sportowej będzie zawierał zarówno boiska, jak i zespół basenów kąpielowych, urządzeń do gier i zabaw sportowych /także zimowych/, miasteczko komunikacyjne, sektor festynowy, hipodrom; sektor leśny oprócz swojej głównej funkcji wypoczynkowo-spacerowej preferować będzie wędrówki piesze, narciarskie, konne; zaś sektor wystawowo-dydaktyczny przewiduje rozwój funkcji ekspozycyjnych i poznawczych w ogrodach zoologicznym i botanicznym, skansenie, na innych wystawach.

W sumie podkreślić trzeba, że rola Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku dla rekreacji codziennej i cotygodniowej jest bardzo duża, a dalsze inwestowanie w cenny i coraz liczniej odwiedzany kompleks - niezbędne.

7/ "Centrum Sportu" - w Myślecinku przewidziane jest w planie ogólnym jako zamierzenie perspektywiczne /a więc po roku 1990/. Byłoby ono poszerzeniem rekreacyjno-sportowych funkcji Leśnego Parku Kultury i Wypoczynku, a także niewątpliwie zwiększyłoby rolę Bydgoszczy w sporcie wysoko kwalifikowanym o znaczeniu ponadregionalnym /łącznie z kompleksem "Zawiszy", kartodromem, torami regatowymi i in./.

Jednocześnie po wybudowaniu nowa dzielnica mieszkaniowa - Osielsko, powinna pełnić funkcję centrum dzielnicowego rekreacji sportów masowych i zapewnić /razem z Leśnym Parkiem/ program podstawowej obsługi rekreacyjnej dzielnicy. Wydaje się, że rezerwowany w planie obszar 200,0 ha przeznaczono

ny na "Centrum Sportu" powinien sprostać zapotrzebowaniu powierzchniowemu wszystkich wymienionych wyżej funkcji.

Leśne parki dzielnicowe są przewidywane jako obszary naturalne o częściowym zagospodarowaniu i niezbędnym skanalizowaniu ruchu wypoczywających na terenach leśnych przylegających do dzielnic mieszkaniowych. Powinny być zdeglomerowanym poszerzeniem funkcji Parku Myśłecińskiego, kształtowanym wraz z rozwojem miasta.

Jednocześnie przez przystosowanie do pobytu większej liczby osób dają pewne gwarancje ochrony środowiska naturalnego, ich zaś położenie w najbardziej zbliżonych do miasta częściach kompleksów leśnych pozwala na ochronę przed intensywną penetracją dalszych obszarów.

Przewiduje się zorganizowanie pięciu leśnych parków dzielnicowych o następujących powierzchniach i projektowanej dziennej liczbie użytkowników:

1/ Myślecinek
/istniejący/	- 5,7 km ²	- 5.700 osób /ogólnomiejski/
2/ Białe Błota	- 3,8 km ²	- 1.900 osób /dla Błonia i Szwederowa/
3/ Bydgoszcz Wschód	- 5,4 km ²	- 2.700 osób /dla Leśnego i Bartodziejów/
4/ Jaruzyn	- 7,5 km ²	- 3.800 osób /dla Fordonu/
5/ Kujawska	- 4,0 km ²	- 3.200 osób /dla Wyżyn i Wzgórza Wolności/

Podstawową formą zagospodarowania parków leśnych są w większości nie utwardzone ¹³ drogi i ścieżki piesze i rowerowe, wyposażone w ławki i deszczochrony. W strefie brzegowej, od strony osiedli mieszkaniowych powinny się znaleźć urządzenia usługowo-rozrywkowe, które przejmowałyby znaczną część ruchu, chroniąc tym samym wnętrze parku przed zniszczeniami spowodowanymi zbyt intensywnym ruchem turystycznym. W strefie peryferyjnej zagęszczenie szlaków winno wynosić 300-400 m/ha..

13. Przewaga nawierzchni żwirowych, darniowych lub podobnych naturalnych.

Wraz ze wzrostem odległości zagęszczenie ścieżek powinno zmaleć do wartości około 50 m/ha w zależności od natężenia penetracji i warunków środowiskowych. Niezbędne jest również wyznaczenie tras biegowych i kolarskich oraz ścieżek zdrowia. W zależności od warunków przyrodniczych konieczne jest wprowadzenie tablic, tras lub obszarów o funkcji dydaktycznej z podstawową informacją o cechach przyrodniczych i wymaganiach ochronnych obszaru parku: o charakterystycznych gatunkach drzew i krzewów, dominujących gatunkach runa leśnego, faunie, podstawowych zasadach ochrony całego ekosystemu i poszczególnych jego składników.

W parkach dzielnicowych konieczne jest wyznaczenie i urządzenie punktów piknikowych /ławki, stoły itp./ na polanach śródleśnych i miejscach przerzedzonego drzewostanu.

Jest to kolejna forma zapobiegania rozproszeniu ruchu, przypadkowym "biwakom", a więc i ograniczenie rozprzestrzeniania się zniszczeń i zanieczyszczeń środowiska. Niezbędne jest również skorelowanie przebiegu i długości tras spacerowych z lokalizacją urządzeń sanitarnych, koszy na śmieci itp. Przebieg tras spacerowych i lokalizacja miejsc piknikowych muszą uwzględniać atrakcyjność krajobrazu: różne typy siedliskowe i wiekowe drzewostanów, urozmaiconą rzeźbę terenu, strefy kontaktowe różnych typów krajobrazu /!//np. rolniczy - leśny/. Atrakcyjność oraz zagospodarowanie tras spacerowych decyduje właściwie o stanie środowiska przyrodniczego. Niezbędne jest zatem eliminowanie tych obszarów z intensywnej eksploatacji leśnej i włączenie do lasów chronionych /strefy zieleni wysokiej, lasy komunalne itp./. Konieczne jest szersze stosowanie rębni udoskonalonych oraz ograniczenie stosowania środków ochrony chemicznej lasu.

Pracownicze ogrody działkowe. Ze wszech miar jest pożądana popularyzacja aktywności przynoszącej odprężenie psychiczne przy umiarkowanym wysiłku fizycznym oraz efekt materialny powiązany z satysfakcją z osiągniętych wyników pracy. Aby ogrody działkowe mogły pełnić funkcje rekreacji codziennej, powinny

być położone nie dalej niż 8 km od miejsca zamieszkania. Tymczasem terenowe warunki Bydgoszczy, charakteryzujące się szczupłymi wolnymi obszarami, zmuszają do lokalizacji nowych zespołów pracowniczych ogrodów działkowych znacznie poza terenami zainwestowania. Ogrody te nie zawsze są dobrze skomunikowane, a w większości dojazd wymaga własnego pojazdu. Jednocześnie, co jest oczywiście umotywowane ekonomicznie, likwiduje się zagospodarowane zespoły ogródków w mieście /np. przy ul. Powstańców Wielkopolskich, M. Skłodowskiej-Curie/, traktując je jako swoistą rezerwę terenową pod przyszłe inwestycje. W przyszłości należałoby ściśle rozgraniczyć ogrody stałe od tymczasowych i nie dopuścić tam do zbyt wysokich kosztów inwestycyjnych.

Oceniając obecny wskaźnik powierzchni ogródków działkowych w Bydgoszczy jako dobry /413 ha, tj. $11,2 \text{ m}^2$ /1 mieszkańca - należy jednak stwierdzić, że duża liczba złożonych wniosków o przydział działek /ponad 10 tysięcy/, każe szukać nowych terenów choćby w strefie podmiejskiej.

Przewiduje się kilka takich zespołów, w tym w najbliższych latach:

- Drzewce - 42 ha /w trakcie zagospodarowywania/,
- Żurczyn - /gmina Szubin/ - 20 ha,
- Zielonka - po poprawieniu komunikacji.

W ramach rekreacji codziennej uczestniczenie w zajęciach w różnego rodzaju obiektach sportu, kultury, rozrywki, klubach zainteresowań, odwiedzanie kawiarni, parków - usytuowanych poza osiedlami oraz omawianymi tu jednostkami przestrzennymi, należy do ważnych ilościowo, ale trudnych do zgeneralizowanego ujęcia, form rekreacji.

Ważna rola przypada tu niektórym obiektom kultury o znaczeniu ogólnomiejskim, zlokalizowanym w centrum miasta: teatrom, filharmonii, muzeom, wystawom czy większości kin, a także wielofunkcyjnym kompleksom klubowo-szkoleniowym takim jak: Pałac Młodzieży, którego znaczenie w życiu bydgoskich dzieci i młodzieży wykazujących ukierunkowane zainteresowania jest

ogromne, Klub NOT, Kluby Międzynarodowej Książki i Prasy, Klub Esperantystów o bogatym programie działania, kluby wojskowe, kluby zakładowe i uczelniane, dyskusyjne kluby filmowe, liczne organizacje młodzieżowe, społeczne i twórcze.

Oprócz obiektów i imprez stanowiących cel organizowanych codziennych form zagospodarowania czasu wolnego należałoby w przyszłości popularyzować spacery i wędrówki codzienne w obrębie miasta oraz na tereny zieleni podmiejskiej. Dają one niezbędny relaks, ruch fizyczny, potrzebne dla organizmu zwiększone dawki tlenu.

Organizacja pieszych i rowerowych ciągów rekreacyjnych nie nastręcza dużych trudności i nie wymaga większych kosztów. Jednakże obecnie główną przeszkodą w ich tworzeniu jest brak dobrze zrealizowanych przykładów, a co za tym idzie zrozumienie idei ciągów. W Bydgoszczy istnieje tylko jeden taki ciąg wzdłuż szosy gdańskiej do Myślecinka i może stanowić pewnego rodzaju przykład, jednakże tylko dla strefy pozamiejskiej. Na terenach zabudowanych istnieją jedynie małe fragmenty: po trasie dawnego torowiska od Al. 1 Maja do stacji Bydgoszcz-Bielawki, bulwary nad Brdą, krótkie odcinki w rejonie skarpy południowej. W związku z tym konieczne jest utworzenie wielu ciągów rekreacyjnych pieszych i kolarskich.

Zaproponowany tu system rekreacji, obejmujący sieć ciągów pieszych i rowerowych z miejsc zamieszkania do zewnętrznych obszarów zieleni leśnej, gwarantuje poruszanie się także w korzystnych dla wypoczynku warunkach na odcinkach krótszych, często łączących dwie dzielnice, na przykład dzielnice mieszkaniowe ze Śródmieściem. Dobrze zaprojektowany system ciągów zielonych powinien uwzględniać także dojścia piesze /rowerowe/ z głównych skupisk zamieszkania do najważniejszych zespołów miejsc pracy, tak aby i czas dojścia, i powrotu z pracy - nie zaliczany co prawda do czasu wolnego - mógł służyć zdrowiu oraz być podejmowany dobrowolnie, m.in. ze względu na atrakcyjność przebiegu ciągu zielonego i widoki z trasy. Stanowiłoby to wariant konkurencyjny z szybszym, ale znacznie bardziej u-

ciężliwym dotarciem do miejsca pracy środkami komunikacji masowej w godzinach szczytu.

Problem ten był w części rozpatrywany w niniejszym studium, choć wymaga on odrębnych, dodatkowych analiz: lokalizacji przeważających miejsc pracy, ich powiązań z dzielnicami mieszkaniowymi itd.

Do ważnych tego rodzaju tras należeć będzie Główna Promenada Skarpy Południowej, o korzystnych warunkach bioklimatycznych i panoramiczno-krajobrazowych, a także ciąg pieszy wzdłuż Brdy oraz niektóre proponowane przebiegi tras /kierunek północ-południe/.

Charakter półrekreacyjny mogą mieć także wyprawy w celach handlowych, pod pewnymi wszakże warunkami:

- swobody dysponowania czasem,
- atrakcyjnej /lub choćby nieuciążliwej fizycznie/ wędrówki, w harmonijnym przestrzennie otoczeniu,
- dobrej organizacji handlu, braku kolejek, obfitości towarów w sklepach.

W obecnym czasie zakupy nie są prawie nigdy składnikiem rekreacji, lecz należy założyć, że w perspektywie roku 2000 można przyjąć sytuację odmienną. Dlatego też główne ogólnomiejskie ciągi handlowo-usługowe potraktowano na mapie jako pasma ruchu pieszego. Przemyślenia i dokładniejszych studiów wymaga przedłużenie równoległego do osi Alei 1 Maja ciągu w zieleni przez Park Jana Kazimierza, tak aby w przyszłości mógł się łączyć z zespołem zieleni przez bardzo interesująco wykształcone "Centrum muzyczne" w sąsiedztwie Filharmonii Pomorskiej w kierunku lasów myślecińskich, a w przeciwną stronę - przecinając /dwupoziomowo/ ul. Jagiellońską - z Brdą. W chwili obecnej wydaje się to zupełnie nierealne, lecz traktując ustalenia niniejszego opracowania jako wytyczne dalekofalowego ukierunkowania działań i przyjmując linię postępowania lokalizacyjnego i inwestycyjnego nie dopuszczającą do działań przeciwnych, w dalszej perspektywie można uzyskać oczekiwane efekty. To samo odnosi się do wielu innych przedsięwzięć, na

przykład do zagospodarowania brzegów Brdy czy obu skarp, zwłaszcza tzw. skarpy północnej, która będzie miała ważne znaczenie ze względu na korzystne południowe naświetlenie zbocza.

6. WYKORZYSTANIE STUDIUM REKREACJI W DZIAŁALNOŚCI SŁUŻB MIEJSKICH I REALIZACJI ZAGOSPODAROWANIA REKREACYJNEGO MIASTA

Ze względu na powierzenie autorstwa opracowania placówce naukowej - podstawowym walorem studium, wykonanego poza trybem służbowym i poza komórkami urzędu miejskiego, jest ujęcie tematu w sposób wolny od obciążeń aktualnymi trudnościami wykonawczymi. Ujęcie takie pozwala widzieć szerzej i bardziej prawidłowo problematykę przestrzenną rekreacji i odrzucić skrepowanie wynikające z negatywnych doświadczeń realizacyjnych. Rozwiązania przestrzenne i programowe takiego studium są więc traktowane nieco swobodniej i mniej są zależne od ograniczeń inwestycyjnych czy terenowych. Nie znaczy to jednak, że nie liczą się z realiami przestrzennymi. Wręcz przeciwnie, uznają w pełni wszystkie uwarunkowania przyrodnicze i generalne zasady rachunku ekonomicznego i społecznego, nawet jeżeli uproszczony tekst i zapis graficzny w pełni tego nie uwidacznia. Nie precyzuje się jednak w szczegółach konkretnych rozwiązań, które mogą mieć wiele alternatyw programowych i przestrzennych. Dobór wariantów i kolejność zagospodarowania zależy od aktualnych preferencji społecznych, możliwości inwestycyjnych oraz kierunków rozwoju miasta. Te właśnie działania, a więc uszczegóławianie, wariantowanie i etapowanie przyjętej koncepcji generalnej należą już do sfery obowiązków służb miejskich. Trzeba jednak wyraźnie zastrzec, że owe zadanie precyzowania koncepcji generalnej nie może polegać na zmianie jej zasad. Możliwa jest wprowadzić całkowitą zmianę koncepcji polegającą na zastosowaniu systemu gniazdowego zamiast zaproponowanego systemu pasmowo-centralnego, ale nie do przyjęcia byłoby utrzymanie przedstawionej tu koncepcji zagospodarowania rekreacyjnego przy rezygnacji lub zmianie pewnych jej elementów. Rozwiązania zaproponowane w tym studium stanowią system, który efektywnie pracować może tylko przy założeniu kompletności.

Postulat precyzowania koncepcji generalnej przez służby urzędu miejskiego zawiera głównie dwa elementy:

- 1/ prace nad tworzeniem ciągłych pasm rekreacyjnych,
- 2/ prace programowo-lokalizacyjne nad tworzeniem centrów rekreacyjnych.

W zakresie tworzenia pasm rekreacyjnych możliwe byłoby wskazywanie przez autorów studium tych miejsc, gdzie szczególnie potrzebna byłaby interwencja planistyczna. Próbę taką podjęto w oryginale opracowania, w opisie i na szczegółowych mapach w skali 1:10000. Jednakże wydaje się, że znajomość miasta, planów jego rozwoju i uwarunkowań technicznych wśród służb miejskich jest większa niż autorów studium i należy pozostawić tu swobodę, zastrzegając jedynie potrzebę i celowość kompleksowej realizacji poszczególnych pasm, choćby znacznym kosztem.

Dla zorientowania czytelników o charakterze szczegółowych postulatów urbanistycznych przytacza się tytułem przykładu w skrótowym ujęciu niektóre ważniejsze wnioski dotyczące sposobu zapewnienia w planie zagospodarowania przestrzennego Bydgoszczy postulatów studium rekreacji:

- 1/ zaprojektować ciąg zielony łączący tereny mieszkaniowe ¹⁴ w Fordonie z rejonem nadwiślańskim,
- 2/ zapewnić możliwość przejścia pieszego przez tereny Akademii Techniczno-Rolniczej w Fordonie,
- 3/ zaprojektować bulwar pieszy nad Wisłą,
- 4/ jednostki usługowe w rejonie skarpy, o nie określonym szczegółowo programie przeznaczyć na zieleni wchodzącą w skład północnego pasma rekreacyjnego,
- 5/ utworzyć zespół usługowo-rekreacyjny w Smukale z wykorzystaniem Łąk nad Brdą,

14. W oryginale opracowania wszystkie tereny i jednostki urbanistyczne wymienione tu w punktach 1-14 oznaczone są liczbami i symbolami literowymi identycznymi z oznaczeniami podanymi na planszach planu zagospodarowania przestrzennego miasta, co umożliwia precyzyjne odniesienie każdego wniosku do określonej sytuacji przestrzennej.

6/ określić bardziej jednoznacznie politykę przestrzenną i programową wobec jednostek urbanistycznych w południowej części doliny Brdy w celu zapewnienia możliwości kształtowania tam pasma rekreacyjnego,

7/ znaleźć inną lokalizację dla bazy przedsiębiorstwa "Bomorz", gdyż proponowana lokalizacja uniemożliwia powiązanie osiedla Bocianowo z zapleczem leśnym,

8/ znaleźć możliwość powiązania skwerów nad starym Kanałem Brdy z lasami przez tereny budownictwa indywidualnego,

9/ zmienić lokalizację nowego cmentarza na Błoniu z uwagi na kolizję z terenami rekreacyjnymi,

10/ zabudowę w rejonie podnóża skarpy południkowej przeznaczyć do śmierci technicznej i nie lokalizować tam żadnych nowych obiektów,

11/ opracować studium rekreacyjne dla dzielnicy Szwedero-wo wobec braku czytelnej koncepcji zieleni w planie szczegółowym dzielnicy,

12/ pozostawić istniejący las - a przynajmniej jego część - jako izolację terenów mieszkaniowych od zakładów przemysłowych "Eltra" i "Polon",

13/ wschodnią część terenu przeznaczonego dla fabryki "Formet" wydzielić jako fragment ciągu pieszego z Kapuścisk do lasów na południu miasta,

14/ w północno-zachodniej części Śródmieścia, szczególnie zaniedbanej pod względem warunków środowiskowych /opady pyłu, wylęwy, zagrożenie akustyczne/ i zupełnie pozbawionej terenów zielonych, a do tego oddalonej od ogólnomiejskich terenów rekreacyjnych urządzić enklawy zieleni przez wyburzenia, likwidację małych warsztatów, baz i obiektów produkcyjnych oraz zmianę organizacji przestrzennej wewnątrz bloków urbanistycznych /udostępnienie ich dla ludności/.

Niezbędnym warunkiem powodzenia w realizacji konkretnych zamierzeń w zakresie kształtowania systemu rekreacji w mieście jest prowadzenie odpowiedniej polityki informacyjnej i propagandowej oraz właściwej gospodarki przestrzennej.

W działaniach informacyjno-propagandowych, stanowiących pierwszy etap wdrożenia koncepcji zagospodarowania rekreacyjnego, należy dążyć do zaaprobowania zamierzeń, ich celowości i niezbędności dla mieszkańców miasta przez wszystkie jednostki administracyjne, które będą realizować koncepcję. W przekonaniu autorów dobry wynik pierwszego etapu warunkuje efekty wdrożeniowe studium.

Działania informacyjno-propagandowe to:

- przedstawienie koncepcji i jej przedyskutowanie w gronie służb miejskich i przedsiębiorstw oraz organizacji społecznych i samorządowych, a także w środkach masowego przekazu,
- powielenie skrótu opracowania wraz z rysunkami i przekazanie wszystkich zainteresowanym jednostkom do bieżącego wykorzystywania /urzędowi miejskiemu, spółdzielniom mieszkaniowym, przedsiębiorstwom, organizacjom społecznym i politycznym, komórkom administracji gospodarczej np. zarządowi lasów, zarządowi pracowniczych ogródków działkowych i in./¹⁵.

Właściwa gospodarka przestrzenna powinna opierać się na rygorystycznie przestrzeganej zasadzie ochrony terenów o przeznaczeniu rekreacyjnym. Wielokrotnie stwierdzono uznanie terenów zaplanowanych na cele rekreacyjne /przede wszystkim użytkowane jako zielen/ za rezerwą przestrzenną, na której można lokalizować obiekty usługowe lub dogęszczać zabudowę mieszkaniową. Jest to niedopuszczalne odstępstwo od planów urbanistycznych i czyni niepowetowane szkody w konstrukcji przyszłego systemu rekreacji, uniemożliwiając prowadzenie pasm rekreacyjnych. W tej sytuacji niezbędna staje się bezwzględna ochrona przed zainwestowaniem nierekreacyjnym tych wszystkich terenów, które umożliwią w bliższej lub dalszej przyszłości tworzenie pasm rekreacyjnych a w szczególności wprowadzenie terenów otwartych z pierścienia zewnętrznego do wnętrza miasta oraz zachowanie dostatecznie dużych rezerw terenowych na lokalizację centrów rekreacyjnych.

¹⁵. Zaproponowane działania nie zostały dotąd urzeczywistnione.

Proces realizacji koncepcji systemu rekreacji w mieście wymaga współdziałania wielu wykonawców. Aby działania były kompleksowe, nieodzowne jest włączenie całego szeregu instytucji, przedsiębiorstw, wydziałów i urzędów, które w jakiejś mierze są adresatami wyników studium rekreacji. Skuszone byłoby również wyzwalanie inicjatyw społecznych, takich jak: konkursy dzieci na temat urządzeń do zabaw na osiedlach, projekty mieszkańców dotyczące rozwiązań zieleni osiedlowej, czyny społeczne w celowych sytuacjach itp.

Realizacja zagospodarowania rekreacyjnego zgodnie z proponowanymi tu założeniami wymaga przestrzegania niektórych ogólnych zasad ochrony środowiska. Podstawowym narzędziem ochrony na terenach pozamiejskich - otwartych jest wydzielenie rejonów o zróżnicowanych funkcjach rekreacyjnych z dostosowanym do nich programem zagospodarowania. Ogranicza to penetrację terenu przez wypoczywających, a więc i zniszczenie środowiska na obszarach nie zagospodarowanych, nie przystosowanych do przebywania na nich większej liczby osób. Działania takie powodują jednocześnie koncentrację ruchu na obszarach przeznaczonych do użytkowania rekreacyjnego. Wyznaczone w tym opracowaniu typy obszarów /por. rys. 8/ powinno cechować różne natężenie zagospodarowania i różny zakres adaptacji środowiska geograficznego.

Dotyczy to jednostek przestrzennych stanowiących elementy koncepcji zagospodarowania rekreacyjnego, a leżących na obszarach o przewadze środowiska przyrodniczego nad antropogenicznym. Tak więc wymienić należy:

- leśne parki dzielnicowe,
- obszary skoncentrowanego wypoczynku świątecznego i porobytowego,
- tereny indywidualnego wypoczynku świątecznego o charakterze rozproszonym,
- tereny z przewagą budownictwa letniskowego,
- leśne strefy rekreacji codziennej.

Duża skala niniejszego opracowania pozwala przedstawić jedynie ogólne zasady użytkowania.

Proces zagospodarowania każdorazowo powinien być poprzedzony opracowaniem szczegółowym /studiami przyrodniczymi, planem zagospodarowania/ przeznaczonym dla wskazanych rejonów, wszystkich parków dzielnicowych oraz niektórych obszarów wypoczynku świątecznego indywidualnego o charakterze rozproszonym /m.in. dolny odcinek Brdy/. Największym natężeniem zagospodarowania i przystosowania środowiska powinny odznaczać się leśne parki dzielnicowe. Słuszność uwzględnienia tej kategorii terenów potwierdza frekwencja w Parku Myśłęcińskim. Zasady i kierunki planowania parków dzielnicowych powinny być zbliżone do zagospodarowania Parku Myśłęcińskiego, z zachowaniem przez niego ogólnomiejskiej funkcji naczelnej, co decyduje o mniejszym zakresie programu wyposażenia w parkach dzielnicowych. Szczególnie wnikliwego traktowania wymagają obszary z przewagą skoncentrowanego wypoczynku świątecznego i pobytowego położone najczęściej nad jeziorami.

Konieczne jest zwłaszcza zapewnienie dostatecznej pojemności terenów plażowych naturalnych i sztucznych /utworzonych przez wycinkę fragmentów drzewostanu i zakrzewień, nawiezenie piasku i podwyższenie terenów podmokłych/. Dla odciążenia terenów przywodnych wskazane jest wykorzystanie zaplecza leśnego przez urządzenie tras spacerowych, terenów zabawowych, sportowych itp. Przykład takiego rozwiązania pokazuje opracowanie Jeziora Jezuickiego wykonane przez Instytut Turystyki w Bydgoszczy. W rejonach wypoczynku pobytowego konieczne jest uwzględnienie w dni wolne od pracy zwiększonej liczby uczestników ruchu i odpowiednie zabezpieczenie przed dewastacją środowiska, m.in. także przez zwiększenie bazy żywieniowej, sanitarnej i sportowej.

Specjalnych działań ochronnych wymagają również tereny indywidualnego wypoczynku świątecznego o charakterze rozproszonym, położone głównie w lasach. Tak więc powinny się tam znajdować przede wszystkim parkingi śródleśne, miejsca piknikowe i biwakowe, co wymaga specjalnego rozwiązania organiza-

cyjnego. Miejsca zagospodarowane będą stanowić swego rodzaju punkty rozrządowe dla penetracji pieszej. Ciągi spacerowe nie wymagają utwardzenia - pożądane są natomiast przy nich niekiedy ławki, zadaszenia i inne drobne elementy zagospodarowania stosowane przy trasach spacerowych.

Na terenach z przewagą budownictwa letniskowego oraz podobnych do nich, ze względu na panujące i przewidywane tendencje w sposobie zagospodarowania, unikać należy monotonii wynikającej z koncentracji na niewielkiej przestrzeni niekiedy nawet kilkuset obiektów. Dążyć należy do właściwego zlokalizowania i zagospodarowania terenów ogólnodostępnych położonych wewnątrz terenów zainwestowanych. Na obszarach położonych nad wodami konieczne jest pozostawienie pasa przybrzeżnego ogólnodostępnego oraz urządzenie ogólnodostępnych plaż, kąpielisk oraz innych elementów zagospodarowania przywodnego.

Leśne strefy rekreacji codziennej podlegają w zasadzie wszystkim rygorom ochronnym stosowanym w lasach państwowych, choć wzmożona penetracja mieszkańców miasta wymaga tam skanalizowania ruchu na specjalnych ścieżkach spacerowych oraz ograniczenia stosowania środków chemicznych - co dotyczy wszystkich lasów o funkcji rekreacyjnej.

Ochrona środowiska na terenie miasta sprowadza się przede wszystkim do:

- ochrony powietrza, tj. zmniejszenia zapylenia i zatrucia gazami, tak aby korzyści płynące z rekreacji nie były niweczone przez szkodliwy wpływ atmosfery,
- oczyszczania ścieków i niewprowadzania ich do wód, nad którymi /i na których/ wypoczywać powinni mieszkańcy, ze specjalnym uwzględnieniem rzeki Brdy,
- ochrony krajobrazu miejskiego /z obu skarpami i dolinami Brdy oraz Wisły/ zarówno wewnętrznego, jak i panoram oraz stref kontaktowych las - miasto, pole - miasto,
- ochrony i kształtowania zieleni miejskiej, z troską o dobór odpowiednich gatunków, tworzenia parków, właściwego ich użytkowania.

Do ogólnych wytycznych dodać należy postulat o bardziej kompleksowe, a jednocześnie różnorodne i elastyczne traktowanie działań związanych z aktywną rekreacją mieszkańców. Dotychczas przygotowywano zazwyczaj określony zestaw usług i obiektów, który miał zaspokoić zapotrzebowanie społeczne, podczas gdy w praktyce niewielu było korzystających z tych urządzeń /np. stadiony/.

W niniejszym opracowaniu nie bilansuje się szczegółowo poszczególnych urządzeń i obiektów, gdyż mija się to z zasadami ujęcia systemowego rekreacji przewidywanej w roku 2000. Ważne, aby podejmowane kolejno przedsięwzięcia potrafiły sprostać wielorakim potrzebom rodzin i grup społecznych i aby były zrealizowane dwutorowo, tzn. w osiedlach - niwelując braki w zagospodarowaniu rekreacyjnym, a jednocześnie w skali miasta - koncentrując się na ważnych dla rekreacji kompleksach /przykładem był tu w ostatnich latach Myślecinek/.

Dostrzeganie zapotrzebowania na beztroską rozrywkę u ludzi ciężko pracujących fizycznie, czy aktywność fizyczną u młodzieży oraz na zajęcia wymagające pewnego wysiłku intelektualnego i kameralnych warunków u znacznej części dorosłych i młodzieży - będzie wskazywało władzom miejskim hierarchię potrzeb. Z drugiej zaś strony, i na to w opracowaniu zwrócono szczególną uwagę, obowiązkiem autorów koncepcji oraz jej realizatorów jest świadome kształtowanie tego zapotrzebowania, właśnie przez pozytywne moralnie i zdrowotnie ukierunkowanie zagospodarowania i organizacji życia w mieście.

Wraz z upływem czasu /w okresach 5-letnich/ niezbędna jest weryfikacja programu i ustaleń realizacyjnych między innymi wobec aktualnego braku ustabilizowanego programu rozwoju turystyki i rekreacji w skali kraju. Jednocześnie normalna w każdym społeczeństwie zmienność potrzeb, które powinny być jednym z ważnych czynników kształtowania prognoz i programów rozwoju, każe w odstępach kilkuletnich sprawdzać i weryfikować prawidłowość planów i realizacji.

Wskazania dotyczące zagospodarowania osiedli mieszkaniowych
oraz realizacji ciągów i obiektów rekreacyjnych

1. Zapoczątkować próby powszechnego stosowania wyprzedzającego zadrzewiania nowych dzielnic mieszkaniowych, a w sytuacjach w których byłoby to zbyt skomplikowane ze względów technicznych - sadzić drzewa i krzewy możliwie jak najwcześniej, stosując choć w części przesadzanie większych drzew.

2. Istniejące budynki stanowiące przeszkody w trasowaniu ważnych dla systemu rekreacji miejskiej ciągów pieszych lubrowerowych, a bliskie śmierci technicznej - przeznaczyć do rozbioru.

3. Zagospodarować na cele cichego wypoczynku osób starszych niewykorzystane międzyblokowe tereny zielone w osiedlach mieszkaniowych.

4. Na terenach przebudowywanych i nowo budowanych dzielnic mieszkaniowych w miarę możliwości przekształcać istniejące zadrzewienia uliczne lub wzdłuż dróg polnych we fragmenty ciągów rekreacyjnych, z ewentualnym pozostawieniem uzbrojenia podziemnego, wyznaczając jednocześnie nowe ulice jezdne i obsadzając je drzewami.

5. Wyznaczać w osiedlach mieszkaniowych - obok zestawów urządzeń rekreacyjnych dla dzieci - nie zagospodarowane place do swobodnej zabudowy i gier /piłka nożna/ o przystosowanej nawierzchni naturalnej.

6. W realizacji pieszych ciągów spacerowych uwzględniać czytelne trasowanie chodników, ścieżek i dróg rowerowych, zwłaszcza w miejscach skrzyżowań z ulicami jezdnymi i w obrębie węzłów komunikacyjnych /jeśli ich ominięcie lub dwupoziomowe rozwiązanie byłoby niemożliwe/ przy użyciu elementów małej architektury i odpowiedniego kształtowania zieleni /obudowa ciągów krzewami i drzewami/ oraz stosowania tego samego rodzaju nawierzchni po obu stronach przeszkody /ulicy/.

7. Zapoczątkować wdrożenie idei "szkół środowiskowych", tj. wykorzystania bazy materialnej szkół dla rekreacji mieszkańców osiedla /boisk, sal gimnastycznych, pracowni przedmiotowych, bibliotek/.

8. Doprowadzić do udostępnienia urządzeń sportowych /boisk, sal, torów itp./ wszystkim grupom społeczeństwa, nie uprawiających sportu zawodowo. Niektóre obiekty i urządzenia bardzo specjalistyczne i kosztowne, często wymagające specjalnych umiejętności i uprawnień, muszą pozostać elitarne, jednak większość obiektów, obecnie minimalnie wykorzystywanych, powinna być otwarta dla społeczeństwa /boiska lekkoatletyczne i piłkarskie, korty tenisowe, tory wioślarskie i jeździeckie, pływalnie, lodowiska/.

9. Ulepszać realizację form plastycznych tak sztucznych, jak i naturalnych /pnie drzew/ na terenach zabawowych dla dzieci, z maksymalnym zapewnieniem bezpieczeństwa. W tym celu elementy kompozycji powinny być stabilne konstrukcyjnie, wkopane w ziemię lub odpowiednio umocowane i zakończone łagodnie, bez ostrych krawędzi. Teren powinien być trawiasty lub piaszczysty. Urządzenia i tereny wypoczynku dzieci i młodzieży powinny obejmować wydzielone przestrzennie strefy dla dzieci młodszych /8-11 lat/ i dzieci starszych, z przeznaczeniem terenów przydomowych dla dzieci przedszkolnych. Organizacja stref wypoczynku dzieci i młodzieży powinna uwzględniać psychologiczne uwarunkowania grup wieku, a więc dowolność zabaw z koncentracją na zabawach o charakterze przygodowym dla dzieci młodszych, z tendencją do tworzenia grup zabawowych /drużyn/ dla dzieci starszych. Dla dzieci młodszych wskazane jest, co już na niektórych osiedlach jest stosowane, urządzanie terenów zabawowych z obiektami i formami plastycznymi /geometrycznymi, rzeźbiarskimi i naturalnymi - drzewa, kamienie/, jednocześnie zaspokajającymi potrzebę ruchu na świeżym powietrzu i zachęcającymi do wysiłku fizycznego. Rolę tę spełniają otwory, pochylanie, zagłębienia i zaczepy we wszystkich formach plastycznych ustawionych na terenie zespołu rekreacyjnego.

10. Zobowiązać jednostki administracji mieszkaniowej do zagospodarowania niemieszkalnych pomieszczeń /piwnicznych, strychowych/ z przeznaczeniem na siedziby kółek majsterkowania i innych hobbystów oraz na potrzeby młodzieży.

11. W dzielnicach mieszkaniowych oddalonych od głównych elementów systemu rekreacji uwzględnić zasadę, aby urządzenia te swym programem i usytuowaniem nawiązywały do ciągów rekreacyjnych.

Na zakończenie warto podkreślić, że kształtowanie jednolitego układu przestrzennego rekreacji, wiążącego ciągami pieszymi osiedla mieszkaniowe z kompleksami lasów otaczających miasto, z nałożonymi na sieć tych ciągów terenami, obiektami i urządzeniami służącymi tej rekreacji stanowić powinno ważny krok w kierunku polepszenia jakości życia mieszkańców i przynieść może wielorakie korzyści społeczne, a także pośrednio ekonomiczne. Warunkiem powodzenia tej długookresowej realizacji, której efekt finalny może być osiągnięty nawet dopiero po roku 2000, jest:

- konsekwentne przestrzeganie ustaleń i realizowanie fragmentów układu, które w przyszłości złożą się na jednolitą całość,

- niedopuszczanie do traktowania terenów zieleni jako rezerw pod inwestycje,

- zainteresowanie społeczeństwa efektem docelowym, z wykorzystaniem prasy, radia, organizacji społecznych, samorządów osiedlowych itd.,

- dopuszczanie do realizacji wyłącznie tych inwestycji rekreacyjnych, które są poprawne zarówno jeśli chodzi o lokalizację, strukturę i jakość usług, jak i kompozycję urbanistyczną i architektoniczną oraz dostępność komunikacyjną,

- okresowe weryfikowanie i uszczegółowianie programu, dostosowanie go do istniejących realiów ekonomicznych, technicznych i społecznych - traktowanie systemu rekreacji elastycznie, ale bez naruszania zasadniczej idei przyjętej koncepcji.

Przestrzeganie zasad polityki przestrzennej w zakresie rekreacji powinno umożliwić realizację w przyszłości poprawnego i wysoko efektywnego systemu wypoczynku w Bydgoszczy i innych podobnych do niej strukturalnie miastach polskich.

ROZDZIAŁ III

Program rozwoju rekreacji codziennej i cotygodniowej w strefie podmiejskiej Bydgoszczy

1. PREDYSPOZYCJE PRZYRODNICZE I KOMUNIKACYJNE STREFY

Na terenach przeznaczonych do wypoczynku podmiejskiego powinny występować cechy, kwalifikujące je do pełnienia funkcji rekreacyjnej. Powinny to być tereny nie zurbanizowane, położone poza strefą szkodliwego oddziaływania przemysłu, komunikacji i uprzemysłowionych form rolnictwa, a równocześnie powinny się charakteryzować warunkami przyrodniczymi podobnymi do tych, jakie cechują pozostałe tereny rekreacyjne. Oprócz korzystnych warunków klimatycznych pożądane jest więc występowanie wód powierzchniowych, lasów i urozmaiconej rzeźby terenu. Ważną rolę odgrywają też odległości od dzielnic mieszkaniowych i powiązania komunikacyjne, gdyż czas dojścia lub dojazdu do terenów rekreacyjnych w wypoczynku krótkotrwałym, przeważającym na terenach podmiejskich, jest szczególnie cenny.

Tereny podmiejskie służą zarówno wypoczynkowi codziennemu /po pracy/, jak i wypoczynkowi świątecznemu /weekendowemu/ 1-2,5-dniowemu, z tym, że zasięg wypoczynku codziennego bywa zwykle ograniczony do terenów najbliższych, przylegających do obszarów zainwestowania miejskiego.

Strefa wypoczynku świątecznego, której średni zasięg dla miast zbliżonych wielkością do Bydgoszczy określa się zwykle

izochroną jednogodzinnego dojazdu, jest często modyfikowana wartością rekreacyjną środowiska przyrodniczego. Występowanie czystych jezior i rzek w otoczeniu terenów leśnych lub też atrakcyjnych terenów górskich, położonych poza teoretycznym zasięgiem strefy, jest magnesem na tyle silnym, że powoduje liczny napływ osób poszukujących wypoczynku w dni wolne od pracy, a tym samym wydłużenie dróg dojazdowych z miejsc zamieszkania. Występowanie takich samych walorów w zasięgu strefy powoduje ponadto, że cieszą się one zainteresowaniem uczestników wypoczynku urlopowego, powodując nakładanie się różnych funkcji rekreacyjnych.

W strefie podmiejskiej, częściej niż na innych obszarach, zachodzi konieczność przeprowadzenia adaptacji, przekształcania i wzbogacania środowiska przyrodniczego. Jest to niezbędne szczególnie wtedy, gdy w pobliżu miasta brak terenów z walorami rekreacyjnymi lub gdy walory te występują tylko na niewielkich obszarach, na których zbyt gęste zagęszczenie osób wypoczywających mogłoby doprowadzić do degradacji środowiska i obniżenia wartości wypoczynku. Konieczność skracania dojazdów do miejsc rekreacji jest również czynnikiem przemawiającym za stosowaniem zabiegów kształtujących środowisko.

Na terenach nizinnych komponentami środowiska geograficznego najistotniejszymi dla rekreacji są wody powierzchniowe oraz lasy i one też zostały w dalszej części szerzej omówione.

1.1. Ocena wód powierzchniowych

Bydgoszcz leży nad ważnym węzłem wodnym, w którym wody Wisły poprzez dolny odcinek Brdy i Kanał Bydgoski, a dalej Noteć i Wartę łączą się z wodami Odry. Te rzeki i kanały ze względu na silne zanieczyszczenia i przewagę funkcji transportowej nie mają w rejonie Bydgoszczy dużego znaczenia rekreacyjnego. Do celów kąpieliskowych nadaje się jedynie odcinek Brdy w północnej części miasta - powyżej zrzutów ścieków i zarazem poniżej miejskiego ujęcia wody. Znajduje się tu w dzielnicy Jachcice jedyne kąpielisko na Brdzie. Powyżej ujęcia wody

Brda nie może być wykorzystywana do kąpieli z powodu ochrony sanitarnej. Stanowi ona jednak bardzo atrakcyjny szlak kajakowy o znaczeniu międzynarodowym. Odbywają się tu liczne spływy kajakowe, w tym również spływ zimowy.

W planowaniu perspektywicznym i dalszym uwzględnić trzeba projektowaną realizację kaskady Wisły, w tym szczególnie stopni w rejonie Solca Kujawskiego i w rejonie Chełmna /lub Grudziądz/. Podpiętrzenie Wisły zwiększy jej powierzchnię, ale ze względu na niekorzystne ukształtowanie linii brzegowej /na dużych odcinkach w formie obwałowań/ bezpośrednie użytkowanie rekreacyjne będzie utrudnione. Znaczne jest również zanieczyszczenie wód. Należy jednak liczyć się z większym wykorzystaniem Wisły dla turystyki wodnej, w tym również żeglugi pasażerskiej. Powiązanie Wisły z sąsiadującymi z nią lasami i atrakcyjną rzeźbą zboczy doliny stanowi cenny walor krajobrazowy i stwarza potencjalne możliwości rozwoju wypoczynku świątecznego, dla którego celowa byłaby budowa sztucznych basenów kąpielowych w sąsiedztwie rzeki, lecz poza wałami.

Kanał Bydgoski, Górny Kanał Notecki oraz rzeka Noteć i Gąsawka ze względu na zanieczyszczenie wód mogą być wykorzystywane jedynie jako szlaki turystyki wodnej, chociaż ich linia brzegowa jest dość monotonna. Bardziej atrakcyjne są malownicze dopływy Brdy: Sępolenka i Kamionka, oddalone jednak znacznie od Bydgoszczy.

Rekreacyjnie wykorzystywane są przede wszystkim jeziora, należące w części północnej rejonu do Pojezierza Pomorskiego, a w części południowej do Pojezierza Wielkopolsko-Kujawskiego. W strefie podmiejskiej Bydgoszczy przeanalizowano 37 jezior pod kątem ich przydatności do celów rekreacyjnych. W ocenie uwzględniono takie elementy jak: powierzchnia jeziora, połączenie z innymi jeziorami, dostępność brzegowa i charakter najbliższego otoczenia. W miarę możliwości podawano też obecny stan czystości wód, co jednak nie miało bezpośredniego wpływu na ocenę ogólną, gdyż zakłada się, że w jeziorach przepływo-

wych po likwidacji źródeł zanieczyszczeń będzie można do 2000 r. poprawić ich czystość.

W analizie brano pod uwagę jeziora różnej wielkości /nawet kilkuhektarowe/, wychodząc z założenia, że w wypoczynku codziennym i świątecznym ważny jest sam fakt występowania wód powierzchniowych i niekiedy zabiegi adaptacyjne związane z ich przystosowaniem kalkulują się taniej niż zwiększenie odległości dojazdu do miejsc wypoczynku.

Z omawianych 37 jezior 9 zaliczono do kategorii I, 22 do kat. II i 6 do kat. III. Spośród jezior kategorii I /najwyższej/ - trzy mają obecnie III klasę czystości czyli nie powinny być użytkowane do celów kąpielowych. Wśród nich znajduje się najliczniej odwiedzane przez mieszkańców Bydgoszczy Jezioro Jezuickie.

Nad 10 jeziorami istnieje już obecnie zagospodarowanie turystyczne, głównie domki typu letniskowego w ogródkach działkowych. Największe znaczenie mają jednak zlokalizowane nad jeziorami ośrodki wypoczynku świątecznego takie, jak: Chmielniki, Borówno i Wąsosz. Szanse dalszego zagospodarowania turystycznego nad jeziorami są niewielkie, gdyż poza zagospodarowanymi już akwenami, pozostałe położone są najczęściej na obszarach rolniczych i nie mają rezerw terenowych, które można by przeznaczyć na cele rekreacyjne. Pewne możliwości rozwoju zagospodarowania turystycznego istnieją jedynie w środkowej części Rynny Byszewskiej oraz nad jeziorami Mieszno i Bagno.

Najatrakcyjniejszym zbiornikiem wodnym w rejonie Bydgoszczy jest Zalew Koronowski, powstały ze spiętrzenia wód rzeki Brdy. Zbiornik ten, o powierzchni około 1500 ha, oprócz pełnienia innych funkcji gospodarczych ma duże znaczenie dla rekreacji. Zarówno jego położenie w stosunku do Bydgoszczy, jak i charakter terenów przybrzeżnych sprawiły, że część północna, bardziej oddalona od Bydgoszczy, jest wykorzystywana głównie na potrzeby wypoczynku wczasowego pobyтового, natomiast część południowa, położona bliżej miasta, w większym stopniu służy

potrzebom wypoczynku cotygodniowego, chociaż jeszcze nie w takim zakresie, jaki wynikałby z następujących walorów rekreacyjnych tej części zbiornika:

- dużej powierzchni lustra wody,
- dobrej czystości wód,
- urozmaiconej i dostępnej linii brzegowej,
- dużego udziału powierzchni leśnej i gleb o małej wartości w najbliższym otoczeniu zbiornika,
- położenia w jednogodzinnej izochronie dojazdu z Bydgoszczy.

Oceniając wody powierzchniowe pod kątem wykorzystania perspektywicznego, nie można pominąć obecnego stanu ich czystości oraz źródeł zanieczyszczenia, gdyż likwidacja tych zanieczyszczeń jest jednym z podstawowych warunków rozwoju rekreacji nadwodnej.

Jak już wspomniano, w rejonie Bydgoszczy, poza odcinkiem Brdy, wody wszystkich rzek i kanałów sklasyfikowano poniżej II klasy czystości, czyli nie nadają się do kąpieli. Na 7 badanych jezior 5 ma wody w III klasie, a liczba ta jest na pewno większa. Największe źródła zanieczyszczeń wód powierzchniowych znajdują się w miastach, gdzie zrzucane są ścieki komunalne i przemysłowe. Bydgoszcz zanieczyszcza Brdę i pośrednio Wisłę, Tuchola poprzez rzeczkę Kicz - Brdę, Sępólno Krajeńskie - Sępoleńkę, a Kamień Krajeński - Kamionkę. Groźne są również ścieki z niewielkich zakładów przetwórstwa rolnego, a także spływy powierzchniowe z pól, na których stosuje się środki ochrony roślin oraz nawożonych nawozami mineralnymi i organicznymi, zwłaszcza gnojowicą z dużych ferm hodowlanych. Te stosunkowo niewielkie źródła zanieczyszczeń zagrażają szczególnie jeziorom i mniejszym rzekom użytkowanym rekreacyjnie.

1.2. Ocena lasów

Chociaż w woj. bydgoskim wyróżnić można kilka jednostek geobotanicznych, to ich zróżnicowanie siedliskowe zostało w znaczny sposób zatarte przez gospodarkę leśną i rolną stosowa-

ną w XIX i XX wieku. W strukturze drzewostanów dominują gatunki iglaste /przede wszystkim sosna/ zajmujące prawie 80% powierzchni leśnej. Udział powierzchniowy lasów w woj. bydgoskim wynosi 34%.

Z punktu widzenia potrzeb wypoczynku świątecznego rozmieszczenie lasów jest bardzo dobre. W strefie skoncentrowanego wypoczynku cotygodniowego lasy zajmują prawie 80% powierzchni, a w strefie rozszerzonej ich udział sięga 45%. Korzystną cechą jest występowanie lasów w sąsiedztwie większości ważniejszych rzek i jezior.

Zjawiskiem ujemnym jest struktura wiekowa lasów. Drzewostanów w wieku do 40 lat jest około 45%, a w wieku 40-60 lat - około 22%. Tylko 1/3 powierzchni leśnej zajmują najbardziej przydatne do wypoczynku drzewostany w wieku powyżej 60 lat, z których część jest również z różnych względów niedostępna..

O przydatności zbiorowisk leśnych decyduje również rodzaj siedliska, na którym wyrosły, i pod tym względem lasy strefy podmiejskiej Bydgoszczy przedstawiają się bardzo korzystnie. Przeważają siedliska boru świeżego i boru mieszanego świeżego /około 75% powierzchni/. Siedliska mało odporne boru suchego zajmują 15% powierzchni - głównie w Kotlinie Toruńskiej, a pozostały odsetek przypada na siedliska lasowe, występujące głównie w północnej części obszaru. Mało przydatne rekreacyjnie, ale ważne dla ochrony zbiorników i cieków wodnych, są zadrzewienia łąkowe występujące głównie w strefach przybrzeżnych wód.

W analizach przydatności obszarów leśnych do rekreacji uwzględniono zarówno rodzaj siedlisk, jak i strukturę rodzajową i wiekową drzewostanów. Za najbardziej przydatne uznano drzewostany iglaste na siedliskach boru świeżego i boru mieszanego świeżego w wieku od 60-120 lat i drzewostany liściaste w wieku do 140 lat. Drzewostany wyższych kategorii wiekowych /w wieku rębności/ uznano za przydatne warunkowo. Grupa wiekowa 40-60 lat jest mniej przydatna ze względu na większą zwartość drzewostanów oraz słabo wykształcony podszyt i podrost, a niekiedy i runo, natomiast drzewostany w wieku 20-40 lat stanowią obec-

nie jedynie potencjalne obszary penetracji turystycznej.

Przestrzenne wyniki oceny lasów przedstawiono na mapach w skali 1:100 000 dla całej strefy wypoczynku świątecznego i w skali 1:25 000 dla bliższej strefy podmiejskiej.

1.3. Ocena rzeźby terenu

Rzeźba terenu na obszarach niżowych jest dla letniego wypoczynku jedynie elementem wzbogacającym walory krajobrazowe, większe zaś znaczenie ma dla rekreacji zimowej. W strefie podmiejskiej Bydgoszczy elementy atrakcyjnej rzeźby przede wszystkim są związane z dolinami rzecznyymi i rynnymi jeziornymi. Szczególnie atrakcyjne są zbocza doliny Wisły na północ od Bydgoszczy i północne zbocza pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej. Również doliny większości pozostałych rzek, w tym przede wszystkim Brdy, Sępolenki i Kamionki są atrakcyjne krajobrazowo, podobnie jak głęboko wcięta w podłoże i długa Rynna Byszewska. Poza okresem zimowym znaczenie urozmaiconej rzeźby terenu wzrasta również przed rozpoczęciem i po zakończeniu sezonu kąpielowego, kiedy to większym zainteresowaniem cieszą się spacer i inne formy rekreacji nie związane z jednym ograniczonym powierzchnioowo miejscem wypoczynku.

W zimie nierówności terenowe są wykorzystywane głównie przez miłośników narciarstwa i saneczkarstwa. Strefy zboczowe dolin o kilkudziesięciometrowej różnicy poziomów nadają się bardzo dobrze do zjazdów. Atrakcyjność ich zwiększa położenie w pobliżu miasta lub nawet w jego granicach administracyjnych.

1.4. Ocena powiązań komunikacyjnych

W wypoczynku codziennym i cotygodniowym ważne znaczenie ma czas przeznaczony na dotarcie do miejsca wypoczynku. Zależy to nie tylko od odległości tych miejsc od miejsca zamieszkania, ale i od sposobu dotarcia do nich, czyli od użytego środka lokomocji, stanu dróg i szybkości poruszania się. Dlatego też w wypoczynku krótkookresowym odległość od terenów rekreacyjnych określa się najczęściej za pomocą izochron, to jest

linii łączących punkty jednakowego czasu dojazdu.

Izochrony dają jednak tylko orientacyjny zasięg stref wypoczynku świątecznego, gdyż wyjątkowa atrakcyjność niektórych terenów sprzyja wyjazdom poza średnio przyjętą izochronę. Można to ująć w stwierdzeniu, że droga dojazdu do terenów wypoczynku świątecznego może być tym dłuższa, im wyższy jest stopień atrakcyjności terenów. Podobnie jest i w rejonie podmiejskim Bydgoszczy, której mieszkańcy wolą często dalej położone atrakcyjne tereny w sąsiedztwie Zalewu Koronowskiego lub niektórych jezior niż pobliskie, lecz mniej atrakcyjne tereny leśne.

W wypoczynku codziennym i kilkugodzinnym świątecznym, z przewagą dojść pieszych, istotne znaczenie mają przeszkody naturalne i sztuczne oddalające tereny zamieszkania od terenów rekreacyjnych. Mimo że Bydgoszcz otoczona jest lasami, występowanie tego rodzaju przeszkód znacznie utrudnia dostęp do nich. Poza przeszkodą naturalną, jaką jest Wisła, istnieje szereg przeszkód sztucznych: dla dzielnic północnych - tory kolejowe, a dla dzielnic południowych - lotnisko i zakłady przemysłowe.

Do najpopularniejszych ośrodków wypoczynku świątecznego w Chmielnikach i Borównie jest dobry dojazd kołowy, a do Chmielnik również kolejowy. Duże znaczenie mają "zielone" linie autobusowe. Z racji stosunkowo niewielkiej odległości ośrodki te, w tym głównie Chmielniki wraz z pozostałymi terenami nad Jeziorem Jezuićkim, cieszą się również dużym zainteresowaniem rowerzystów, którzy w dni wolne od pracy stanowią znaczny odsetek wypoczywających.

Nad Zalew Koronowski droga jest dłuższa /ponad 30 km/ i praktycznie docierają tu jedynie właściciele samochodów i ewentualnie autokary zakładowe. Nie ma połączenia kolejowego z Bydgoszczą, a autobusy PKS kursują bardzo rzadko. Lepsze wykorzystanie Zalewu na potrzeby wypoczynku świątecznego wymaga zdecydowanej poprawy w zakresie komunikacji zbiorowej, łącznie z budową postulowanej od lat linii kolejowej Maksymilianowo-Koronowo.

Do pozostałych obszarów wypoczynku świątecznego na ogół zapewniono dobry dojazd samochodowy, gorszy autobusowy i naj-
słabszy kolejowy, gdyż trasy komunikacji masowej wiodą najczę-
ściej przez tereny bardziej zaludnione, a zarazem o niższych
walorach rekreacyjnych.

Ważną rolę odgrywa obwodnica południowa łącząca w kilku-
kilometrowej odległości od miasta szereg dróg wylotowych. Jej
przebieg przez tereny leśne umożliwia krótkotrwałe wyjazdy re-
kreacyjne i swobodny wybór miejsc wypoczynkowych, choć nie-
wielka liczba punktów dobrze zagospodarowanych oraz przepisy
dotyczące wstępu do lasów nie sprzyjają szerszym formom rekre-
acji.

Uwzględniając wyniki analizy atrakcyjności walorów wypo-
czynkowych, ich odległość od miasta, stan powiązań komunika-
cyjnych oraz obecne tendencje w wyborze terenów rekreacji co-
dziennej i cotygodniowej, wyznaczono strefy wypoczynku krótko-
okresowego dla mieszkańców Bydgoszczy. Uwzględniono zarówno
środki lokomocji, jak i czas przeznaczony na wypoczynek. Wy-
znaczono 5 stref /rys. 7/:

1. Strefa penetracji pieszej - dotyczy zarówno wypoczynku
codziennego, jak i cotygodniowego. Granicę jej stanowi izo-
chrona 45-minutowego dojścia pieszego z osiedli mieszkaniowych
lub dojazdu środkiem komunikacji miejskiej.

2. Strefa penetracji rowerowej codziennej - jest to stre-
fa o szerokości około 10 km wokół miasta, poszerzona w kierun-
ku terenów szczególnie atrakcyjnych. Zakładając, że dla wycie-
czek rowerowych pożądane są trasy obwodnicowe, w strefę tę włą-
czono takie trasy, na których czas samej jazdy nie przekracza
na ogół dwóch godzin.

3. Strefa penetracji rowerowej cotygodniowej jest w przy-
bliżeniu dwukrotnie szersza niż strefa penetracji codziennej.
Znalazły się w niej również niektóre miejscowości i drogi po-
łożone w odległości ponad 20 km od centrum Bydgoszczy. Zakłada
się, że przejazd w jedną stronę może wynosić około jednej go-

ZASIĘGI STREF WYPOCZYNKU KRÓTKOOKRESOWEGO DLA MIESZKAŃCÓW BYDGOSZCZY

	LASY
	JEZIORA I RZĘKI
	DRÓGI GŁÓWNE
	LINIE KOLEJOWE
	OBSZARY ISTNIEJĄCEGO ZAŁWIESTOWANIA MIEJSKIEGO
	GRANICA STREFY PENETRACJI PIESZEJ
	GRANICA STREFY PENETRACJI ROWEROWEJ CODZIENNEJ
	GRANICA STREFY PENETRACJI ROWEROWEJ COTYGODNIOWEJ
	GRANICA STREFY WYPOCZYNIKU COTYGODNIOWEGO SKŁONCENTROW.
	ROZSZERZONA STREFA WYPOCZYNIKU COTYGODNIOWEGO

dziny lub nieco więcej, a przejazd po trasach obwodowych nawet do czterech godzin.

4. Strefa wypoczynku cotygodniowego skoncentrowanego obejmuje tereny i miejscowości najliczniej odwiedzane w dni wolne od pracy. Przejazd środkami komunikacji masowej i samochodami w zasadzie dochodzi do pół godziny, choć wydłuża się nieco dla mieszkańców odległych dzielnic i nad Zalew Koronowski.

5. Rozszerzona strefa wypoczynku cotygodniowego obejmuje tereny i miejscowości odwiedzane w dni wolne od pracy głównie przez właścicieli pojazdów samochodowych. Przejazd samochodem może trwać około godziny, a środkami komunikacji zbiorowej nawet dłużej. Znalazły się tu wszystkie atrakcyjne tereny wypoczynkowe położone w promieniu około 50 km od centrum Bydgoszczy oraz miasta interesujące krajoznawczo jak Toruń, Chełmno, Świecie i Żnin.

2. OBECNY STAN RUCHU I ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO

Określenie wielkości ruchu turystycznego jest szczególnie trudne wówczas, gdy trzeba ustalić wielkość tych form ruchu, których uczestnicy nie korzystają z bazy noclegowej lub korzystają z miejsc nie ewidencjonowanych. Dotyczy to przede wszystkim wypoczynku cotygodniowego. W związku z wprowadzeniem tzw. wolnych sobót czas tego wypoczynku się wydłuża, ale w obecnej chwili przeważają jeszcze wyjazdy beznoclegowe. Wiele osób wyjeżdża jednak w czasie weekendu dwukrotnie: w sobotę i w niedzielę, a jedynie brak miejsc noclegowych lub ich wysoka cena uniemożliwiają łączenie tych wyjazdów z jeden pobyt dwu lub dwu i pół doby.

W strefie podmiejskiej Bydgoszczy wypoczynek cotygodniowy koncentruje się przede wszystkim w ośrodkach wypoczynku świątecznego oraz na terenach pracowniczych ogródków działkowych. Łączna pojemność siedmiu ośrodków wypoczynku świątecznego wynosi około 14,5 tys. miejsc, a pracownicze ogródki działkowe położone poza obszarami zainwestowania miejskiego mają ponad

3,3 tys. działek, czyli przyjąć można, że wypoczywa tam 10-13 tys. osób.

Uczestnicy wypoczynku cotygodniowego przebywają również w lasach otaczających Bydgoszcz. Na terenie sześciu nadleśnictw położonych w strefie podmiejskiej znajduje się około 90 miejsc, gdzie istnieje pewne zagospodarowanie turystyczne: są to miejsca postojowe, parkingi, miejsca biwakowe, pola biwakowe i tereny wypoczynkowe. Przeliczono, że mogą one pomieścić około 3,8 tys. osób, chociaż praktyka wykazuje, że z racji swego położenia w bezpośrednim sąsiedztwie dróg oraz wobec częstej dewastacji urządzeń, niedostatecznego dozoru i konserwacji, nie cieszą się one dużym zainteresowaniem ze strony uczestników wypoczynku świątecznego, a służą przede wszystkim zmotoryzowanemu przejeżdżającym tranzytem. Pewna część osób wypoczywa w lasach poza miejscami urządzonymi, z tym że wielkość tego ruchu w znacznym stopniu jest uzależniona od pory roku /wzrasta np. wyraźnie w okresie grzybobrania/. Wiele osób korzysta także z ośrodków wczasowych położonych w strefie podmiejskiej Bydgoszczy, odwiedzając krewnych i znajomych, bądź też korzysta jedynie z urządzeń rekreacyjnych tych ośrodków.

Przyjęto, że w pogodną niedzielę letnią wypoczywa poza Bydgoszczą około 40 tys. osób, z tym, że niekiedy wielkość ta bywa przekraczana /np. w Chmielnikach, których pojemność określono na 5 tys. miejsc, przebywało niekiedy nawet 12-13 tys. osób/.

Predyspozycje naturalne i wprowadzone zagospodarowanie spowodowały, że w okolicy Bydgoszczy powstało kilka większych koncentracji wypoczynku świątecznego. Część z nich zlokalizowano w strefie przyległej do Brdy w kierunku północnym, począwszy od Smukały poprzez Janowo i Borzenkowo do Zalewu Koronowskiego, a część położonych jest wyspowo w strefie pozostałej. Na uwagę zasługują duże koncentracje budownictwa typu letniskowego na pracowniczych ogródkach działkowych w Janowie /około 700 działek/ i Borzenkowie /prawie 900 działek/.

Nad południową częścią Zalewu Koronowskiego formy zagospodarowania turystycznego są bardziej zróżnicowane. Występują tu ośrodki wypoczynku pobytowego i świątecznego, zespoły ogródków działkowych oraz budownictwo letniskowe, a także obozowiska harcerskie i zagospodarowane tereny leśne. W Pieczyskach w ośrodkach wypoczynku pobytowego jest np. ponad 800 miejsc noclegowych.

Największą koncentrację uczestników wypoczynku świątecznego spotyka się nad Jeziorem Jezuickim. Oprócz dużego ośrodka w Chmielnikach licznie odwiedzane są miejsca przywodne w Piecach oraz zespoły ogródków działkowych w Prądocinie. Ostatnio przybył, nie ujęty w analizach, ośrodek wypoczynkowy PKP w rejonie Piecki-Prądocin.

Drugim miejscem koncentracji wypoczynku świątecznego, położonym również w odległości kilkunastu kilometrów od Bydgoszczy, jest rejon Borówna, z dużym ośrodkiem wypoczynku świątecznego, ośrodkiem wypoczynku pobytowego, zespołem pracowniczych ogródków działkowych i licznie odwiedzanym, chociaż nie zagospodarowanym terenem przywodnym w części południowej.

Popularny jest również ośrodek wypoczynku świątecznego w Wąsoszu o niezbyt ciekawym otoczeniu, oddalony od Bydgoszczy o ponad 30 km, ale bardzo dobrze zagospodarowany. Mniejsze znaczenie ma położony również daleko niewielki ośrodek w Smerzynie.

Poza wymienionymi koncentracjami wypoczynku świątecznego, najczęściej wielofunkcyjnymi, występuje szereg mniejszych skupisk - przede wszystkim zespoły ogródków działkowych, a także miejscowości o ciekawych walorach turystycznych, jak np. nie wykorzystane do tej pory w należyty sposób Ostromecko, ze źródłami eksploatowanej wody mineralnej, zabytkowym parkiem i pałacem oraz malowniczą okolicą.

Strefę podmiejską Bydgoszczy przecinają piesze szlaki turystyczne. Większość z nich bierze swój początek w mieście i prowadzi przez najciekawsze obszary, często w kierunku popu-

larnych terenów rekreacyjnych. Poza oznakowaniem nie mają one jednak żadnego zagospodarowania, nie nawiązuje też do nich z reguły zagospodarowanie turystyczne lasów. W tej sytuacji ruch na tych szlakach jest niewielki i raczej przypadkowy.

Poza terenami zagospodarowanymi wypoczynek świąteczny występuje na pozostałych obszarach posiadających pewne walory rekreacyjne, głównie na terenach leśnych i mniej atrakcyjnych terenach przywodnych.

3. WNIOSKI Z ANALIZ STANU ISTNIEJĄCEGO

Mimo że najbardziej dostępnym walorem rekreacyjnym okolic Bydgoszczy są lasy otaczające miasto ze wszystkich stron, preferowanym rodzajem wypoczynku jest jednak wypoczynek nawodny i wszystkie ośrodki wypoczynku świątecznego zostały zlokalizowane nad akwenami. Z dążeniem do wypoczynku nadwodnego należy się również liczyć w przyszłości.

Ocena walorów rekreacyjnych wskazuje, że dla wypoczynku świątecznego najkorzystniejszy jest jego rozwój w kierunku północnym. Wzdłuż czystej na tym odcinku Brdy przechodzącej na północy w atrakcyjny Zalew Koronowski ciągnie się kompleks leśny łączący się z Borami Tucholskimi.

Analiza stanu zagospodarowania przestrzennego, a w tym i turystycznego tych obszarów, dowodzi, że terenów nadających się pod dalsze zainwestowanie i użytkowanie rekreacyjne jest niewiele, w tym szczególnie w sąsiedztwie rzeki Brdy. Istniejące zagospodarowanie /m.in. największe zespoły ogródków działkowych z rozwiniętym na nich budownictwem typu letniskowego/ oraz przeciwwskazania do urządzania kąpielisk w związku z ochroną wody pitnej sprawiają, że nie ma tu szerszych możliwości rozwoju wypoczynku świątecznego. Większe rezerwy istnieją w rejonie południowej części Zalewu Koronowskiego. Istniejące tu różnorodne formy zagospodarowania turystycznego nie powinny stanowić zasadniczej przeszkody dla intensyfikacji w tym rejonie masowego wypoczynku świątecznego. Za takim rozwiązaniem

przemawiają zarówno korzystne warunki fizycznogeograficzne, jak i niewielka /w porównaniu z innymi częściami Zalewu/ odległość od Bydgoszczy.

W rejonie Rynny Byszewskiej brak zaplecza leśnego i słabych gleb oraz zanieczyszczenie wód w jeziorach położonych w części południowej ograniczają rozwój wypoczynku masowego. Dość dobre warunki występują jedynie w rejonie jezior Salno i Długie.

Nad najliczniej odwiedzanymi jeziorami Jezuickim i Borówno nie ma również dużych możliwości dalszego wzrostu liczby uczestników wypoczynku świątecznego. Wskazany byłby natomiast rozwój urządzeń rekreacyjnych na niektórych terenach przywodnych obecnie bardzo popularnych, lecz nie zagospodarowanych. Zagospodarowanie to nie powinno jednak zaprzepaścić występujących tam wartości środowiska przyrodniczego, lecz je chronić.

Obszary nadwodne w rejonie Wisły, kanałów i Noteci ze względu na obecne i prawdopodobnie przyszłe zanieczyszczenie wód odgrywać będą inną rolę i w związku z tym zapotrzebowanie na tereny rekreacyjne będzie również innego rodzaju. Nie będzie tu konieczny bezpośredni kontakt z wodą, dlatego też poza urządzeniami do obsługi sprzętu pływającego pozostałe tereny rekreacyjne mogą być nieco oddalone od brzegów. Większe koncentracje wypoczynku świątecznego przewiduje się nad Wisłą po jej podpiętrzeniu. W rejonie Ostromecka i Rify na cele kąpieliskowe można będzie wykorzystać występujące tu starorzecza i jeziorka - na pozostałych terenach należałoby jednak budować sztuczne baseny.

Na wypoczynek związany z użytkowaniem ogródków działkowych przeznaczane będą grunty najsłabsze, mało przydatne dla rolnictwa. Tego typu tereny występują głównie w południowej części strefy podmiejskiej - na wylesionych obszarach Puszczy Bydgoskiej.

Ze względu na ograniczoną pojemność terenów nadwodnych wymagane jest przygotowanie innych nie zurbanizowanych terenów wypoczynkowych, przede wszystkim na dużych obszarach leśnych o-

taczających Bydgoszcz oraz wzdłuż atrakcyjnych krajobrazowo stref zboczowych dolin rzecznych. Większość lasów podmiejskich nadaje się do celów rekreacyjnych. Jest to szczególnie ważne dla wypoczynku codziennego, wymagającego obszarów w bezpośrednim sąsiedztwie dzielnic mieszkaniowych.

4. OGÓLNA KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA STREFY PODMIEJSKIEJ BYDGOSZCZY

4.1. Układ przestrzenny

W projekcie układu przestrzennego terenów i obiektów rekreacyjnych strefy podmiejskiej Bydgoszczy do roku 2000 /rys. 8/ uwzględniono planowany rozwój miasta. Powstanie nowych dzielnic mieszkaniowych Bydgoszczy spowoduje bowiem wzrost zapotrzebowania na tereny rekreacyjne - zarówno w ich obrębie i w bezpośrednim sąsiedztwie - dla wypoczynku codziennego, jak i na terenach dalszych - głównie dla wypoczynku cotygodniowego. Jednak i te tereny powinny się znajdować raczej w niedużej odległości od miejsc zamieszkania lub przynajmniej w takich rejonach, do których dotarcie nie spowoduje konieczności przejazdu przez całe miasto. Z tego względu pożądanym jest rozwój podmiejskich terenów rekreacyjnych we wszystkich kierunkach, jak również maksymalne wykorzystanie potencjalnych walorów wypoczynkowych całej strefy podmiejskiej.

W koncepcji kształtowania układu przestrzennego obszarów rekreacyjnych w strefie podmiejskiej założono, że wokół miasta należy stworzyć sieć urządzeń oraz przygotowanych dla rekreacji terenów, które w rytmie codziennym i cotygodniowym zapewniają zaspokojenie potrzeb kontaktu ze środowiskiem przyrodniczym i to z możliwością indywidualnego wyboru zróżnicowanych form wypoczynku.

Predyspozycje okolic Bydgoszczy do pełnienia funkcji rekreacyjnych potwierdzają możliwość realizacji takiej koncepcji wraz z bardzo korzystnym dla mieszkańców połączeniem zewnętrznej sieci terenów rekreacyjnych z układem wewnętrznym. Po-

winno to stworzyć system rekreacji, którego przestrzenna forma sprowadza się do trzech zazębiających się ze sobą koncentrycznych pól:

A - pole centralne - miasto, rekreacja codzienna i cotygodniowa na terenach zielonych oraz urządzonych terenach i obiektach rekreacji, sportu, kultury itd. wraz z układem ciągów spacerowych pieszych i rowerowych prowadzących z dzielnic mieszkaniowych na skraj miasta i wyprowadzających ruch na zewnątrz.

B - pierścień otaczający miasto /wraz z jego obrzeżem/, ze względu na duży procent powierzchni zalesionej przystosowany maksymalnie do przejęcia znacznej części form rekreacji krótkookresowej, także świątecznej; oprócz miejsc docelowych o zróżnicowanym zagospodarowaniu /niektóre leśne parki dzielnicowe, ogrody działkowe, liczne węzły i punkty obsługi osób wypoczywających/ należy preferować tu różne formy wędrówek pieszych, rowerowych, wodnych oraz motorowych, dla których rozwoju przewiduje się sieć specjalnie zagospodarowanych dróg i szlaków, w tym układ wariantowych pętli sprzyjających kilkugodzinnym bądź całodziennym eskapadom z miasta.

C - pole o nieregularnym układzie na zewnątrz pól A i B, którego kształt wynika z umiejscowienia atrakcyjnych terenów rekreacyjnych powiązanych komunikacyjnie z miastem wzdłuż dróg kołowych, kolejowych i wodnych..

Rozpatrując tylko strefę podmiejską, tj. pola B i C /problematyka rekreacji w mieście omawiana jest w innym miejscu/ stwierdzono, że podstawowe potrzeby wypoczynku codziennego w dużej mierze może zapewnić pierścień terenów leśnych otaczających Bydgoszcz. W tym pierścieniu projektuje się m.in. sieć leśnych parków dzielnicowych.

Poza tymi specyficznymi terenami graniczącymi bezpośrednio z miastem w strefie wypoczynku świątecznego Bydgoszczy przewidziano następujące rodzaje obszarów rekreacyjnych:

a/ obszary z przewagą wypoczynku masowego skoncentrowanego, obejmujące przede wszystkim rejony najbardziej atrakcyjnych przywodnych ośrodków wypoczynku świątecznego,

b/ obszary wypoczynku długookresowego z udziałem wypoczynku świątecznego, są to obszary o dużych walorach rekreacyjnych, ale oddalone znacznie od miasta i z tego względu przeznaczone głównie na cele wypoczynku urlopowo-wakacyjnego;

c/ obszary wypoczynku świątecznego o układzie rozproszonym - przeważają tu tereny leśne pozbawione nadających się do kąpieli wód lub posiadające wody trudno dostępne.

d/ obszary z przewagą budownictwa letniskowego i ogródów działkowych z domkami rekreacyjnymi.

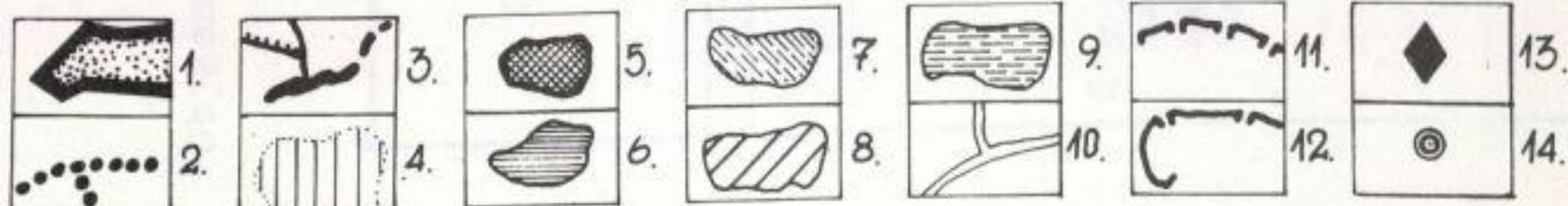
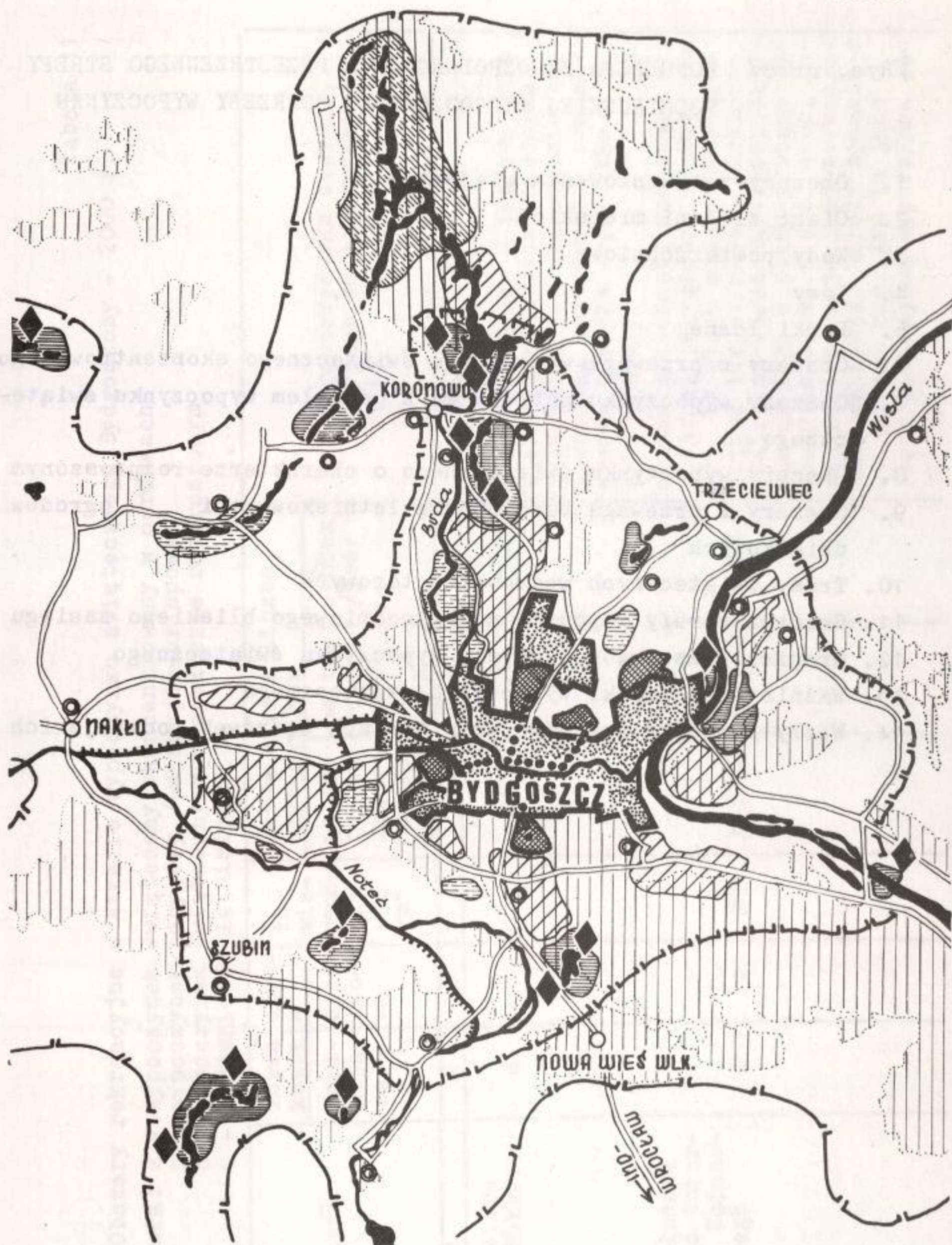
Wymienione obszary rekreacyjne zostały wydzielone na mapie /rys. 8/. Obliczono również ich powierzchnię i przypisano im przewidywaną liczbę użytkowników. Dane te, wraz z charakterystyką obszarów i wytycznymi do zagospodarowania, ujęto w układzie tabelarycznym /tab. 11/.

Ośrodki wypoczynku świątecznego podzielono na ośrodki z pełnym wyposażeniem usługowym, do którego zaliczono kąpieliska, bazę gastronomiczną, rozrywkową i częściowo noclegową oraz na ośrodki z wyposażeniem częściowym, obejmującym urządzone i strzeżone kąpieliska, najprostsze urządzenia sanitarne oraz punkty gastronomiczne.

Wyznaczono również węzły i punkty usługowe podzielone na następujące typy:

- dla zmotoryzowanych, rowerzystów i pieszych,
- dla rowerzystów i pieszych,
- dla zmotoryzowanych,
- dla wodniaków.

Te węzły i punkty rozumiane jako zajazdy, schroniska, stacje wodne i obiekty gastronomiczne o zróżnicowanym programie usługowym zaproponowano przede wszystkim na trasach świątecznych wędrówek motorowych, jako szczególnie ważnych dla strefy

8.249

13014 1957-05-05
BYDgoszcz

/Rys. nr 8/ KONCEPCJA ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO STREFY
PODMIEJSKIEJ BYDGOSZCZY NA POTRZEBY WYPOCZYNKU

1. Obszary zainwestowania miejskiego
2. Ciągi zieleni miejskiej
3. Wody powierzchniowe
4. Lasy
5. Parki leśne
6. Obszary z przewagą wypoczynku świątecznego skoncentrowanego
7. Obszary wypoczynku pobytowego z udziałem wypoczynku świątecznego
8. Obszary wypoczynku świątecznego o charakterze rozproszonym
9. Obszary z przewagą budownictwa letniskowego i ogrodów działkowych
10. Trasy świątecznych wędrówek motorowych
11. Granica strefy wypoczynku cotygodniowego bliskiego zasięgu
12. Granica rozszerzonej strefy wypoczynku świątecznego
13. Ważniejsze ośrodki wypoczynku świątecznego
14. Węzły i punkty usługowe przy trasach wędrówek podmiejskich

Tabela 11

Obszary rekreacyjne w strefie wypoczynku świątecznego Bydgoszczy - 2000 r.

Objaśnienia: a - wypoczynek świąteczny skoncentrowany w ośrodkach
 b - wypoczynek pobytowy /wakacyjno-urlopowy/
 c - wypoczynek świąteczny o charakterze rozproszonym
 d - budownictwo letniskowe

Obszar	Forma użytkowania		Powierzchnia w km ²	Przewidywana liczba użytkowników			Charakterystyka obszaru, wytyczne do zagospodarowania
	dominująca	dodatkowa		na terenach zagospodarowanych	na terenach pozaustanowionych	ogółem /5+6/	
1	2	3	4	5	6	7	8
1 - jeziora Więcbórskie	a	b, c	11	a-3000	c-500	4.000	obszar położony w bezpośrednim sąsiedztwie miasta Więcborka; przewiduje się wstrzymanie budownictwa czasowego i powiększenie ośrodka wypoczynku świątecznego
2 - północna część Zbiornika Koronowskiego	b	c	68	b-5000	c-1000	6.000	obszar zalesiony, położony w znacznej odległości od Bydgoszczy. Wg planu zagospodarowania rejonu turystycznego Koronowo-Zalew na terenach zagospodarowanych tego obszaru powinno wypoczywać około 8 tys. osób, obecnie liczba ta jest kilkakrotnie mniejsza. Należy zgodnie z ww. planem rozwijać tu jako formę dominującą wypoczynek pobytowy

1	2	3	4	5	6	7	8
3 - środkowa część Zbiornika Koronowskiego	c	a, d	22	a-500	c-500 k-500 d-200	1.700	obszar przejściowy pomiędzy intensywnie użytkowaną strefą wypoczynku świątecznego a obszarem wypoczynku pobytowego; przewiduje się zróżnicowane formy użytkowania turystycznego
4- rejon Romanowa	a	d, c	7	a-5000	c-500	6.400	obszar częściowo zalesiony; ośrodki wypoczynku świątecznego: rozbudowany w Romanowie i projektowany w Pieczyskach, zespół domków indywidualnych w Sebrnicy
5 - rejon Pieczysk	d	b, c	5	a-800 d-4100	c-500	2.400	obszar częściowo zalesiony wykorzystany pod budownictwo letniskowe i czasowe; przewiduje się zahamowanie rozwoju wypoczynku pobytowego, a rozwój bud. indywidualnego ograniczyć do działek już wyznaczonych
6 - rejon Pólka	c	a, c	4	a-200	c-300	500	obszar zalesiony nad wschodnim brzegiem zbiornika koronowskiego; w Półku obozowiska harcerskie
7 - południowa część Zbiornika Koronowskiego	a	b, c, d	16	a-5500 b-300 d-200	c-1000	7.000	część zachodnia obszaru w niewielkim stopniu zalesiona i w większości zainwestowana; obszar wymaga szczegółowego opracowania oraz adaptacji istniejącego zagospodarowania głównie na potrzeby masowego wypoczynku świątecznego. Bardzo pożądana jest realizacja linii kolejowej i drogi utwardzonej z Maksymilianowa

1	2	3	4	5	6	7	8
8 - środkowa część Rynny Byszewskiej	a	c, d	10	a-2000	c-500	2.700	jedyny fragment Rynny Byszewskiej częściowo zalesiony; wody o czystości dopuszczalnej dla kąpiei, przewidywana realizacja w drugim etapie
9 - południowa część Rynny Byszewskiej	d	c	11	d-1300	c-300	1.600	istniejące budownictwo letniskowe, głównie w ramach pracowniczych ogródków działkowych; dalszy rozwój ograniczony z uwagi na dobre gleby; po doprowadzeniu czystości wody do stanu umożliwiającego kąpiel istnieje możliwość zorganizowania kąpielisk ogólnodostępnych
10 - Borzenkowsko, Janowo, Smukała	d	a, b c	19	a-1000 d-6000 b-200	c-1000	8.200	największe skupiska budownictwa letniskowego na terenie pracowniczych ogródków działkowych w Borzenkowie i Janowie; proponuje się zorganizowanie niewielkich ośrodków wypoczynku świątecznego. Uregulowania wymaga problem kąpielisk z uwagi na strefę ochronną ujęcia wody na Brdzie
11 - lasy na północ od Bydgoszczy	c	-	37	-	c-2000	2.000	kompleks leśny w sąsiedztwie intensywnie zagospodarowanych obszarów wypoczynkowych; z uwagi na brak zbiorników wodnych nie przewiduje się ośrodków wypoczynku świątecznego
12 - rejon jeziora Borówno	a	a, d	6	a-4000 d-800	c-500	5.300	obszar powstały nad jeziorem Borówno; proponuje się częściowo zagospodarować drugi ośrodek wypoczynku świątecznego w części południowej

13 - rejon wsi Niwy	d	-	3	d-4000 a-1000	-	5.000	proponowane w planie rozwoju strefy podmiejskiej Bydgoszczy zespoły ogródków działkowych z programem ogólnodostępnym dla uczestników wypoczynku świątecznego; przewidywana realizacja w drugim etapie
14 - okolice Rafy	c	-	12	-	c-1500	1.500	urozmaicony teren leśno-łąkowy z dużym udziałem gruntów piaszczystych obejmujący m.in. zarastające jezioro Skrzynka i statorzecza Wisły; po zagospodarowaniu Wisły i realizacji mostu może mieć duże znaczenie rekreacyjne
15 - nadbrzeżna część Fordonu	a	-	2	a-2000	c-500	2.500	projektowany obszar rekreacyjny nad Wisłą; przewidywany duży udział sportów wodnych. Dla tego obszaru opracowany jest przez "Miastoprojekt" plan zagospodarowania przestrzennego
16 - okolice Ostromecka	a	c, d	10	a-2000 d-200	c-1000	3.200	obszar wielofunkcyjny, projektowane wykorzystanie wód mineralnych w celach uzdrowiskowych /bez funkcji sanatoryjnych/
17 - lasy. w za- kolu Wisły	c	a	23	a-1000	c-1000	2.000	obszar lasów i strefy przybrzeżnej Wisły; przewiduje się jeden ośrodek wypoczynku świątecznego o zagospodarowaniu częściowym
18 - zbocza pra- doliny w rejo- nie Ślesina	c	-	7	-	c-500	500	obszar o atrakcyjnej rzeźbie strefy krawędziowej pradoliny, częściowo zalesiony; w razie zrealizowania podpiętrzenia niewielkich cieków możliwość utworzenia ośrodka wypoczynku świątecznego

1	2	3	4	5	6	7	8
19 - okolice Kruszyna	c	-	3	-	c-500	500	obszar leśno-łaskowy o dużych walorach krajobrazowych; istnieją pewne szanse stworzenia niewielkiego spiętrzenia
20 - lasy na zachód od Bydgoszczy	c	a	47	a-1000	c-2000	3.000	duży obszar leśny przecięty Górnym Kanałem Noteci, nad którym projektuje się ośrodek wypoczynku świątecznego
21 - rejon Zamościa	d	-	2	d-1000	-	1.000	przewidywany obszar lokalizacji ogródków działkowych z udziałem budownictwa letniskowego
22 - rejon Murowańca	d	-	5	d-2000	-	2.000	projektowane zespoły ogródków działkowych z budownictwem letniskowym
23 - rejon jezior Bagno i Meszno	a	c, d	6	a-2000 d-200	c-500	2.700	2 czyste jeziora w sąsiedztwie lasu, występowanie słabych gleb, nadających się do przejęcia na cele rekreacyjne; należy wstrzymać dalszy rozwój osadnictwa letniskowego i przeznaczyć obszar na potrzeby masowego wypoczynku świątecznego
24 - północna część jezior Żnińskich	a	c	17	a-5000	c-500	5.500	zespół jezior z dobrze zagospodarowanym już Jeziołem Wąskim; projektuje się zagospodarowanie drugiego ośrodka wypoczynku świątecznego
25 - rejon jeziora Smerzyn	a	b, c	2	a-1000 b-100	c-300	1.400	niewielkie jezioro o terenach przybrzeżnych korzystnych do wypoczynku masowego; ograniczyć dalszy rozwój ośrodków wczasowych

1	2	3	4	5	6	7	8
26 - rejon Trzcina	c	a	8	a-500	c-500	1.000	istniejące jezioro wykorzystywane dla celów rekreacyjnych i zaplecze leśne; możliwość zwiększenia powierzchni wodnej na terenach powyrobiskowych
27 - rejon	d	-	4	d-4000	-	4.000	projektowany w planie rozwoju strefy podmiejskiej Bydgoszczy duży zespół ogródków działkowych
28 - lasy pomiędzy Bydgoszczą a Jez. Jezuickim	-	c	20	-	c-1500	1.500	las na kierunku intensywnego ruchu turystycznego /obecnego i przewidywanego/
29 - rejon Jeziora Jezuickiego	a	c, d	10	d-7000	c-2000	10.000	bardzo intensywnie wykorzystywane dla rekreacji Jezioro Jezuickie, z ośrodkiem wypoczynku świątecznego w Chmielnikach; projektuje się dalsze zagospodarowanie terenów w Pieckach; do dalszego użytkowania rekreacyjnego jeziora niezbędne jest zahamowanie procesu zanieczyszczenia wód
30 - lasy na południe od Solca Kujawskiego	c	-	19	-	c-1000	1.000	obszar leśny odizolowany od bardziej atrakcyjnych terenów rekreacyjnych, przewidziany na wypoczynek rozproszony

1	2	3	4	5	6	7	8
31 - rejon zbiornika Soleckiego	a	c	3	a-2000	c-500	2.500	projektowany obszar rekreacyj- ny związany ze spiętrzeniem Wisły, duży udział sportów wodnych
Razem			419	a-46500 b- 6600 d-23100 76200	c-22400	98.600	

Źródło: opracowanie własne

podmiejskiej oraz na turystycznych szlakach pieszych, rowerowych i wodnych.

Wyróżniono drogi wymagające intensywnego zagospodarowania turystycznego w postaci specjalnego oznakowania, zatoczek postojowych, punktów usługowych i innych urządzeń zapewniających sprawny przepływ i obsługę masowego ruchu turystycznego.

Rzeki, kanały i ciągi jezior o połączeniach dostępnych dla kajaków projektuje się wykorzystać na potrzeby wędrówek wodnych, a Wisłę, dolną Brdę, kanał Bydgoski i Noteć poniżej Nakła również dla żeglugi pasażerskiej.

Podmiejską strefę wypoczynku świątecznego podzielono na dwie podstrefy:

1/ strefę wypoczynku cotygodniowego bliskiego zasięgu, w której znalazła się większość wydzielonych obszarów rekreacyjnych i najliczniej odwiedzane ośrodki wypoczynku świątecznego,

2/ rozszerzoną strefę wypoczynku cotygodniowego obejmującą tereny oraz miejscowości wypoczynkowe i krajoznawcze położone w izochronie jednogodzinnego dojazdu samochodem.

Rozpatrując układ przestrzenny proponowanych obszarów rekreacyjnych w strefie podmiejskiej Bydgoszczy, wyróżnić można nieprzerwany ich ciąg od obrzeży miasta aż po północne krańce Zalewu Koronowskiego. Jest to podstawowy kierunek rozwoju różnorodnych form wypoczynku świątecznego mieszkańców Bydgoszczy.

Podobne ciągi, lecz znacznie krótsze i o mniej intensywnym zagospodarowaniu rekreacyjnym, występują również wzdłuż doliny Wisły, w kierunku Jeziora Jezuickiego i w kierunku Nakła. Pozostałe nieliczne obszary rekreacyjne występują pojedynczo i przede wszystkim są związane ze zbiornikami wodnymi.

W koncepcji kształtowania układu przestrzennego założono deglomerację ruchu turystycznego, to jest mniejsze niż w przeszłości inwestowanie w urządzone ośrodki masowego wypoczynku świątecznego i rozwijanie zagospodarowania dla ruchu rozproszonego, zwłaszcza na terenach leśnych - wzdłuż tras pieszych, rowerowych i motorowych, a także szlaków wodnych. Wymaga to

włączenia wielu gestorów w inwestowanie i organizację obsługi, w tym także osób prywatnych, którym przepisy prawne i finansowe powinny zapewnić opłacalność inwestowania i prowadzenia turystycznej działalności usługowej.

4.2. Rekreacja codzienna

W podmiejskiej strefie wypoczynku świątecznego wyróżnić trzeba tereny i urządzenia służące również uczestnikom wypoczynku codziennego. Zasięg tej podstrefy zależy głównie od rodzaju walorów i ich wartości, od odległości od miejsc zamieszkania oraz od środków lokomocji. Zakłada się, że strefa wypoczynku codziennego użytkowana będzie zarówno w dni robocze, jak i w dni wolne od pracy, z tym że w te ostatnie bardziej intensywnie.

Na potrzeby wypoczynku codziennego wyznaczono przede wszystkim sieć leśnych parków dzielnicowych. Przy obciążeniu w granicach 5-10 osób/hektar, w parkach tych o łącznej powierzchni 26 km², jednorazowo może przebywać około 17 tys. osób. Na potrzeby rekreacji codziennej przewiduje się również wykorzystanie w sąsiedztwie miasta pozostałych terenów leśnych, na których przy założonym obciążeniu 2 osoby/hektar przebywać może około 8 tys. osób. Łącznie więc w lasach w bezpośrednim sąsiedztwie miasta przewiduje się 25 tys. uczestników wypoczynku codziennego. Wykorzystywane też będą podmiejskie ośrodki wypoczynku świątecznego, pracownicze ogródki działkowe oraz inne tereny leśne i nadwodne położone w zasięgu krótkich dojazdów rowerowych i samochodowych.

W wypoczynku codziennym szczególne znaczenie będą miały ogródki działkowe, których większość położona jest w odległości od miasta nie przekraczającej 10 km. Konieczność pielęgnacji upraw w ciągu całego sezonu letniego, dłuższego znacznie niż sezon kąpielowy, wymaga jednak częstych dojazdów z miejsc zamieszkania. Z tych względów niezbędne staje się zapewnienie dogodnych dojazdów środkami komunikacji masowej do większych zespołów ogródków działkowych. Jest to korzystne tak ze względów ekonomicznych /oszczędność paliwa i samochodów/, jak i spo-

łecznych, gdyż umożliwia nabycie działek poza miastem również osobom mniej zamożnym, nie posiadającym własnego środka lokomocji.

Dla dobra działkowców i innych mieszkańców Bydgoszczy należałoby uruchomić różne warianty linii autobusowych po obecnej południowej i projektowanej północnej obwodnicy miasta. Zapewniłoby to łatwiejszy dojazd do różnego rodzaju terenów rekreacyjnych położonych w niedużej odległości od miasta, lecz nie przy trasach wylotowych.

Założono, że na terenach podmiejskich ogródków działkowych oraz w bliżej położonych ośrodkach wypoczynku świątecznego w dni powszednie będzie przebywać około 25% maksymalnej liczby użytkowników wypoczywających na tych terenach w dni świąteczne. Daje to liczbę około 12 tys. osób. Na pozostałych obszarach rekreacyjnych, położonych dalej od miasta, liczba uczestników wypoczynku codziennego nie powinna przekroczyć 10% wielkości maksymalnych, czyli wyniesie około 5 tys. osób. Dodając do tego 25 tys. osób przebywających na terenach leśnych w bezpośrednim sąsiedztwie miasta, przyjąć można, że łącznie w wypoczynku codziennym poza obszarami miejskimi uczestniczyć może około 42 tys. osób, to jest 17,5% spośród tych, które według orientacyjnych prognoz powinny wypoczywać w dni powszednie w godzinach wolnych od pracy i nauki.

4.3. Rekreacja cotygodniowa

W projekcie układu przestrzennego terenów i obiektów rekreacyjnych w strefie podmiejskiej Bydgoszczy uwzględniono przede wszystkim potrzeby wypoczynku cotygodniowego. Wydzielono 31 obszarów rekreacyjnych o łącznej powierzchni 419 km². Na tych obszarach przewiduje się 98 tys. użytkowników, w tym w ośrodkach wypoczynku świątecznego - 46,5 tys.; w ośrodkach wypoczynku pobytowego - 6,6 tys., na terenach budownictwa letniskowego i pozamiejskich ogródków działkowych - 23,1 tys. oraz na terenach nie zagospodarowanych - 22,4 tys. osób. Łączna liczba uczestników wypoczynku świątecznego /po odliczeniu uczest-

tników wypoczynku urlopowego/ na wydzielonych obszarach rekreacyjnych wyniesie około 92,0 tys. osób. Przewiduje się, że na pozostałych terenach położonych w zasięgu wyjazdów świątecznych, m.in. na szlakach turystycznych, w węzłach i punktach usługowych oraz na obszarze nie zagospodarowanym przebywać będzie dodatkowo około 18,4 tys. osób czyli 20% w stosunku do liczby wypoczywających na obszarach wydzielonych. Przy uwzględnieniu 25 tys. osób przebywających na terenach leśnych przylegających do miasta /użytkowanych również w wypoczynku codziennym/, liczbę uczestników wypoczynku świątecznego preferujących obszary podmiejskie można ocenić na 135,4 tys. osób.

Zdecydowana większość mieszkańców odwiedzać będzie strefę wypoczynku cotygodniowego bliskiego zasięgu. W strefie rozszerzonej znalazły się tylko nieliczne obszary odwiedzane z racji swych wyjątkowych walorów przyrodniczych /północna część Zalewu Koronowskiego/ lub istniejącego już zagospodarowania turystycznego /ośrodek wypoczynku świątecznego w Wąsoszu/ oraz niektóre inne tereny mało do tej pory spopularyzowane.

W wypoczynku rozproszonym duże znaczenie mają tereny położone przy drogach i ścieżkach przewidzianych jako pętle świątecznych wędrówek motorowych, rowerowych i pieszych, w tym przede wszystkim tereny leśne i przywodne. Z pobliżu tych dróg zaprojektowano też większość węzłów i punktów usługowych.

4.4. Inne formy ruchu turystycznego w strefie podmiejskiej

Strefy podmiejskie dużych miast, w zależności od rangi walorów turystycznych w skali kraju, mają również swój udział w obsłudze ruchu urlopowo-wakacyjnego. Dotyczy to przede wszystkim różnych form turystyki wędrówkowej oraz wypoczynku pobytowego. Położenie Bydgoszczy pomiędzy największymi aglomeracjami kraju i wybrzeżem morskim sprawia, że w okresie sezonu letniego przez Bydgoszcz i jej strefę podmiejską przejeżdża wielu turystów. Walory krajoznawcze województwa /Biskupin, Kruszwica/ oraz samej Bydgoszczy, jak również walory województw sąsiednich /Toruń, Chełmno/, ściągają do tego regionu turystów

także w pozostałych porach roku.

Główne kierunki wylotowe z miasta są równocześnie głównymi trasami ruchu tranzytowego zarówno z południa na północ, jak i z zachodu na wschód. Położone przy tych trasach obiekty przeznaczone dla obsługi ruchu świątecznego w pozostałe dni tygodnia mogą być wykorzystywane do obsługi ruchu tranzytowego. Nakładanie się obu form ruchu w dni wolne od pracy będzie jednak wymagać zwiększenia programu obiektów usługowych przeznaczonych wyłącznie dla ruchu lokalnego.

Wypoczynek pobytowy został częściowo uwzględniony przy wyznaczaniu obszarów rekreacyjnych strefy podmiejskiej. Jednak poza wypoczynkiem w ośrodkach jednofunkcyjnych należy się liczyć również z wypoczynkiem urlopowym na innych terenach zagospodarowanych turystycznie, zwłaszcza w tych ośrodkach wypoczynku świątecznego, gdzie znajduje się baza noclegowa lub pola biwakowe.

Rola strefy podmiejskiej Bydgoszczy w ruchu krajoznawczym jest dwójaka: może być obszarem wypoczynkowym po trudach zwiedzania miasta, albo też przedmiotem zainteresowania turystów mogą być walory środowiska przyrodniczego. Ze względów organizacyjnych i ekonomicznych pożądane jest takie ukierunkowanie ruchu krajoznawczego /poza turystami z samej Bydgoszczy/, aby największe jego natężenie w strefie podmiejskiej przypadało na pozaświąteczne dni tygodnia. Dzięki takiej organizacji istnieją większe szanse bezkonfliktowego wykorzystania obiektów usługowych przeznaczonych głównie dla uczestników wypoczynku świątecznego, a także większa jest opłacalność ich eksploatacji.

Jedną z ważnych form wypoczynku, która z racji swoich walorów zdrowotnych i poznawczych oraz ścisłego kontaktu z naturą ma szanse szerokiego rozwoju, są wędrówki wodne - najczęściej kajakowe i żeglarskie, a także wczasy i obozy stacjonarne z programem uwzględniającym uprawianie turystyki wodnej. W strefie podmiejskiej przede wszystkim trzeba wyróżnić Brdę, która jest szlakiem kajakowym klasy międzynarodowej. W związku

z tym powinna być chroniona i utrzymywana wraz z pasem brzegowym w takim stanie, który gwarantowałby jej pełnienie tak ważnej funkcji turystycznej. Planowane od wielu lat kompleksowe zagospodarowanie tego szlaku jednak się opóźnia, jego atrakcyjność zaś stopniowo się zmniejsza wskutek gospodarki prowadzonej na jego obrzeżu i zanieczyszczeniu wód. Pozostałe rzeki, kanały i ciągi jezior również nadają się do uprawiania wędrówek wodnych, chociaż ich atrakcyjność jest na ogół obniżona przez zły stan czystości wód.

Większa uwaga powinna być zwrócona na Wisłę, do której miasto się przybliża /dzielnica Fordon/. Niezależnie od terminu realizacji projektowanych spiętrzeń powinna być bardziej wykorzystana dla turystyki żeglarskiej, motorowodnej i żeglugi pasażerskiej.

ROZDZIAŁ IV

Zasady turystycznego zagospodarowania terenów pojeziernych na przykładzie woj. bydgoskiego

1. WSTĘPNA TYPOLOGIA TURYSTYCZNA TERENÓW POJEZIERNYCH

W dotychczasowych opracowaniach dotyczących problematyki wykorzystania środowiska geograficznego na potrzeby turystyki rzadko stosowano taką skalę szczegółowości, która umożliwiłaby prześledzenie relacji zachodzących pomiędzy walorami środowiska cechującymi niewielką jednostkę krajobrazową /np. typ terenu/ lub jej fragment a planowaną formą zagospodarowania. Są to relacje bardzo ważne, gdyż turystyka, a szczególnie ta jej część, która opiera się na walorach wypoczynkowych, najczęściej jest silnie związana ze środowiskiem przyrodniczym i prawidłowe zagospodarowanie, dostosowane do warunków terenowych, może zapewnić aktywny i zarazem przyjemny wypoczynek i jednocześnie zachować w stanie nienaruszonym istniejące walory lub nawet je wzbogacić, natomiast nieprawidłowe zagospodarowanie może się przyczynić do obniżenia wartości lub nawet całkowitej degradacji walorów przyrodniczych.

Problem ten jest szczególnie ważny na obszarach pojeziernych, gdzie występuje duża zmienność krajobrazu wynikająca z różnorodności form rzeźby terenu, rozkładu powierzchniowego zbiorników i cieków wodnych oraz zróżnicowanego sposobu użytkowania ziemi. Najatrakcyjniejsze partie krajobrazowe obszarów

pojeziernych charakteryzują się największą zmiennością i stosunkowo niewielką powierzchnią elementów składowych. Tereny takie stwarzają równocześnie duże ograniczenia lokalizacyjne powodowane z jednej strony trudnościami technicznymi, a z drugiej obawą przed degradacją walorów środowiska przyrodniczego. Z tych względów postanowiono wszechstronnie przeanalizować poszczególne typy terenów pojeziernych pod kątem możliwości lokalizacji ośrodków i obiektów turystyczno-wypoczynkowych. Ponieważ tereny przeznaczone do zagospodarowania turystycznego muszą odpowiadać pewnym warunkom wstępnym, wielkość tych terenów ulega dość znacznemu ograniczeniu i można je zestawiać w powtarzające się typy o podobnych cechach fizjograficznych.

Spośród podstawowych warunków, jakie spełniać muszą tereny przeznaczone do zagospodarowania turystycznego, należy wymienić:

- położenie w pobliżu terenów z walorami turystycznymi,
- występowanie gleb o niewielkiej przydatności rolniczej /kl. VIz, VI, ew. V/,
- brak kolizji z wymaganiami ochrony przyrody,
- położenie poza zasięgiem ujemnych wpływów przemysłu i niektórych form intensywnej produkcji rolnej.

Uwzględniając te uwarunkowania, w tym przede wszystkim dwa pierwsze, na pojezierzach można wyróżnić większe obszary szczególnie predestynowane do zagospodarowania turystycznego. Są to obszary sandrowe i zbliżone do nich genetycznie terasy rzeczne. Zajmują one znaczne powierzchnie w północnej części woj. bydgoskiego. Charakteryzują się występowaniem dużych kompleksów leśnych, licznych jezior oraz niewielkim stopniem urbanizacji i niezbyt intensywną produkcją rolną, co korzystnie wpływa na stan czystości wód i powietrza atmosferycznego.

Sprzyjającym czynnikiem lokalizacyjnym jest mierna jakość gleb w rejonach atrakcyjnych turystycznie, umożliwiającą w zgodzie z przepisami o ochronie gruntów rolnych sytuowanie na tych terenach ośrodków i obiektów turystycznych. Przeznaczanie na potrzeby osadnictwa turystycznego rejonów o korzystnych re-

lacjach pomiędzy terenami atrakcyjnymi przyrodniczo i przydatnymi do zainwestowania zostało szerzej omówione przez S. Iwickiego /1979/.

Przydatność terenów do zagospodarowania turystycznego zależy również od ich położenia w stosunku do źródeł ruchu turystycznego /miejsc zamieszkania potencjalnych użytkowników/ oraz od przewidywanych form użytkowania. Inne wymagania będą stawiane terenom turystycznym w strefie podmiejskiej dużego miasta /w tym wypadku Bydgoszczy/, w której dla skrócenia drogi dojazdu do miejsc wypoczynku celowe będzie przeprowadzenie zabiegów wzbogacających środowisko, a inne na położonych peryferyjnie obszarach przeznaczonych na wypoczynek urlopowy.

Różnego rodzaju tereny mają także różny stopień przydatności do poszczególnych form zagospodarowania turystycznego i planując to zagospodarowanie trzeba uwzględniać zarówno potrzeby, jak i warunki naturalne. W celu określenia tych warunków i zbadania szeregu czynników je kształtujących wydzielono najczęściej występujące typy terenów nadających się do zagospodarowania turystycznego. Omawiając typy terenu uwzględniano również teren przyległy do formy zasadniczej /np. zbocza/, który może być przejęty na użytkowanie turystyczne.

Wydzielono następujące typy terenu:

1. Teren nadjeziorny ze zboczem łagodnym występuje przeważnie nad jeziorami nierynnowymi i nad krótszymi /położonymi w rynnach/ brzegami jezior rynnowych.

2. Teren nadjeziorny ze zboczem stromym jest to najczęściej zbocze rynny jeziornej lub jeziora zaporowego wraz ze strefą przybrzeżną i terenem położonym powyżej krawędzi zbocza.

3. Dolina rzeczna ze zboczem łagodnym obejmuje dno doliny wraz ze wszystkimi poziomami terasowymi i terenem przyległym.

4. Dolina rzeczna ze zboczem stromym występuje przeważnie na obszarach morenowych. W dolinie traktowanej jako typ terenu uwzględniono również tereny przyległe do zboczy.

5. Tereny równinne i faliste są to tereny cechujące się glebami o niskich klasach bonitacyjnych, położone w sąsiedztwie obszarów z walorami turystycznymi, lecz nie bezpośrednio nad wodami.

6. Teren pagórkowaty - teren charakteryzujący się podobnymi warunkami do wymienionych w pkt 5, lecz o bardziej urozmaiconej rzeźbie powierzchni ziemi.

7. Teren akumulacji biogenicznej - najczęściej podmokły /lecz nie zawsze/, płaski, użytkowany jako łąka lub pastwisko albo też pokryty lasem.

2. CHARAKTERYSTYKA PODSTAWOWYCH FORM ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO

Zagospodarowanie turystyczne występujące na pojezierzach ma różne formy. Do najpopularniejszych należą ośrodki wypoczynku pobyтового, które najczęściej są zlokalizowane nad jeziorami. Wyróżnić w nich można /nie zawsze wyraźnie rozgraniczone/ trzy podstawowe sektory funkcjonalno-przestrzenne: plażowo-kąpieliskowy, noclegowy i usługowo-gospodarczy. Ważną rolę odgrywają też tereny zabawowo-sportowe i spacerowo-wypoczynkowe.

Ośrodki wypoczynku świątecznego urządzone są w strefach podmiejskich, głównie miast dużych. Charakteryzują się znaczną koncentracją wypoczywających w dni wolne od pracy. Funkcja noclegowa może występować jedynie jako dodatkowa, natomiast szczególnie dużą frekwencją cieszy się sektor plażowo-kąpieliskowy. Do wielkości ruchu muszą też być dostosowane usługi gastronomiczne, urządzenia sanitarne i parkingi.

Campingi są to tereny wyposażone w urządzenia umożliwiające turystom indywidualnym zmotoryzowanym, rowerowym, wodnym oraz pieszym pobyt, nocowanie, przyrządzanie posiłków oraz parkowanie pojazdów. Wyróżnia się campingi pobytowe, przelotowe i miejskie. Zagospodarowanie campingu pobyтового, zwłaszcza w strefie plażowo-kąpieliskowej, jest zbliżone do zagospodarowania ośrodka wypoczynku pobyтового.

Pola biwakowe są to tereny nie strzeżone, wyposażone w ujęcie wody pitnej i urządzenia sanitarne najprostszego typu. Przeznaczone są do biwakowania grup wycieczkowych lub turystów indywidualnych.

Stałe obozowiska harcerskie przeznaczone są do wypoczynku pobyтового zorganizowanych grup młodzieżowych. Zakwaterowanie w namiotach, natomiast urządzenia usługowe takie jak: kuchnia, świetlica-jadalnia i sanitariaty - w obiektach stałych. Pożądana lokalizacja w lesie lub w jego sąsiedztwie w pobliżu wód powierzchniowych.

Stanice wodne lokalizowane są wzdłuż turystycznych szlaków wodnych, w odstępach jednodniowych etapów spływu. Wyposażone są w bazę noclegową w obiektach stałych i na polu namiotowym, kuchnię turystyczną, pomosty i urządzenia sanitarne. Stanice stanowiące punkt docelowy, umożliwiające pobyt kilkudniowy, mogą mieć rozszerzony zakres usług.

Kolonie domków letniskowych lokalizowane są na nieużytkach lub na glebach o najniższej wartości /kl. VI i VI z przeznaczoną do zalesienia/ oraz ewentualnie na gruntach leśnych na siedliskach boru suchego. Nie powinny być budowane na przywodnych terenach podmiejskich o potencjalnych możliwościach wykorzystania na potrzeby wypoczynku masowego.

Pracownicze ogrody działkowe lokalizowane są na terenie miast bądź w strefach podmiejskich. Wyposażone są na ogół w altany lub domki niekiedy niewiele odbiegające standardem od obiektów wznoszonych na działkach letniskowych. Powierzchnia działek jest jednak mniejsza /ok. 300 m²/, z przeznaczeniem głównie na uprawę warzyw i owoców.

Motele i zajazdy są to obiekty kubaturowe posiadające najczęściej bazę noclegową i gastronomiczną o dość wysokim standardzie. Lokalizowane są głównie przy trasach drogowych.

Schroniska turystyczne należą do obiektów bardzo potrzebnych, lecz na terenach pojeziernych prawie wcale nie występują. Przede wszystkim powinny zaspokoić potrzeby turystyki kwalifikowanej, głównie pieszej i rowerowej.

Miejsca wypoczynkowe - określenie to zastosowano dla zagospodarowanych turystycznie terenów leśnych /parkingi leśne, miejsca biwakowe itp./ oraz innych terenów wypoczynkowych, głównie w strefie podmiejskiej. Są to najczęściej miejsca pobytu krótkotrwałego, kilkugodzinnego, w tym przede wszystkim uczestników wypoczynku codziennego i cotygodniowego oraz turystów zmotoryzowanych przy trasach przelotowych.

3. PRZYRODNICZE UWARUNKOWANIA ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO

Przy projektowaniu większości ośrodków i obiektów turystycznych na obszarach pojeziernych w pierwszej kolejności trzeba uwzględnić:

- konieczność ochrony gleb wysokiej jakości,
- możliwość urządzenia kąpieliska wraz z zapleczem plażowym,
- możliwość dojazdu, doprowadzenia energii i wody oraz odprowadzenia i oczyszczenia ścieków,
- warunki techniczne posadowienia budynków /nośność gruntów, poziom wód gruntowych, ukształtowanie terenu/,
- konieczność zachowania i kształtowania elementów przyrodniczych środowiska.

3.1. Znaczenie jakości gleby dla zagospodarowania turystycznego

Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych /1982/ znacznie ogranicza możliwości przekazywania tych gruntów na cele nierolnicze, w tym również na potrzeby zagospodarowania turystycznego. W województwie bydgoskim istnieją szanse na przejmowanie pod zainwestowanie turystyczne gruntów klasy VI z i VI oraz ewentualnie V, położonych w rejonach atrakcyjnych turystycznie. Dotyczy to jednak głównie części północnej województwa i w mniejszym stopniu środkowej. W części południowej, gdzie przeważają obszary morenowe, wysoka jakość gleb stanowi na ogół znaczną przeszkodę w lokalizacji osadnictwa turystycznego.

Niezależnie od zróżnicowania regionalnego występują zróżnicowania lokalne, nawet w obrębie rozpatrywanych typów terenu. Dotyczy to zarówno różnego rodzaju stref zboczowych i przyległych do nich terenów wyniesionych, jak i terenów innych, głównie pagórkowatych o zróżnicowanej litologii.

Strefy zboczowe jezior i rzek, posiadające gleby zaliczone do niskich klas bonitacyjnych, często przechodzą w wysoczną użytkowaną rolniczo o dobrej glebie powstałej dzięki korzystnym warunkom naturalnym, bądź też dzięki długotrwałym i starannym uprawom. W takich wypadkach często dochodzi do sytuacji konfliktowych, gdyż przestrzeganie ustawy o ochronie gruntów rolnych oraz Zarządzenia Przewodniczącego GKKEiT o 100-metrowym pasie ogólnodostępnym wokół zbiorników wodnych /obejmującym często całą strefę zboczową/, znacznie ogranicza możliwości lokalizacji bazy turystycznej.

W strefach podmiejskich na cele budownictwa letniskowego oraz pod pracownicze ogrody działkowe można przeznaczać również najśłabsze gleby i nieużytki położone w pewnym oddaleniu od rzek i jezior, zachowując tereny przywodne na potrzeby rekreacji masowej.

W analizie terenów turystycznych w województwie bydgoskim przyjęto podstawowe założenie, że mogą być uwzględniane tylko takie tereny, na których wartość bonitacyjna gleb nie jest wyższa od klasy V.

3.2. Wpływ warunków hipsometrycznych na zagospodarowanie turystyczne

Warunki hipsometryczne w dużym stopniu wpływają na wybór miejsc lokalizacji ośrodków i obiektów turystycznych oraz na sposób rozwiązań przestrzennych w ich granicach. Dotyczy to głównie terenów przywodnych, gdzie różnice poziomów pomiędzy lustrem wody a terenem otaczającym dolinę dochodzącą nieraz do kilkudziesięciu metrów.

Dla zagospodarowania turystycznego ważniejszy jest jednak kąt nachylenia zboczy niż ich wysokość bezwzględna. Zbocza o

dużych spadkach uniemożliwiają bądź znacznie ograniczają jakąkolwiek zabudowę, a ich intensywne użytkowanie turystyczne doprowadzić może do natężenia procesów erozyjnych.

Przyjmuje się, że nachylenie do 5° nie powoduje zmniejszenia się odporności środowiska na ruch turystyczny, natomiast tereny o spadkach powyżej 30° powinny być całkowicie wyłączone z użytkowania turystycznego /z wyjątkiem urządzonych zejść/.

Odpowiednie rozmieszczenie sektorów funkcjonalnych w ośrodkach i ukierunkowanie ruchu turystycznego oraz przeprowadzenie zabiegów zmierzających do zwiększenia odporności środowiska mogą w pewnym zakresie zmniejszyć zagrożenia wynikające z nachylenia terenu, ale tylko do pewnych granic. Dlatego też podczas wydzielenia typów terenu tak dużą rolę odgrywają uwarunkowania wynikające ze spadku zboczy.

W strefie pojeziernej warunki hipsometryczne przede wszystkim mają wpływ na następujące turystyczne elementy przestrzenne:

- lokalizację ośrodków, obiektów i terenów użytkowanych turystycznie,
- rozmieszczenie stref funkcjonalnych,
- charakter obiektów kubaturowych,
- lokalizację urządzeń terenowych /parkingi, drogi, boiska, place zabaw, plaże/.

Poza tym warunki hipsometryczne oddziałują w znaczny sposób na pozostałe komponenty środowiska geograficznego, takie m.in. jak poziom wód gruntowych, stosunki topoklimatyczne oraz rozwój szaty roślinnej.

3.3. Kształtowanie się poziomu wód podziemnych

Zasoby i poziomy zalegania wód podziemnych dla zagospodarowania turystycznego mają istotne znaczenie ze względu na:

- możliwości zaopatrzenia w wodę pitną,
- warunki posadowienia budynków.

Głębokość zalegania wód gruntowych ma również wpływ na topoklimat i warunki siedliskowe.

Wody podziemne w Polsce północnej występują w osadach czwartorzędowych i w utworach starszego podłoża. W związku z kilkakrotnym zlodowaceniem tego obszaru występuje tu kilka poziomów wód czwartorzędowych, gdyż po każdym okresie glacialnym pozostały słabo przepuszczalne lub nieprzepuszczalne osady gliniaste i przepuszczalne osady piaszczysto-żwirowe.

Poziom pierwszy /od powierzchni terenu/ ma na ogół zwierciadło wody swobodne, natomiast poziomy niższe bywają często pod ciśnieniem. Bardzo dobre warunki do gromadzenia się wody podziemnej stwarzają piaszczyste osady sandrów i ozów. Największe ilości wód znajdują się jednak w przepuszczalnych osadach dolin i pradolin /np. w pradolinie Toruńsko-Eberswaldzkiej/.

Poznanie możliwości ujęcia wód pitnych wymaga każdorazowo szczegółowych badań i orzeczeń hydrogeologicznych. Niewielkie zapotrzebowanie na wodę, zwłaszcza w ośrodkach i obiektach turystycznych o nie rozbudowanych urządzeniach sanitarnych, może być jednak często pokryte z dość zasobnych w wodę utworów czwartorzędowych.

Kształtowanie się poziomu wód gruntowych ma duże znaczenie dla posadowienia budynków, szczególnie w razie ich podpiwniczenia. Wysoki poziom wód gruntowych spotyka się najczęściej:

- w dolinach i pradolinach rzecznych /na niższych terasach i obszarach polderowych zawala/,
- w strefach brzegowych zbiorników wodnych o brzegach niskich, płaskich i łagodnych,
- na równinach akumulacyjnych,
- w bezodpływowych obniżeniach morenowych.

Ponieważ wymienione wyżej tereny często się znajdują w rejonach atrakcyjnych turystycznie, mogą wystąpić utrudnienia w realizacji zainwestowania turystycznego, zwłaszcza trwałych obiektów kubaturowych. Trzeba bądź to szukać innych terenów, bądź też budować obiekty lekkie, nie podpiwniczone, jeżeli nie ma przeciwwskazań klimatycznych.

3.4. Szata roślinna

Bogata szata roślinna jest doskonałym środowiskiem umożliwiającym wypoczynek psychofizyczny, gdyż zawierają się w niej wartości zdrowotne, poznawcze, estetyczne i wychowawcze. Lokalizacja obiektów turystycznych doprowadza jednak do powstania nowych układów przestrzennych, modyfikujących przestrzeń zajmowaną zarówno przez roślinność, jak i inne elementy środowiska przyrodniczego. Często wymagania techniczne i ekonomiczne z góry decydują o pewnych stratach, jakie musi ponieść szata roślinna na terenie zagospodarowanym turystycznie. Z tych też względów roślinność na terenach rekreacyjnych wymaga wielu zabiegów utrzymujących ją na wysokim poziomie aktywności biologicznej. Konieczne jest zharmonizowanie funkcji rekreacyjnej z naturalnymi warunkami siedliskowymi istniejącej tam roślinności.

Przejmując teren pod zagospodarowanie turystyczne należy dążyć do:

- zachowania jak największej powierzchni naturalnej szaty roślinnej,
- utrzymania ładu przestrzennego w krajobrazie /zgranie kompozycyjne urządzeń turystycznych z szatą roślinną/,
- odbudowy elementów roślinnych przez wprowadzenie nowych zbiorowisk o wymaganiach siedliskowych zbliżonych do naturalnej szaty roślinnej danego terenu.

Na degradację szczególnie narażona jest roślinność runa leśnego oraz nad wodami roślinność przybrzeżna. Wynika to z wprowadzenia zabudowy turystycznej do wnętrza lasu i zabudowywania obrzeży jezior, a także niszczenia roślinności pasa oczeretów i łożowisk.

Najbardziej przydatne do wykorzystania rekreacyjnego są lasy o drzewostanach w wieku powyżej 80 lat i mało zwarte; duże znaczenie ma tutaj rodzaj siedliska i skład gatunkowy drzew. W województwie bydgoskim przeważają siedliska borowe, a dominującym gatunkiem jest sosna.

Bory suche /chrobotkowe/ występują m.in. na dużych obszarach Borów Tucholskich, charakteryzują się słabym podszytem i runem oraz dużym zagrożeniem pożarowym. Nie nadają się do zagospodarowania turystycznego, penetracja zaś turystyczna powinna być w nich ograniczona.

Bory świeże są to zbiorowiska o luźnym i widnym drzewostanie sosnowym oraz runie dość odpornym na wydeptywanie. Ze względu na duże wartości biocenotyczne nadają się doskonale do penetracji turystycznej. Na ich obrzeżach można też lokalizować niektóre obiekty turystyczne typu lekkiego:

Bory mieszane mają bogarszy podszyt i runo. Są odporne na niszczenie i nadają się do rekreacji.

Ze zbiorowisk lasowych najprzydatniejsze dla rekreacji są dąbrowy. Są to świetliste lasy dębowo-sosnowe z runem trawias-to-krzewinkowym.

Grądy są zespołami wyłącznie liściastymi. Są bardziej zacienione i mimo znacznej odporności runa na niszczenie nie są korzystne dla dłuższych pobytów rekreacyjnych.

Olsy i łęgi zajmują tereny o wysokim poziomie wód gruntowych - są wilgotne i zacienione i nie nadają się do wykorzystania rekreacyjnego.

Poza roślinnością leśną należy wymienić częściowo dostępne dla turystyki zespoły roślinne torfowisk. Łąki świeże ze względu na duże wartości biocenotyczne są wykorzystywane nacele gospodarcze, natomiast łąki suche mogą być przeznaczane na lokalizację biwaków i obozowisk.

3.5. Topoklimatyczne uwarunkowania zagospodarowania turystycznego

Topoklimat jest jednym z ważniejszych elementów fizyczno-geograficznych obszarów pojeziernych wpływającym na intensywność ich wykorzystywania na cele rekreacyjne.

Dokładna znajomość przestrzennego zróżnicowania warunków topoklimatycznych ma bardzo duże znaczenie przy planowaniu za-

budowy turystycznej trwałej, wytyczaniu miejsc pod pola biwakowe i campingi, sytuowaniu sektorów ośrodków wypoczynkowych oraz wytyczaniu tras spacerowych przebiegających przez obszary o różnej bodźcowości klimatu lokalnego.

Zróżnicowanie warunków topoklimatycznych uzależnione jest od:

- ukształtowania terenu, a szczególnie ekspozycji dosłonecznej i dowietrznej zboczy,
- występowania wód powierzchniowych,
- głębokości zalegania wód gruntowych,
- pokrycia terenu, a zwłaszcza występowania powierzchni leśnych, zadrzewień, zwartej zabudowy itp.

Wzajemne powiązania wymienionych wyżej elementów stwarzają warunki topoklimatu odpowiednie do zagospodarowania i użytkowania turystyczno-rekreacyjnego. Jakościowa ocena tych warunków pozwala na wydzielenie kilku kategorii.

Do kategorii topoklimatu bardzo korzystnego dla zagospodarowania i użytkowania rekreacyjnego zaliczono zbocza o nachyleniu ponad 1° i wystawie południowej, południowo-zachodniej i południowo-wschodniej, położone ponad dnami dolin, gdzie w stosunku do terenów płaskich nasłonecznienie wzrasta do 101,5-133,6%. Są to tereny o dobrych warunkach termiczno-wilgotnościowych i wietrznych w ciągu całej doby. Bardzo korzystne warunki topoklimatyczne cechują też strefę kontaktu lasu z przestrzenią otwartą oraz tereny polan śródleśnych.

Topoklimat korzystny występuje głównie na terenach płaskich /poza dnami dolin/, na zboczach o wystawie wschodniej i zachodniej oraz w partiach wierzchowinowych. Na zboczach o wystawie wschodniej bardziej sprzyjające warunki termiczno-wilgotnościowe występują w godzinach przedpołudniowych, natomiast na stokach o wystawie zachodniej - w godzinach popołudniowych. Zbocza zachodnie narażone są na działanie często występujących deszczonośnych wiatrów zachodnich, przez co ich warunki wilgotnościowe są mniej korzystne niż zboczy wschodnich. Dobre warunki topoklimatyczne mają też tereny leśne o wieku drzewostanu powyżej 20 lat, głównie na siedliskach borowych.

Topoklimat mało przydatny do wypoczynku występuje na zboczach o ekspozycji północnej, północno-wschodniej i północno-zachodniej, gdzie nasłonecznienie w stosunku do terenów płaskich wynosi 65,6-100,3%. Przy spadkach powyżej 5° są to zbocza najczęściej zacienione. W okresie zimy mogą być udostępnione dla narciarstwa i saneczkarstwa. Do tej kategorii zaliczy się też topoklimat terenów leśnych wykształconych na siedliskach lasu i boru wilgotnego, a także terenów leśnych o wieku drzewostanu poniżej 20 lat, gdzie w dni upalne powstaje zła sytuacja termiczno-wilgotnościowa.

Niekorzystne warunki topoklimatyczne występują na obszarach podmokłych i podmakających o poziomie wód gruntowych do 1 m od powierzchni terenu /m.in. na siedliskach boru bagienne-go, lasu łęgowego i olsu/, na obszarach zagłębień bezodpływowych oraz w suchych dnach dolin, gdzie jednak w pewnych porach dnia mogą zaistnieć dobre warunki do wypoczynku. Na obszarach podmokłych niekorzystna sytuacja topoklimatyczna jest wynikiem dużej wilgotności powietrza, natomiast w zagłębieniach terenu występują częste inwersje termiczne i brak przewietrzania. Obszary zaliczone do tej kategorii topoklimatu nie nadają się do zagospodarowania turystycznego, można przez nie prowadzić jedynie szlaki turystyczne.

3.6. Warunki do kąpieli i plażowania

Tę kategorię uwarunkowań przyrodniczych, obejmującą szereg elementów fizycznogeograficznych, wydzielono dlatego, że korzystanie z kąpieli wodnych i słonecznych na obszarach pojeziernych jest jednym z podstawowych składników wypoczynku letniego. Ta forma rekreacji wymaga zapewnienia odpowiednich warunków w zakresie:

- bezpiecznej kąpieli w strefie brzegowej akwenu, tak ze względu na ukształtowanie dna, jak i stan czystości wody,
- lokalizacji plaży przywodnej o korzystnej ekspozycji i na suchym podłożu,
- możliwości odbywania spacerów, zabaw i gier sportowych w sąsiedztwie kąpieliska.

Powyższe wymagania określają merytoryczny zakres badań wód powierzchniowych i stref przybrzeżnych dla wydzielenia fragmentów brzegu lub całych akwenów i odcinków rzek, na których panują odpowiednie warunki do kąpieli i plażowania. Elementami oceny tych warunków powinny być przede wszystkim:

- aktualny i perspektywiczny stan jakości wody, która w minimum II klasie czystości gwarantuje użytkowanie akwenu jako kąpieliska,

- powierzchnia akwenu, którego wielkość powyżej 15-20 ha jest najkorzystniejsza dla lokalizacji kąpielisk,

- konfiguracja brzegów akwenu: najkorzystniejsze są brzegi płaskie i połogie o spadkach do 12° , piaszczyste lub piaszczysto-gliniaste, którym towarzyszą na ogół płytkie strefy litoralu o twardym piaszczystym dnie; brzegi podmokłe oraz wysokie brzegi klifowe, którym towarzyszą duże głębokości w strefie litoralu, wymagają zabiegów adaptacyjnych lub specjalnego zagospodarowania plaży i kąpieliska.

4. OGÓLNE ZASADY ROZWIĄZAŃ FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNYCH

Wymagania, jakim powinno odpowiadać zagospodarowanie obszarów przeznaczonych na cele turystyczne z punktu widzenia prawidłowości funkcjonalno-przestrzennych, mieszczą się w ogólnych zasadach zagospodarowania przestrzennego i dotyczą:

- a/ prawidłowego określania funkcji terenów, z czego wynikają ustalenia lokalizacyjne i inwestycyjne, a ogólnie biorąc - rodzaj użytkowania terenu,

- b/ ładu przestrzennego - harmonijnego kształtowania komponentów naturalnych i antropogenicznych,

- c/ ochrony środowiska w zakresie wszystkich jego elementów.

Funkcja terenów przeznaczonych do zagospodarowania turystycznego zależy od różnorodnych uwarunkowań m.in. od atrakcyjności terenu dla wypoczynku i krajoznawstwa, położenia wobec skupisk miejskich i tras komunikacyjnych, a także kierunków

polityki społecznej w rozwoju turystyki oraz podjętych decyzji planistycznych.

Atrakcyjność krajobrazowa, wypoczynkowa i poznawcza rejonu, w którym dany teren się znajduje, powinna mieć wpływ na jego funkcję turystyczną, uwzględniającą jednak ochronę środowiska w rozumieniu całego ekosystemu, a także poszczególnych jego elementów. Niedopuszczalne jest uznawanie do niedawna panującej zasady, że im większa atrakcyjność turystyczna, tym bardziej intensywne zagospodarowanie w celu pełnego wykorzystania walorów; w efekcie taka postawa doprowadziła do ich degradacji.

Funkcja turystyczna terenów wyznaczonych do intensywnego użytkowania i zagospodarowania powinna być rozpatrywana w skali całego rejonu, miejscowości lub szlaku z uwzględnieniem następujących zagadnień:

a. W strefach wypoczynku cotygodniowego dużych miast /w promieniu 20-70 km/ występują kierunki szczególnie intensywnego ruchu turystycznego obejmujące tereny o atrakcyjnych walorach dla tej formy ruchu turystycznego.

b. Dostępność komunikacyjna powinna służyć strefowaniu rejonów turystycznych. Dzięki przeznaczeniu na bardziej intensywne zagospodarowanie turystyczne terenów położonych bliżej tras komunikacyjnych powstać mogą tzw. strefy buforowe stanowiące miejsca zatrzymania potoków ruchu turystycznego o szczególnym nasileniu, co się może przyczynić do odciążenia i ochrony atrakcyjnych przyrodniczo terenów położonych w dalszej odległości od tras komunikacyjnych¹.

c. Specyfika i unikalność walorów w skali regionu może decydować o potrzebie ich szczególnego użytkowania i udostępnienia dla wybranych form turystyki.

1. Takie rozwiązanie zastosowano m.in. w opracowaniach Instytutu Turystyki dotyczących Borów Tucholskich, Mierzei Wiślanej, Bieszczadzkiego Parku Narodowego.

d. O wielkości ośrodka lub obiektu turystycznego decydować może niekiedy ograniczona pojemność jednego z elementów składowych takich np. jak część kąpieliskowo-plażowa, teren pod bazę noclegową, część spacerowa itp. Przekroczenie bowiem naturalnych wielkości progowych mogłoby spowodować zbyt duże zagrożenie dla środowiska przyrodniczego.

e. Na rodzaj i stopień intensywności zagospodarowania turystycznego mają wpływ uwarunkowania gospodarcze i społeczne wynikające zarówno z przesłanek regionalnych lub ogólnokrajowych, jak i lokalnych.

f. Rozpatrując wykorzystanie turystyczne jakiegoś terenu, trzeba brać pod uwagę układ strefowy rejonów turystycznych, w którym wyróżnia się strefę osadnictwa /wraz z urządzeniami towarzyszącymi/, strefę penetracji i strefę otuliny.

Prawidłowe rozmieszczenie jednostek przestrzennych w strefie osadnictwa turystycznego wymaga przestrzegania m.in. następujących zasad:

- koncentracji jednorodnych funkcji, tj. grupowania sąsiedztwa nie kolidujących ze sobą form użytkowania, co dotyczy przede wszystkim uciążliwości funkcji odznaczających się dużym hałasem /sektory kąpieliskowo-plażowe, tereny gier i zabaw, obozy młodzieżowe/ w stosunku do funkcji kameralnych wymagających spokoju /np. tereny i obiekty leczenia uzdrowiskowego, sektory noclegowe ośrodków/,

- zachowania wielofunkcyjności zespołów, tj. takiego ogólnego układu funkcjonalno-przestrzennego, aby mogły być zaspokajane różnorodne potrzeby użytkowników,

- zachowania odpowiednich odległości od uciążliwych miejsc i tras /zakładów przemysłowych, trakcji kolejowych itp./,

- względnej² bliskości do miejsc stałego pobytu ludności, co daje możliwość korzystania z urządzeń obsługi, lepszej organizacji zaopatrzenia i komunikacji, łatwiejszego osiągnięcia

2. Przez "względną" bliskość rozumie się takie sąsiedztwo funkcji w przestrzeni, aby zostały zachowane podstawowe warunki wypoczynku.

korzyści gospodarczych przez stałych mieszkańców oraz utrzymania ładu przestrzennego,

- utworzenie zespołów ośrodków o optymalnej wielkości, w których liczba uczestników nie powinna przekraczać 5000, nad rzekami zaś i niewielkimi akwenami 500-1000 osób.

Funkcje terenu przeznaczonego do zagospodarowania turystycznego, w zależności od form ruchu turystycznego, mogą być następujące:

Funkcja wypoczynku pobytowego /stacjonarnego/ o zagospodarowaniu pełnym, kompleksowym i typie budownictwa stałego, a niekiedy tylko obozowiskowego. Ośrodek wypoczynkowy zapewnia usługi noclegowe, żywieniowe i rekreacyjne, skoncentrowane na ogół w odpowiednich sektorach funkcjonalno-przestrzennych. Bardzo ważną częścią tego rodzaju zagospodarowania są obiekty noclegowe i żywieniowe oraz tereny i urządzenia rekreacyjne. Dla prawidłowego funkcjonowania ośrodka i zarazem zapewnienia wymagań ochrony środowiska niezbędne są też odpowiednie urządzenia techniczne.

Funkcję wypoczynku pobytowego i zarazem świątecznego pełnią też tereny budownictwa letniskowego oraz pracownicze ogrody działkowe na obszarach podmiejskich, na których wznoszone są najczęściej obiekty zbliżone funkcjonalnie do domków letniskowych.

Funkcja wypoczynku świątecznego /weekendowego/ przypada terenom zagospodarowanym, są to głównie ośrodki przywodne lub domki letniskowe i ogródki działkowe, bądź też terenom tylko przystosowanym lub nie zagospodarowanym, najczęściej przywodnym i leśnym.

Ośrodki wypoczynkowe mogą mieć pełny program zagospodarowania /sektor gastronomiczny, plażowo-kąpieliskowy, rekreacyjno-sportowy oraz sektor noclegowy dla osób przyjeżdżających na cały weekend/ bądź też program ograniczony do podstawowych urządzeń, głównie przywodnych.

Funkcja obsługi turystyki kwalifikowanej głównie jest związana z obsługą tras i szlaków turystycznych - wodnych, pieszych, rowerowych i motorowych, tak w strefach wypoczynku świątecznego, jak i poza nimi. Z form zagospodarowania turystycznego wyróżnić można:

- stacje wodne,
- ośrodki turystyki wodnej,
- przydrożne i przywodne campingi i pola biwakowe,
- motele,
- schroniska turystyczne,
- restauracje przydrożne.

Wszystkie przeznaczone do zagospodarowania turystycznego tereny powinny być kształtowane w sposób sprzyjający zachowaniu środowiska przyrodniczego w stanie równowagi ekologicznej, a formy przestrzenne wyróżniać się muszą estetyką i zharmonizowaniem z naturalnym otoczeniem.

Stosować trzeba następujące zasady:

a. Na obszarach odznaczających się walorami turystycznymi lokalizacje wszystkich urządzeń związanych z zagospodarowaniem turystycznym wymagają analiz kompozycji układu przestrzennego w szerszym ujęciu krajobrazowym. Zachować należy pasy ochronne od dróg /100-200 m/ pomiędzy zespołami zabudowy oraz 100-metrowe pasy ogólnie dostępne wzdłuż brzegów rzek i jezior.

b. Przy niwelacjach prowadzonych w związku z trasowaniem dróg, urządzeniem plaż, lokalizowaniem obiektów kubaturowych - należy zabezpieczyć podcięte skarpy naturalne, odbudować zniszczoną roślinność, nie dopuszczać do przecinania naturalnych układów ekologicznych. Urozmaicona konfiguracja terenu, zapewniająca walory widokowe obszaru, nie może być zdegradowana przez niewłaściwe prowadzenie dróg, złe sytuowanie obiektów kubaturowych lub nadziemne prowadzenie sieci elektrycznej i telefonicznej. Powinna natomiast stanowić punkt wyjścia do interesujących rozwiązań przestrzennych: tarasowo sytuowanej zabudowy, malowniczego przebiegu dróg itd. Zejście piesze ze skarp powinny być utwardzone, linie zaś schodów prowadzone zakosami i tarasowo.

c. Najbardziej interesujące elementy krajobrazu naturalnego oraz krajobrazowe zespoły cennych zabytków architektury, budownictwa i archeologii powinny być wyłączone z zasięgu zainwestowania turystycznego, z wyjątkiem niezbędnych dojść pieszych. Stanic wodnych i przystani żeglarskich nie powinno się sytuować w miejscach, gdzie istotnymi składnikami krajobrazu są malowniczo, bogato ukształtowane elementy wybrzeży /cypłe półwyspów, wyspy, przesmyki czy wyniosłe brzegi/.

d. W krajobrazie naturalnym należy wprowadzać formy zagospodarowania podporządkowane otoczeniu kubaturowo, geometrycznie, kolorystycznie i materiałowo, co oznacza:

- stosowanie skali elementów budowlanych, a także całych obiektów, zharmonizowanej ze skalą ściany lasu, drzew, skarpy nadjeziornej, płaszczyzny jeziora lub innymi elementami krajobrazu,

- unikanie form prostopadłościanów i sześciątów, a zwłaszcza płaskich dachów, jako kształtów obcych naturze /w której zwieńczenia są zbliżone do stożków, ostrosłupów i kopuł/,

- stosowanie drewna i innych materiałów naturalnych.

e. Miejsca pobytu wypoczynkowego powinny się maksymalnie różnić od miejsc stałego zamieszkania, gdyż jednym z warunków efektywnego wypoczynku jest przebywanie w środowisku kontrastowym w stosunku do codziennego. Dlatego też architektura obiektów turystycznych powinna się charakteryzować odrębnym wyrazem plastycznym, uwzględniać potrzebę kontaktu turysty ze środowiskiem naturalnym oraz potrzebę izolacji od zmasowanych form zamieszkania. Ostatnia uwaga nie dotyczy wypoczynku młodzieży, która na ogół preferuje zgrupowane formy przebywania, co jest również potwierdzeniem potrzeby kontrastu.

f. Istnieje ścisły związek między sposobem zabudowy i zagospodarowania terenu turystycznego a skutkami zdrowotnymi i satysfakcją z wypoczynku. Ważnym czynnikiem jest właściwa lokalizacja terenów i obiektów stałego przebywania turystów wobec stron świata. Słońce jest jednym z najważniejszych walorów

pobytu wypoczynkowego zarówno krótkiego - cotygodniowego, jak i urlopowo-wakacyjnego i w naszym klimacie należy to uwzględnić przez właściwe wykorzystanie nachylenia zboczy, usytuowanie plaż, tarasów, loggi, oszklenie obiektów. W miarę możliwości powinny być natomiast zacienione miejsca spożywania posiłków i związane z nimi zaplecze gospodarcze, parkingi oraz częściowo pola biwakowe i campingi.

g. Pożądane jest stosowanie wzorców regionalnych w architekturze: będą to m.in. materiały budowlane pochodzenia miejscowego, kształty dachów, charakterystyczne detale architektoniczne. Jednocześnie należy przestrzec przed stosowaniem form z obcych regionów /np. modne domki typu "zakopiańskiego"/.

5. ZASADY ROZWIĄZAŃ TECHNICZNYCH

5.1. Zasady ogólne

Urządzenia techniczne na terenach wypoczynkowych składają się z zewnętrznych sieci doprowadzających oraz uzbrojenia i urządzeń wewnątrz ośrodków.

Sieci zewnętrzne obejmują drogi, energię elektryczną i łączność, a w razie sąsiedztwa jednostek osadniczych lub innych obiektów turystycznych istnieje również możliwość doprowadzenia sieci wodociągowej i kanalizacyjnej. Jeśli obiekt turystyczny znajduje się na terenie nie uzbrojonym, należy maksymalnie wykorzystać możliwość jednoczesnej realizacji wszystkich urządzeń doprowadzających, powinno się także przewidzieć odpowiednie rezerwy wówczas, gdy w planie zagospodarowania przestrzennego przewidziano lokalizację w sąsiedztwie dalszych obiektów turystycznych.

Urządzenia techniczne wewnątrz ośrodków obejmują:

- utwardzone drogi, dojazdy, ścieżki i parkingi,
- obiekty obsługi technicznej motoryzacji /garaże i warsztaty/,

- ujęcia wody, szamba, oczyszczalnie ścieków /wraz z sieciami/,
- stacje transformatorowe i centrale telefoniczne /wraz z sieciami/,
- kotłownie c.o. i inne systemy grzewcze.

Przy instalowaniu tych urządzeń należy przestrzegać następujących zasad:

- niwelację terenu, wykopy i nasypy należy wykonać w sposób maksymalnie chroniący warstwę glebową i szatę roślinną /odsetek usuniętego zadrzewienia nie powinien przekraczać 10%/,
- urządzenia techniczne powinny być zgrupowane w sektorze gospodarczym, izolowane zielenią i odsunięte od części mieszkalnej,
- dojazd do urządzeń technicznych nie powinien prowadzić przez sektor mieszkalny,
- doprowadzenie energii elektrycznej przewodami napowietrznymi nie powinno powodować strat w drzewostanie i szpecić krajobrazu; w uzasadnionych wypadkach wskazane są linie kablowe, które powinny być również preferowane na terenach zainwestowania turystycznego,
- na terenach zagospodarowanych turystycznie powinna się znajdować dostateczna sieć utwardzonych dróg i ścieżek, zwłaszcza na kierunkach największego ruchu, przy czym zalecane są sposoby utwardzenia pozwalające zachować częściowo zieleni /"chodniki szwedzkie", powierzchnie parkingów z płyt perforowanych itp./.

5.2. Urządzenia wodociągowo-kanalizacyjne

Urządzenia wodociągowo-kanalizacyjne obiektów turystycznych powinny być zlokalizowane na obszarze ochrony pośredniej /powyżej 100 m od brzegu zbiornika/. W zależności od standardu wyposażenia sanitarnego i gospodarczego obiektu turystycznego jednostkowe zapotrzebowanie na wodę należy projektować w granicach od 80 do 160 litrów na mieszkańca na dobę. Dla pól namiotowych w granicach do 60 l/m/d. Przy opracowywaniu sposobu

odprowadzania i oczyszczania ścieków, oprócz ich ilości, należy uwzględnić również sezonowość odprowadzania.

Do zbiorników rekreacyjnych nie wolno odprowadzać żadnych ścieków. Dla obiektów, z których dobowe ilości ścieków przekraczają 100 m^3 , korzystne jest transportowanie ścieków kolektorem centralnym na odległość nie przekraczającą 6 km do wspólnej oczyszczalni typu mechaniczno-biologicznego.

W warunkach, gdy koncepcja odprowadzenia ścieków wspólnym kolektorem do oczyszczalni grupowej jest niemożliwa do wykonania lub z ekonomicznego punktu widzenia nieopłacalna, zachodzi konieczność dokonania optymalnego wyboru technologii oczyszczania ścieków z uwzględnieniem właściwego zakresu przepustowości urządzeń i prawidłowego wykorzystania sytuacji terenowej dla rozwiązań indywidualnych.

Zakład Użytkowania i Ochrony Wód Powierzchniowych IKS w Poznaniu /H. Szyper 1981/ zaleca wprowadzanie następujących urządzeń:

1. Do oczyszczania ścieków w ilości od $800-5000 \text{ m}^3/\text{dobę}$ zalecane są urządzenia "Bioblokbet" z żelbetowymi komorami napowietrzania, z osadnikami zblokowanymi pionowymi lub rozkładanymi.

2. Do oczyszczania ścieków w ilości od $100-800 \text{ m}^3/\text{dobę}$ nadaje się zblokowane urządzenie konstrukcji stalowej "Bioblok" produkowane przez Fabrykę Aparatury i Urządzeń Komunalnych "Powogaz" w Pniewach, a przy $25-100 \text{ m}^3/\text{dobę}$ urządzenie typu "Bioblok B".

3. Do oczyszczania ścieków w granicach $10 \text{ m}^3/\text{dobę}$ stosować można urządzenia zblokowane, w których pierwszy blok stanowi osadnik wstępny, a drugi złoże tarczowe obrotowe oraz osadnik wtórny. Przefermentowany osad wynosi się wozem asenizacyjnym.

Podane rozwiązania należy traktować jako przykładowe, gdyż w związku z zaostreniem działań w zakresie ochrony wód powstają nowe, coraz skuteczniejsze oczyszczalnie, produkowane w różnych zakładach na terenie kraju.

Stosować można również prostsze urządzenia, wymagające jednak odpowiednich warunków terenowych gwarantujących, że ścieki nie dostaną się do użytkowanych rekreacyjnie wód powierzchniowych:

1. Stosunkowo proste w wykonawstwie i eksploatacji, zwłaszcza w sezonie letnim, są rowy utleniające z osadem czynnym, zapewniające biologiczne oczyszczanie ścieków przy czasie napowietrzania 72 godzin i niskiej energochłonności. Oczyszczając nich można ścieki w ilości 70-200 m³/dobę, wymagają jednak znacznej powierzchni terenu,

2. Przy ilości ścieków 5-25 m³/dobę stosować można osadniki gnilne dwudobowe, a odprowadzenie do gruntu dokonuje się za pomocą drenaży rozsączających.

3. W razie odprowadzania do 5 m³ ścieków na dobę stosuje się osadniki gnilne o 2,5-dobowym przepływie, z których odpływ kieruje się do gruntu za pomocą studni chłonnej.

6. ZASADY UŻYTKOWANIA I ZAGOSPODAROWANIA STREF PRZYWODNYCH

Dla zachowania wód powierzchniowych w stanie umożliwiającym rekreacyjne ich wykorzystywanie pożądanym byłoby wydzielenie cieków i akwenów służących przede wszystkim celom turystycznym. Wydzielone i skatalogowane wody turystyczne mogłyby zostać zatwierdzone uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej, zgodnie z zapisem ustawy o ochronie środowiska traktującym o wyznaczaniu terenów ochronnych służących celom wypoczynkowym ludności. Uniemożliwiłoby to przejmowanie tych wód na cele pozostające w wyraźnej sprzeczności z ich funkcją rekreacyjną.

Przy wyborze wód powierzchniowych na cele rekreacyjne istotne znaczenie ma aktualny stan ich czystości oraz stopień podatności na degradację wynikający ze sposobu zagospodarowania bezpośredniej zlewni. Najpomyślniejsza sytuacja występuje wtedy, gdy w zlewni jest ponad 60% powierzchni leśnej, przeciętna, gdy lasy i grunty orne zajmują po około 50% powierzch-

ni, a mniej korzystna przy udziale gruntów ornych przekraczającym 60%.

Dla funkcji rekreacyjnej wód /poza uwarunkowaniami wymienionymi w podrozdziale 3/ korzystne są również następujące czynniki:

- mała powierzchnia zlewni,
- położenie poza terenami prawnie chronionymi /rezerваты przyrody, parki narodowe, parki krajobrazowe/,
- nie spełnianie roli zbiorników wody pitnej dla miast,
- mała gęstość zaludnienia.

W zagospodarowaniu stref przywodnych należy przestrzegać następujących zasad:

- kąpieliska przybrzeżne lokalizować w miejscach nie wymagających sztucznego formowania linii brzegowej, a więc na odcinkach brzegowych o dnie piaszczystym, łagodnie opadającym poza strefę zbiorowisk roślinności wodnej,

- w małych akwenach kąpieliska należy lokalizować w pobliżu wypływu wody ze zbiornika, co ułatwia odpływ zanieczyszczonych wód,

- w zbiornikach o dnie opadającym stromo stosować należy baseny pływające poza strefą litoralu, połączone z brzegiem za pomocą pomostów.

Wielkość kąpieliska należy wyznaczać według normatywów, w których określa się powierzchnię wody przypadającą na jednego kąpielącego się, w zależności od przeznaczenia kąpieliska. Przyjmuje się:

- 5 m²/osobę w części przeznaczonej do pływania,
- 3 m²/osobę w części dla nie pływających,
- 2 m²/osobę w części przeznaczonej do brożenia.

Zamiast dużego kąpieliska można tworzyć więcej mniejszych, przestrzegając jednak zasady, by strefa izolacyjna pomiędzy nimi była nie węższa niż trzykrotna szerokość kąpieliska. Poza tym:

- liczba jednostek pływających powinna być uzależniona od chłonności strefy kajakowania i żeglowania,

- obrzeża akwenów o spadkach powyżej 25% należy zagospodarować w sposób uniemożliwiający na nich ruch turystyczny /gęsta roślinność kolczasta, ogrodzenia/,

- niewskazana jest lokalizacja plaż na zboczach, których nachylenie przekracza 12% oraz w obniżeniach terenu, którymi mogą spływać zanieczyszczenia z obszarów przyległych,

- lokalizacja urządzeń w obiektach turystycznych uwzględniać musi maksymalne stany wody i związane z tym granice zalewów, aby nie dopuścić do dewastacji obiektu,

- w razie wahań stanu wody przekraczających 1 m należy instalować pomosty pływające.

W strefie ochrony bezpośredniej wód /w pasie o szerokości 100 m lub szerszym przy spadkach powyżej 12% i przy szerokiej strefie gleb organicznych/ wymagane są następujące działania:

- a/ zakaz wycinania drzew i krzewów z jednoczesnym zaleceniem wykorzystywania przy wprowadzaniu zieleni gatunków rodzimych,

- b/ zakaz stosowania nawozów mineralnych, gnojowicy i środków ochrony roślin,

- c/ preferowanie upraw wieloletnich zbóż ozimych i łąk kośnych jako najbardziej pożądane formy użytkowania terenów rolniczych.

7. WYKORZYSTYWANIE I URZĄDZANIE ZIELENI

Sadzenie drzew, krzewów i roślinności zielnej, odpowiednio dobranych do warunków siedliskowych, stanowić powinno niezbędne uzupełnienia zniszczonych fragmentów krajobrazu zagospodarowywanego w celach rekreacyjnych.

Znajomość właściwości poszczególnych gatunków zieleni, pozwala sadzić je w zróżnicowanych warunkach środowiskowych. Mogą bowiem stanowić element chroniący przed niesprzyjającymi

czynnikami klimatycznymi, jak wiatry czy ostre wahania temperatury, a także mogą się przyczyniać do polepszenia warunków sanitarno-higienicznych, między innymi dzięki lotnym substancjom organicznym /fitocydom/. Największa aktywność wydzielania fitocydów przez roślinność /szczególnie drzewiastą/ zaznacza się w okresie kwitnienia i dlatego przy doborze roślin trzeba tak dobierać gatunki, by reprezentowały różne fazy kwitnienia.

Ważna rola przypada trawnikom, w ich bowiem sąsiedztwie powietrze jest chłodniejsze, bardziej nawilgocone i zjonizowane. Równie wartościowymi elementami są żywopłoty wzbogacające krajobraz, stwarzające dobre warunki egzystencji dla roślin zielnych i fauny oraz mogące wzbogacać zniszczone naturalne obrzeża lasów mieszanych.

Dla istnienia wielu gatunków roślin niezbędne są właściwe dla nich warunki ekologiczne. Jedne nie znoszą na przykład dużej wilgotności czy osuszania gleby, inne nawożenia czy koszenia, inne jeszcze ograniczonej przestrzeni życiowej. Ingerencja człowieka doprowadza do tego, że szereg gatunków nie może się utrzymać i konieczne jest zastąpienie ich gatunkami obcymi, tzw. zbiorowiskami zastępczymi. Poniższe zestawienia zawierają informacje z zakresu możliwości doboru gatunków roślin drzewiastych i krzewiastych.

Urządzanie zieleni jest konieczne w zasadzie w dwóch wypadkach:

- gdy naturalna szata roślinna została zniszczona w trakcie zagospodarowywania i w czasie niewłaściwego użytkowania rekreacyjnego,

- gdy na cele rekreacyjne przejęty został obszar ubogi w szatę roślinną.

W kształtowaniu roślinności na terenach turystycznych niezbędne są następujące czynności:

- pielęgnacja użytkowanej roślinności oparta na znajomości jej naturalnej odporności na niszczenie,
- zabiegi związane ze wzbogaceniem szaty roślinnej w nowe

Tabela 12

Gatunki drzew nadających się do sadzenia na terenach otwartych

Nazwa polska i łacińska gatunku	Wymagania siedliskowe
Dąb szypułkowy /Quercus robur/	gleby gliniaste, gliniasto-piaszczyste. Odporny na wiatry, nie znosi ocienienia - stąd dobrze sadzić go pojedynczo.
Dąb bezszypułkowy /Quercus sessilis/	ciepłolubny, dobrze rośnie na ubogich i płytkich glebach, także na piaskach morenowych
Wierzba biała /Salix alba/	światłolubna, gleby wilgotne - najlepiej w pobliżu zbiorników wodnych
Wierzba piaszkowa /Salix repens/	wartościowy gatunek do zalesiania suchych i piaszczystych terenów
Brzoza brodawkowata /Betula verrucosa/	duża rozpiętość wymagań siedliskowych: gleby suche i wilgotne, piaski odporne na wahania temperatur, światłolubna
Jałowiec pospolity /Juniperus communis/	mało wymagający siedliskowo /gleby suche, torfiaste/, odporny na suszę, o dużych wartościach zdrowotnych
Topola osika /Populus tremula/	najbardziej wymagająca siedliskowo ze wszystkich gatunków topól. Rośnie szybko na terenach porolnych i zrębach; gatunek światłolubny, odporny na mróz i suszę

Opracowała: M. Dombrowicz

Tabela 13

Gatunki krzewów nadających się do formowania żywopłotów

Nazwa polska i łacińska gatunku	Wymagania siedliskowe
Róża dzika /Rosa canina/	gatunek o małych wymaganiach siedliskowych może być sadzony na lekkich i piaszczystych glebach, odporny na mrozy
Dereń świdwa /Cornus sanguinea/	małe wymagania siedliskowe /gleby suche, piaski/, niewrażliwy na mróz
Berberys pospolity /Berberis vulgaris/	gleby żyzniejsze, niewskazane wysadzenie w pobliżu pól uprawnych
Głóg dwuszyjkowy /Crataegus oxycantha/	średnie wymagania glebowe, światłolubny, odporny na mróz i suszę
Szakłak pospolity /Rhamnus cathartica/	mało wymagający tak pod względem gleby, jak i klimatu, światłolubny

Opracowała: M. Dombrowicz

kompozycje roślinne z materiału dostosowanego do miejscowych warunków środowiskowych,

- tworzenie nowych walorów np. poprzez wykorzystywanie szaty roślinnej przy urządzeniu miejsc widokowych lub wypoczynkowych.

Starania o wprowadzanie zieleni powinny być podejmowane głównie tam, gdzie zachodzą w szacie roślinnej niekorzystne procesy jej synantropizacji /to jest zajmowania dawnych siedlisk roślinnych przez gatunki obce tzw. synantropy/.

Najbardziej cenionymi przez turystów zbiorowiskami roślinnymi są lasy, przy czym dąży się nie tylko do penetracji obszarów leśnych, ale również do okresowego mieszkania na ich terenie podczas urlopu. Lokalizacja obiektów turystycznych wewnątrz lasu jest ograniczona wymaganiami ochrony przyrody, względami zdrowotnymi i ochroną przeciwpożarową, jednak do tej pory była często praktykowana, a i obecnie w uzasadnionych okolicznościach jest dopuszczalna.

W razie lokalizacji jakichkolwiek obiektów turystycznych na obszarach leśnych należy dążyć do sytuowania ich poza zwarłym drzewostanem:

- na polanach śródleśnych,
- w drzewostanie rzadkim-prześwietlnym,
- na terenach zadrzewionych, lecz nie zalesionych,
- na terenach samosiewów o zadrzewieniu pozbawionym wartości produkcyjnej.

Przystępując do realizacji inwestycji należy zinwentaryzować zieleni i wykonać projekt zagospodarowania terenu, w którym przewidzieć trzeba maksymalne zachowanie istniejących zadrzewień oraz drobnych nierówności terenowych, a także wprowadzaniu roślinności uzupełniającej straty powstałe w wyniku procesu inwestycyjnego.

W strefie intensywnej penetracji turystycznej gospodarka leśna winna być podporządkowana interesom turystyki. Należy wykluczyć zręby zupełne, stosując różne typy rębni udoskonalonej

/m.in. gniazdową o niewielkich wymiarach/, podwyższając wiek rębności, pozostawiając grupy starodrzewu i uzupełniając skład drzewostanu dosadzeniami wielogatunkowymi. W strefach podmiejskich należy stosować jedynie cięcia sanitarne i dosadzenia, aby przez dłuższy czas zachować wysoki odsetek drzew w najstarszych grupach wiekowych.

8. POJEMNOŚĆ TERENÓW TURYSTYCZNYCH

Nadmierny ruch turystyczny inicjuje procesy degradacyjne w środowisku przyrodniczym, co w konsekwencji może doprowadzić - a w wielu wypadkach już doprowadziło - do dewastacji walorów turystycznych. Tego typu zjawiska obserwować można tak na obszarach turystycznych województwa bydgoskiego, jak również w całej strefie pojeziernej.

Jednym z podstawowych warunków umożliwiających prawidłowe planowanie i kierowanie ruchem turystycznym jest określenie potencjału turystycznego obszarów, który wynika z warunków naturalnych środowiska, sposobu i zakresu zagospodarowania, a także konieczności zapewnienia turystom należytych warunków wypoczynku. Potencjał turystyczny określany jest przez:

- chłonność odnoszącą się do środowiska przyrodniczego,
- pojemność odnoszącą się do obszarów zagospodarowanych,
- przepustowość odnoszącą się do szlaków turystycznych.

Chłonność turystyczna jest to zdolność środowiska przyrodniczego do przyjęcia takiego obciążenia przez ruch turystyczny, które zapewni optymalne warunki wypoczynku i nie spowoduje zachwiania równowagi biocenotycznej w środowisku. Tak więc chłonność określa teoretyczną możliwość użytkowania turystycznego środowiska bez jakiegokolwiek zagospodarowania.

Pojemność turystyczna jest to właściwość danego terenu wynikająca z warunków środowiska przyrodniczego /jego chłonności turystycznej/ oraz zakresu i sposobu zagospodarowania, określająca maksymalną liczbę osób, która jednocześnie realizo-

wać może cele turystyczne pobytu bez obniżania wartości elementów środowiska, a także zmniejszenia korzyści rekreacyjnych i poznawczych turystyki. Pojemność turystyczna odnosi się więc do terenów obecnie zagospodarowanych lub planowanych do zagospodarowania i stanowić powinna jedną z podstaw właściwego projektowania turystycznych jednostek przestrzennych.

Przepustowość turystyczna jest to liczba osób mogących przebywać na szlaku turystycznym w warunkach optymalnego odbioru wrażeń i swobody ruchu w określonej jednostce czasu. Intensywność ruchu na szlaku wynika z rotacji, którą limituje przede wszystkim długość i bezkolizyjność szlaków oraz czas wynikający z odbioru wrażeń, jakich dostarczają walory występujące wzdłuż szlaku.

W turystycznym użytkowaniu obszarów województwa bydgoskiego najważniejszą rolę odgrywają tereny leśno-jeziorne, z czym wiążą się określone formy zagospodarowania i programy ich rekreacyjnego wykorzystania. Większość ruchu turystycznego skupiona jest w autonomicznych funkcjonalnie i wydzielonych przestrzennie ośrodkach wypoczynkowych. Na wielkość pojemności turystycznej terenów wpływają więc następujące czynniki:

- odporność na niszczenie poszczególnych elementów środowiska przyrodniczego,
- układ funkcjonalno-przestrzenny ośrodków wypoczynkowych, przede wszystkim rodzaj sąsiedztwa sektorów funkcjonalnych,
- rodzaj i intensywność zagospodarowania ośrodków.

Poszczególne elementy środowiska przyrodniczego w obrębie ośrodków wypoczynkowych ulegają niszczeniu głównie pod wpływem nadmiernego obciążenia ruchem turystycznym. Podstawowymi formami tego oddziaływania są:

- odprowadzanie ścieków bezpośrednio do wód powierzchniowych i gruntu /zanieczyszczenie wód gruntowych/,
- zaśmiecanie terenów turystycznych oraz tworzenie wysypisk śmieci,
- zapylenie i zadymianie powietrza,

- wydeptywanie i niszczenie roślinności,
- niszczenie powierzchniowej warstwy gleby.

Pierwsze trzy grupy tych negatywnych oddziaływań można wyeliminować przez działania techniczne, natomiast zniszczenia roślinności i gleby są ściśle związane z wielkością i organizacją ruchu turystycznego. Organizacja tego ruchu zależy przede wszystkim od układów funkcjonalno-przestrzennych ośrodków. W strefie pojeziernej wyróżnia się następujące podstawowe układy: pasmowy, szeregowy, koncentryczny i szeregowo-pasmowy.

Układ pasmowy jest niekorzystny - występuje najczęściej w strefie brzegowej jeziora, a więc tam, gdzie jest zlokalizowana główna trasa spacerowa i ruch spacerowy obciąża sektory ośrodka nie przystosowane do przyjęcia tego ruchu. W tym układzie każdy sektor może mieć bezpośrednie połączenie tylko z dwoma innymi, w związku z czym panuje znaczny ruch "tranzytowy" użytkowników pozostałych sektorów.

Układ szeregowy jest również mało korzystny, gdyż podobnie jak w układzie pasmowym odbywa się zwiększony ruch między sektorami, tyle tylko że prostopadle do brzegu, w związku z czym strefa brzegowa, w której znajduje się tylko sektor plażowo-kąpieliskowy jest nieco mniej obciążona.

Układ koncentryczny jest korzystny dla pojemności turystycznej, pod warunkiem usytuowania w centralnym miejscu układu podstawowego sektora funkcjonalnego dla dominującej w danym ośrodku formy wypoczynku /na przykład sektora plażowo-kąpielowego w ośrodku wypoczynku świątecznego/. Układ koncentryczny umożliwia eliminację zbędnego ruchu między sektorami.

Układ szeregowo-pasmowy jest ogólnie korzystny dla pojemności turystycznej, zwłaszcza w ośrodkach dwu lub wielofunkcyjnych. Umożliwia grupowanie sektorów w strefy przeznaczone dla poszczególnych form turystyki i wypoczynku.

Wpływ na pojemność wywiera również sąsiedztwo poszczególnych rodzajów sektorów funkcjonalnych. Sąsiedztwa korzystne, to:

- w ośrodkach wypoczynku pobytowego: pomiędzy sektorami noclegowym i usługowym, pomiędzy sektorami plażowo-kąpieliskowym i rekreacji ruchowej oraz pomiędzy sektorami noclegowym i rekreacji ruchowej,

- w ośrodkach wypoczynku świątecznego pomiędzy sektorami plażowo-kąpieliskowym i usługowym.

Rodzaj i intensywność zagospodarowania ośrodków turystycznych i wypoczynkowych w znacznym stopniu wpływają na zwiększenie pojemności turystycznej. Wiąże się to z wprowadzeniem w środowisko przyrodnicze utwardzonych /asfalt, beton/ ciągów komunikacyjnych, obiektów kubaturowych, urządzeń sportowo-rekreacyjnych itp. Dzięki wprowadzeniu tych elementów do środowiska znacznie wzrasta jego odporność na niszczenie pod wpływem ruchu turystycznego. Stosowanie zbyt dużych powierzchniowo, przekształceń środowiska w ośrodkach wypoczynkowych obniża efekty wypoczynku. Z przeprowadzonych badań w strefie pojeziernej wynika, że przekształcenia te nie powinny przekraczać 15% powierzchni ośrodka.

Metoda obliczania pojemności turystycznej dla podstawowych jednostek osadnictwa turystycznego strefy pojeziernej, jakimi są ośrodki wypoczynkowe, składa się z trzech etapów:

1. Ocena środowiska geograficznego na potrzeby użytkowania i zagospodarowania turystyczno-wypoczynkowego, zakończona wydzieleniem najkorzystniejszych terenów, dla których obliczona zostanie chłonność i następnie pojemność turystyczna.

2. Ustalenie chłonności turystycznej, czyli dopuszczalnej wielkości użytkowania przez ruch turystyczny środowiska przyrodniczego. Brane są pod uwagę: szata roślinna i rzeźba terenu, czyli elementy środowiska najbardziej narażone na zniszczenie pod wpływem ruchu turystycznego. Na podstawie przestrzennej analizy typów siedliskowych, wieku drzewostanów i nachyleń terenu wydzielone zostają obszary, którym przypisuje się odpowiednie normy chłonności. Dla wybranych typów siedlisk leśnych normy te przedstawiają się następująco /"Wskaźniki i normy..." 1978/:

Tabela 14

Normy chłonności turystycznej

Typ siedliska	Norma /osoby/ha/
<u>Siedliska leśne</u>	
- bór suchy o wieku drzewostanu: 40-60 lat	2,3
ponad 60 lat	2,9
- bór świeży o wieku drzewostanu: 40-60 lat	10,4
ponad 60 lat	10,4
- bór mieszany o wieku drzewostanu: 20-40 lat	3,8
40-60 lat	15,1
ponad 60 lat	16,0
- łąg o wieku drzewostanu ponad 20 lat	4,7
- grąd o wieku drzewostanu ponad 20 lat	5,6
- ols o wieku drzewostanu ponad 20 lat	2,7
<u>Murawy, łąki i pastwiska</u>	
- murawy na siedlisku boru suchego	6,0
- murawy na siedlisku boru świeżego	12,3
- murawy na siedlisku boru mieszanego	19,0
- murawy na siedlisku łągu	16,1
- murawy na siedlisku grądu żyznego	43,7
- murawy na siedlisku grądu ubogiego	29,6
- łąka świeża	18,3
- łąka wilgotna	16,3
- pastwisko świeże	23,3

Przypisane poszczególnym obszarom chłonnościowym normy należy zmniejszyć o odpowiedni wskaźnik redukcyjny wynikający z wielkości kątów nachylenia terenu występujących na danym obszarze. Na ogół przyjmuje się, że nachylenia do 5° nie powodują zmniejszenia się odporności środowiska na ruch turystyczny, natomiast tereny o spadkach powyżej 30° powinny być wyłączone z obliczeń chłonności, a więc i z turystycznego użytkowania powierzchniowego. Występowanie spadków terenu od 5° do 30° łączy się z obniżaniem chłonności. Przyjętym czterem przedziałom

spadków przypisano następujące wskaźniki redukcyjne:

spadki $0 - 5^{\circ}$ - wskaźnik redukcyjny 1,0

6 - 15° - wskaźnik redukcyjny 0,7

16 - 30° - wskaźnik redukcyjny 0,3

ponad 30° - wskaźnik redukcyjny 0,0

Tak więc chłonność danego obszaru Ch_n można obliczyć z następującego wzoru:

$$Ch_n = W_n \times R_n \times P_n$$

gdzie:

W_n oznacza normę chłonności, R_n wskaźnik redukcyjny, a P_n powierzchnię obszaru.

3. Ustalenie pojemności turystycznej, czyli optymalnej liczby użytkowników, zależnej głównie od chłonności turystycznej, planowanej funkcji i sposobu gospodarowania. Ustalenie pojemności turystycznej wydzielonych sektorów funkcjonalnych stanowi podstawę właściwego projektowania ośrodków wypoczynkowych. W pierwszej kolejności należy dokonać hierarchizacji sektorów funkcjonalnych, określając sektor podstawowy, którego pojemność limitować będzie całkowita pojemność ośrodka. Dla ośrodków wypoczynku pobytowego jest to sektor noclegowy lub plażowo-kąpieliskowy, a dla ośrodków wypoczynku świątecznego sektor plażowo-kąpieliskowy.

Dla terenów penetracji spacerowej i otuliny, stanowiących naturalny pas izolacyjny, pojemność turystyczna jest równa chłonności, gdyż na tych terenach nie przewiduje się zagospodarowania turystycznego. Pojemność turystyczna pozostałych sektorów funkcjonalnych powinna być większa od ich chłonności. Oblicza się ją z wzoru:

$$P_n = Ch_n \times W$$

gdzie: P_n oznacza pojemność turystyczną sektora funkcjonalnego

Ch_n - chłonność turystyczną tego sektora,

W - współczynnik zwiększający /od 1 do 6/ wynikający z planowanej funkcji i związanego z nią sposobu zagospodarowania.

Jak już wspomniano, o całkowitej pojemności ośrodka decyduje pojemność sektora podstawowego, nie zaś suma pojemności wszystkich sektorów.

9. ZASADY ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO TERENÓW CHRONIONYCH

Do terenów chronionych zalicza się przede wszystkim parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu. W województwie bydgoskim jedynie rezerваты przyrody mają ściśle określony status i wyznaczone granice, parków narodowych brak, a parki krajobrazowe /poza Tucholskim/ i obszary chronionego krajobrazu znajdują się na etapie opracowywania lub zatwierdzania.

Działalność człowieka na terenach chronionych powinna się skupiać przede wszystkim na ochronie i kształtowaniu krajobrazu. W rezerwach przyrody ochrona ma często charakter bierny, polegający na pozostawieniu tych terenów w istniejącym stanie i zabezpieczeniu ich przed zmianami. W ochronie czynnej wyróżnić można kształtowanie ochronne i przekształcenia. Wybór tych form kształtowania krajobrazu uzależniony jest od przyszłej funkcji i wiążącego się z nią zakresu planowanych zmian. Jeśli zaplanujemy wykorzystywanie turystyczne obiektów rezerwatowych i parków krajobrazowych, wówczas musimy zadbać o to, by lokalizacja elementów zagospodarowania turystycznego odpowiadała określonym warunkom wynikającym ze specyfiki środowiska przyrodniczego tych terenów, to jest:

- uwzględniała jako priorytetowe wymagania ochrony,
- ułatwiała prawidłowy proces zwiedzania, ograniczając do minimalnej liczby konieczne urządzenia.

Do niezbędnych elementów zagospodarowania turystycznego rezerwatów zaliczyć trzeba urządzenia komunikacyjne, obejmujące wytyczone trasy zwiedzania i punkty widokowe. Ważny jest też system wizualnej informacji zewnętrznej, obejmujący informację sygnalizującą, kierunkową i szczegółową czyli tablice umieszczone w znacznej odległości od rezerwatu podające odległość do

obiektu i symbol jego waloru, drogowskazy wskazujące dojazd lub dojście do rezerwatu oraz tablice i gabloty umieszczone w sąsiedztwie rezerwatu zawierające dokładne informacje o obiekcie i sposobie jego zwiedzania.

Kształtowanie ochronne przez właściwą organizację systemu zwiedzania i zagospodarowania turystycznego rezerwatów przyrody może się przyczynić do zwiększenia ich znaczenia poznawczego i ograniczyć jednocześnie potencjalne zagrożenie ze strony zwiedzających. Szerszy i bardziej złożony zakres udostępniania turystycznego, a zarazem i zagospodarowania dotyczy parków krajobrazowych - obszarów o wartościowych cechach środowiska przyrodniczego, walorach estetycznych, poznawczych i turystycznych.

W Programie Ochrony Krajobrazu /S. Kozłowski, 1973/, mówiącym o ogólnych zasadach użytkowania parków krajobrazowych, zaleca się udostępnianie parków dla nieuciążliwych form turystyki krajoznawczej, natomiast, lokalizacja większych obiektów, głównie bazy noclegowej, powinna się znajdować poza granicami parku. Zakładając jednak, że kryteria tworzenia parków nie są jednorodne, można również przyjąć możliwość utworzenia dwu odmian parków krajobrazowych:

- parki o przewadze wartości przyrodniczych /parki ekologiczne/,
- parki o przewadze wartości rekreacyjno-krajobrazowych /parki turystyczne/.

W pierwszej grupie parków należałoby jedynie rozwijać turystykę krajoznawczą i kwalifikowaną, której powinno się zapewnić jedynie najbardziej niezbędny zestaw urządzeń usługowych, a w drugiej grupie dopuszczalny byłby pewien udział osadnictwa związany z wypoczynkiem pobytowym.

W planach zagospodarowania przestrzennego parków krajobrazowych należałoby ustalić zasady turystyczne użytkowania zawierające m.in.:

- określenie pojemności turystycznej parku,

Tabela 15

Wzór tabeli do oceny terenów turystycznych i wytycznych do ich zagospodarowania

Lp.	Typ terenu	Ocena przydatności do użytkowania turystycznego				
		warunki hipsometryczne	warunki gruntowo-wodne	szata roślinna	warunki klimatyczne	warunki kąpieliskowo-płazowe
1	2	3	4	5	6	7

Wytyczne do:

rodzaju użytkowania turystycznego: S - w strefie podmiejskiej P - poza strefą podmiejską	rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych i architektonicznych	uzbrojenia technicznego terenu	urządzenia i ochrony zieleni	określenia wskaźników pojemności turystycznej	nr. terenu przykładowego
8	9	10	11	12	13

- określenie typów użytkowania turystycznego we wnętrzu parku i w jego otulinie,
- wybór miejsc lokalizacji urządzeń turystycznych,
- określenie zasad funkcjonowania komunikacji zewnętrznej i wewnętrznej.

10. OCENA POSZCZEGÓLNYCH TYPÓW TERENÓW TURYSTYCZNYCH I WYTYCZNE DO ICH ZAGOSPODAROWANIA

Dla określania zasad zagospodarowania turystycznego poszczególnych typów terenów konieczny był dalszy ich podział na podtypy, uwzględniający rodzaj pokrycia terenu, a konkretnie występowanie lub brak lasu, gdyż czynnik ten ma decydujące znaczenie w wyborze lokalizacji oraz sposobie zagospodarowania i użytkowania terenu. Uwzględniono w każdym z 7 typów terenu trzy warianty: teren nie zalesiony, teren położony w sąsiedztwie lasu i teren zalesiony.

Dla szczegółowej charakterystyki tych wszystkich terenów i opracowania wytycznych do ich zagospodarowania skonstruowano tabelę 15, w której dokonano analiz najważniejszych elementów fizjograficznych oraz sprecyzowano zasady najważniejszych działań w zakresie zagospodarowania turystycznego.

W tabeli nawiązuje się do przykładowych terenów występujących na obszarze województwa bydgoskiego, które przewiduje się zagospodarować turystycznie.

Ze względów technicznych prezentuje się jedynie "główkę" tabeli, treść poszczególnych kolumn zostanie omówiona przy charakterystyce wydzielonych typów i podtypów terenu.

1. Teren nadjeziorny ze zboczem łagodnym

1 a. Teren nie zalesiony

Jest to teren wznoszący się łagodnie od strony jeziora. Brak na ogół klifów przybrzeżnych i wyraźnej krawędzi przy wysoczyźnie, a spadki nie przekraczają 10° . Występują tu utwory

litologiczne pochodzenia polodowcowego, wodnego lub eolicznego reprezentowane przez piaski gliniaste, piaski i pospółki. Poziom wód gruntowych kształtuje się na ogół poniżej 1 m od powierzchni terenu. Warunki gruntowo-wodne umożliwiają na ogół posadowienie obiektów kubaturowych.

Występująca tu roślinność murawowa lub darniowa jest odporna na wydeptywanie. Spotyka się też pola uprawne o słabych glebach. W strefie brzegowej, na terenach podmokłych, występują niekiedy wierzby i olchy, mogące utrudniać użytkowanie tej strefy.

Topoklimat jest uzależniony od ekspozycji: na zboczach o wystawie od SW do SE - bardzo korzystny, W i E - korzystny, N - niekorzystny.

Na ogół na tego typu terenach występują dobre warunki do urządzenia plaż i kąpielisk. Utrudnieniem mogą stać się zauważalne niekiedy w strefie brzegowej utwory akumulacji biogenicznej, co spowodować może konieczność zastosowania zabiegów adaptacyjnych.

Omawiany teren jest przydatny do lokalizacji ośrodka wypoczynku świątecznego o pełnym programie zagospodarowania oraz ośrodka wczasowego i stancji wodnej, a także campingu lub pola biwakowego, jednak pod warunkiem występowania zadrzewień. W strefie przybrzeżnej /do 100 m/ należy lokalizować urządzenia ogólnie dostępne, nie ogrodzone, takie jak kąpielisko, plaża piaszczysta lub trawiasta /najlepiej obydwa rodzaje/ na zboczu o korzystnej ekspozycji oraz przejście spacerowe równoległe do brzegu. Wymagane cofnięcie zabudowy kubaturowej /z wyjątkiem urządzeń przywodnych/ w głąb lądu i łączenie jej z zadrzewieniem istniejącym bądź projektowanym. Camping i pole biwakowe częściowo zacienione, z wytyczonymi dojściami do wody. Na płaskich częściach terenu boiska do gier i zabaw odizolowane zielenią od sektora noclegowego. Na wszystkich terenach przywodnych układ kompozycji przestrzennej należy rozpatrywać nie tylko od strony lądu, ale i od wody.

W zespole ośrodków zalecane wspólne ujęcie wody i wspólna oczyszczalnia ścieków /może wystąpić konieczność budowy przepompowni/. Dla ośrodków odosobnionych zalecana oczyszczalnia typu "Bioblok". Doprowadzenie energii elektrycznej linią napowietrzną - na terenie zainwestowanym linie kablowe. W razie użytkowania całorocznego wspólna kotłownia dla zespołu ośrodków, a dla niewielkich ośrodków pojedynczych ewentualnie ogrzewanie elektryczne akumulacyjne.

Konieczna jest ochrona roślinności przybrzeżnej. Brak zalesienia sprzyja możliwościom wprowadzenia zadrzewień i zakrzewień z gatunków roślinnych dostosowanych do określonych warunków siedliskowych /podrozdział 7/. W komponowaniu roślinności należy uwzględniać jej rolę w wydzielaniu sektorów funkcjonalnych, a na campingach i polach biwakowych w wydzielaniu miejsc na domki i namioty.

Wskaźnik pojemności jest uzależniony od odporności siedlisk i funkcji terenu. Dla ośrodków wypoczynku świątecznego wskaźnik pojemności wyniósł od 36 osób/ha do 262 os/ha, dla ośrodków czasowych, campingów i pól biwakowych od 30 do 131 os/ha. Przykłady terenu typu 1a podano na rysunkach 9 i 10.

1 b. Teren położony w sąsiedztwie lasu

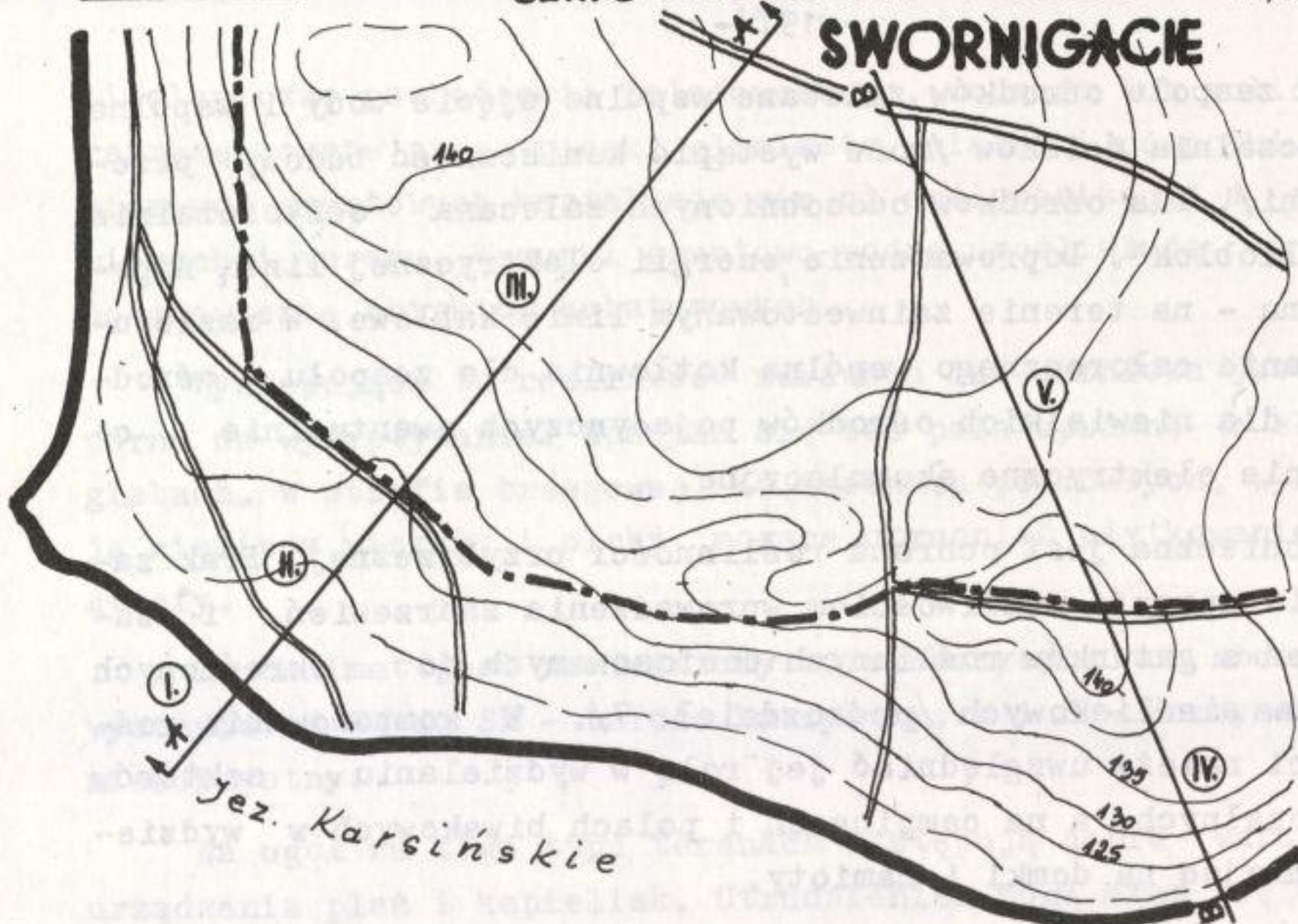
Warunki hipsometryczne jak w 1a. Istnieje duże prawdopodobieństwo występowania utworów piaszczystych i piaszczysto-żwirowych. Roślinność podobna do tej, jaka występuje w 1a, lecz ze względu na piaszczyste podłoże jest mniej odporna na wydeptywanie. Sąsiedztwo lasu, przeaźnie na siedliskach borowych, zapewnia dobre warunki do penetracji turystycznej. Topoklimat, poza ekspozycją zboczy w stosunku do słońca, jest uzależniony od położenia terenu względem lasu i przeważającego kierunku wiatru: po stronie zawietrznej i ekspozycji od SW do SE - bardzo korzystny; po stronie nawietrznej - mniej korzystny. Warunki kąpieliskowo-plażowe równie dobre jak w 1a.

Teren ma dobre warunki do lokalizacji ośrodka wypoczynku świątecznego o pełnym programie zagospodarowania. Poza strefą

0 50 100 150m

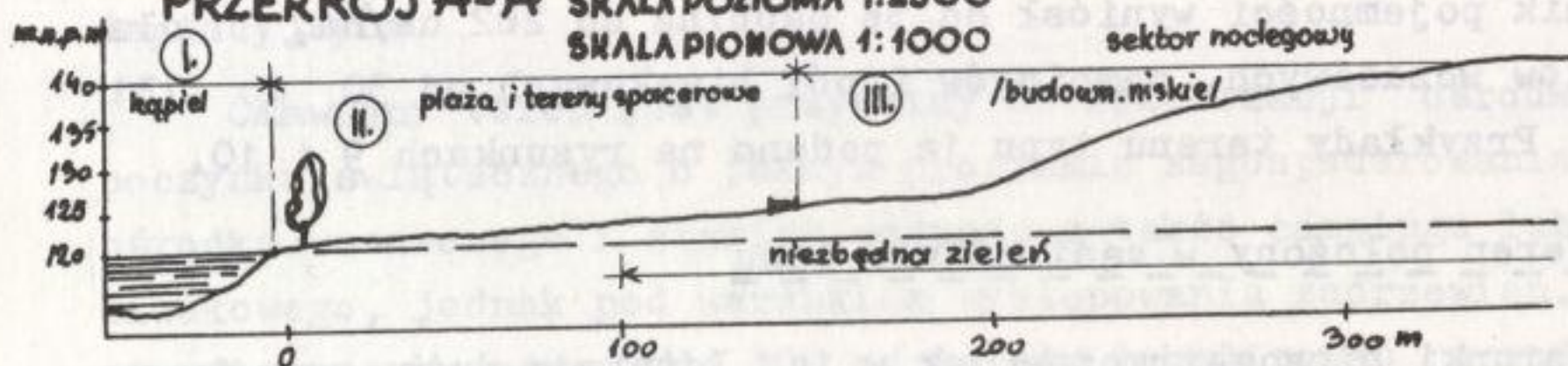
SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 RYS. 9/4a/

SWORNIGACIE

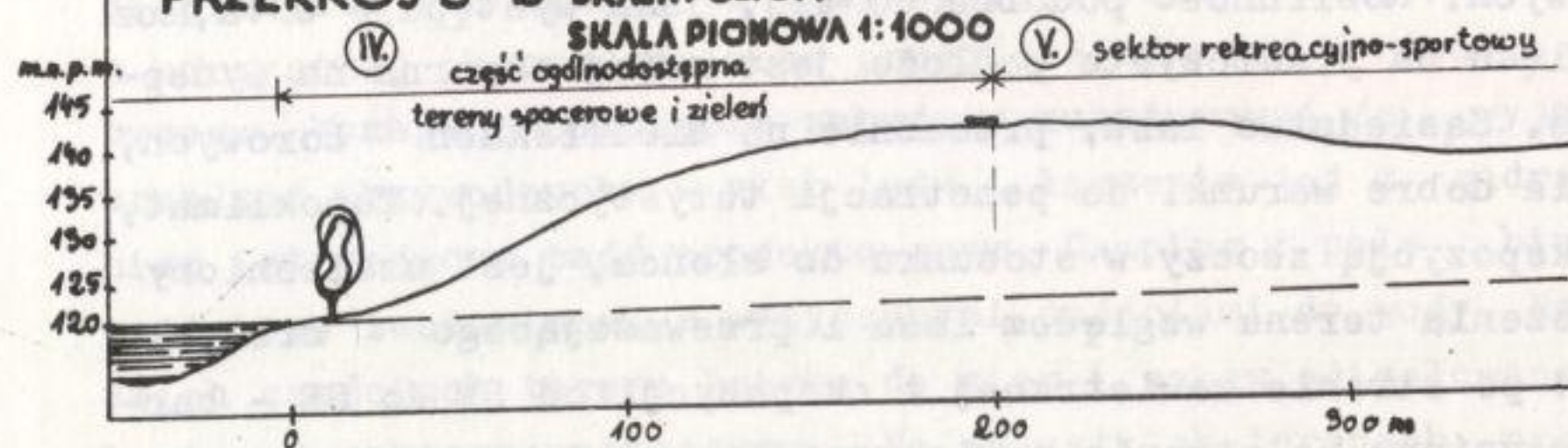
PRZEKRÓJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500

SKALA PIONOWA 1:1000

PRZEKRÓJ B-B SKALA POZIOMA 1:2500

SKALA PIONOWA 1:1000

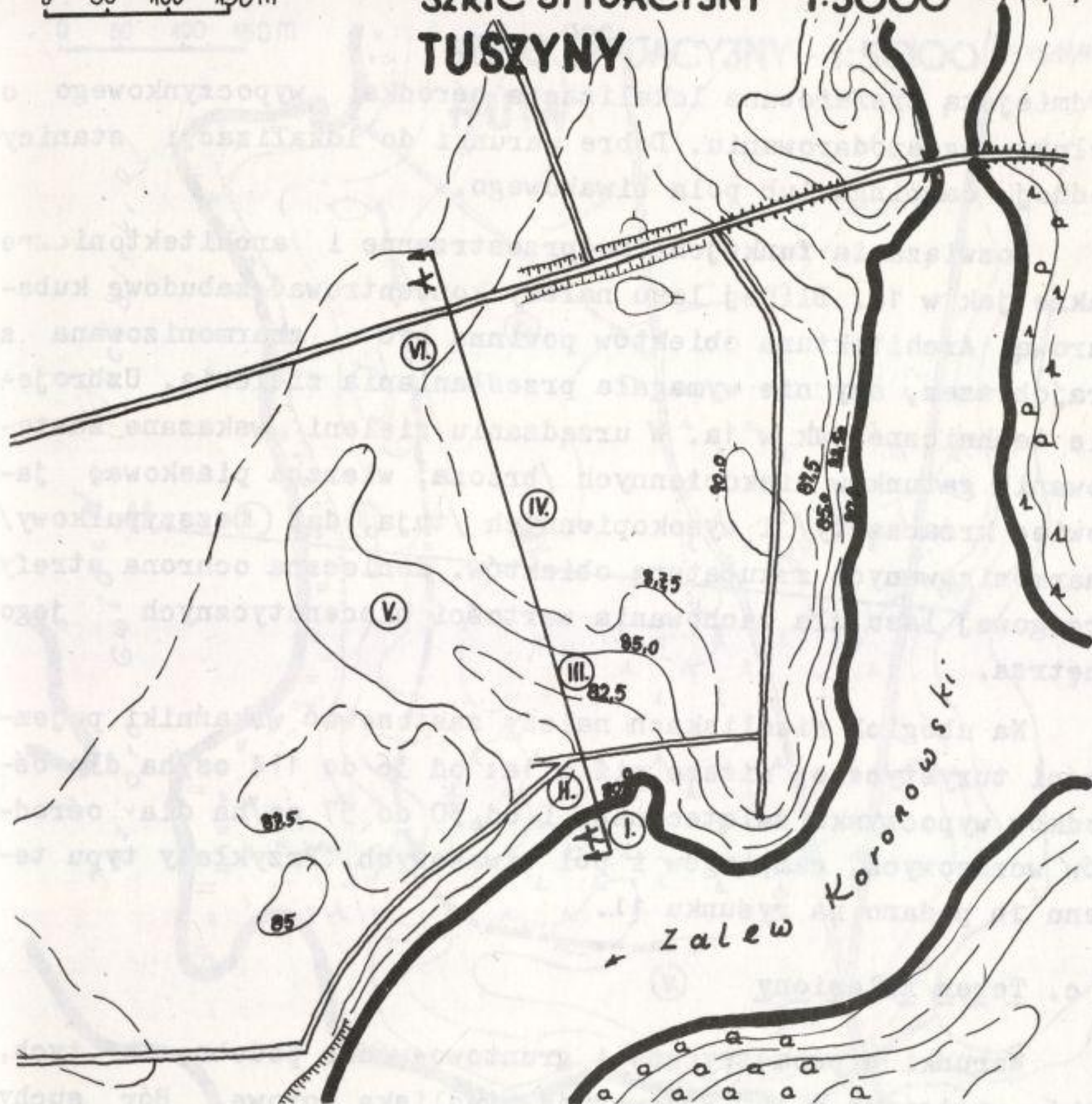

OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

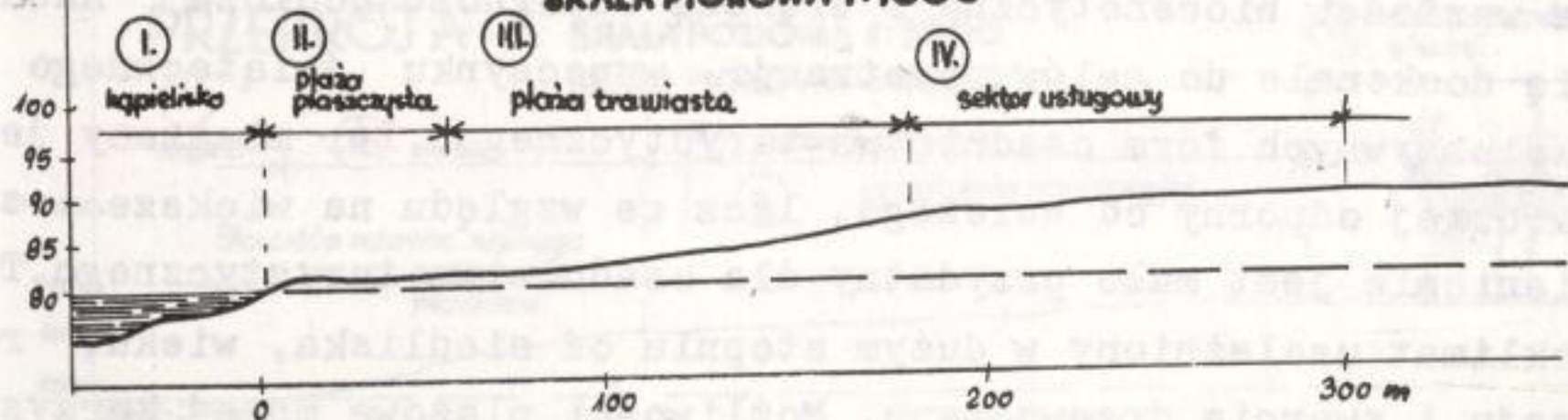
0 50 100 150 m

SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 TUSZYNY

RYS.10/4a/

PRZEKRÓJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500 SKALA PIONOWA 1:1000

V. urządzenia rekreacyjno-sportowe

VI. parking

OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

podmiejską preferowana lokalizacja ośrodka wypoczynkowego o pełnym zagospodarowaniu. Dobre warunki do lokalizacji stacji wodnej, campingu lub pola biwakowego.

Rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne i architektoniczne takie jak w 1a. Bliżej lasu należy koncentrować zabudowę kubaturową. Architektura obiektów powinna być zharmonizowana z krajobrazem, aby nie wymagała przesłaniania zielenią. Uzbrojenie techniczne jak w 1a. W urządzeniu zieleni wskazane zastosowanie gatunków niskopiennych /brzoza, wierzba piaskowa, jałowiec krzaczasty/ i wysokopiennych /tuja, dąb bezszypułkowy/ zharmonizowanych z kubaturą obiektów. Konieczna ochrona strefy brzegowej lasu dla zachowania wartości biocenotycznych jego wnętrza.

Na ubogich siedliskach należy zastosować wskaźniki pojemności turystycznej niższe niż w 1a: od 36 do 114 os/ha dla ośrodków wypoczynku świątecznego i od 30 do 57 os/ha dla ośrodków wczasowych, campingów i pól biwakowych. Przykłady typu terenu 1b podano na rysunku 11.

1 c. Teren zalesiony

Warunki hipsometryczne i gruntowo-wodne podobne do tych, jakie występują w 1a. Przeważają siedliska borowe. Bór suchy ze względu na małą odporność i zagrożenie pożarowe nie nadaje się do zagospodarowania turystycznego. Bór świeży ze względu na wartości biocenotyczne i większą odporność podłoża nadaje się doskonale do celów penetracji, wypoczynku świątecznego i ekstensywnych form osadnictwa turystycznego. Bór mieszany jest bardziej odporny od świeżego, lecz ze względu na większe zacienienie jest mało przydatny dla osadnictwa turystycznego. Topoklimat uzależniony w dużym stopniu od siedliska, wieku, rodzaju i zwarcia drzewostanu. Możliwości plażowe mniej korzystne na skutek zadrzewień, zwłaszcza, gdy w pasie nadbrzeżnym rosną wierzby i olchy.

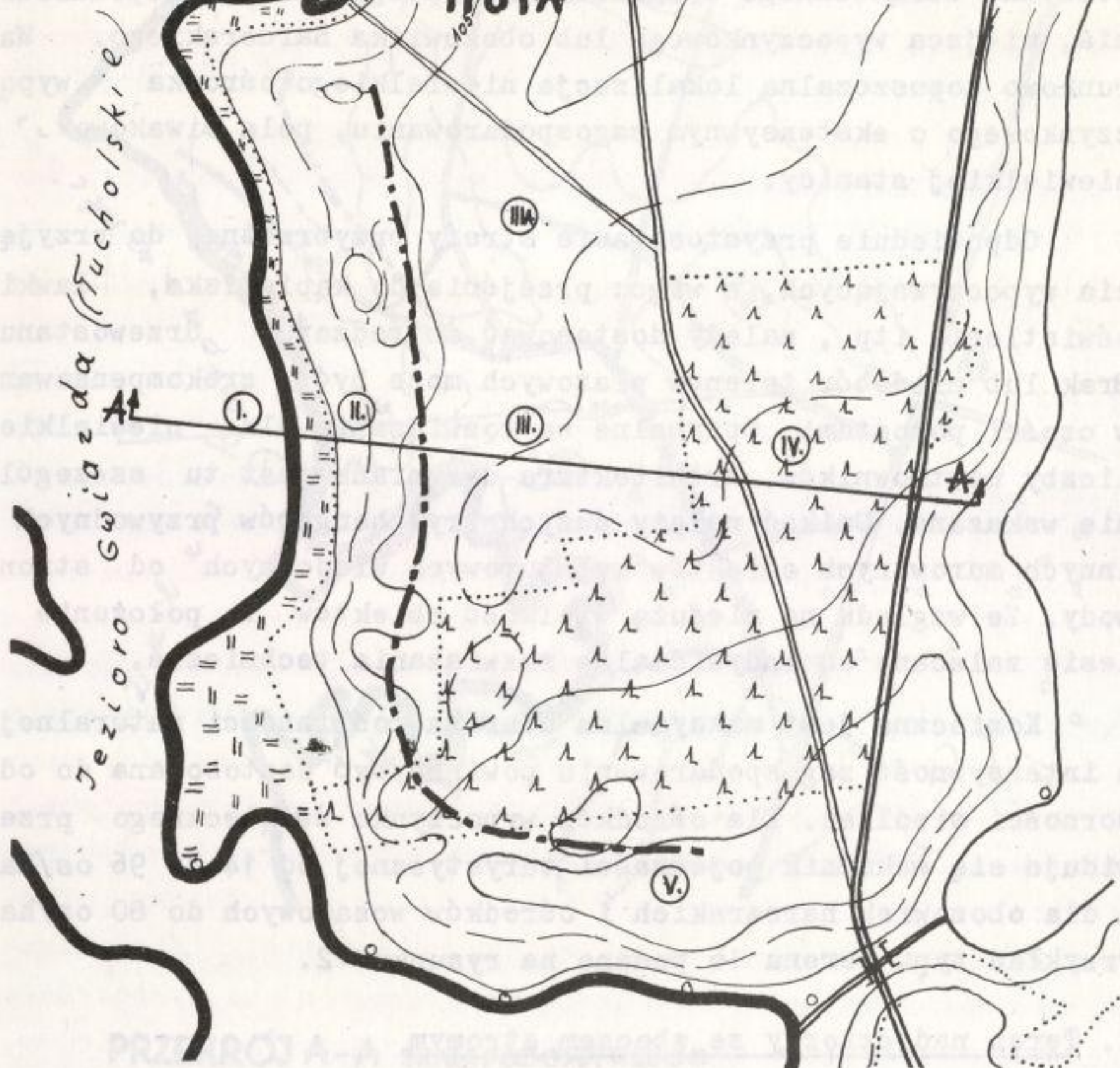
W drzewostanie na odpowiednim siedlisku i w starszej kategorii wiekowej możliwa lokalizacja niewielkiego ośrodka wy-

0 50 100 150 m

SZKIC SYTUACYJNY · 1:50000

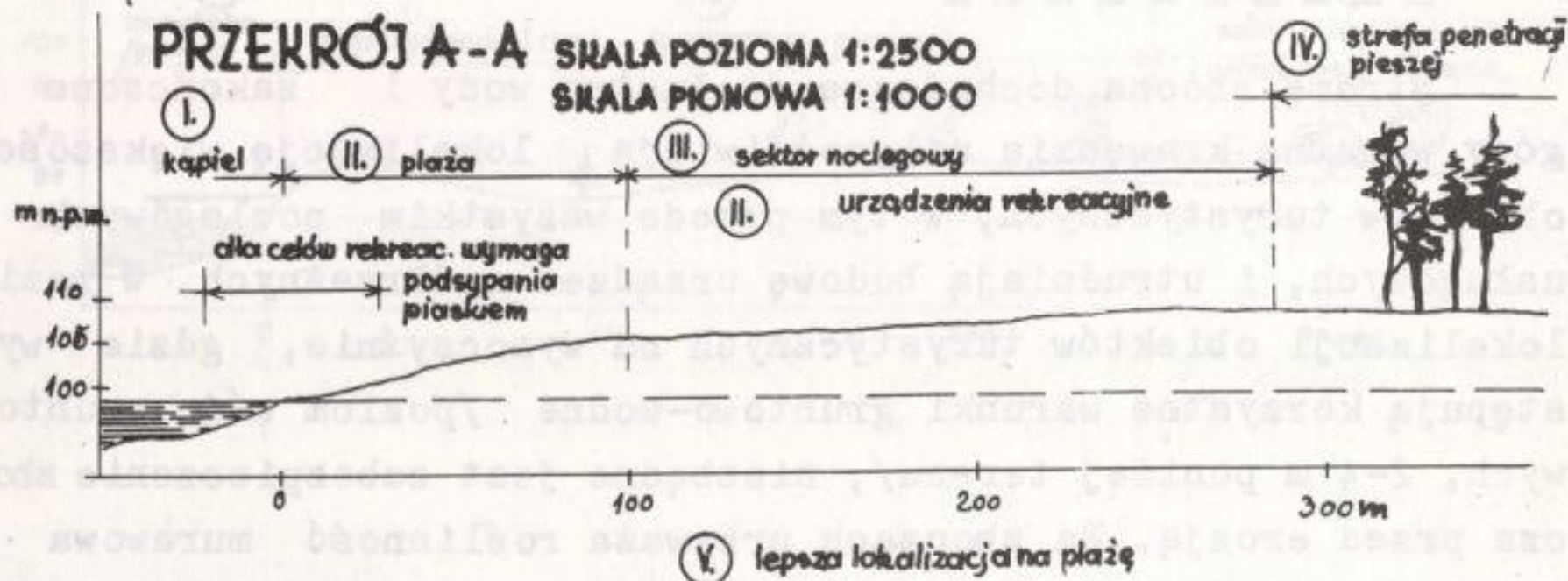
RYS. 1V/1b/

HUTA

PRZĘKRÓJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500

SKALA PIONOWA 1:1000

OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

poczynku świątecznego o ograniczonym programie zagospodarowania, miejsca wypoczynkowego lub obozowiska harcerskiego. Warunkowo dopuszczalna lokalizacja niewielkiego ośrodka wypoczynkowego o ekstensywnym zagospodarowaniu, pola biwakowe i b niewielkiej stolicy.

Odpowiednie przystosowanie strefy przybrzeżnej do przyjęcia wypoczywających, a więc: przejścia do kąpieliska, ławki, oświetlenie itp., należy dostosować do rodzaju drzewostanu. Brak lub niedobór terenów plażowych może być zrekompensowany w części pomostami. Optymalne są rozwiązania dla niewielkiej liczby użytkowników. Architektura drewniana jest tu szczególnie wskazana. Unikać należy dużych brył hangarów przywodnych i innych murowanych obiektów kubaturowych widocznych od strony wody. Ze względu na niedużą wielkość obiektów i położenie w lesie zalecane są indywidualne rozwiązania techniczne.

Konieczna jest maksymalna ochrona roślinności naturalnej, a intensywność zagospodarowania powinna być dostosowana do odporności siedlisk. Dla ośrodków wypoczynku świątecznego przewiduje się wskaźnik pojemności turystycznej od 14 do 96 os/ha, a dla obozowisk harcerskich i ośrodków czasowych do 80 os/ha. Przykład typu terenu 1c podano na rysunku 12.

2. Teren nadjeziorny ze zboczem stromym

2 a. Teren nie zalesiony

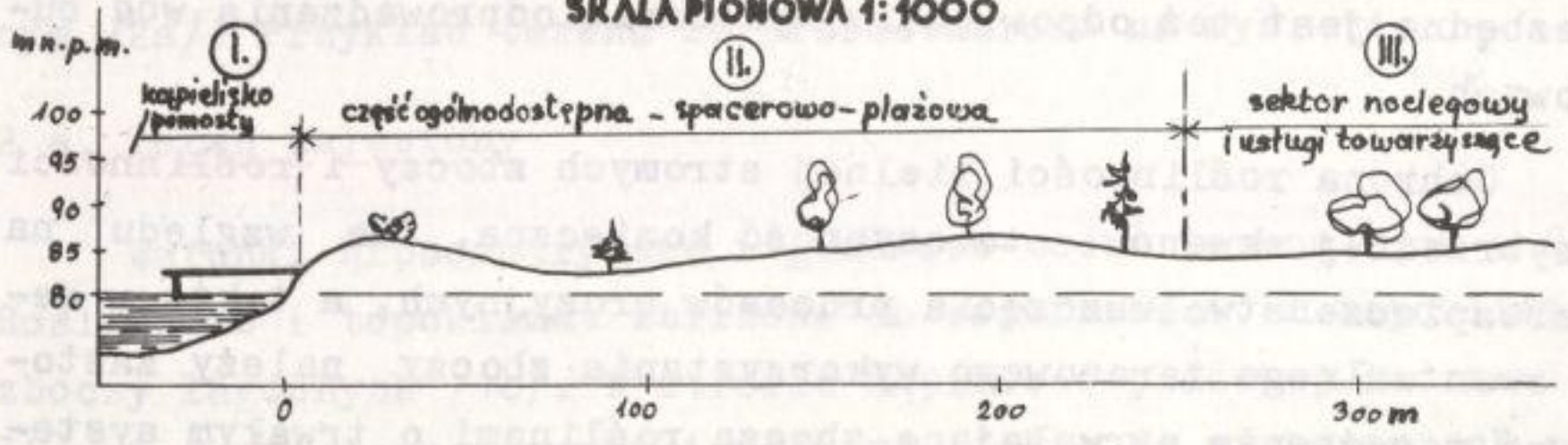
Strome zbocza dochodzące do lustra wody i zakończone u góry wyraźną krawędzią uniemożliwiają lokalizację większości obiektów turystycznych, w tym przede wszystkim noclegowych i usługowych, i utrudniają budowę urządzeń nadbrzeżnych. W razie lokalizacji obiektów turystycznych na wysoczyźnie, gdzie występują korzystne warunki gruntowo-wodne /poziom wód gruntowych, 2-4 m poniżej terenu/, niezbędne jest zabezpieczenie zbocza przed erozją. Na zboczach przeważa roślinność murawowa i darniowa, a na wysoczyźnie występują na ogół pola uprawne. Warunki topoklimatyczne podobnie jak w 1a, lecz jeszcze w większym stopniu uzależnione są od ekspozycji zbocza.

0 50 100 150 m

SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 RYS.12/1c/ **PIECZYSKA**

PRZEKRÓJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500 SKALA PIONOWA 1:4000

OPR. DR STEFAN IWICKI
 RYS. IRENA BANACH

Stromo nachylone zbocza towarzyszą najczęściej jeziorom typu rynnowego. Strefa litoralna bez półki brzegowej przechodzi na ogół w głęboką i mocno nachyloną tonię jeziorną. Konfiguracja strefy brzegowej uniemożliwia jej użytkowanie kąpielowo-plażowe bez zastosowania odpowiednich urządzeń /pomosty, baseny pływające/.

W strefie podmiejskiej dopuszczalna lokalizacja niewielkiego ośrodka wypoczynku świątecznego lub miejsca wypoczynkowego, a poza strefą niedużego ośrodka wypoczynkowego. Obiekty kubaturowe i większość pozostałych elementów zagospodarowania powinny znaleźć się na wysoczyźnie. Ze względów widokowych, od strony wody, obiekty kubaturowe powinny być niższe w sąsiedztwie zbocza, a wyższe w pewnym oddaleniu od niego. Na zboczu - dojście do terenów przywodnych i ewentualnie urządzona plaża - przy mniejszym nachyleniu /do 20° / oraz korzystnej ekspozycji. Przy nachyleniu 20° - 40° i braku możliwości innego rozwiązania funkcji plażowej można ukształtować zbocze sztucznie - tarasowo, jeśli nie ma przeciwwskazań ze strony ochrony środowiska i krajobrazu. Wzdłuż jeziora przy brzegu lub na skraju skarpy wskazane są ścieżki spacerowe, a zejścia do wody należy wykonać zakosami i tarasowo, stosując drewno i kamień. Konfiguracja terenu i lokalizacja obiektów kubaturowych na wysoczyźnie zwiększają możliwości grawitacyjnego odprowadzania ścieków, niezbędne jest też odpowiednie wykonanie odprowadzania wód burzowych.

Ochrona roślinności zielonej stromych zboczy i roślinności przybrzeżnej akwenów - to czynność konieczna. Ze względu na niebezpieczeństwo wszczęcia procesów erozyjnych, a także w celu ewentualnego tarasowego wykorzystania zboczy należy zastosować nasadzenia utrwalające zbocza roślinami o trwałym systemie korzeniowym /olsza, dąb, dereń, jałowiec/. Na wysoczyźnie kształtowanie zieleni jak w 1a.

Dla ośrodków wypoczynku świątecznego lokalizowanych na zboczu wskaźnik pojemności przy spadkach $6-15^{\circ}$ wynosi od 25-183 os/ha, przy spadkach $16-30^{\circ}$ od 11-79 os/ha. Dla lokaliza-

cji na wysoczyźnie zarówno dla ośrodków wypoczynku świątecznego, jak i ośrodków wznoszonych wskaźniki jak w 1a. Przykład terenu 2a przedstawiono na rys. 13.

2 b. Teren w sąsiedztwie lasu

Warunki hipsometryczne i gruntowo-wodne jak w 2a, z większym jednak prawdopodobieństwem występowania na wysoczyźnie korzystnych dla budownictwa utworów piaszczysto-żwirowych. Roślinność i możliwości kąpielowo-plażowe jak w 2a, warunki zaś topoklimatyczne jak w 1b, lecz jeszcze w większym stopniu uzależnione od ekspozycji zboczy.

Na tym terenie, podobnie jak w 2a, dopuszcza się lokalizację niewielkiego ośrodka wypoczynku świątecznego, ośrodka czasowego, campingu lub pola biwakowego, z zastrzeżeniami wynikającymi z konieczności zabezpieczenia zboczy. Sąsiedztwo lasu stwarza dobre warunki do wypoczynku, lecz może utrudnić inwestowanie wówczas, gdy wysoczyzna jest zalesiona. Pożądany jest układ bardzo lekkich obiektów /konstrukcyjnie i architektonicznie/, najlepiej usytuowanych w strefie przybrzeżnej lub w rzadkim drzewostanie. Uzbrojenie techniczne terenu jak w 2a.

Wymagania ochrony roślinności zboczy i przybrzeżnej jak w 2a, a jej kształtowanie na wysoczyźnie jak w 1a. Wskaźniki pojemności podobne jak na terenie o zboczu stromym nie zalesionym /2a/. Przykład terenu 2b przedstawiono na rys. 14.

2 c. Teren zalesiony

Warunki hipsometryczne i gruntowo-wodne terenu jak w 2a. Roślinność i topoklimat zbliżone do roślinności i topoklimatu zboczy łagodnych /1c/. W strefie kąpielowo-plażowej zadrzewienie zbocza pogarsza warunki solarne, także na urządzeniach nawodnych.

Dopuszczalna jest lokalizacja ośrodka wypoczynku świątecznego lub obozowiska harcerskiego na wysoczyźnie. W zasadzie jednak teren taki powinien stanowić jedynie strefę penetracji pieszej z terenów bezleśnych o skoncentrowanym zagospodarowa-

0 50 100 150m

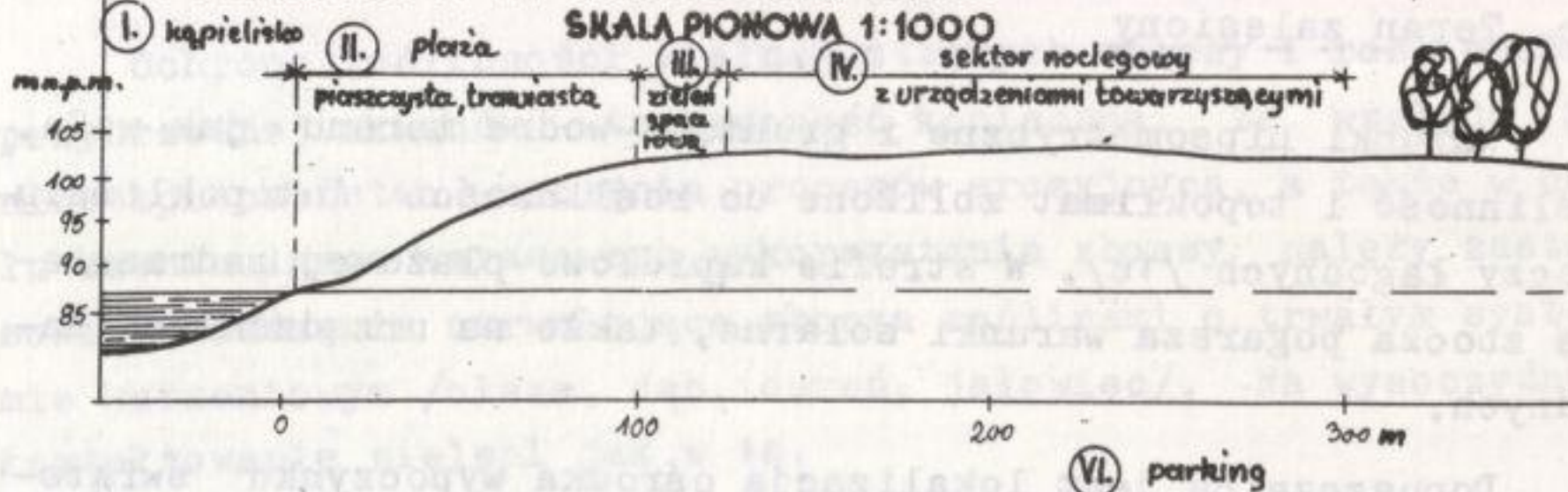
SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 GOSTYCYN

RYS. 13
/2a/

PRZESKROJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500

SKALA PIONOWA 1:1000

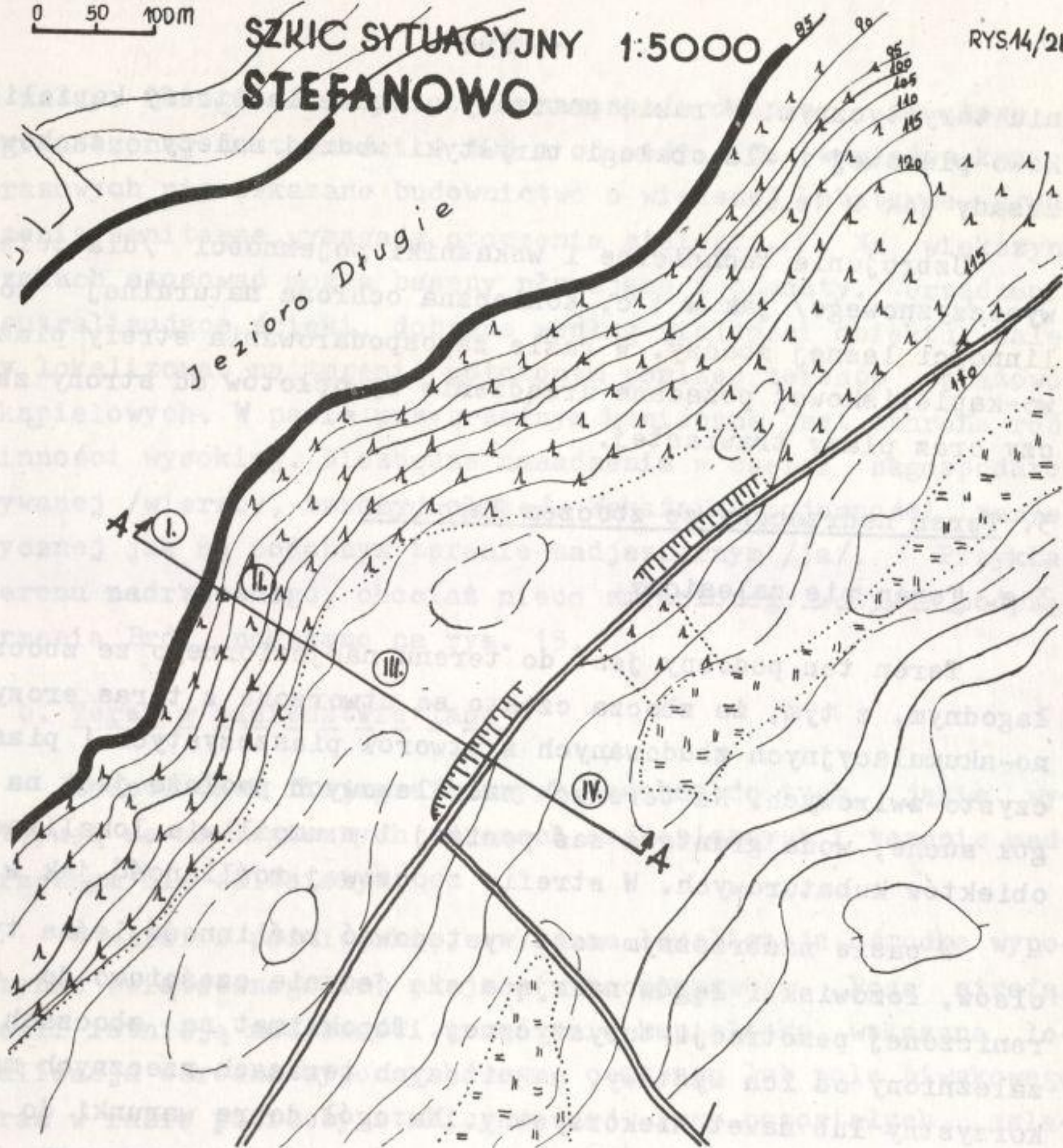
OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

0 50 100m

SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 STEFANOWO

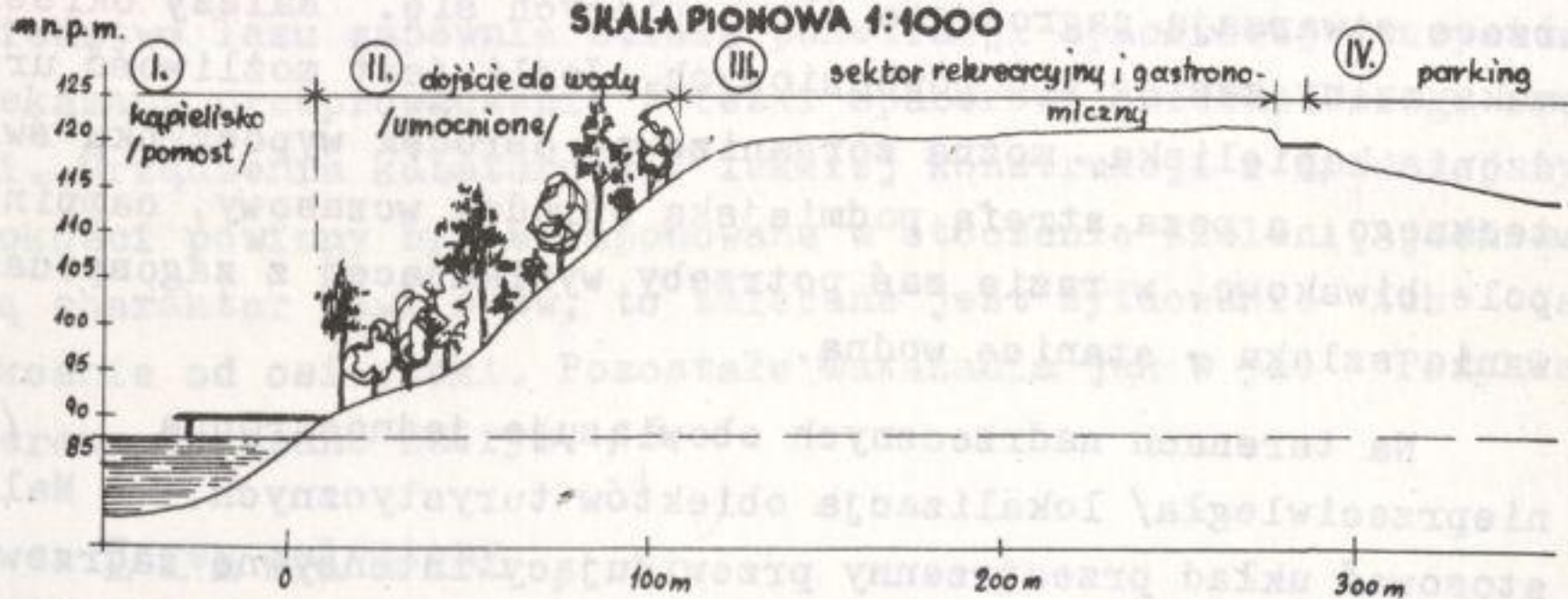
RYS.14/2b/

Jezioro Długie

PRZĘKROJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500

SKALA PIONOWA 1:1000

OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

niu turystycznym. W razie potrzeby urządzenia strefy kąpieliskowo-plażowej i dla obsługi turystyki wodnej należy zachować zasady jak w 1c.

Uzbrojenie techniczne i wskaźniki pojemności /dla terenu wysoczyznowego/ jak w 1 c. Konieczna ochrona naturalnej roślinności leśnej zboczy. W razie zagospodarowania strefy plażowo-kąpieliskowej pożądane urządzenie żywopłotów od strony zboczy oraz plaży trawiastej.

3. Teren nadrzeczny ze zboczem łagodnym

3 a. Teren nie zalesiony

Teren ten podobny jest do terenu nadjeziornego ze zboczem łagodnym, z tym, że zbocza często są utworzone z teras erozyjno-akumulacyjnych zbudowanych z utworów piaszczystych i piaszczysto-żwirowych. Na terenach nadzalewowych podłoże jest na ogół suche, woda gruntowa zaś poniżej 1 m umożliwia lokalizację obiektów kubaturowych. W strefie zboczowej roślinność jak w 1a.

W pasie nadbrzeżnym może występować roślinność leśna typu olsów, łożowisk i łągów nadająca się jedynie częściowo do ograniczonej penetracji turystycznej. Topoklimat na zboczach uzależniony od ich wystawy, na niższych terasach rzecznych mało korzystny lub nawet niekorzystny. Na ogół dobre warunki do urządzenia plaży, chociaż wahania stanów wody w rzece mogą powodować podmycie i niszczenie plaży. Przegłębienia i prąd w rzece stwarzają zagrożenie dla kąpiących się. Należy określić maksymalny zasięg wód powodziowych. Jeśli jest możliwość urządzenia kąpieliska, można zorganizować ośrodek wypoczynku świątecznego, a poza strefą podmiejską ośrodek wczasowy, camping lub pole biwakowe, w razie zaś potrzeby wynikającej z zagospodarowania szlaku - stanicę wodną.

Na terenach nadrzecznych obowiązuje jednostronna /tj. nieprzeciwległa/ lokalizacja obiektów turystycznych. Należy stosować układ przestrzenny przewidujący intensywne zadrzewienie i zakrzewienie - w strefie poza plażą i terenami do gier i

i zabaw. Odległość turystyczna zagospodarowania trwałego o ograniczonej dostępności - 100 m od wody. Ze względów krajo-
brazowych nie wskazane budownictwo o większej kubaturze. Urzą-
dzenia sanitarne wymagają otoczenia zielenią. Na większych
rzekach stosować można baseny pływające i pomosty. Urządzenia
neutralizujące ścieki, dobrane według wielkości obiektu, nale-
ży lokalizować na terenie położonym poniżej terenów plażowo-
-kąpielowych. W pasie przybrzeżnym konieczna jest ochrona roś-
linności wysokiej. Niezbędne nasadzenia w części zagospodaro-
wywanej /wierzby, brzozy, olsze/. Wskaźniki pojemności turys-
tycznej jak na podobnym terenie nadjeziornym /1a/. Przykład
terenu nadrzecznego, chociaż nieco zmienionego wpływem podpię-
trzenia Brdy, pokazano na rys. 15.

3 b. Teren w sąsiedztwie lasu

Zespół cech fizjograficznych podobny do tych, jakie wy-
stępują na analogicznych terenach nadjeziornych i terenie nad-
brzeżnym nie zalesionym.

W strefie podmiejskiej wskazana lokalizacja ośrodka wypo-
czynku świątecznego lub miejsca wypoczynkowego. Poza strefą,
jeśli istnieją możliwości urządzenia kąpieliska, wskazana lo-
kalizacja ośrodka wypoczynkowego, campingu lub pola biwakowego
oraz w razie potrzeby stancji wodnej. Przy pozostałych szla-
kach wodnych ewentualnie stancja lub pole biwakowe.

Warunki lokalizacyjne korzystniejsze niż w 3a, gdyż są-
siedztwo lasu zapewnia strefę penetracji spacerowej turystów.
Wskazane przeprowadzenie ścieżki spacerowej wzdłuż brzegu rze-
ki. Urządzenia kubaturowe o lekkiej konstrukcji i niedużej wy-
sokości powinny być wkomponowane w otoczenie zieleni, jeślimają
charakter pawilonów, to zalecane jest sytuowanie ich osi
ukośnie od osi rzeki. Pozostałe wskazania jak w 3a. Przykład
terenu pokazano na rys. 16.

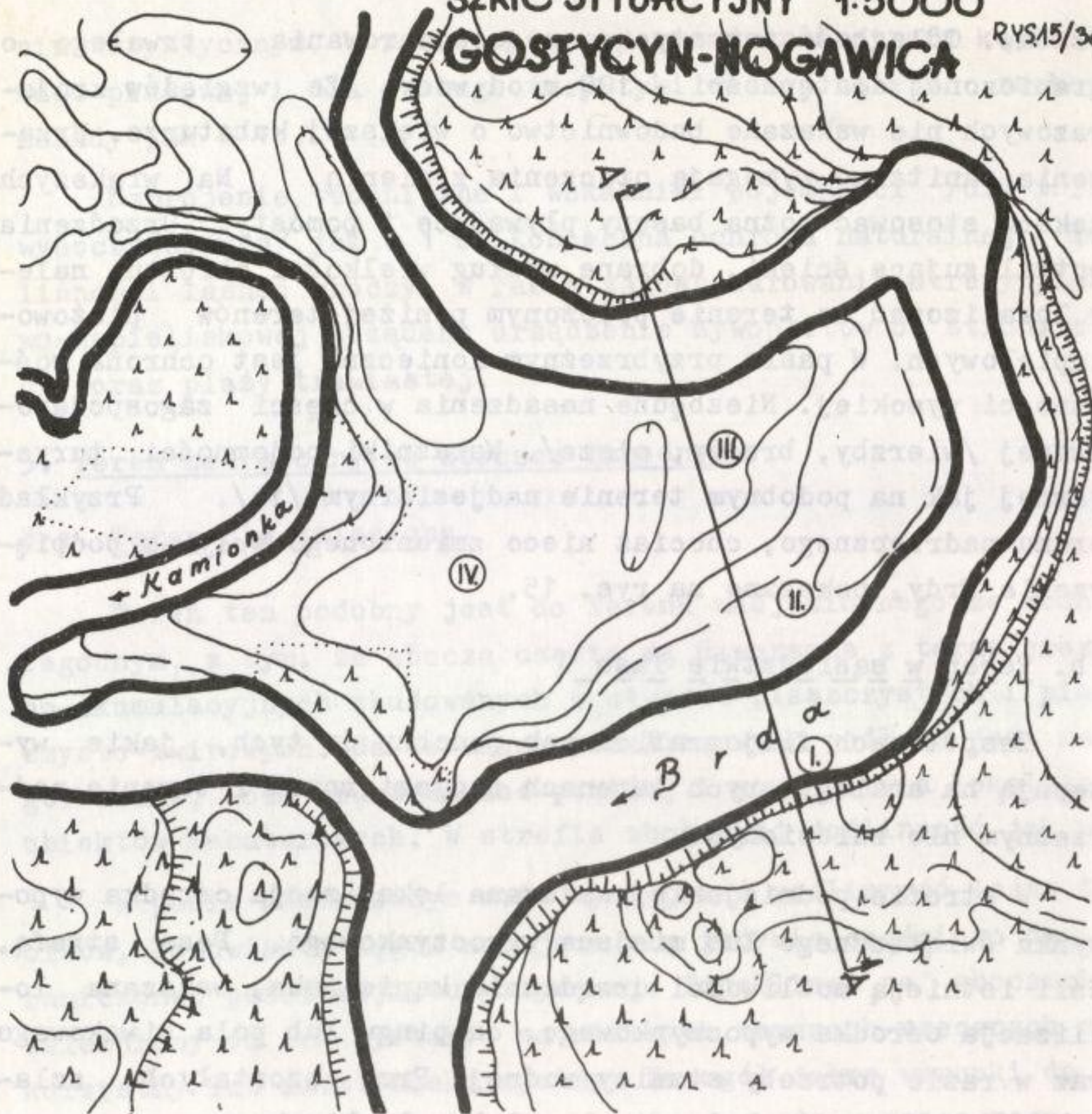
3 c. Teren zalesiony

Cechy fizjograficzne takie jak na terenie poprzednim, z
tym, że występują znaczne utrudnienia w wykorzystaniu strefy

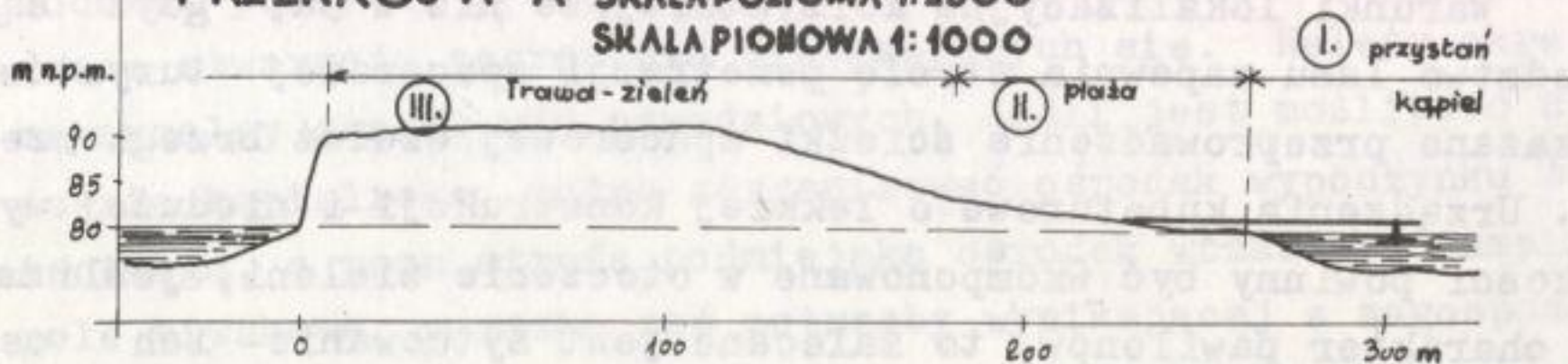
0 50 100 150m

SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 GOSTYCYN-NOGAWICA

RYS.15/3a/

PRZEKRÓJ A-A SKALA POZIOMA 1:2500 SKALA PIONOWA 1:1000

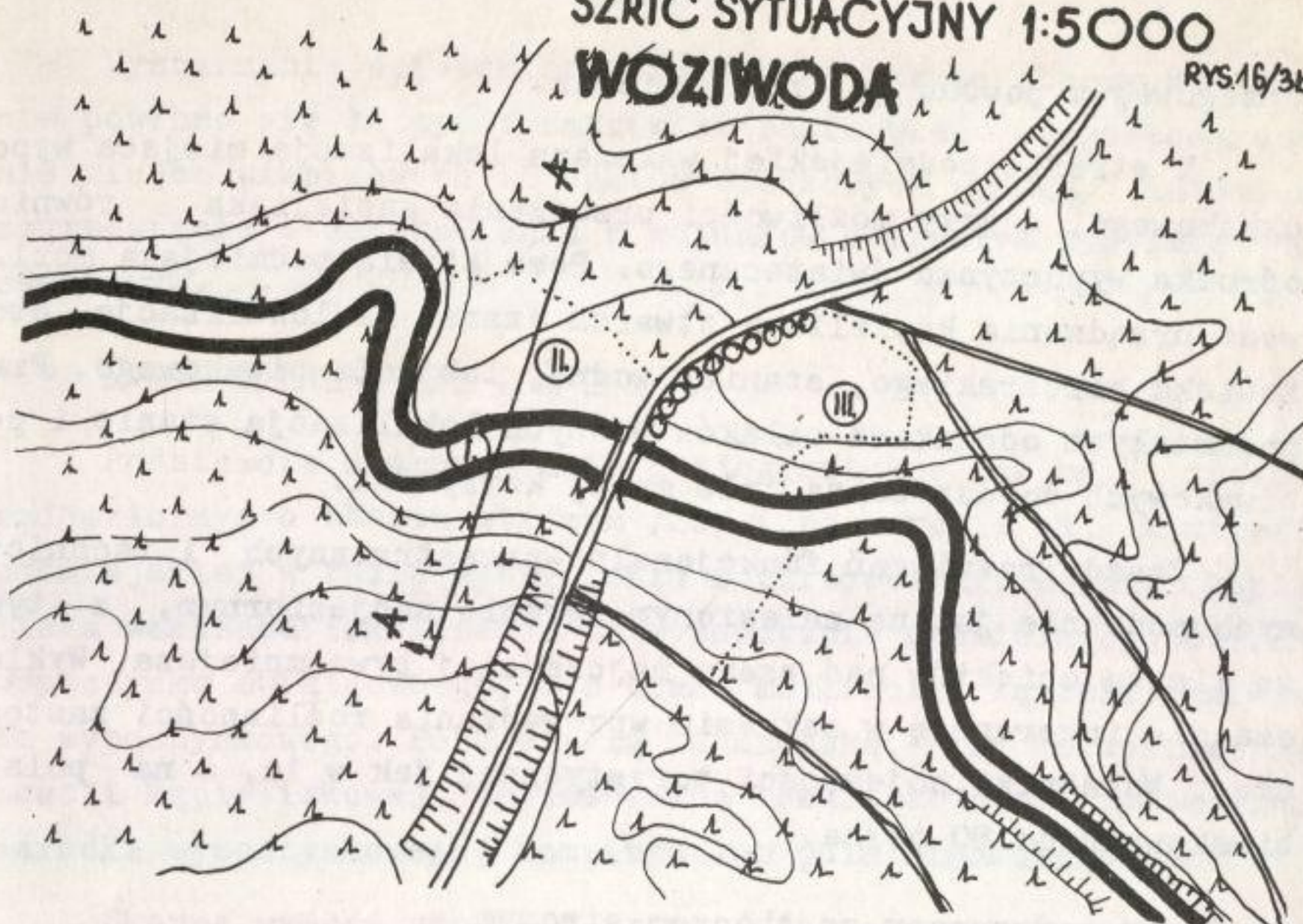
IV. Pole biwakowe, ew. stacja wodna

OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

0 50 100 150m

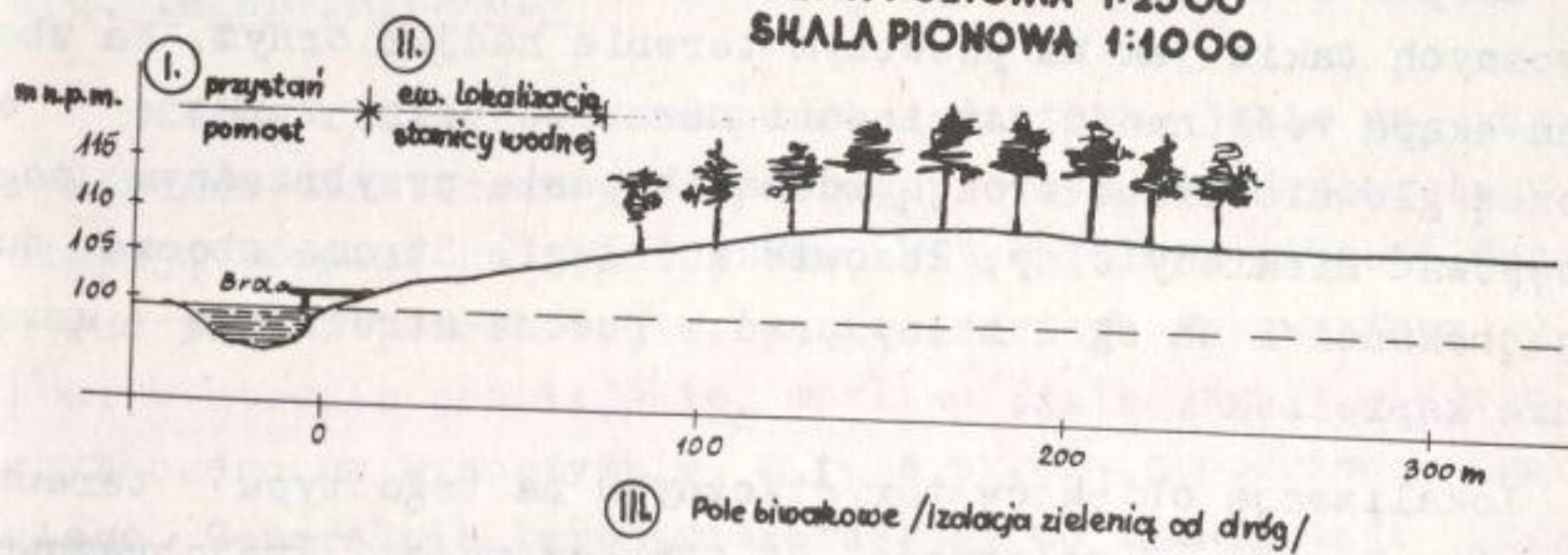
SZKIC SYTUACYJNY 1:5000 WOZIWODA

RYS.16/3b/

PRZEKRÓJ A-A

SKALA POZIOMA 1:2500
SKALA PIONOWA 1:1000

OPR. DR STEFAN IWICKI
RYS. IRENA BANACH

brzegowej z powodu jej zadrzewienia.

W strefie podmiejskiej wskazana lokalizacja miejsca wypoczynkowego, a przy możliwości urządzenia kąpieliska również ośrodka wypoczynku świątecznego. Poza strefą podmiejską możliwość urządzenia kąpieliska stwarza szansę na lokalizację obozowiska harcerskiego, stancji wodnej lub pola biwakowego. Przy pozostałych odcinkach szlaków wodnych lokalizacja stanic i pól biwakowych dopuszczalna, ale mniej korzystna.

Zasady rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych i technicznych podobnie jak na zalesionym terenie nadjeziornym, z tym, że liczba obiektów nad rzeką najczęściej bywa mniejsza. Wyklucza się ingerencję w zakresie wprowadzania roślinności zastępczej. Wskaźniki pojemności turystycznej jak w 1c, a na polach biwakowych do 80 os/ha.

4. Teren nadrzeczny ze zboczem stromym

4 a. Teren nie zalesiony

Zespół cech hipsometrycznych, gruntowo-wodnych i topoklimatycznych takie jak na podobnym terenie nadjeziornym. Na zboczach skąpa roślinność darniowa i murawowa pełni funkcję ochronną głównie przed erozją wodną. W pasie przybrzeżnym mogą występować niekiedy olsy, łożowiska i łęgi. Strome zbocza, duże głębokości i na ogół silny prąd w rzece utrudniają urządzenie kąpielisk i plaż.

Lokalizacja obiektów turystycznych na tego typu terenie jest niewskazana. W zależności od atrakcyjności krajobrazowej terenów położonych na drugim brzegu rzeki możliwość przeprowadzenia ścieżki spacerowej na skraju zbocza. Jeśli teren leży w strefie penetracji większych ośrodków wypoczynkowych lub w strefie podmiejskiej, ścieżkę należy wyposażyć w ławki, zaduszenia, kosze na śmieci i ewentualnie niewielkie miejsca piknikowe w szczególnie interesujących punktach widokowych. Dopuszcza się również założenie oświetlenia /poprowadzenie sieci elektrycznej linią kablową/ i urządzenie zejść do wody.

Wyznaczanie ścieżek spacerowych na skraju zboczy konieczne powinno się łączyć z sadzeniem zakrzewień. Zagospodarowanie miejsc piknikowych i punktów widokowych wymaga natomiast zadrzewienia i zakrzewienia z gatunków o trwałym systemie korzeniowym.

4 b. Teren w sąsiedztwie lasu

Podstawowe uwarunkowania fizjograficzne jak na terenie nadjeziornym o zboczu stromym /2a/ i na terenie 4a. W strefie podmiejskiej w razie wystąpienia możliwości urządzenia kąpieliska wskazana lokalizacja na wysoczyźnie niewielkiego ośrodka wypoczynku świątecznego, a z braku możliwości kąpieli - miejsca wypoczynkowego. Poza strefą podmiejską, przy korzystnej sytuacji kąpieliskowej, dopuszczalna lokalizacja na wysoczyźnie ośrodka wypoczynkowego, campingu lub pola biwakowego.

Skarpa wymaga umocnień przez dodatkowe wprowadzenie zieleni oraz odpowiednich zejść do wody /jak w 2a/. Wskaźniki pojemności jak w 1a.

4 c. Teren zalesiony

Cechy fizjograficzne podobne do tych, jakie są charakterystyczne dla terenu poprzedniego, z tym, że drzewostany występują również na zboczu. Warunki kąpielowo-plażowe dodatkowo utrudnione z powodu występowania zwartego drzewostanu i krzaków. W strefie podmiejskiej możliwość urządzenia miejsca wypoczynkowego na wysoczyźnie, a poza strefą obozowiska harcerskiego. Generalnie teren niekorzystny do lokalizacji trwałych urządzeń wypoczynkowych przeznaczonych dla ruchu masowego. Na ewentualne lokalizacje przeznaczyć należy polany leśne położone nie dalej niż 200 m od brzegu. Konieczne zabezpieczenie zejść do wody. Wskaźniki pojemności jak w 1c.

5. Teren równinny i falisty

5 a. Teren nie zalesiony

Teren płaski lub o niewielkich spadkach i deniwelacjach.

Ukształtowanie pionowe korzystne dla lokalizacji wszelkiego rodzaju obiektów i urządzeń turystycznych. Na terenach słabych gleb przeważają utwory piaszczyste. Poziom wód gruntowych zróżnicowany, na ogół jednak poniżej 1,5-2,0 m od powierzchni terenu. Warunki techniczno-budowlane dobre. Roślinność zielna, murawowa lub segetalna, jednak najczęściej teren użytkowany rolniczo. Topoklimat o korzystnych warunkach usłonecznienia i warunkach termiczno-wilgotnościowych, tereny dobrze przewietrzane. Brak wód powierzchniowych uniemożliwia łączenie kąpieli słonecznych z wodnymi.

W strefie podmiejskiej na bardzo słabych glebach i nieużytkach możliwa lokalizacja ogrodów działkowych i budownictwa letniskowego, poza strefą zagospodarowanie turystyczne niewskazane. Ewentualne zagospodarowanie terenu wymaga analizy terenów sąsiednich pod kątem możliwości wykorzystania rekreacyjnego. Do rekreacyjnych ogródków działkowych i domów letniskowych doprowadzenie energii elektrycznej linią napowietrzną, a na terenie zagospodarowanym linią kablową. Doprowadzenie wody ze wspólnego ujęcia, odprowadzenie ścieków do dołów gnilnych na poszczególnych działkach z zapewnieniem dojazdu dla wozów asenizacyjnych.

W razie przeznaczania terenu pod budownictwo letniskowe konieczne wprowadzenie zieleni z wykorzystaniem gatunków nisko i wysokopiennych dla wzbogacenia krajobrazu. Na terenach ogródków działkowych roślinność użytkowa i ozdobna, ta ostatnia szczególnie w sektorze przeznaczonym do wspólnego użytkowania. Dla budownictwa letniskowego wskaźnik pojemności do 80 os/ha, a dla ogródków działkowych do 100 os/ha.

5 b. Teren w sąsiedztwie lasu

Warunki fizjograficzne charakterystyczne dla tego obszaru są takie, jak na terenie poprzednim, z tym, że na topoklimat wywiera wpływ położenie terenu w stosunku do lasu i przeważającego kierunku wiatru. Topoklimat jest bardziej korzystny na terenie zawietrznym w stosunku do lasu.

W strefie podmiejskiej na terenie tym można lokalizować budownictwo letniskowe i ogródki działkowe. Zarówno w strefie podmiejskiej, jak i poza nią można lokalizować również obiekty przydrożne /motele, zajazdy, campingi, pla biwakowe, parkingi/. Zasady zagospodarowania podobne jak w 5a, ale sąsiedztwo lasu zwalnia z niektórych zabiegów wzbogacających zieleni, a przy ich stosowaniu narzuca dobór gatunków harmonizujących z krajobrazem leśnym. Dla moteli i zajazdów zalecane stosowanie oczyszczalni ścieków typu "Bioblok". Wskaźniki pojemności turystycznej dla budownictwa letniskowego i ogródków działkowych jak w 5a. Dla obiektów punktowych wskaźniki ustalać według zasad podanych w podrozdziale 8.

5 c. Teren zalesiony

Warunki hipsometryczne i gruntowo-wodne występujące na tym terenie są takie same jak w 5a. Na obszarach sandrowych, terasach rzecznych i w Kotlinie Toruńskiej przeważają siedliska borowe /opis w 1c/. Na żyzniejszych podłożach mogą występować dąbrowy - widne drzewostany o dogodnych warunkach dla penetracji turystycznej i lokalizacji ekstensywnego osadnictwa turystycznego oraz grądy odporne na niszczenie, lecz bardziej zacienione, nadające się jedynie do penetracji.

Na tych terenach, w strefie podmiejskiej, wskazana jest lokalizacja różnego typu miejsc wypoczynkowych zwłaszcza przy drogach i szlakach turystycznych, a poza strefą ewentualna lokalizacja niewielkich parkingów przydrożnych. Otoczenie terenu wypoczynkowego w promieniu 0,5 km powinno być przystosowane do ograniczonej penetracji. Konieczna ochrona naturalnej roślinności. Wskaźniki pojemności od 11 do 48 os/ha, dla obiektów punktowych według podrozdziału 8.

6. Teren pagórkowaty

6 a. Teren nie zalesiony

Charakterystyczną cechą terenu są znaczne spadki i deniwelacje. Teren pagórkowaty może być przeznaczony pod zagospo-

darowanie turystyczne, lecz lokalizacja poszczególnych obiektów musi uwzględniać indywidualne warunki terenowe. Utrudniona zabudowa zwarta i o dużej kubaturze. Znaczne zagrożenie procesami erozyjnymi. Duża zmienność utworów litologicznych, od osadów gliniastych i piaszczysto-żwirowych na wyniesieniach, do torfowo-mulistych w obniżeniach. Plastyczność utworów oraz wysoki poziom wód gruntowych w obniżeniach terenu, wykluczają w tych obniżeniach lokalizację obiektów kubaturowych. Najkorzystniejsza sytuacja techniczno-budowlana panuje w wyniesieniach. Występuje tu roślinność zielna krzewinkowa lub krzaczasta oraz uprawy rolne. Na zboczach pagórków topoklimat jest uzależniony od ich ekspozycji, na wierzchowinach - korzystny, w zagłębieniach na ogół niekorzystny, zwłaszcza nocą. Warunki terenowe mogą sprzyjać podpiętrzaniu cieków wodnych i tworzeniu kąpielisk.

Na tych terenach można ewentualnie lokalizować punktowe obiekty turystyczne /motele, zajazdy, schroniska/ przy drogach i szlakach turystycznych, na zboczach nasłonecznionych i zawietrznych. Dla obiektów noclegowych należy zachować odległość około 100 m od osi drogi. Konieczne jest zachowanie istniejącej roślinności i wprowadzenie zadrzewień dla ochrony przed erozją i wzbogacenia walorów krajobrazowych. Wskaźniki pojemności dla obiektów punktowych według podrozdziału 8.

6 b. Teren w sąsiedztwie lasu

Warunki fizjograficzne tu występujące są takie, jak na terenie nie zalesionym - jedynie na warunki topoklimatyczne wywiera pewien wpływ sąsiedztwo lasu /korzystny po stronie zawietrznej/.

W strefie podmiejskiej wskazana lokalizacja punktowych obiektów turystycznych, miejsc wypoczynkowych i budownictwa letniskowego. Przy szlakach turystycznych i drogach zalecana jest lokalizacja obiektów przydrożnych również poza strefą. Na podmiejskie tereny rekreacyjne trzeba przeznaczyć tereny w miarę płaskie, lecz nie w kotlinach /zwłaszcza dla pobytu całodobo-

wego/. Obiekty kubaturowe powinny się lokalizować w pobliżu lasu. Na terenach przydrożnych można łączyć funkcję biwaku/albo campingu/ z motelem lub zajazdem. Pożądane jest kształtowanie walorów wodnych poprzez podpiętrzanie czystych cieków. Dla budownictwa letniskowego wskaźnik do 80 os/ha, dla obiektów punktowych jak w 6a.

6 c. Teren zalesiony

Warunki hipsometryczne i gruntowo-wodne jak w 6a. Roślinność leśna na siedliskach borowych i lasowych. Warunki topoklimatyczne jak w 1c. Możliwości plażowania ograniczone, podpiętrzanie cieków mniej zalecane niż na terenach nie zalesionych.

W strefie podmiejskiej wskazana lokalizacja niewielkich miejsc wypoczynkowych i parkingów przydrożnych. Poza strefą ewentualna lokalizacja obiektów przydrożnych i przy szlakach turystycznych. Teren nadaje się do krótkiego pobytu, zwłaszcza na terenach podmiejskich. Intensywna penetracja niewskazana ze względu na ochronę środowiska /duże spadki terenu/. Urządzenia sanitarne, zadaszenia, stoły, ławki itp. powinny być podporządkowane swą formą naturalnemu otoczeniu, a więc unikać należy betonu, słupów i rur metalowych, materiałów z tworzyw sztucznych. Na terenach użytkowanych rekreacyjnie zalecane dosadzanie roślinności zastępczej, celem umocnienia terenu. Wskaźniki pojemności dla terenów wypoczynkowych jak w 1c, dla obiektów punktowych jak w 6a.

7. Teren akumulacji biogenicznej

7 a. Teren nie zalesiony

Jest to teren płaski o podłożu organicznym /torfowiska wysokie i niskie/. Litologia podłoża oraz wysoki na ogół poziom wód gruntowych wykluczają lokalizację obiektów kubaturowych. Łąki świeże podlegają ochronie ze względu na swą wartość użytkową. Do użytkowania turystycznego i ewentualnego ekstensywnego zagospodarowania /pola biwakowe, tereny wypoczynku świątecznego/ nadają się jedynie suche łąki.

Tereny akumulacji biogenicznej są terenami o dużych wartościach wilgotności względnej. W razie występowania wysokiego poziomu wód gruntowych /do 1m/ topoklimat jest niekorzystny, przy niskim poziomie wód gruntowych topoklimat może być w ciągu dnia korzystny, lecz nocą teren narażony jest na występowanie inwersji termicznych.

Przystosowanie do plażowania utworów biogenicznych w dużym stopniu jest uzależnione od poziomu wody gruntowej. Urządzanie kąpielisk przybrzeżnych niewskazane - zalecana budowa pomostów i basenów pływających.

Na tym terenie, głównie na łąkach suchych można ewentualnie lokalizować w strefie podmiejskiej miejsca wypoczynkowe. Spośród elementów zagospodarowania należy uwzględniać jedynie wiaty, zadaszenia i ławki oraz niekiedy elementy zagospodarowania przywodnego. Konieczne jest zachowanie roślinności łąk suchych ze względu na duże znaczenie zdrowotne. Ewentualne elementy zagospodarowania należy wzbogacić roślinami krzewiastymi. Wskaźniki pojemności do 97 os/ha.

7 b. Teren w sąsiedztwie lasu

Uwarunkowania fizjograficzne jak na terenie nie zalesionym. W ocenie warunków topoklimatycznych trzeba jednak uwzględnić położenie w stosunku do lasu. Na łąkach suchych wskazana lokalizacja miejsc wypoczynkowych w strefie podmiejskiej i ewentualnie pól biwakowych poza strefą. Zasady zagospodarowania i użytkowania terenu jak w 7a.

7 c. Teren zalesiony

Warunki fizjograficzne, a zwłaszcza gruntowo-wodne i topoklimatyczne oraz charakter zadrzewień, wykluczają ten teren z zagospodarowania turystycznego. Występują tu lasy łąkowe wierzbowo-topolowe lub wierzbowo-jesionowe, często podtopione przez większą część okresu wegetacji. Fragmenty suchsze i przerzedzone mogą być penetrowane turystycznie.

11. WNIOSKI KOŃCOWE

W ocenie terenów i przy formułowaniu wytycznych do ich zagospodarowania skoncentrowano się na terenach nadwodnych, głównie położonych nad jeziorami, gdyż są to tereny o najkorzystniejszych warunkach do wykorzystania rekreacyjnego. Typ terenu wynikający z charakteru zbocza wywiera największy wpływ na wybór lokalizacji i układ przestrzenny sektorów funkcjonalnych oraz zagospodarowanie strefy nadbrzeżnej, a w mniejszym stopniu na sposób zabudowy sektorów noclegowego i usługowego, ponieważ strome zbocze jest wyłączone z użytkowania turystycznego, a sposób zabudowy zbocza łagodnego i terenu płaskiego poza jego krawędzią jest zbliżony. Warunki użytkowania strefy przybrzeżnej są zdecydowanie bardziej korzystne jedynie przy zboczach łagodnych.

Na terenach nadwodnych przede wszystkim powinny być lokalizowane ośrodki wypoczynku pobytowego, a w strefie podmiejskiej - ośrodki wypoczynku świątecznego.

Uwzględnione w opracowaniu tereny, gdzie nie występują wody powierzchniowe, przewidziano głównie do lokalizacji obiektów przydrożnych i obsługujących szlaki turystyczne, a w strefie podmiejskiej również do lokalizacji domków letniskowych i rekreacyjnych ogródków działkowych.

Ponieważ przyczyną degradacji walorów przyrodniczych bywa często turystyka, w wytycznych do użytkowania i zagospodarowania turystycznego poszczególnych typów terenu uwzględniono w dużym zakresie zabiegi zabezpieczające środowisko przed niszczeniem oraz działania wzbogacające to środowisko, w tym głównie przez wprowadzenie dodatkowo zieleni.

Działania zapobiegawcze dotyczą głównie ochrony czystości wód powierzchniowych przez stosowanie odpowiednich oczyszczalni ścieków oraz ochrony zboczy przed erozją.

Szczególnie groźne dla środowiska przyrodniczego jest rozwijanie intensywnego ruchu turystycznego lub nawet budowa obiektów turystycznych bez zastosowania odpowiedniego uzbroje-

nia technicznego, w tym m.in. w zakresie utwardzenia dróg i ciągów pieszych.

Wszystkie wytyczne zawarte w opracowaniu mają na celu takie przygotowanie terenu, aby użytkowanie turystyczne nie powodowało degradacji środowiska.

Opracowanie tego typu, poruszające wiele wątków i uwarunkowań, może być miejscami mało przejrzyste i nie zawsze daje jednoznaczną odpowiedź dotyczącą sposobu zagospodarowania określonego terenu. Każdy z typów terenu ma szereg mutacji i konieczna jest dokładna znajomość terenu przeznaczonego na cele turystyczne, aby można go prawidłowo zagospodarować.

ROZDZIAŁ V

Przestrzenno-funkcjonalny układ szlaku krajoznawczego na przykładzie pętli Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim

1. WPROWADZENIE

Szlak Piastowski wytyczono w 1960 roku dla uczczenia 1000-lecia Państwa Polskiego. Stworzono symbol przedstawiający stylizowanego białego orła na czerwonym tle; na tułowiu orła wypisano liczbę "1000", pod wizerunkiem umieszczono napis "Turystyczny Szlak Piastowski". Ideą przewodnią tego szlaku było połączenie ciągiem krajoznawczym miejsc związanych z powstaniem państwa polskiego, jak też trwającym potem okresem panowania dynastii Piastów.

Właśnie ziemie, po których wiedzie Szlak Piastowski - zajmujące powierzchnię około 4 tys. km² - stanowiły kolebkę państwowości polskiej /"stąd nasz ród"/. To przecież w tym zakątku kraju usadowiły się trzy najdawniejsze jego stolice, a pojawiająca się w XI wieku nazwa tych ziem - Polska - została przeniesiona później na cały kraj, zjednoczony pod panowaniem Piastów. Materialnym dokumentem owych czasów są bezcenne zabytki sztuki przedromańskiej, romańskiej i gotyckiej. Także liczne, powtarzane współcześnie legendy, wywodzą się z okresu od X do XIV stulecia.

Epoka Piastów to tylko pewien etap naszych dziejów; po nich nastąpiły kolejne, z których także do dziś zachowało się wiele cennych i atrakcyjnych pamiątek. Wszystkie one stanowią o ciągłości osadniczej na tych terenach, o ich polskiej przy-

należności. Nie brakuje też dowodów walki o przywrócenie polskości z czasów, gdy w Wielkopolsce i na Kujawach próbowano ją unicestwić. Jest wreszcie współczesny wizerunek miejscowości i rejonów położonych w obrębie Szlaku Piastowskiego - poświadczający ich znaczenie w gospodarce, kulturze i turystyce województwa bydgoskiego.

Przebieg Szlaku Piastowskiego ulegał wielokrotnie modyfikacjom; zresztą jeszcze obecnie istnieje pewna dowolność w interpretacji niektórych odcinków trasy łączących ważne punkty etapowe na terenie woj. bydgoskiego. Zawsze natomiast podstawową ideą /przestrzenną/ przebiegu Szlaku była koncepcja pętli łączącej Poznań z Kruszwicą, a uwzględniającej m.in. Biskupin, Inowrocław, Strzelno, Giecz. Włączenie Lednogóry zdeterminowało istotną zmianę trasy w obrębie Wielkopolski i doprowadziło do powstania dwóch pętli przecinających się w Gnieźnie. Fragment Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim zachował zasadniczo dawny przebieg ¹.

W 1975 r. z inicjatywy władz poznańskich podjęto zadania odrestaurowania i zagospodarowania części Szlaku Piastowskiego na odcinku Poznań-Gniezno. Realizowane w tym kierunku działania "... mają doprowadzić do odnowy, renowacji i udostępnienia turystycznego zabytków, pamiątek narodowych, środowiska przyrodniczego oraz podniesienia atrakcyjności krajobrazu. Jednym z węzłowych punktów koncepcji jest znaczna rozbudowa zespołu krajoznawczo-rekreacyjnego w rejonie Jeziora Lednickiego i wzmocnienie turystycznej funkcji Gniezna.

W 1977 r. wykonano opracowanie mające na celu m.in. weryfikację przebiegu Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim oraz

1. Wersje przebiegu Szlaku Piastowskiego przedstawiono na mapie 17; Koncepcja przebiegu trasy z 1960 r. powstała w zespole Sekcji Turystyczno-Krajoznawczej Komisji Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego przy współpracy Wojewódzkich Komitetów Kultury Fizycznej i Turystyki w Bydgoszczy i Poznaniu P. Działisz, J. Umiński /1969/; wersję z 1968 r. scharakteryzowano na podstawie opracowania pt. "Szlak Piastowski" /1968/; propozycję wyodrębnienia trasy głównej i tras bocznych Szlaku Piastowskiego przedstawił Wł. Łęcki /1976/.

przedstawienie propozycji zagospodarowania turystycznego trasy w zakresie podstawowej bazy usługowej.

2. PREDYSPOZYCJE REJONU SZLAKU PIASTOWSKIEGO DO PEŁNIENIA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ

Na podstawie analiz dotychczasowych wersji przebiegu Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim wynika, że trasa szlaku bezpośrednio lub pośrednio jest związana z terenami gmin i miast: Rogowo, Janowiec Wlkp., Gąsawa, Żnin, Barcin, Łabiszyn, Pakość, Janikowo, Inowrocław, Kruszwica, Strzelno, Jeziora Wielkie, Mogilno, Dąbrowa i Trzemeszno. Tych też rejonów tworzących południowo-wschodnie Pałuki /lub północno-wschodni skraj Wielkopolski/ i zachodnie Kujawy, a objętych wstępnie zakresem opracowania - dotyczy charakterystyka środowiska geograficznego, rys historyczny oraz informacja o współczesnym stanie gospodarki. Również waloryzację krajobrazu i ocenę pozostałych zasobów krajoznawczych i walorów wypoczynkowych, a także dane o zagospodarowaniu turystycznym odniesiono do terenu wymienionych gmin.

2.1. Charakterystyka ogólna

Środowisko naturalne

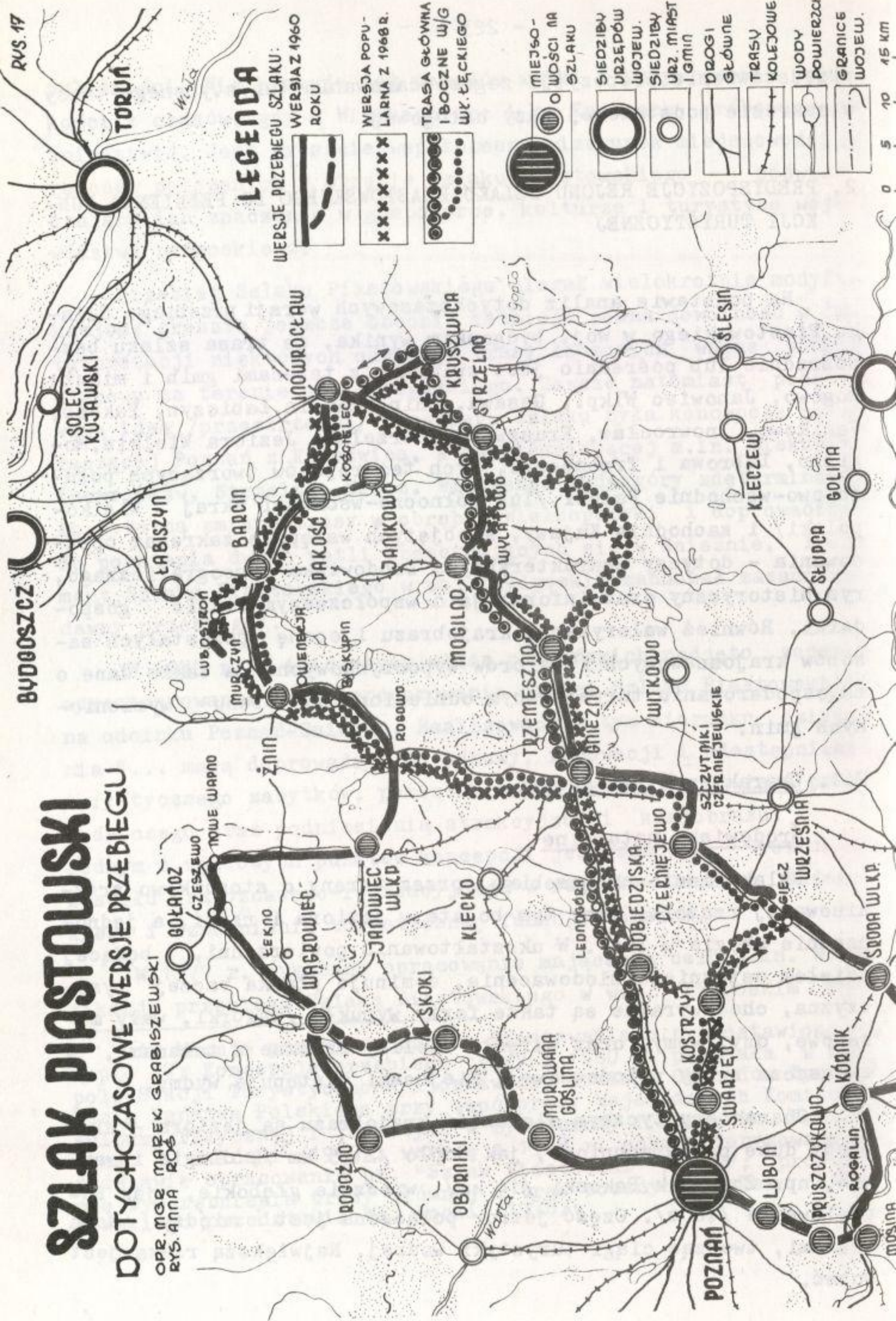
Szlak Piastowski przebiega przez tereny o stosunkowo zróżnicowanej rzeźbie, przy tym bogate w jeziora i rzeki, a jednocześnie ubogie w lasy. W ukształtowaniu powierzchni, będącej dziełem ostatniego zlodowacenia, dominuje płaska raczej wysoczyzna, choć wyraźne są także formy wypukłe /pagórki, wały morenowe, ozy, kemy/ oraz wklęsłe /doliny rzeczne z tarasami, a zwłaszcza rynny polodowcowe/. Miejscami występują wydmy.

Charakterystycznym elementem krajobrazu są jeziora - niekiedy duże powierzchniowo, jak Gopło /21,5 km²/, długie i wąskie, np. Zbiornik Pakoski /14 km/, wreszcie głębokie, jak Pojelewskie /46 m/. Część jezior połączona jest między sobą rzekami, tworząc ciągi turystyki wodnej. Największą rzeką jest Noteć.

SZLAK PIASTOWSKI

DOTYCHCZASOWE WERSJE PRZEBIEGU

OPR. MGR. MAREK GRABISZEWSKI
RYS. ANNA ROŚ

Skromnie natomiast prezentuje się szata leśna; średnie zalesienie piętnastu gmin związanych ze Szlakiem Piastowskim nie przekracza 10%, przy wskaźniku woj. bydgoskiego prawie 30%. Tylko kilka procent trasy piastowskiej w regionie bydgoskim przebiega lasami, a największe na tych terenach kompleksy Lasów Miradzkich i lasów nadleśnictwa Gołąbki występują w sąsiedztwie szlaku. Powierzchniowo przeważają bory sosnowe, jednak pod względem krajobrazowym najciekawsze są drzewostany liściaste i partie borów mieszanych. Oprócz nich atrakcyjnym składnikiem pejzażu na trasie szlaku są liczne zadrzewienia śródpolne w postaci kęp, pasm bądź mniejszych skupisk drzew i krzewów.

Rys historyczny

Najstarsze ślady pobytu człowieka na ziemiach, przez które prowadzi Szlak Piastowski, sięgają starszej epoki kamiennej - paleolitu /10.000-8.000 lat p.n.e./. Znaczniejszy rozwój osadnictwa, rolnictwa, rzemiosła i handlu przypadł w okresie kultury łużyckiej /1.300-400 lat p.n.e./, czego szczególnym potwierdzeniem jest pochodzący z okresu halsztackiego /550-400 lat p.n.e./ gród w Biskupinie stanowiący zresztą współcześnie przedmiot wybitnego zainteresowania turystów.

Przede wszystkim jednak Wielkopolska z Pałukami oraz Kujawy to obszar kształtowania się państwowości polskiej, od X stulecia n.e. począwszy. Wiadomo o tym na podstawie informacji takich wybitnych kronikarzy jak Ibrahim Ibn Jakub /X wiek/, Al Idrisi /XII w./ czy Jan Długosz /XV w./, zaś w Kronice Wielkopolskiej z XIII stulecia zanotowano: "... żył pewien ubogi rolnik imieniem Piast, a żonie jego było na imię Rzepicha; mieszkali w mieście Kruszwicy..." - pierwszej, legendarnej jeszcze stolicy. Później rolę ośrodków stołecznych państwa polskiego spełniały Gniezno i Poznań. Dalszy rozwój miast powiązanych obecnie trasą Szlaku Piastowskiego był konsekwencją procesów lokacyjnych - przeważnie zresztą na prawie magdeburskim - odbywających się w okresie od XIII do XV wieku. Kolejne dwa stulecia nie wyróżniły w sposób szczególny tych terenów wśród in-

nych ziem Polski. W końcu XVIII wieku zarówno Wielkopolska, jak i Kujawy znalazły się w obrębie zaboru pruskiego, aby na przełomie lat 1918/19 uzyskać wolność. Z początkiem drugiej wojny światowej ziemie te włączone w granice Rzeszy tworzyły tzw. Kraj Warty. W styczniu 1945 r. tereny północno-wschodniej Wielkopolski i zachodnich Kujaw zostały wyzwolone przez oddziały I Frontu Białoruskiego i Wojska Polskiego.

Współczesne osiągnięcia gospodarcze

Ziemie, po których wiedzie Szlak Piastowski, znane są z urodzajnych gleb i tradycyjnie wysokiej kultury rolnej; rozwinięty jest także przemysł rolno-spożywczy. Szczególnie korzystne wyniki uzyskuje się w produkcji roślinnej. Z użytków rolnych zajmujących 27% powierzchni województwa skupuje się 45% buraków cukrowych, prawie 40% rzepaku i około 37% zbóż. W hodowli dominującą rolę odgrywa chów trzody chlewnej - zwłaszcza w gminach pałuckich, gdzie obsada tych zwierząt znacznie przekracza średnią w województwie.

Największym ośrodkiem przemysłowym zlokalizowanym w obrębie Szlaku Piastowskiego na terenie woj. bydgoskiego jak Inowrocław, a do głównych jego zakładów produkcyjnych należą: huta szkła, fabryka maszyn rolniczych, Inowrocławskie Kopalnie Soli oraz wielkie zakłady sodowe w Mątwach. Równie istotną rolę w gospodarce regionu i kraju odgrywają zakłady przemysłu sodowego w pobliskim Janikowie. W Kruszwicy działają m.in. zakłady tłuszczowe i zbożowe, w Trzemesznie - nowoczesna fabryka materiałów izolacyjnych i zakłady przemysłu ziemniaczanego. Region wydobywczo-przetwórczy, położony między Barcinem a Piechcinem, słynie z jedynych na północy Polski czynnych kamieniołomów. W ich pobliżu usytuowana jest cementownia "Kujawy". Dominującą rolę w kształtowaniu przemysłowego oblicza Żnina odgrywają fabryki: maszyn i urządzeń spożywczych "Spomasz", maszyn żniwnych "Żefam" oraz proszkownia mleka, w Pakości natomiast - zakłady przemysłu lniarskiego "Linum".

Osadnictwo

Na trasie i w sąsiedztwie Szlaku Piastowskiego usytuowanych jest 9 miast: Żnin, Barcin, Pakość, Inowrocław, Janikowo, Kruszwica, Strzelno, Mogilno, Trzemeszno, 6 miejscowości, które w przeszłości posiadały prawa miejskie /Rogowo, Gąsawa, Kościelec Kujawski, Gębice, Kwieciszewo, Wylatowo/ oraz kilka większych wiejskich jednostek osadniczych, wśród nich Piechcin - miejscowość o charakterze osiedla. Łącznie tworzą one gęstą i stosunkowo regularną sieć osiedleńczą sprzyjającą zorganizowaniu właściwego systemu obsługi turystów.

Sieć komunikacyjna

W układzie dróg kołowych dominujące znaczenie ma międzynarodowa trasa łącząca Dolny Śląsk z Trójmiastem, a na terenie Pałuk wiodąca m.in. przez Żnin i Rogowo. Istotną rolę w systemie dróg krajowych odgrywa trasa łącząca Bydgoszcz z Koninem - przez Inowrocław, Strzelno, a także drogi: Wągrowiec-Żnin-Inowrocław /i dalej do Torunia lub Włocławka/, Inowrocław-Strzelno-Trzemeszno-Gnieszno, Inowrocław-Kruszwica-Radziejów-Włocławek, Barcin-Mogilno.

Największym węzłem kolejowym na terenie południowo-wschodnich Pałuk i zachodnich Kujaw jest Inowrocław, gdzie magistrala Śląsk-Porty krzyżuje się z linią Toruń-Poznań /m.in. przez Mogilno, Trzemeszno, Gnieszno/; stąd też prowadzą trasy kolejowe do Wągrowca /przez Kościelec Kuj., Pakość, Piechcin, Barcin, Żnin/ i Mogilna /przez Kruszwicę, Strzelno/.

2.2. Zasoby krajoznawcze

Dominującą rolę w całokształcie walorów turystycznych na trasie i w otoczeniu Szlaku Piastowskiego odgrywają zasoby krajoznawcze. Ważne znaczenie mają także elementy krajobrazowe tak w odniesieniu do dóbr naturalnych, jak i kulturowych. Istotną funkcję, zwłaszcza w kontekście potraktowania szlaku jako systemu turystycznego, spełniać będą walory wypoczynkowe.

Przez walory krajoznawcze rozumie się dobra naturalne i antropogeniczne, które dzięki swemu znaczeniu poznawczemu, es-

tetycznemu, patriotycznemu i dydaktycznemu stanowią lub mogą stanowić w przyszłości przedmiot zainteresowania turystycznego /R. Przybyszewska-Gudelis, M.A. Grabiszewski, S. Iwicki, 1979/. Najogólniej zasoby krajoznawcze dzielą się na walory środowiska przyrodniczego, czyli dobra natury i walory środowiska kulturowego /historyczne lub współczesne/.

W obrębie Szlaku Piastowskiego na terenie woj. bydgoskiego do obiektów i zespołów o najwyższej randze ocenianej z punktu widzenia wartości naukowej, artystycznej i historycznej należą: prastawiańska osada warowna w Biskupinie, kościoły romańskie w Kruszwicy, Strzelnie, Inowrocławiu, Kościelcu Kujawskim, Mogilnie, Trzemesznie, gotyckie świątynie w Gębicach, Żninie, Mogilnie, ruiny średniowiecznych zamków w Kruszwicy i Wenecji, baszta ratuszowa w Żninie, zespół kalwarii pakoskiej, wreszcie zachowane układy urbanistyczne większości obecnych i byłych miast. Znaczącą rolę w procesie poznawczym Szlaku Piastowskiego odgrywają placówki upowszechniania kultury, zwłaszcza zaś muzea: archeologiczne w Biskupinie, kolei wąskotorowej w Wenecji oraz im. J. Kasprowicza w Inowrocławiu i regionalne w Żninie. Skromnie pod względem ilościowym reprezentowane są przejawy tradycyjnej kultury ludowej i zabytki techniki /choć zachowane w Piechcinie piece kręgowe do wypału wapna należą do ciekawszych tego typu obiektów w Europie/.

Wysoką rangę krajoznawczą przedstawiają pamiątki historyczne występujące tak w formie materialnie upamiętnionych wydarzeń, jak i przekazów, podań, a nawet legend i baśni.

Z Kujaw i Pałuk wywodzi się wielu sławnych ludzi, inni - aczkolwiek urodzeni daleko stąd - tu właśnie zapisali najwspanialsze karty swej działalności. Podążając Szlakiem Piastowskim spotyka się ślady Leszka Białego i Mikołaja Nałęcz, braci Śniadeckich, Klemensa Janickiego i Erazma Glicznera, pisarzy "młodopolskich" - Kasprowicza i Przybyszewskiego, wybitnego fizyka, laureata nagrody Nobla - Alberta Michelsona, Jana z Ludzińska, Jana Kilińskiego, księdza Piotra Wawrzyniaka i wielu innych.

**SZLAK PIASTOWSKI
W WODZISZCIE WYDZKIM**

WALORY I ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE
/ STAN AKTUALNY /

OPR. MGR MAREK
GRABISZEWSKI
DYS. ANNA ROŚ

RYS. 18
SZLAK POLSK. TOWARZ.
SCHRONISK MŁODZIEŻ.

SZLAK ŁOKIETKA

MIEJSCOWOŚCI KRA-
JOZNAWCZE O
NAZWYŻEJ RANDE
MIEJSCOWOŚCI KRA-
JOZNAWCZE
O WYSOKIY RANDE
POZOSTAŁE WAZ-
NIEJSZE MIEJSCO-
WOŚCI KRAJOZNAW.

REGION KRAJÓZNAWCZY

NA DGOPLAŃSKI PARK
TYSIĄCIECIA PRZ.

OGÓLNOŚCIEPNA
BAZA PODLEGOWA
/CATOBROZNA/

ОДЪЛНОДОСТЕРНА
БАЗА ПОСЛЕДОВА
/БЕЗОНОВА/

ODRODKI WYPOOZYH-
KU ŚWIAŁECZNEGO
I KAPIELISKA

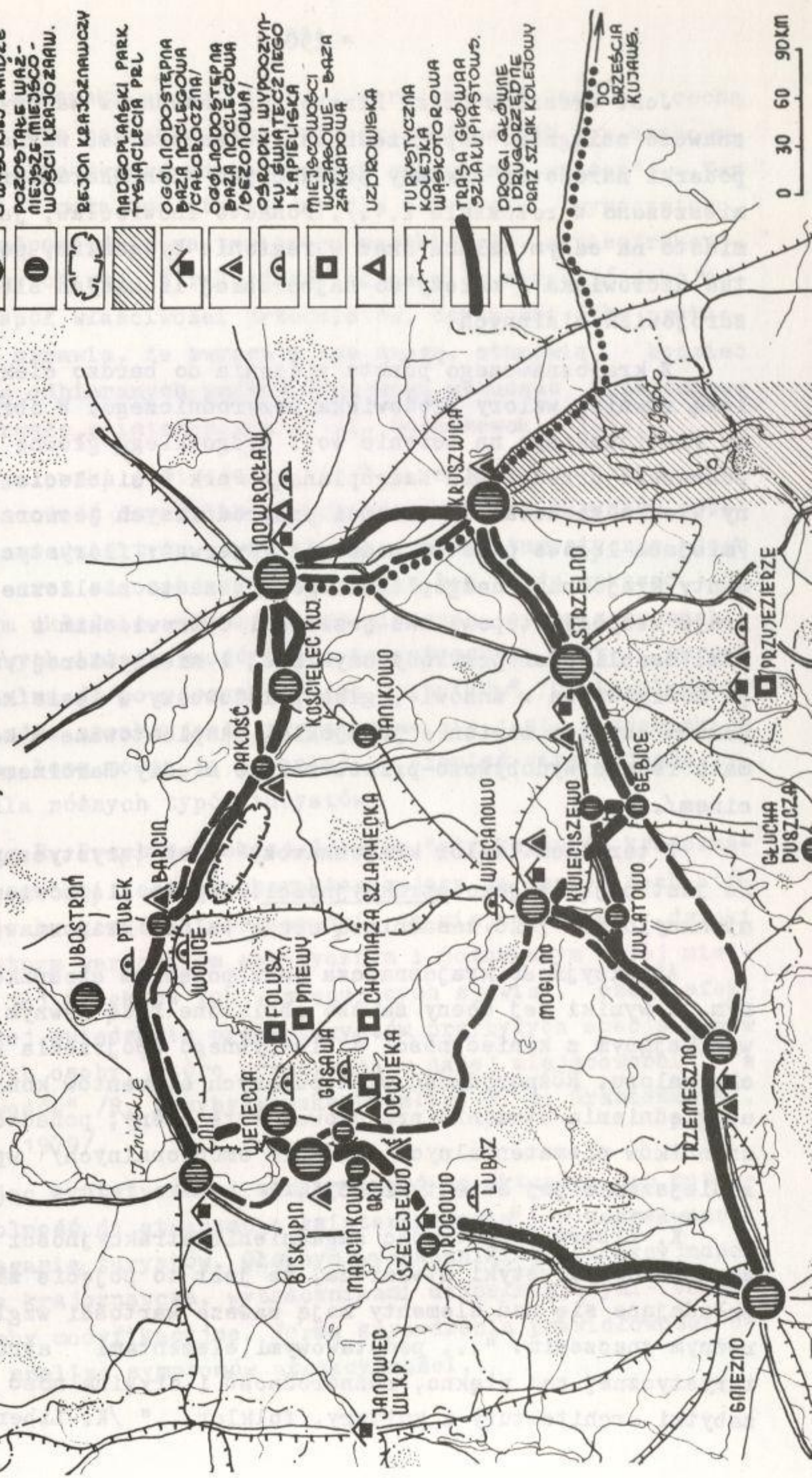
MIEJSCOWOŚCI
WCZASOWE - BAZA
ZAKŁADOWA

UZDROWISKA

TURYSTYCZNA
KOLEJKA
WASKOTOROWA

TRASA GŁÓWNA
SZLAKU PIASTOW.

DRUGI GŁÓWNE
I DRUGORZĘDNE
ORAZ SZLAK KOLEJOWY

0 30 60 90 km

Jest wreszcie Szlak Piastowski zasobny w walory krajoznawcze osiągnięć współczesnych, zwłaszcza zaś ważne dla gospodarki narodowej zakłady produkcyjne /ich charakterystykę zamieszczono w rozdziale 2.1./. Ponadto Inowrocław, jako jedyne miasto na całym Szlaku oraz w regionie bydgoskim, posiada status uzdrowiska i należy do najbardziej liczących się w kraju zdrojowisk nizinnych.

Z krajoznawczego punktu widzenia do bardzo ciekawych należą również walory środowiska przyrodniczego. W obrębie Szlaku Piastowskiego na terenie woj. bydgoskiego główne znaczenie poznawcze przedstawia Nadgoplański Park Tysiąclecia - utworzony w celu zachowania wartości przyrodniczych jeziora Gopło /miejsca lęgowe ptactwa wodnego, rezerваты florystyczne, fragmenty krajobrazu nadgoplańskiego/, ponadto nieliczne w skali kraju zespoły stepowe nad jeziorami Ostrowieckim i Kierzkowskim, osobliwości przyrody ożywionej i nieożywionej /m.in. aleja modrzewiowa w Annowie, gład polodowcowy w lesie koło Szczepanowa czy też wapienie jurajskie, eksploatowane w kamieniołomach rejonu wydobywczo-przetwórczego między Barcinem a Piechcinem/.

Z terminem "walor krajoznawczy" /lub turystyczny/ związane jest pojęcie jego atrakcyjności. Zwykło się bowiem uznawać atrakcyjność jako zasadniczą cechę waloru krajoznawczego.

Atrakcyjność krajoznawcza jest pojęciem stosunkowo złożonym, a wyniki jej oceny zawsze obciążone będą pewnym błędem wynikającym z konieczności subiektywnego spojrzenia na tę cechę waloru. Różnorodność występujących elementów koniecznych do uwzględnienia utrudnia przeprowadzenie oceny; ponadto obecność czynników niematerialnych /głównie emocjonalnych/ wpływa na zmniejszenie jej obiektywizacji.

K. Libera rozpatrując zagadnienie atrakcyjności w zastosowaniu do turystyki stwierdza, że jest to pojęcie złożone, a składające się nań elementy mają zawsze wartości względne i o różnym znaczeniu: "... podstawowymi elementami atrakcyjności turystycznej są: piękno, różnorodność i oryginalność natury, zabytki architektury i kultury, folklor..." /K. Libera, 1963/.

T. Gołaszewski uważa, że "... atrakcyjność jest cechą zrelatywizowaną na osobę odbierającego bodźce lub typ osobowości ... oraz na bezpośrednie warunki odbierania wrażeń". Ten sam przedmiot może być atrakcyjny dla człowieka wypoczętego, zdrowego, odpowiednio nastawionego psychicznie, a nieatrakcyjny dla osoby chorej. Atrakcyjność można więc określić jako "cechę lub zespół właściwości przedmiotów, czynności albo problemów, która sprawia, że zwracają one uwagę, stanowią bodziec dla chętnie odbieranych wrażeń oraz mogą wzbudzać przejściowe lub długotrwałe zainteresowanie" /T. Gołaszewski, 1964/.

O. Rogalewski jest zdania, iż "... o tym, czy jakiś region, miejscowość czy szlak są odwiedzane przez turystów przesądzają w zasadzie trzy czynniki: ... walory turystyczne, jego dostępność oraz zagospodarowanie. Można bez trudu wskazać, że w zbliżonym układzie warunków ekonomicznych, organizacyjnych i propagandowych intensywność ruchu turystycznego jest wprost proporcjonalna do powyższych trzech czynników" /O. Rogalewski, 1972/. Ponadto atrakcyjność turystyczna nie jest zjawiskiem statycznym, lecz można ją zmieniać, a stopień atrakcyjności bywa różny dla różnych typów turystów.

Według R. Przybyszewskiej-Gudelis "atrakcyjność krajoznawcza miejscowości jest to charakteryzujący ją zespół cech, który powoduje budzenie zainteresowania tą miejscowością dzięki nieprzeciętnym wartościom estetycznym i poznawczym całej miejscowości, jej obiektów lub występujących zjawisk, czego efektem jest jej zwiedzanie przez turystów przybyłych specjalnie w tym celu lub osoby, które przebywają w danej miejscowości z innych powodów" /R. Przybyszewska-Gudelis, M. A. Grabiszewski, S. Iwicki, 1979/.

Ujmując syntetycznie: atrakcyjność to aktualna lub potencjalna zdolność do stwarzania zainteresowania i w konsekwencji do przyciągania turystów. Głównym wyznacznikiem atrakcyjności jest ranga krajoznawcza, wyznacznikami uzupełniającymi - składniki i cechy modyfikacyjne. Formą sprawdzenia prawidłowości oceny jest analiza symptomów atrakcyjności.

Dokonując waloryzacji krajoznawczej przedmiotów zainteresowania turystycznego występujących w miejscowościach usytuowanych wzdłuż Szlaku Piastowskiego na terenie województwa bydgoskiego wykorzystano metody opracowane w zespołach Instytutu Turystyki w Bydgoszczy i Wrocławiu /R. Przybyszewska-Gudelis, M. A. Grabiszewski, S. Iwicki, 1979; B. Mikułowski, 1976; Podstawowe kierunki... 1977/.

Istotny wpływ na atrakcyjność i system zwiedzania walorów krajoznawczych ma ich struktura przestrzenna. Determinuje również w znacznym stopniu sposoby zagospodarowania turystycznego i przystosowania zasobów poznawczych.

Podstawowymi elementami struktury przestrzennej walorów krajoznawczych są obiekty, które mogą występować pojedynczo lub w zespole /kiedy istnieje powiązanie problemowe, genetyczne albo funkcjonalne, stwarzające relację przestrzenną zapewniającą ciągłość zwiedzania/. Obiekty krajoznawcze mogą też występować w rozproszeniu, a więc w takiej wzajemnej odległości od siebie, która wymaga odrębnego dojścia lub dojazdu i przy jednoczesnym braku ciągłości przestrzennej i wizualnej między poszczególnymi obiektami.

Formą bardziej złożoną niż zespół - sprzyjającą także użytkowaniu turystycznemu - jest kompleks krajoznawczy, czyli obiekty i zespoły tworzące łącznie wyraźną koncentrację przestrzenną i nadające strukturze charakter wyodrębniającej się całości /według Małego słownika języka polskiego - wyd. 1969r. - kompleks to "... zespół przedmiotów lub zjawisk uzupełniających się wzajemnie, tworzących całość"/.

Pod względem przestrzennym i strukturalnym Szlak Piastowski składa się zarówno z obiektów, zespołów, jak i kompleksów - głównie krajoznawczych, a uwzględniając istnienie pozostałych walorów i bazy turystycznej - także wypoczynkowych. Stanowi tym samym formę systemu turystycznego - w obecnym stanie jeszcze potencjalnego ze względu na niekompletne zagospodarowanie, nie wszędzie odpowiednie przystosowanie i udostępnienie walorów, minimalny stopień oznakowania. Ideą programu zagospodarowania Szlaku Piastowskiego jest właśnie stworzenie takiego

porządku przestrzennego i funkcjonalnego, który będzie uwarunkowany planowym układem poszczególnych jego obiektów, zespołów i kompleksów.

2.3. Waloryzacja krajobrazu

Cechą krajobrazu Szlaku Piastowskiego jest jego znaczne zróżnicowanie wynikające ze zmienności urzeźbienia i pokrycia terenu oraz działalności gospodarczej w tym rejonie. Obok nielicznych i małych obszarowo krajobrazów naturalnych spotyka się przede wszystkim krajobraz antropogeniczny - rolniczy lub przemysłowy.

Największe znaczenie dla oceny wartości fizjonomicznej krajobrazu ma zróżnicowanie parametrów charakteryzujących rzeźbę terenu i wody powierzchniowe. Dla jezior takimi parametrami są: stopień rozwoju linii brzegowej, występowanie półwyspów i wysp, rodzaj plaży; dla rzeźby terenu - wysokości względne, natężenie form wypukłych i wklęsłych, duża intensywność rytmu rzeźby. W krajobrazie typowo rolniczym /harmonijnym/ podobną rolę spełniają użytki zielone, zadrzewienia śródpolne, przydrożne, pojedyncze drzewa, zabudowania.

Na trasie Szlaku Piastowskiego występują następujące gatunki krajobrazu: rolniczy jeziorny, rolniczy użytków orných, użytków zielonych i zadrzewień śródpolnych, zbiorowisk leśnych, wiejski, miejski, przemysłowy.

Obserwację krajobrazu umożliwiają: punkty widokowe, odsłonięcia krajobrazowe - jako strefy koncentracji nieskończonego wielu punktów widokowych, ciągi widokowe jedno- i dwustronne. Ze względu na różny charakter składników krajobrazowych /strefy zboczowe, dominanty wysokościowe/ oraz ich rozmieszczenie w przestrzeni obserwowanej - ważne jest podkreślenie ich roli maskującej lub odsłaniającej na linii obserwacji, zwłaszcza w kontekście lokalizacji punktów widokowych i sposobów ich przystosowania.

Fragment Szlaku Piastowskiego na odcinku między Żninem a Kruszwicą charakteryzuje się występowaniem w jego pejzażu do-

minant krajobrazowych w postaci obiektów przemysłowych /cukrownia w Żninie, cementownia "Kujawy", Inowrocławskie Zakłady Sodowe w Mątwach, Zakłady Sodowe w Janikowie, Zakłady Tłuszczowe w Kruszwicy/. Część starych zakładów w Mątwach oraz cukrownia żnińska stanowią elementy negatywne ze względu na chaos przestrzenny zabudowy i sposób lokalizacji. Pozostałe obiekty są współczesnymi zakładami przemysłowymi o cechach zabudowy uporządkowanej i stanowią atrakcję turystyczną, a w każdym razie urozmaicenie przebiegu Szlaku w krajobrazie dość monotonnym.

Podstawową jednostką krajobrazową nadającą charakter ciekawego zespołu przyrodniczego rejonowi Pałuk jest rynna glacialna jezior zachodniożnińskich z przewagą krajobrazu jezioro-rolniczego oraz położony w odległości około 2 km od niej na wschód kompleks leśny - widoczny z wielu punktów Szlaku Piasztowskiego. Najciekawsze punkty widokowe znajdują się w Marcinkowie Górnym, nad Jeziorem Godawskim, na zamku weneckim, w Wenecji Górnej, w żnińskiej dzielnicy Góra. Najbardziej interesujące odsłonięcia krajobrazu - to wschodnia strefa krawędziowa rynny Jeziora Godawskiego i zachodnia strefa krawędziowa rynny Jeziora Skarbińskiego, a do najatrakcyjniejszych ciągów widokowych należy trasa turystycznej kolejki wąskotorowej Żnin-Wenecja-Biskupin-Gąsawa oraz droga z Wenecji Górnej do Biskupina.

Obszarami o pozytywnych cechach krajobrazowych są także: rejon Jeziora Wolickiego z przepływającą przez nie Notecią i krawędziami rynnowo-dolinnymi oraz rejon doliny Wełny między Rogowem a Gnieznem. Ciekawymi walorami widokowymi odznacza się też fragment trasy od granicy woj. bydgoskiego przez Trzemeszno nad Jeziorem Popielewskim do Wylatowa - o niewielkim wprawdzie zakresie wglądu w otaczający krajobraz, za to bardzo urozmaiconej rzeźbie i licznymi zadrzewieniami wzdłuż drogi.

Przykładami zdecydowanie negatywnymi w krajobrazie Szlaku Piasztowskiego, są dwa jego odcinki na trasie Pakość-Inowrocław:

- wjazd do Inowrocławia w sąsiedztwie stacji rozrządowej PKP z substandardową zabudową składowo-przemysłową i podmiejską zabudową mieszkaniową,

- zgrupowanie linii energetycznych i stacja rozdzielcza w miejscowości Wielowieś.

Objawem niedostosowania nowej zabudowy do charakteru istniejącego środowiska naturalnego i kulturowego są betonowe pawilony usługowe zlokalizowane przed wejściem do rezerwatu archeologicznego w Biskupinie, a także obiekt muzeum znajdujący się w jego obrębie /na tym tle szczególne uznanie budzić musi pietyzm dla najdrobniejszych wręcz szczegółów rekonstrukcji krajobrazu wokół Jeziora Lednickiego, w pobliżu trasy Poznań-Gniezno/.

2.4. Walory wypoczynkowe i uzdrowiskowe

O walorach wypoczynkowych Szlaku Piastowskiego i jego okolic decydują przede wszystkim obszary leśne i jeziora, przy czym wskaźnik lesistości gmin, przez które prowadzi trasa, jest niższy od średniej wojewódzkiej. Korzystniej przedstawia się wskaźnik jeziorności, chociaż nie wszystkie akweny są przydatne dla celów wypoczynkowych /m.in. ze względu na nieodpowiednią klasę czystości wód/.

Do terenów o znaczniejszych walorach wypoczynkowych należą:

- kompleks jeziorno-leśny Oćwieki, Chomiąży Szlacheckiej, Pniew, Folusza, Wiktorowa, Kierzkowa i Wolic oraz sąsiadująca z nim od zachodu bezleśna rynna tzw. jezior żnińskich, od Jeziora Dużego poprzez Małe Żnińskie, Skarbienickie, Biskupińskie, Gąsawskie i Oćwieckie - połączone nurtem rzeki Gąsawki,
- rejon Przyjezierza nad Jeziorem Ostrowskim w otoczeniu Lasów Miradzkich.

Pewne znaczenie dla rekreacji mają też rejony turystyczne Rogowa /Jeziora: Rogowskie, Zioło/, Gopła oraz Jezioro Wiecanowskie.

Jedynym uzdrowiskiem w woj. bydgoskim, a położonym przy Szlaku Piastowskim, jest Inowrocław. Podstawowym jego surowcem leczniczym są solanki otrzymywane metodą ługowania w wyrobiskach podziemnych. Oprócz chloru i sodu zawierają pewne ilości bromu, jodu i wapnia. W wytypowanych komorach podziemnych prowadzona jest także produkcja ługu gorzkiego, zbliżonego jakości do słynnych solanek w Karlovych Varach. W celach leczniczych wykorzystywana jest także borowina eksploatowana ze złoża torfu w okolicach Gopła. Głównymi kierunkami leczenia są choroby narządów ruchu i reumatologia oraz choroby układu krążenia. Do podstawowych zaś rodzajów zabiegów należą: kąpiele solankowe, kwasowęglowe, tlenowe i borowinowe, hydroterapia, inhalacje, masaż lecznicze, a także elektro- światło- i ciepłolecznictwo.

2.5. Zagospodarowanie turystyczne

Planowane wyposażenie miejscowości, rejonu lub szlaku w zespół urządzeń do obsługi ruchu turystycznego, czyli w bazę materialną turystyki, ma na celu:

- ochronę i przystosowanie do potrzeb ruchu turystycznego walorów krajoznawczych i wypoczynkowych,
- zapewnienie możliwości dotarcia do celu wyjazdu turystycznego,
- stworzenie odpowiednich warunków egzystencji w miejscu lub miejscach będących celem wyjazdu turystycznego poprzez wyposażenie ich w stosowne urządzenia obsługowe, głównie noclegowo-żywieniowe /O. Rogalewski, 1974/.

Elementami bazy materialnej turystyki są: baza noclegowa, żywieniowa, komunikacyjna i towarzysząca, a każda z nich oprócz spełnienia podstawowej funkcji może również wpływać modyfikująco na atrakcyjność turystyczną.

Za główny wyróżnik recepcyjności /miejscowości, rejonu, szlaku/ uznaje się bazę noclegową, przy czym dla ruchu turystycznego o charakterze krajoznawczym szczególne znaczenie ma tzw. otwarta czyli ogólnodostępna baza noclegowa. Tworzą ją

Tabela 16

Baza noclegowa w rejonie Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim /1986 r./

Rodzaj bazy noclegowej	Liczba obiektów /ośrodków/	Liczba miejsc		Lokalizacja
		całorocznych	sezonowych	
Hotele	1	80	-	Inowrocław
Domy wycieczkowe	11	681	-	Inowrocław-3, Trzemeszno-2, Żnin-2, Przyjezierze-2, Strzelno-1, Mogilno-1
Schroniska /szkolne/	9	-	325	Kruszwica, Pakość, Biskupin, Strzelno, Barcin, Mogilno, Trzemeszno, Żnin, Szelejewo
Uspołecznione pokoje gościnne	4 gospodarów	81	-	Inowrocław, Mogilno, Rogowo, Janowiec
Kwatery prywatne	ca 70 kwaterodawców	150	-	Inowrocław, Trzemeszno
Campingi	2	-	250	Gąsawa, Żnin
Pola biwakowa	3	-	400	Kruszwica, Przyjezierze, Oćwieka
Zespoły domków turystycznych	2	-	140	Przyjezierze
Inne obiekty turystyczne /hotele cukrowni/	2	82	-	Kruszwica, Żnin
Obiekty turystyczne - razem	30	1074	1115	-
Ośrodki czasowe razem	65 /w tym 5 całorocz./	622	3317	Przyjezierze, Wenecja, okolice Rogowa, Oćwieka, Chomiąża, Pniewy, Folusz

zakłady hotelarskie, a, więc: hotele, motele, domy wycieczkowe, pensjonaty, schroniska, pokoje gościnne, następnie campingi i pola biwakowe oraz zespoły domków turystycznych i inne obiekty

turystyczne². W skład zamkniętej bądź tzw. środowiskowej bazy noclegowej wchodzi przede wszystkim ośrodki czasowe. Ze względu na okres eksploatacji wyróżnia się bazę noclegową całoroczną i sezonową.

Pod względem liczby miejsc w ogólnodostępnych obiektach turystycznych baza noclegowa w rejonie bydgoskiego odcinka Szlaku Piastowskiego stanowi około 17% potencjału noclegowego województwa /z czego ponad 27% udziału bazy sezonowej i niespełna 13% - całorocznej/. Znacznie wyższy - bo przeszło 32% udział w zamkniętej bazie czasowej wynika głównie z bliskości Przyjeziera - największej w woj. bydgoskim koncentracji zakładowych ośrodków czasowych.

Do najważniejszych ogniw zagospodarowania turystycznego należy baza żywieniowa, którą tworzą: zakłady gastronomiczne i detaliczne sklepy spożywcze. Znaczne zróżnicowanie asortymentowe ogólnodostępnych obiektów gastronomicznych pozwala wydzielić w ich ramach bazę gastronomiczną podstawową, czyli restauracje, jadłodajnie i bary wydające posiłki obiadowe oraz bazę żywieniową uzupełniającą: bary nie wydające obiadów, kawiarnie, herbaciarnie, cukiernie, winiarnie itp. Uzupełniającym składnikiem bazy gastronomicznej są punkty małej gastronomii.

W obrębie bydgoskiego odcinka Szlaku Piastowskiego czynnych jest około 50 obiektów podstawowej bazy żywieniowej, o liczbie miejsc konsumenckich ponad 4 tysiące. Oprócz Inowrocława względnie korzystne warunki pod względem świadczenia usług gastronomicznych istnieją w Kruszwicy, Mogilnie, Trzemesznie, Barcinie, a także w mniejszych miejscowościach jak Gębice, Gąsawa, Piechcin. Niewystarczającą liczbę obiektów i miejsc konsumpcyjnych posiadają Żnin, Strzelno i Biskupin; odczuwalny jest brak restauracji w Kościelcu Kujawskim.

Charakter Szlaku Piastowskiego jako systemu krajoznawczego w skali makroprzestrzennej zmusza do uznania za bardzo is-

2. Według zarządzenia Przewodniczącego GKT z 24 czerwca 1985 r. w sprawie rodzajów i kategorii zakładów hotelarskich, obozowisk i domków turystycznych /MP nr 25 z 30 września 1985 r./

totne niektóre składniki jego bazy komunikacyjnej. Wobec stosunkowo szybkiego rozwoju motoryzacji, a tym samym zwiększania się udziału autokarów w turystyce zbiorowej i samochodów w ruchu indywidualnym - maleje np. rola komunikacji kolejowej, spada też udział publicznego transportu autobusowego. Tak więc zarówno w odniesieniu do miejscowości - ważniejszych punktów etapowych, jak i do odcinków stanowiących między nimi powiązania komunikacyjne zmniejsza się znaczenie dworców czy przystanków kolejowych i autobusowych kosztem wzrostu roli parkingów, miejsc zatrzymań na trasie itp. urządzeń. Duże znaczenie w obsłudze turystów zmotoryzowanych zachowują nadal stacje benzynowe i warsztaty naprawcze samochodów.

Tabela 17

Infrastruktura komunikacyjna Szlaku Piastowskiego

Miejscowość	Stacje CPN	Warsztaty naprawcze	Parkingi	Inne urządzenia
Rogowo	1	x	nie strzeż.	przystanek PKS
Gąsawa	-	x	nie strzeż.	przystanek PKS, kolejka wąskotorowa
Biskupin	-	-	strzeżony	- " -
Wenecja	-	-	nie strzeż.	kolejka wąskotorowa
Żnin	1 /całodobowa/	-	strzeżony i nie strzeż.	dworce PKPiPKS, kolejka wąskotorowa
Barcin	x	x	nie strzeż.	dworce PKPiPKS
Pakość	x	x	nie strzeż.	dworzec PKP, przystanek PKS
Inowrocław	2 /1 całodobowa/	x	strzeżony i nie strzeż.	dworce PKP i PKS
Kruszwica	1	x	- " -	dworce PKPiPKS
Strzelno	1	x	nie strzeż.	dworce PKPiPKS
Mogilno	1	x	nie strzeż.	dworzec PKP, przystanek PKS
Trzemeszno	1	x	nie strzeż.	- " -

Do podstawowych funkcji bazy towarzyszącej na Szlaku Piastowskim należą:

- informacja i obsługa ruchu turystycznego,
- stwarzanie warunków wypoczynku,
- umożliwienie korzystania z usług kulturalnych i rozrywkowych,
- wypożyczanie i naprawa sprzętu sportowo-turystycznego,
- zapewnienie obsługi sanitarnej /toalety publiczne/,
- obsługa finansowa i łącznościowa /punkty wymiany walut, banki PKO i NBP, urzędy pocztowo-telekomunikacyjne/,
- świadczenie usług w zakresie służby zdrowia /apteki, ośrodki zdrowia, stacje pogotowia ratunkowego/.

Informacje turystyczną zapewniają: centra i punkty informacji turystycznej, tablice informacyjne, różnego rodzaju wydawnictwa. 4 działające aktualnie na Szlaku Piastowskim punkty IT podporządkowane są merytorycznie Wojewódzkiemu Centrum IT w Bydgoszczy, organizacyjnie natomiast podlegają WPT "Brda" /Inowrocław - hotel "Centralny" i Mogilno - Biuro Turystyki/ oraz PTTK /Kruszwica - BORT i Żnin - dom wycieczkowy/. Konieczne jest wzbogacenie sieci informacji turystycznej.

Niekorzystnie przedstawia się sytuacja w zakresie wyposażenia Szlaku Piastowskiego w tzw. informację wizualną /plansze poglądowe, tablice kierunkowe, oznakowanie trasy, symbolika, informacja szczegółowa/. Zaledwie kilka z istniejących obecnie tablic informacyjnych swą treścią wprowadzie nawiązuje do walorów, bądź zagospodarowania miejscowości i obiektów, jednak bez odniesienia ich do Szlaku Piastowskiego /aczkolwiek szczegółowa informacja przy obiektach czy w miejscowościach jest również niezbędna/. Oznakowanie trasy piastowskiej stanowi jedno z najpilniejszych zadań w zagospodarowaniu Szlaku.

Nieadekwatny do rangi krajoznawczej Szlaku Piastowskiego oraz w stosunku do zapotrzebowania ze strony turystów jest stan wydawnictw. W woj. bydgoskim nie wydano dotychczas żadnego barwnego folderu, którego treść dotyczyłaby całej trasy; ostatni przewodnik o szlaku w granicach woj. bydgoskiego ukazał się w 1966 r. Na tym tle korzystnie prezentuje się seria wydawnictw

zrealizowanych w Poznaniu, aczkolwiek niektóre z nich w sposób zbyt wąski traktują problematykę krajoznawczą bydgoskiego odcinka Szlaku Piastowskiego. Pozytywnie natomiast prezentuje się stan i poziom folderów, informatorów, przewodników czy nawet szczegółowych planów wybranych miejscowości położonych na Szlaku Piastowskim, względnie też rejonów, przez które trasa przebiega.

Ważne znaczenie dla właściwego ukierunkowania procesu zwiedzania oraz dla zapewnienia pożytecznego pobytu mają wyspecjalizowane biura obsługi turystów, gdzie oprócz udzielania informacji turystycznej dokonuje się rezerwacji zakwaterowania, usług przewodnickich, biletów na imprezy kulturalne, sportowe i inne, a także rezerwacji i zakupu miejsc na wczasy i wycieczki.

Tabela 18

Obsługa ruchu turystycznego na Szlaku Piastowskim
w woj. bydgoskim

Miejscowość	Informacja turystyczna	BORT PTTK	BT WPT "Brda"	Inne jednostki	Uwagi
Biskupin	-	-	-	filia O/PTTK Żnin	możliwość wynajęcia przewodnika
Żnin	x	x	x	-	
Inowrocław	x	x	x	PBP "Orbis" ekspozytura OST "Gromada" -"- SBT "Turysta" -"-	
Kruszwica	x	x	-	-	
Strzelno	-	-	-	Oddział PTTK	możliwość wynajęcia przewodnika
Mogilno	x	x	x	-	

Bazą turystyczną umożliwiającą wypoczynek w trakcie pobytu na Szlaku Piastowskim są ogólnodostępne ośrodki wypoczynkowe

we. W większości stanowią one zaplecze dla świątecznej i codziennej rekreacji mieszkańców okolicznych miejscowości; ośrodki dysponujące bazą noclegową mogą także zapewniać pobyty wczasowe.

Tabela 19

Miejsca wypoczynku na Szlaku Piastowskim w woj. bydgoskim

Miejscowość	Rodzaj obiektu	Uwagi
Przyjezierze	ośrodek wypoczynku świątecznego	jednorazowa pojemność do 5.000 osób
Pturek	ośrodek wypoczynku świątecznego	jednorazowa pojemność do 200 osób
Wolice	ośrodek wypoczynku świątecznego	jednorazowa pojemność do 500 osób
Wiecanowo	ośrodek wypoczynku świątecznego	jednorazowa pojemność do 1.000 osób
Gąsawa	kąpielisko	w obrębie campingu
Wenecja	kąpielisko	przy ośrodku ZSMP
Lubcz	kąpielisko	-
Inowrocław	3 baseny kąpielowe, w tym 1 kryty	

Istnieje ponadto możliwość korzystania ze strzeżonych kąpielisk w zakładowych ośrodkach wczasowych rejonu wypoczynkowego między Oćwieką i Chomiążą Szlachecką a Kierzkowem.

Ważnym elementem potencjału turystycznego są ciągi wędrówek wodnych, rowerowych i pieszych - oznakowane w terenie lub posiadające inną formę zaznaczenia swego przebiegu. Rejon wschodnich Pałuk i zachodnich Kujaw jest względnie zasobny w znakowane szlaki piesze; do największych ośrodków węzłowych należą Żnin oraz Inowrocław. Bardzo natomiast niekorzystnie przedstawia się stan turystycznego przystosowania szlaków wodnych. Zarówno bowiem Noteć w obrębie Kujaw, jak też Gąsawka i krótki odcinek Wełny mogą być obecnie traktowane prawie wyłącznie jako zasoby potencjalne, a więc przydatne i celowe do zagospodarowania turystycznego w przyszłości. Wyjątek - potwierdzający negatywny w tym zakresie stan - stanowią kursujące w sezonie letnim statki spacerowe: "Rusałka" po Gople /przystań w Krusz-

wicy pod "Mysią Wieżą" / i "Diabeł Wenecki" po Jeziorze Biskupim.

Szczególnie natomiast interesującym przykładem liniowego zagospodarowania atrakcyjnego krajoznawczo /w tym także krajo-
brazowo/ rejonu jest turystyczna kolejka wąskotorowa kursująca ze Żnina przez Wenecję, Biskupin do Gąsawy i z powrotem tą samą trasą. Łącząc bardzo ciekawe punkty etapowe Szlaku Piastowskiego umożliwia zmianę sposobu pokonania tego kilkunastokilometrowego odcinka.

Bydgoski odcinek Szlaku Piastowskiego krzyżuje bądź fragmentarycznie pokrywa się z dwoma szlakami "motorowymi" oraz jedną, tzw. trasą typową obozów wędrownych. Ta ostatnia - zwana Kujawsko-Pałucką - prowadzi z Inowrocławia przez Kruszwicę, Strzelno, Trzemeszno, Mogilno, Szelejewo, Biskupin, Żnin, Pa-
kość do Barcina. Punkty etapowe wyznaczone są w miejscowościach, gdzie znajdują się szkolne schroniska młodzieżowe, co jest podstawową zasadą tego rodzaju tras. Szlak Powstania Wielkopolskiego na Ziemi Bydgoskiej /nawiązujący do przebiegu Szlaku Piastowskiego na odcinkach między Żninem a Rogowem oraz Trzemesznem a Inowrocławiem/ i Szlak Łokietka /wiodący z Inowrocławia przez Mątwy do Kruszwicy i dalej przez Włocławek do Kowala/ wyznaczone zostały wprawdzie na podstawie określonych walorów krajoznawczych; w obrębie woj. bydgoskiego nie przystąpiono jednak do ich celowego zagospodarowania.

3. KONCEPCJA PRZEBIEGU SZLAKU PIASTOWSKIEGO W WOJEWÓDZTWIE BYDGOSKIM

Ze względu na pożądaną koncentrację zagospodarowania turystycznego celowe jest wyznaczenie jednego, głównego przebiegu szlaku. Godne poznania walory krajoznawcze oraz miejscowości i ośrodki wypoczynkowe znajdujące się poza jego obszarem nie będą stanowić alternatywnych fragmentów przebiegu, a jedynie uzupełnienie ciągu głównego.

Podstawą do wyznaczenia szczegółowego przebiegu trasy /a właściwie jego weryfikacji/ są: analiza i ocena istniejącego stanu zasobów krajoznawczych, zagospodarowania turystycznego i walorów krajobrazowych, a także standardu dróg.

3.1. Wyznaczenie i charakterystyka przebiegu trasy

Bydgoski odcinek Szlaku Piastowskiego stanowi część systemu trasy o długości nieco ponad 300 km, a obejmującej swym zasięgiem tereny północno-wschodniej Wielkopolski i zachodnich Kujaw.

Za najciekawszy uznano ciąg Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim o długości 155 km, który od granicy z woj. poznańskim drogą z Gniezna prowadzi następująco: Rogowo-Marcinkowo Górne-Gąsawa-Biskupin-Wenęcja-Żnin-Barcin-Piechcin-Pakość-Kościeliec Kuj.-Inowrocław-Łojewo-Szarlej-Kruszwica-Kobylniki-Wielkie Sławsko-Strzelno-Gębice-Kwieciszewo-Mogilno-Wylatowo-Trzemeszno, a dalej do granicy województw w kierunku Gniezna³.

Ważniejszymi elementami uzupełniającymi zasadniczy przebieg szlaku są: Marcinkowo Dolne, Lubostroń, Janikowo, Kołuda Wielka, Ludzisko, Markowice, Orchowo, Głucha Puszcza /dwie ostatnie miejscowości znajdują się w woj. konińskim/, a także rejon wypoczynkowy między Oćwieką i Chomiążą a Kierzkowem, Przyjezierze, Nadgoplański Park Tysiąclecia.

W ramach trasy głównej Szlaku Piastowskiego, jak też spośród miejscowości uzupełniających wyodrębniono i ustalono przebiegi trzech ciągów tematycznych:

- architektury romańskiej /ponad 80 km w woj. bydgoskim/ prowadzący z Kościelca Kuj. przez Inowrocław, Kruszwicę, Strzelno, Mogilno do Trzemeszna, a stąd dalej do Gniezna, Ostrowa Lednickiego, Poznania i Giecza,
- przemysłowego /około 60 km/, wiodącego z Barcina przez

3. Na terenie woj. poznańskiego pętla Szlaku Piastowskiego zamyka się w Gnieźnie, skąd wiedzie przez Żydowo, Czerniejewo, Giecz, Swarzędz do Poznania i dalej przez Pobiedziska i Lednogórę z powrotem do Gniezna.

SZLAK PIASTOWSKI

W WÓZEWÓDZTWIE BYDZOSKIM

KONCEPCJA STRUKTURY FUNKCYONALNO-PRZESTRZENNEJ

OPR. MGR MAREK GRABISZEWSKI
RYS. ANNA ROŚ

TRASA GŁÓWNA I
BOCZNE SZLAKU PIAST.

WERSJE TEMATYCZNE

CIĄG ARCHITEKTURY
ROMAŃSKIEJ

CIĄG PRZEMYSŁOWY

CIĄG PIARZY
"MŁODEJ POLSKI"

MIASTA BAZY
USŁUGOWE

WAŻNIEJSZE MIEJSCOWOŚCI USŁUGOWE
/PRZERYWANE-PERSPEKTYWY/

POMODNIŁE MIEJSCOWOŚCI USŁUGOWE

MIEJSCOWOŚCI O
WYSOKIEJ ATRAKCYJNOŚCI
KRAJOZNAWCZEJ

MIEJSCOWOŚCI O
WYSOKIEJ ATRAKCYJNOŚCI
KRAJOZNAWCZEJ

POZOSTAŁE MIEJSCOWOŚCI ATRAKCYJNE
KRAJOZNAWCZO

REJONY
KRAJOZNAWCZE

OGÓLNOŚCIEPNE
OSRODKI WYPOCZYNKOWE

ZAKŁADOWA BAZA
WZDRAŻOWA

REJONY
WYPOCZYNKOWE

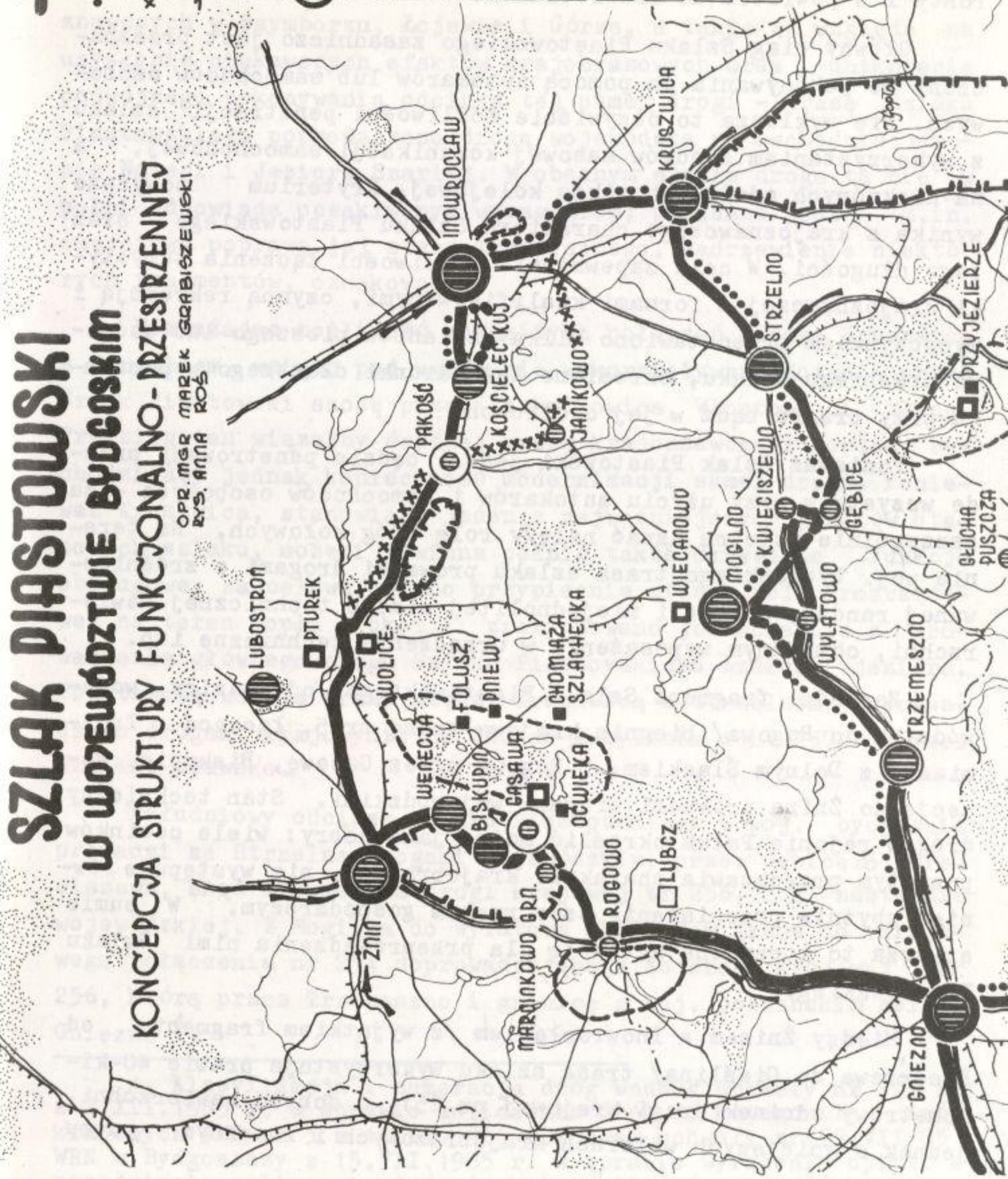
PUNKTY WLOTOWE
NA SZLAK
PIASTOWSKI/GŁÓWNEJ

KOLEJE

DRUGI GŁÓWNY
DRUGO-
RZĘDNE

GRANICA
WOJ. BYD-
GOSKIEGO

0 30 60 90KM

kombinat cementowo-wapienniczy w Wapiennie, Bielowach i Piechcinie do Pakości, skąd przez Janikowo, Kołudę Wielką, Mątwy, Kruszwicę do Inowrocławia,

- pisarzy "Młodej Polski" - Kasprowicza i Przybyszewskiego /15 km/ z Inowrocławia przez Szymborze, Łojewo, Górę, Jaronty i z powrotem do Inowrocławia.

Główny ciąg Szlaku Piastowskiego zasadniczo jest przeznaczony do pokonywania za pomocą autokarów lub samochodów osobowych. Nie wyklucza to oczywiście możliwości penetracji szlaku z wykorzystaniem środków masowej komunikacji samochodowej, a na niektórych odcinkach także kolejowej. Kryterium powyższe wynika z krajoznawczego charakteru Szlaku Piastowskiego oraz jego długości. W celu zapewnienia możliwości łączenia turystyki krajoznawczej z formami kwalifikowanymi, czynną rekreacją i wypoczynkiem przedstawiono kilka wariantów pieszego lub wodnego przebiegu szlaku, określono też warunki dłuższego wypoczynku przy trasie bądź w jej okolicach.

Ponieważ Szlak Piastowski jest i będzie penetrowany przede wszystkim przy użyciu autokarów i samochodów osobowych - za szczególnie istotną uznać należy rolę dróg kołowych. Na terenie woj. bydgoskiego trasa szlaku prowadzi drogami o zróżnicowanej randze, a więc i niejednolitej klasie technicznej nawierzchni, odmiennym wyposażeniu w urządzenia techniczne itp.

Zachodni fragment Szlaku Piastowskiego /od granicy województwa do Rogowa/ biegnie krajową trasą nr 5, łączącą Trójmiasto z Dolnym Śląskiem. Z Rogowa przez Gąsawę, Biskupin, Wenecję do Żnina prowadzi drogami wojewódzkimi. Stan techniczny dróg w rejonie Pałuk określić można jako dobry: wiele odcinków poza tym przedstawia charakter krajobrazowy, nie występuje również zbyt duże przeciążenie szos ruchem gospodarczym. W sumie stwarza to korzystną sytuację dla przeprowadzenia nimi Szlaku Piastowskiego.

Między Żninem a Inowrocławiem /z wyjątkiem fragmentu od Rycerzewa do Oleszyna/ trasa szlaku wykorzystuje prawie 40-kilometrowy odcinek drogi krajowej nr 251, o dobrej nawierzchni, jednak o mniejszych walorach krajobrazowych i znacznym ruchu

gospodarczym. W miejscowości Rycerzewo Szlak Piastowski skręca w drogę wojewódzką prowadzącą do Kościelca Kujawskiego, skąd przez Cieślin kieruje się do Inowrocławia.

Z Inowrocławia do Kruszwicy najkorzystniejsze połączenie kołowe stwarza droga przez Tupadły i Kobylniki. Jednak z uwagi na celowość włączenia do szlaku interesujących walorów krajoznawczych w Szymborzu, Łojewie i Górze, a także ze względu na uzyskanie ciekawszych efektów krajobrazowych oraz uniknięcie podwójnego pokonywania odcinka tej samej drogi - trasę Szlaku Piastowskiego poprowadzono drogą wojewódzką po wschodniej stronie Noteci i Jeziora Szarlej. W obecnym stanie droga ta nie w pełni odpowiada oczekiwanym wymaganiom; pożądana jest m.in. częściowa poprawa jej stanu technicznego, zadrzewienie niektórych fragmentów, oznakowanie.

Rozważając możliwość rozmaitych połączeń między Kruszwicą a Strzelnem, wzięto pod uwagę nie wykorzystywaną dotąd przez Szlak Piastowski szosę przez Lachmirowice, Włostowo i Młyny. Przebieg ten wiązałby ściślejszą trasę krajoznawczą z Gopłem; zachodziłaby jednak konieczność modernizacji samej drogi. Ponieważ Kruszwica, stanowiąca jeden z najważniejszych punktów etapowych szlaku, może i powinna pełnić także określone funkcje usługowe, za celowe uznano przypisanie miastu roli rozrządowej na teren Gopła i okolicy zrezygnowano jednocześnie z prowadzenia głównego ciągu Szlaku Piastowskiego wzdłuż jeziora. Podstawową wersję trasy między Kruszwicą a Strzelnem poprowadzono drogami krajowymi: nr 265 do Kobylinik i nr 257 przez Wielkie Sławsko.

Południowy odcinek Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim prowadzi ze Strzelna drogami wojewódzkimi przez Gębice do Kwieciszewa, skąd fragmentem drogi krajowej nr 256, a następnie wojewódzkiej. Z Mogilna do Wylatowa szlak nawiązuje do krajowego połączenia nr 254 doprowadzającego do drogi krajowej nr 256, którą przez Trzemeszno i granicę z woj. poznańskim osiąga Gniezno ⁴.

4. Klasyfikacja i numeracja dróg według uchwały nr 192 RM z 2.XII.1985 r. w sprawie zaliczenia dróg do kategorii dróg krajowych /MP nr 3 z 14.II.1986 r./ oraz uchwały nr 59/VII/85 WRN w Bydgoszczy z 15.VII.1985 r. w sprawie wyrażenia opinii w przedmiocie zaliczenia dróg do kategorii dróg wojewódzkich.

W tak zarysowanym układzie istnieją pewne lokalne możliwości zmiany przebiegu trasy, co jednak nie deformuje generalnej dyspozycji Szlaku Piastowskiego /polegającej między innymi na dogodnym połączeniu miejscowości dysponujących walorami krajoznawczymi o najwyższej atrakcyjności/, a wręcz tworzy ją bardziej elastyczną. Do owych alternatywnych odcinków należą:

- droga z Kościelca Kujawskiego przez Dziarnowo z wjazdem do Inowrocławia przez osiedle mieszkaniowe Rabin i dzielnicę uzdrowską,

- szosa z Gębic do Mogilna przez Olszę /z pominięciem Kwieciszewa/ oraz szosa z Mogilna przez Chabsko do Trzemeszna /z pominięciem Wylatowa/.

Wzmiankowane wcześniej miejscowości uzupełniające na ogół mają korzystne połączenie drogowe z główną trasą Szlaku Piastowskiego.

Linie kolejowe niewiele znaczą w obsłudze Szlaku Piastowskiego; ich roli nie można jednak całkowicie pomijać, chociażby ze względu na możliwość penetracji szlaku różnymi środkami komunikacji. Dotyczy to zwłaszcza turystów nie posiadających własnych pojazdów, a preferujących wędrówki krajoznawcze - rowerowe, piesze, wodne. W tym kontekście kolej pełni następujące funkcje:

- dowozi turystów do miejscowości - punktów etapowych szlaku, które są zwiedzane i skąd rozpoczyna się wędrówkę /dotyczy linii: Bydgoszcz-Inowrocław oraz Szubin-Żnin/;

- łączy niektóre interesujące miejscowości usytuowane przy trasie, stwarzając możliwość względnie szybkiego pokonania odcinka między nimi i nawiązuje tym samym do zasadniczego przebiegu Szlaku Piastowskiego /linie: Gniezno-Trzemeszno-Mogilno-Janikowo-Inowrocław oraz Żnin-Barcin-Piechcin-Pakość-Inowrocław, a także Inowrocław-Kruszwica-Strzelno-Mogilno/.

3.2. Struktura funkcjonalno-przestrzenna

Szlak Piastowski jako układ liniowy wraz z punktowo traktowanymi miejscowościami i obszarowo ujmowanymi rejonami - sta-

nowią łącznie system funkcjonalno-przestrzenny, działający w określony, zdeteminowany sposób.

Zasadniczy element zainteresowania turystycznego Szlaku Piastowskiego - walory krajoznawcze - występują przede wszystkim jako zespoły i zgrupowania obiektów /rzadziej jako kompleksy/ w miejscowościach będących punktami etapowymi trasy. Waloryzacja tych zasobów stanowiła z kolei podstawę do oceny rangi krajoznawczej poszczególnych miejscowości w podziale na 3 kategorie:

I - Biskupin, Inowrocław, Kruszwica, Strzelno;

II - Mogilno, Trzemeszno, Żnin, Wenecja, Kościelec Kujański, Lubostron;

III - Gąsawa, Gębice, Pakość, Marcinkowo Górne, Janikowo, Kwieciszewo, Wylatowo, Rogowo, Kobylniki, Orchowo, Głucha Puszcza, miejscowości na trasie pisarzy "Młodej Polski".

Powyższa klasyfikacja wraz z wynikami oceny poszczególnych miejscowości z punktu widzenia pełnionych przez nie funkcji w systemie osadniczym, roli w układzie komunikacyjnym, a także łącznie z liczbą mieszkańców i charakterystyką docelowego lub przelotowego ruchu turystycznego - pozwoliła na ustalenie trzech podstawowych i jednego dodatkowego typu miejscowości usługowo-krajoznawczych na Szlaku Piastowskim i w rejonie jego oddziaływania. Typem pierwszym są tzw. miasta-bazy usługowe, drugim - ważniejsze miejscowości usługowe, trzecim - pomocnicze miejscowości usługowe, wreszcie dodatkowym - pozostałe miejscowości dysponujące niewielkimi zdolnościami usługowymi.

Głównym kryterium wyznaczania miast, które w systemie Szlaku Piastowskiego będą pełniły funkcję baz usługowych, jest ustalenie, że stanowią one ważny punkt wjazdu na trasę /lub wyjazdu z niej/. Ponadto sama miejscowość, względnie sąsiadujący z nią rejon, muszą dysponować taką liczbą i jakością walorów krajoznawczych, które upoważniają do ich dłuższego zwiedzania. Wiąże się z tym także konieczność istnienia odpowiedniego zaplecza usług paraturystycznych: żywieniowych, kultu-

ralno-rozrywkowych, rekreacyjno-sportowych, innych - zapewniających turystom atrakcyjne spędzenie czasu wolnego po zwiedzaniu. Do miast pierwszego typu zaliczono Inowrocław i Żnin /w woj. poznańskim - Gniezno/.

W odniesieniu do miejscowości drugiego typu uznano za celowe wskazać je głównie na odcinkach dłuższych przelotów trasy oraz tam, gdzie bogactwo treści krajobrazowej jest największe, co w konsekwencji zachęca do dłuższego pobytu. Pozornie kryteriom takim mogłyby odpowiadać: Gąsawa, Trzemeszno, Mogilno, Strzelno i Kruszwica. Jednak zarówno Gąsawa, Trzemeszno, jak i Kruszwica usytuowane są zbyt blisko baz usługowych pierwszego typu /odpowiednio w stosunku do Żnina, Gniezna oraz Inowrocławia/. Ponadto Gąsawa - jako najmniejsza spośród rozpatrywanych osiedli miejskich - nie ma aktualnie i nie przewiduje się dla niej przyszłości zbyt dużych możliwości rozwoju usług paraturystycznych. W Trzemesznie z kolei, choć zasobnym w walory krajoznawcze, brak tradycji w zakresie miejscowej obsługi ruchu turystycznego /obok Barcina drugie miasto na Szlaku Piastowskim nie dysponujące żadną jednostką zajmującą się organizacją turystyki/. Natomiast układ komunikacyjny oraz mało atrakcyjne zaplecze, które mogłoby być obsługiwane, narzucają miastu charakter najbardziej przelotowego na całej trasie szlaku w woj. bydgoskim. Wyraźniej pod tym względem predysponowane Strzelno wymagałoby z kolei zbyt dużych nakładów inwestycyjnych, zwłaszcza na bazę i usługi towarzyszące /jest to zresztą najmniejsze miasto na odcinku między Gnieznem a Inowrocławiem; poza tym bliskość dobrze wyposażonego w urządzenia turystyczne Przyjeziera stwarza korzystny układ dwóch miejscowości o różnicowanych funkcjach turystycznych, wzajemnie się uzupełniających/.

W konsekwencji powyższych analiz uznano, że na trasie między Gnieznem a Inowrocławiem miejscowościami drugiego typu mogą być: Mogilno i Kruszwica. Mogilno jest największym miastem na wspomnianym odcinku, zasobnym w walory krajoznawcze i wypoczynkowo-rekreacyjne - te ostatnie zarówno w mieście, jak i nad Jeziorem Wiecanowskim; istnieją też korzystne warunki

rozwoju, dobrze już zresztą działającego, sektora obsługi turystów i usług paraturystycznych.

Ranga Kruszwicy i związane z nią zainteresowanie turystyczne, a także wieloletnie tradycje obsługi ruchu przyjazdowego upoważniają do potraktowania miasta jako ważnej miejscowości usługowej w okresie perspektywicznym. Argumentując takie stanowisko, należy mieć na względzie m.in.: istnienie naturalnego zaplecza w postaci Nadgoplańskiego Parku Tysiąclecia, uzyskanie na początku lat dziewięćdziesiątych takiego stanu czystości wód Gopła, który umożliwi reaktywowanie nad nim naturalnych kąpielisk, planowaną realizację całorocznej i sezonowej bazy noclegowej, wzrost ilościowy i jakościowy walorów krajoznawczych.

Grupę trzecią - pomocniczych miejscowości usługowych na Szlaku Piastowskim tworzą: Trzemeszno, Strzelno, Pakość i Gąsawa. Stanowią one istotne, a niektóre nawet bardzo ważne punkty etapowe trasy i z tego względu powinny mieć wzmocnione usługi informacyjne, miejscową obsługę ruchu turystycznego, bazę gastronomiczną.

W tak ukształtowanym układzie pozostaje grupa kilku jednostek osadniczych, odgrywających znaczącą rolę na Szlaku Piastowskim, a w stosunku do których nie postuluje się w zasadzie rozwoju usług turystycznych. Uznano bowiem, że istniejący obecnie i przewidywany w planach lokalnych zakres tych usług jest wystarczający dla zaspokojenia potrzeb turystów. Należy tu wymienić: Rogowo, Barcin, Piechcin, Kościelec Kujawski, Gębice, Kwieciszewo, Wylatowo.

Oprócz miejscowości - punktów etapowych o charakterze krajoznawczym ważnym składnikiem struktury funkcjonalno-przestrzennej Szlaku Piastowskiego są rejony krajoznawcze oraz ogólnodostępne miejsca i urządzenia wypoczynkowe, a także inne jednostki o funkcjach związanych z rekreacją i poprawą stanu zdrowia /np. uzdrowiska/, wreszcie ciągi wędrówek turystycznych.

Za obszary turystyczne o charakterze krajoznawczym uznano: Rejon Środkowych Pałuk, pozamiejski zespół przemysłowy

Piechcin-Bielawy-Wapienno oraz Nadgoplański Park Tysiąclecia. Wyodrębnienie tych rejonów - głównie zresztą ze względu na wyraźną koncentrację walorów krajoznawczych - nastąpiło z myślą o celowości określenia przyszłej funkcji i roli każdego z elementów wchodzącego w skład rejonu. O ile na obszarze nadgoplańskim nie ma żadnych wątpliwości co do przypisania funkcji rozrządowej Kruszwicy, o tyle w pozostałych rejonach zagadnienie to wymagało dodatkowych studiów /"Podstawowe kierunki...", 1977/.

W odniesieniu do rejonu przemysłowego określono warunki zwiedzania poszczególnych obiektów /zasady udostępnienia, ciąg pieszy w obrębie rejonu, otwarcia widokowe, miejsca parkowania itd./ oraz rolę Barcina i Piehcina w obsłudze ruchu turystycznego.

Rejon Środkowych Pałuk, jako najbardziej atrakcyjny na bydgoskim odcinku Szlaku Piastowskiego, poza tym znaczny powierzchniowo - wymagał szczególnie wnikliwych studiów. Zachowano rolę Żnina jako bazy obsługowej, nie znaleziono natomiast dostatecznych podstaw do uznania Gąsawy za potencjalną miejscowość drugiego typu. Jedną z przyczyn była obiektywna potrzeba stworzenia odpowiednio silnego zespołu usługowego w Biskupinie oraz aktywizacja turystyczna Wenecji. W ten sposób docelowy potencjał usługowy w rejonie środkowych Pałuk uległ pewnemu rozproszeniu - jednocześnie tak zaprogramowanemu, że w sposób kompleksowy powinien zaspokajać potrzeby ruchu turystycznego na pałuckim odcinku Szlaku Piastowskiego.

Całokształt pobytu turystycznego składa się zarówno ze zwiedzania, korzystania z noclegów, żywienia oraz innych usług, jak i z wypoczynku. Będzie on realizowany głównie w ogólnodostępnych ośrodkach wypoczynkowych, których wykaz zawarto w tabeli 18. Potencjał ten zostanie w przyszłości wzbogacony o istniejące niegdyś kąpieliska w Kruszwicy i Żninie /obecnie zamknięte ze względu na nieodpowiedni stan czystości wód/. Wzrośnie też znaczenie wypoczynkowe rynny jezior: Oświeckiego, Chomińskiego, Folińskiego, Pniewskiego i Kierzkowskiego - jako za-

plecza rekreacyjnego, głównie dla kompleksu krajoznawczego
środkowych Pałuk.

3.3. Analiza ciągu szlaku z punktu widzenia potrzeb ruchu turystycznego i właściwego sposobu rekreacji

Aby uzyskać korzystne efekty zwiedzania, należy je łączyć z wypoczynkiem i nie przedłużać jednorazowych okresów zwiedzania. Maksymalny czas wynosi trzy godziny. Analizy te są szczególnie istotne dla problematyki zagospodarowania trasy, gdyż przy wzroście jej atrakcyjności wydłuża się czas potrzebny na jego zwiedzanie, co z kolei wymaga odpowiednio zwiększonej bazy turystycznej.

W obecnych warunkach wariant jedno- lub dwudniowy wycieczki jest najłatwiejszy do zorganizowania w ramach wolnego czasu. Jednak opracowując koncepcję przyszłościową i biorąc pod uwagę, że prawie 70% ruchu wycieczkowego to młodzież szkolna, w której programie dydaktycznym powinno być zawarte zwiedzanie Szlaku Piastowskiego - nie należy zbyt srogi sugerować się wzorcami obecnymi. Dlatego podstawowa analiza projektowanego przebiegu Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim pod kątem optymalnego czasu pobytu na nim przeprowadzona została metodą badania kolejnych miejscowości na trasie i znajdujących się między nimi odcinków. Oceniona została rola i charakter miejscowości wraz z określeniem czasu potrzebnego na ich zwiedzanie oraz czasu pozostałego pobytu z uwzględnieniem posiłków, przerwy, wypoczynku, a także ewentualnych noclegów w miejscowości. Aby uwzględnić wariantowość zwiedzania i pobytu rozpatrywano czas zwiedzania, wypoczynku i korzystania z usług w wielkościach ekstremalnych.

W podobny sposób przeanalizowano odcinki trasy między miejscowościami. Z powyższych ocen wynika pożądana prędkość przejazdu, która np. powinna się zmniejszać podczas jazdy wzdłuż atrakcyjnych form krajobrazu. Dla urozmaicenia sposobu pokonywania trasy i ściślejszego kontaktu ze środowiskiem na niektórych odcinkach wprowadzono warianty pieszego i wodnego poruszania się, co oczywiście przedłużyłoby czas pobytu na

szlaku, ale i pozwoliłoby na osiągnięcie większej efektywności krajoznawczej.

Z przeprowadzonej analizy szczegółowej wynika, że na przejazd trasy potrzebne są zaledwie 3 godziny, natomiast pobyt w miejscowościach trwać powinny od 3 do 7,5 dnia. Przy uwzględnieniu wszystkich pieszych i wodnych wariantów oraz dodatkowego zwiedzenia interesujących krajobrazowo okolic, czas ten wydłużyłby się jeszcze o ponad 3 dni. Ogólnie więc - nie precyzując, którą wersję pobytu na Szlaku Piastowskim uważa się za optymalną - czas przebywania na trasie powinien wynosić od trzech do dziesięciu dni ⁵.

4. WNIOSKI ODNOSZĄCE SIĘ DO PLANOWANIA I REALIZACJI

4.1. Przesłanki do zagospodarowania turystycznego

Podstawowym symptomem atrakcyjności krajoznawczej jest ruch turystyczny. Jego wielkość, charakter i struktura stanowią zarazem ważną przesłankę planowania i programowania zagospodarowania turystycznego.

Obliczenie wszystkich parametrów ruchu przewidywanego na Szlaku Piastowskim jest ogromnie trudne i możliwe jedynie w sposób szacunkowy, nie pretendujący do ostatecznych, ścisłych ustaleń. Zasadniczymi trudnościami w określeniu wiarygodnych danych są m.in.:

- brak kompleksowych danych o aktualnej wielkości ruchu,
- konieczność uwzględnienia zarówno przejeżdżających tranzytem przez rejon szlaku, jak też wycieczek docelowych kierujących się tylko do niektórych miejscowości,

5. Wyniki analizy dotyczą także miejscowości, tras i rejonów położonych poza głównym ciągiem szlaku; ponadto należy mieć na względzie, że oceny dokonano w odniesieniu do przyszłej wizji Szlaku Piastowskiego, a więc zakładając możliwości zatrzymywania się na posiłki i noclegi w pożądanym miejscach oraz właściwe przystosowanie do zwiedzania wszystkich zasobów krajoznawczych.

- mała stabilność przewidywań ruchu krajoznawczego, tzn. jego specyficzny charakter, możliwości zmian czasu i programu wycieczek, celu wyjazdu.

Dlatego też w przewidywaniu ruchu turystycznego na Szlaku Piastowskim w woj. bydgoskim należy posłużyć się szacunkowymi danymi odnoszącymi się do stanu obecnego oraz prognozami co do jego wielkości do 2000 r. mając także na względzie przypuszczalny wzrost atrakcyjności krajoznawczej samego szlaku.

Możliwie dokładne określenie parametrów ruchu turystycznego w obrębie Szlaku Piastowskiego w okresach kilkuletnich stworzy podstawę do oceny zapotrzebowania pod względem wielkości, struktury i lokalizacji głównych elementów zagospodarowania turystycznego /bazy noclegowej, żywieniowej/, punktów obsługi ruchu, a także niektórych innych urządzeń wchodzących w skład kompleksowego wyposażenia trasy.

Kolejną wytyczną w planowaniu zagospodarowania jest dążenie do harmonijnego kształtowania przestrzennego oblicza Szlaku Piastowskiego oraz rejonu jego przebiegu.

4.2. Ważniejsze zadania

W zakresie organizacyjnym

1. Uznanie bydgoskiej części Szlaku Piastowskiego jako integralnego składnika całej trasy, stąd w przedsięwzięciach dotyczących zagospodarowania w skali szczegółowej /np. oprawy plastycznej, elementów informacji wizualnej/ za celowe uznaje się współdziałanie z gospodarzami poznańskiej części szlaku.

2. Aby usprawnić realizację kompleksowego zagospodarowania turystycznego Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim - obejmującego tak stronę organizacyjną, jak i inwestycyjną całego systemu - warto by rozważyć możliwość powołania specjalnego komitetu pod patronatem wojewody bydgoskiego z udziałem przedstawicieli Wydziału Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki UW w Bydgoszczy.

3. Zadanie pt. "Kompleksowe zagospodarowanie turystyczne Szlaku Piastowskiego w województwie bydgoskim" powinno być

wprowadzone zarówno do krajowego, jak i regionalnego planu inwestycyjnego, w celu uzyskania specjalnych dotacji i kredytów /środki CFTiW oraz WFTiW/, a także środków z budżetu województwa.

W zakresie planistycznym i realizacyjnym

4. Na podstawie ustaleń niniejszego tekstu, a także opracowania stanowiącego podstawę jego wykonania /K. Libera 1963, Podstawowe kierunki... 1977/ - konieczna jest weryfikacja prognozy ruchu turystycznego w rejonie Szlaku Piastowskiego, niezbędne jest też wykonanie szczegółowego programu zagospodarowania trasy z uwzględnieniem:

- wyodrębnienia w jego ramach zadań realizowanych poprzez władze odpowiednich miast, miast i gmin oraz gmin,
- przyznania priorytetu rejonom i miejscowościom o szczególnym znaczeniu krajoznawczym /kompleks Środkowych Pałuk z Biskupinem, Wenecją i Gąsawą, Kruszwica z Nadgoplańskim Parkiem Tysiąclecia/;

5. Postulowany do wykonania plan i program realizacyjny powinien określać:

- zadania rzeczowe,
- wskazania lokalizacyjne,
- źródła finansowania i odpowiedzialnych za wykonanie,
- jednostki przestrzenne i kubaturowe, których zagospodarowanie musi być wykonane na podstawie dokumentacji szczegółowej.

W zakresie informacyjnym i propagandowym

6. Uznać jako szczególny rodzaj zagospodarowania informację wizualną trasy w postaci plansz o treści ogólnej i szczegółowej, kierunkowych, przyobiektowych, a także rozmaitych symboli identyfikujących przebieg Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim.

7. Doprowadzić do realizacji wydawnictw poświęconych trasie, wzmóc akcję popularyzującą szlak.

Przestrzenno-funkcjonalny układ Szlaku Piastowskiego na obszarze województwa bydgoskiego wraz z pewnymi alternatywnymi czy też wariantowymi rozwiązaniami oraz całym tokiem rozumowania towarzyszącym przeprowadzonym analizom, przedstawiono jako pewien przykład umożliwiający podobne podejście przy rozwiązywaniu problemów kształtowania innych szlaków krajoznawczych. Rzecz jasna, przykład ten odnosi się przede wszystkim do szlaków krajoznawczych, których podstawą są walory historyczne. W znacznie mniejszym stopniu podejście to może mieć zastosowanie przy kształtowaniu szlaków krajoznawczych o podstawowych walorach przyrodniczo-krajobrazowych, aczkolwiek przedstawiona tu idea przewodnia, by szlak krajoznawczy traktować nie wyłącznie liniowo, lecz uwzględniać cały otaczający teren, może mieć szersze zastosowanie.

W przedstawionym przykładzie jedna sprawa umknęła uwadze. Chodzi mianowicie o ewentualne możliwości współpracy władz lokalnych i samorządów terytorialnych przy kształtowaniu zagospodarowania szlaku krajoznawczego i eksponowania jego walorów. Słowem, chodzi tu o rolę, jaką mogłyby w tego typu zadaniach spełniać społeczności lokalne we własnym, dobrze rozumianym interesie.

B I B L I O G R A F I A

- Badanie potrzeb w zakresie programowania usług turystycznych w nawiązywaniu do wyznaczonych typów miejscowości krajoznawczych /1979/. Praca zbior. pod kier. R. Przybyszewskiej-Gudelis, Bydgoszcz, mps
- Bartkowski T. /1974/, Zastosowanie geografii fizycznej. Warszawa PWN
- Bartkowski T., Zimowski L. /1979/, Selected problems of urban ecology. Polish Academy of Science, Poznań Branch
- Bartkowski T. /1986/, O zakresach niektórych podstawowych pojęć nauki o turystyce i turyźmie. Acta Universitatis Lodziensis Turyzm 2
- Bielecki R. /1979/, Paryż i okolice. Przewodnik turystyczny. KAW
- Broż A. /1984/, Rzym i okolice. Przewodnik Turystyczny. Warszawa KAW
- Buchwald K. /1975/, Engelhardt W.: Kształtowanie krajobrazu a ochrona przyrody. PWRiL
- Bydgoszcz i okolice /1977/. Katalog zabytków sztuki w Polsce. PAN, Instytut Sztuki, Warszawa
- Calsat H. /1970/, Vocabulaire international de termes d'urbanisme et d'architecture. Paris
- Dombrowicz M. /1980/, Studium form ochrony krajobrazu w województwie bydgoskim, praca dyplomowa, wykonana na PSOiKŚ, Bydgoszcz, maszynopis
- Drzewiecki M. /1982/, Formy i tereny rekreacji w USA /możliwość wykorzystania doświadczeń amerykańskich do prognozowania rekreacji w Polsce/. Problemy Turystyki nr 4/18
- Drzewiecki M. /1983/, Rekreacja po amerykańsku. Miasto, nr 9-12
- Drzewiecki M. /1983/, Uwagi o zakresie pojęć: "turystyka", "rekreacja", "wczasy", "wypoczynek". Przegląd Geograficzny, t. LV, z. 1.

- Dumazedier J. /1962/, Vers une civilisation du loisir? Editions du Seuil
- Dynowska I., Tlałka A. /1982/, Hydrografia. Warszawa PWN
- Dysarz R., Iwicki S.: Wykorzystanie terenów podmiejskich dla potrzeb wypoczynku świątecznego w sezonie letnim. Zeszyty Naukowe BTN, w druku
- Dzianisz P., Umiński J. /1966/, Szlak Piastowski, Bydgoszcz
- Fourastié J. /1970/, Des loisirs: Pour quoi faire? Paris
- Gieźgała J. /1977/, Turystyka w gospodarce narodowej. Warszawa PWE
- Goldzamt E., Szwidkowski O. /1987/, Kultura urbanistyczna krajów socjalistycznych - doświadczenia europejskie. Warszawa Arkady
- Gołaszewski T. /1964/, Zasada atrakcyjności w andragogice. Zeszyty Muzeum Narodowego, t. VIII, Kraków
- Goryński J. /1982/, Polityka przestrzenna. Warszawa PWE
- Góralski Z. /1979/, Monachium. Wyd. Art. i Filmowe
- Grabiszewski M.A. /1980/, Zagospodarowanie trasy turystyki motorowej na przykładzie pętli bydgoskiej Szlaku Piastowskiego. Biuletyn Informacyjny IT nr 3
- Grabiszewski M.A., Dysarz R. /1981/, Trzemeszno-Mogilno-Strzelno, Gdańsk
- Ihnatowicz St. /1975/, Oddziaływanie obiektów podstawowego budownictwa wodnego na przyrodnicze środowisko człowieka. IMiGW. Materiały badawcze, seria Inżynieria wodna nr 3
- Iwicki S. /1979/, Ocena środowiska geograficznego jako podstawa przestrzennej koncepcji rozwoju rekreacji na wybranych obszarach województwa bydgoskiego i toruńskiego. Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki nr 7
- Jałowiecki B. /1987/, Planowanie przestrzenne w kierunku nowego paradygmatu. W: Problematyka społeczna w planowaniu przestrzennym. Biuletyn KPZK-PAN z. 134

- Józefczyk K., Ziemkowski J. /1975/, Zasady turystycznego zagospodarowanie przestrzennego województwa bydgoskiego, WBPP Bydgoszcz, maszynopis
- Kamiński A. /1965/, Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza. Ossolineum
- Kasperski B. /1966/, Urządzenia wypoczynkowe w planowaniu przestrzennym, Warszawa IUA
- Kasperski B. /1968/, Wybrane zagadnienia zagospodarowania przestrzennego miejscowości wypoczynkowych w regionach jeziornych. Warszawa IUA
- Kołodziejczyk A. /1979/, Rola elementów kultury w turystyce, Warszawa Instytut Turystyki
- Konarska E., Olszewska E. /1981/, Ocena poziomu zanieczyszczenia wód powierzchniowych woj. bydgoskiego w 1980 r. Ośrodek Badań i Kontroli Środowiska, Bydgoszcz, maszynopis.
- Koncepcja zagospodarowania turystycznego Szlaku Piastowskiego w województwie bydgoskim /1977/, opr. zbior., autorzy: R. Przybyszewska-Gudelis - kier. zespołu, M. Drzewiecki, M. Grabiszewski, R. Dysarz, M. Dombrowicz; Bydgoszcz, maszynopis
- Konstytucja PRL, Warszawa KiW, 1968
- Kosiński W. /1981/, Organizacja przestrzenna wypoczynku weekendowego. Warszawa PWN
- Kozłowski S. /1973/, Program ochrony krajobrazu Polski i jego pierwsze realizacje. Ochrona Przyrody, R. 38, Warszawa-Kraków PWN
- Kozłowski S., Nazar K. /1979/, Fizjologiczne podstawy organizacji wypoczynku. W: Potrzeby społeczne a kształtowanie ruchu turystycznego w Polsce /część I/, Główny Komitet Turystyki, Instytut Turystyki, Warszawa
- Kronika Wielkopolska, nr 3/16/ /1978/, Urząd Wojewódzki w Poznaniu

Król B. /1985/, Porównanie funkcjonalno-przestrzennych rozwiązań wypoczynku weekendowego w wybranych aglomeracjach Europy w latach siedemdziesiątych. Problemy Turystyki, nr 3

Libera K. /1963/, Aktywizacja turystyki zagranicznej. Ruch Turystyczny, zeszyt 2

Łęcki W. /1976/, Trasa Piastowska, Poznań

Łęcki W. /1979/, Szlak Piastowski /Poznań-Gniezno-Kruszwica-Inowrocław-Żnin-Biskupin/ - Poznań

Materiały konkursu problemowego zamkniętego TUP nr 8 na temat: Studium planu zagospodarowania przestrzennego terenów wypoczynkowych w strefie dużego miasta na przykładzie rejonu Jeziora Kierskiego, wyd. Towarzystwo Urbanistów Polskich, Materiały - zeszyt 31, Poznań 1970

Mathos C., Pietrzak A., Robakowska A., Burek H., Stranz M. /1980/, Koncepcja funkcjonalno-przestrzenna zagospodarowania skarpy południowej w Bydgoszczy. Miastoprojekt Bydgoszcz

Mikułowski B. /1976/, Wstępna ocena walorów krajoznawczych Polski. Czasopismo Geograficzne, tom 47, zeszyt 3

Olearczyk A. /1975/, Działki dla ośrodków handlowych. Miasto nr 1

Olszański T. /1984/, Budapeszteńskie ABC. Warszawa Iskry

Piątkowska K., Scholtz A., Wirszykło R. /1976/, Rekreacja w osiedlu. Zakład Wyd. CRS, Warszawa

Podstawowe kierunki zagospodarowania turystycznego wybranych miejscowości na Szlaku Piastowskim w woj. bydgoskim /Inowrocław, Kruszwica, Strzelno, Trzemeszno, Rejon Śródkowych Pałuk, Kościelec Kuj., Kobylniki, Piechcin-Bielawy-Wapienno, Kołuda Wielka/, autorzy: M. Drzewiecki. R. Dysarz, M. Dombrowicz, M.A. Grabiszewski, S. Iwicki, R. Przybyszewska-Gudelis /1977/, Bydgoszcz mps

Przestrzenny program turystycznego zagospodarowania Polski do r. 1995, Instytut Turystyki /1984/ Warszawa

- Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski M.A., Iwicki S. /1979/,
Problematyka waloryzacji i zagospodarowania turystycznego
miejscowości krajoznawczych w Polsce. Warszawa
- Przybyszewska-Gudelis R. /1986/, Zasady planowania zagospo-
dowania turystycznego miejscowości o znaczeniu krajoznaw-
czym /materiały pomocnicze do miejscowego planowania prze-
strzennego/, Warszawa Instytut Turystyki
- Przybyszewska-Gudelis R., Grabiszewski M.A. /1986/, Funkcja
turystyczna w zabytkowych ośrodkach miejskich /materiały
pomocnicze do miejscowego planowania przestrzennego/, War-
szawa Instytut Turystyki
- Rogalewski O. /1972/, Podstawy gospodarki przestrzennej w tu-
rystyce. Ruch turystyczny - Monografie, zeszyt 13
- Rogalewski O. /1974/, Zagospodarowanie turystyczne, Warszawa
- Rutkowski S. /1975/, Planowanie przestrzenne obszarów wypo-
czynkowych w strefie dużych miast. Warszawa PWN
- Skibniewska H., Bożekowska D., Goryński A. /1979/, Tereny ot-
warte w miejskim środowisku mieszkalnym. Warszawa Arkady
- Skórzyński Z. /1974/, Kultura czasu wolnego i model wypoczynku
na obszarach zurbanizowanych. Problemy-hipotezy-kierunki
studiów. Zeszyty Naukowe Instytutu Turystyki, rok I, nr 1
- Skórzyński Z. /1979/, Kształtowanie się kultury czasu wolnego
w refleksji diagnostyczno-prognostycznej. W: Potrzeby spo-
łeczne a kształtowanie ruchu turystycznego w Polsce. Cz.I,
Warszawa GKT, Instytut Turystyki
- Smogorzewski J. /1968/, Układ terenów otwartych w dużych mias-
tach. Instytut Urbanistyki i Architektury. Seria prac
własnych - zeszyt 157, Warszawa
- Szafer Wł., Zarzycki K. /1972/, Szata roślinna Polski, t. II,
Warszawa PWN
- "Szlak Piastowski" /1968/ Aut.: Wysocka B., Kwiczala M., Poznań
Szlak Piastowski Poznań-Gniezno. Ogólna koncepcja zagospodaro-
wania przestrzennego /1976/ BPP Poznań

- Szyper H. /1981/, Wytyczne prawidłowego zagospodarowania turystycznego i rekreacyjnego jezior w aspekcie ich ochrony. Poznań, IKS
- Śliwińska-Ładzińska W. /1981/, Urbanistyczne problemy domów wakacyjnych w Polsce, Warszawa-Łódź PWN
- Tomanek J. /1970/, Botanika leśna. Warszawa PWRiL
- Tonev L. /1972/, Town planning and recreation. Sofia
- Umiński G. /1985/, Bydgoszcz i okolice. Przewodnik. Sport i Turystyka, Warszawa /wyd. III zmienione i rozszerzone/
- Urządzenia turystyczne /1973/ Pr. zbiorowa pod redakcją J. Mokrzyńskiego. Warszawa Arkady
- Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska. Dz. U. nr 3 z 11.II.1980 r.
- Ustawa o ochronie gruntów rolnych i leśnych. Dz. U. nr 11 z 6 IV 1982
- Warszyńska J., Jackowski A. /1979/, Podstawy geografii turystyki. Warszawa PWN
- Wawrzyniak S. /1980/, Ekspansja ludności miast na tereny wiejskie. W: Wieś polska 2000. Biuletyn KPZK-PAN, Warszawa, z. 110
- Wawrzyniak S. /1985/, Turystyka i rekreacja. W: Województwo Suwalskie - studia i materiały 1. Ośrodek Badań Naukowych w Białymstoku. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN. Białystok
- Wiedienin J.A. /1982/, Dynamika terytorialnych rekreacyjnych system, Moskwa
- Wierzbicki J., Szpindor A. /1978/, Zaopatrzenie w wodę i kwalifikacja osiedli wiejskich. Arkady
- Województwo bydgoskie /1973/, Krajobraz, kultura, gospodarka. Oddział w Poznaniu PWN
- Wskaźniki i normy użytkowania turystycznego obszarów, miejscowości i obiektów szlaków. Praca zbiorowa. Warszawa Instytut Turystyki /1978/

Założenia programowe i przestrzenne rozwoju turystyki w województwie bydgoskim w latach 1986-90 /projekt/, 1986/
WKFSiT UW w Bydgoszczy

Zasady realizacji budownictwa letniskowego /1978/, Min. Admin. Gosp. Ter. i Ochr. Środ., Warszawa

Zembrzusi M. /1980/, Budownictwo państwowych obiektów wypoczynkowych. Koncepcje rozwiązań organizacyjnych i programowo-przestrzennych, w: Rozwój zagospodarowania turystycznego w Polsce - w świetle badań. Stan i perspektywy. Warszawa Instytut Turystyki

Zimowski L. /1985/, Ogrody i sady szansą dla małych miasteczek. Aura nr 8

Zürn M. /1972/, Wyjazdy świąteczne mieszkańców Krakowa. Ruch Turystyczny. Materiały i Dokumenty, zesz. 1/35, Warszawa SGPiS.

SPIS TABEL

1. Przykład sieci terenów zieleni i wypoczynku dla miasta - ośrodka wojewódzkiego o dominujących funkcjach przemysłowo-rolniczych	36
2. Bydgoszcz - wypoczynek cotygodniowy - rok 2000	41
3. Niektóre dane wskazujące na zwiększone potrzeby rekreacyjne w największych miastach Polski	44
4. Tereny zieleni w dużych miastach Polski /1979/	52
5. Ogólny bilans terenów zieleni w Bydgoszczy /1970/	55
6. Tereny parków i zieleńców Bydgoszczy	60
7. Tereny zieleni w strefie zainwestowania miejskiego Bydgoszczy w 1981 r.	61
8. Tereny zieleni w osiedlach mieszkaniowych Bydgoszczy	74
9. Niektóre wskaźniki zaspokajania potrzeb rekreacyjnych w dużych miastach Polski /1979/	77
10. Wypoczynek codzienny w r. 2000 - szacunkowe zestawienie jednorazowego uczestnictwa	91
11. Obszary rekreacyjne w strefie wypoczynku świątecznego Bydgoszczy - rok 2000	145
12. Gatunki drzew nadających się do nasadzeń na terenach otwartych	184
13. Gatunki krzewów nadających się do formowania żywopłotów	184
14. Normy chłonności turystycznej	190
15. Wzór tabeli do oceny terenów turystycznych i wytycznych do ich zagospodarowania	194
16. Baza noclegowa w rejonie Szlaku Piastowskiego w woj. bydgoskim /1986/	237
17. Infrastruktura komunikacyjna Szlaku Piastowskiego	239

18. Obsługa ruchu turystycznego na Szlaku Piastowskim w woj. bydgoskim	241
19. Miejsca wypoczynku na Szlaku Piastowskim w woj. bydgoskim	242

SPIS RYSUNKÓW

1.	Aktywność w wypoczynku codziennym	25
2.	Analiza stref miejskich i podmiejskich pod kątem użytkowania turystycznego	33
3.	System rekreacji miejskiej - model układu przestrzennego	84
4.	Bydgoszcz - miejscowy plan ogólny zagospodarowania przestrzennego - zielen, melioracja klimatyczna . . .	86
5.	Bydgoszcz - perspektywiczny system rekreacyjny . . .	93
6.	Bydgoszcz - perspektywiczny system rekreacyjny - dzielnice centralne	99
7.	Zasięgi stref wypoczynku krótkookresowego dla mieszkańców Bydgoszczy	133
8.	Koncepcja zagospodarowania przestrzennego strefy podmiejskiej	143
9.	Swornigacie - teren nadjeziorny nie zalesiony ze zboczem łagodnym	198
10.	Tuszyny - teren nadjeziorny nie zalesiony ze zboczem łagodnym	199
11.	Huta - teren nadjeziorny ze zboczem łagodnym w sąsiedztwie lasu	201
12.	Pieczyska - teren nadjeziorny zalesiony ze zboczem łagodnym	203
13.	Gostycyn - teren nadjeziorny nie zalesiony ze zboczem stromym	206
14.	Stefanowo - teren nadjeziorny ze zboczem stromym w sąsiedztwie lasu	207
15.	Gostycyn-Nogawica - teren nadrzeczny nie zalesiony ze zboczem łagodnym	210

16. Woziwoda - teren nadrzeczny ze zboczem łagodnym w sąsiedztwie lasu	211
17. Szlak Piastowski - dotychczasowe wersje przebiegu	224
18. Szlak Piastowski w województwie bydgoskim - walory i zagospodarowanie turystyczne	229
19. Szlak Piastowski w województwie bydgoskim - koncepcja struktury funkcjonalno-przestrzennej	245

ZAGOSPODAROWANIE PRZESTRZENNE TERENÓW REKREACYJNYCH W MIEŚCIE I REGIONIE

Wybrane studia metodyczne i planistyczne z województwa
bydgoskiego

/Streszczenie/

1. Założenia metodyczne programu kompleksowego zagospodarowania rekreacyjnego Bydgoszczy i jej strefy podmiejskiej

Problemy zapewnienia odpowiednich warunków wypoczynku mieszkańcom dużych miast muszą być analizowane i rozwiązywane skrupulatnie i z dużym wyprzedzeniem. W latach siedemdziesiątych w Polsce aż 32% czasu wolnego przeznaczono na oglądanie telewizji, a tylko 6% na codzienny wypoczynek aktywny. Z wypoczynku weekendowego poza miejscem zamieszkania korzystało tylko 5% dorosłych Polaków. Model ten wymaga zmiany. Jeżeli założyć, że w dni wolne od pracy 30-40% mieszkańców w przyszłości wyjedzie z miasta, to na miejscu pozostanie większość ludności, której należy stworzyć dobre warunki wypoczynku, tym bardziej że Bydgoszcz położona jest w strefie zagrożenia ekologicznego i przez długi czas to zagrożenie będzie się utrzymywać.

Kształtując model wypoczynku mieszkańców Bydgoszczy założono, że rekreacja codzienna odbywa się na obszarach bezpośrednio związanych z miejscem zamieszkania oraz w strefie podmiejskiej w granicach izoochrony 30-minutowej, zaś cotygodniowa w obrębie 1 godziny dojazdu oraz w samym mieście. Założono również, że struktura urządzeń i terenów rekreacyjnych powinna być skorelowana ze strukturą społeczno-zawodową i wiekową społeczeństwa. Ważnym elementem programu zagospodarowania rekreacyjnego jest zapewnienie dobrych powiązań komunikacyjnych miejsc wypoczynku z dzielnicami mieszkaniowymi. Lokalizacja obiektów i urządzeń powinna uwzględniać efekty krajobrazowe i

estetyczne. Organizacja zajęć i imprez rekreacyjnych powinna być dostosowana do możliwości czasowych i finansowych zainteresowanych mieszkańców.

Prognoza liczbowa udziału mieszkańców Bydgoszczy w rekreacji w roku 1990 i 2000 opracowana została przy założeniu, że w końcu okresu planistycznego na weekend wyjedzie latem 30% ludności, zaś zimą 15% oraz że 70% wypoczywających latem poza miastem będzie korzystać z wód otwartych. Dla 30% osób wyjeżdżających należy zorganizować możliwość noclegu w 1-1,5-godzinnej strefie dojazdu, przy czym 1/4 miejsc powinna się znajdować na urządzonych polach namiotowych /por. tabela nr 2/.

Ogólna liczba osób jednocześnie wypoczywających wynosić będzie 166 tys. osób w 1990 roku oraz 248 tys. osób w 2000 r. Oznacza to, że jeżeli ludność miasta w latach 1990-2000 wzrośnie o 43%, to liczba uczestników rekreacji powinna wzrosnąć o 184%. Wielkość ta wyznacza ogrom działań w planowaniu i realizowaniu zagospodarowania rekreacyjnego.

2. Koncepcja rozwoju rekreacji w m. Bydgoszczy

Bydgoszcz jest uprzemysłowionym miastem 360-tysięcznym, położonym w dolinie Brdy oraz na sąsiadującym z nią płaskowyżu, w rejonie silnie zalesionym. Stwarza to potencjalnie bardzo korzystne warunki rozwoju rekreacji, obecnie jednak miasto jest poważnie zagrożone zanieczyszczeniami przemysłowymi i hałasem, a nie dysponuje dostateczną ilością obiektów i urządzeń rekreacyjnych.

System rekreacji musi być pełny pod względem rodzaju urządzeń, zaś jego elementy powinny być substytucyjne, odtwarzalne i wzajemnie powiązane. Przyjęto również, że układ przestrzenny rekreacji w mieście nie może być projektowany tradycyjnie tylko jako "tereny zielone", gdyż potrzeby wypoczynku ruchowego na wolnym powietrzu są większe w okresie jesienno-zimowym, a zielen jest żywa jedynie przez około 215 dni okresu wegetacyjnego. Do systemu przestrzennego rekreacji należy włączyć więc wszystkie tereny otwarte i kształtować w ich obrębie

pasma rekreacyjne złożone z ciągów pieszych, parków i zieleni-
ców oraz obiektów, urządzeń i centrów rekreacyjnych. Tego typu
pasma można utworzyć zagospodarowując znaczniejsze formy śro-
dowiska przyrodniczego o przebiegu równoleżnikowym: rzekę Brdę
i jej płaskodenną dolinę, w której położone są dzielnice cen-
tralne oraz wysokie /ok. 20 m/ skarpy: południową i północną.
Prostopadle do tych pasm wyznaczono skromniejsze /ze względu
na gęstą zabudowę/ ciągi rekreacyjne /głównie dla pieszych i
rowerzystów/, łączące dzielnice mieszkaniowe z terenami leśny-
mi. W lasach wyznaczono obszary o zagospodarowaniu parkowym, z
ograniczoną funkcją produkcyjną pozysku drewna.

Wszystkie pasma i ciągi, zgodnie z ujęciem systemowym, po-
winny być wyposażone w urządzenia rekreacyjne umożliwiające
dowolny wybór w zależności od pogody lub życzeń, upodobań czy
nastroju rekreantów /ścieżki zdrowia, deszczochrony, obiekty
zabawowe, ławki, kącki wypoczynkowe dla starszych, urządzenia
do gier, obiekty gastronomiczne itp./. Poza urządzeniami i o-
biektami rozproszonymi zaproponowano lokalizację i ramowe pro-
gramy dzielnicowych ośrodków rekreacyjnych o zagospodarowaniu
kompleksowym oraz ogólnomiejskich centrów rekreacyjnych o fun-
kcjach częściowo wyspecjalizowanych: muzealno-kulturalnych /Wy-
spa Młyńska/, sportów wodnych /Brdujście/ czy rozrywkowych.

Zwrócono uwagę, że wprowadzenie w życie tej koncepcji wy-
maga rygorystycznej ochrony przed zabudową terenów proponowa-
nych na cele rekreacyjne, gdyż zwykle one pierwsze padają o-
fiarą intensyfikacji zabudowy miejskiej. Jak uczą doświadcze-
nia krajów najbardziej rozwiniętych, na potrzeby rekreacji mu-
szą być przeznaczane znaczne tereny w obrębie miast, a ich brak
zmusza do kosztownych wyburzeń i skomplikowanych działań urba-
nistycznych. Tych błędów należałoby uniknąć w Bydgoszczy.

3. Program rozwoju rekreacji codziennej i cotygodniowej w strefie podmiejskiej Bydgoszczy

Tereny przeznaczone na potrzeby rekreacji codziennej i cotygodniowej powinny leżeć poza strefą szkodliwego oddziaływania przemysłu, urbanizacji i uprzemysłowionych form rolnictwa, a równocześnie w niewielkiej odległości od dzielnic mieszkaniowych, przy czym pożądaną są korzystne dla rekreacji warunki przyrodnicze.

Przeprowadzono w związku z tym ocenę wód powierzchniowych, lasów i rzeźby terenu pod kątem ich przydatności do rekreacji. Stwierdzono, że Bydgoszcz, położona nad ważnym węzłem wodnym i w sąsiedztwie obszarów pojeziernych oraz otoczona lasami, dysponuje korzystnymi dla rekreacji terenami podmiejskimi, ale wartość ich ulega ciągłej degradacji na skutek gospodarczej działalności człowieka. Dotyczy to głównie wód powierzchniowych.

Obeorny ruch turystyczny koncentruje się w ośrodkach wypoczynku świątecznego oraz na terenach pracowniczych ogrodów działkowych, na których rozwija się budownictwo typu letniskowego.

Koncepcję układu przestrzennego terenów i obiektów rekreacyjnych strefy podmiejskiej Bydgoszczy powiązano z planem zagospodarowania przestrzennego miasta. W strefie przylegającej bezpośrednio do największych osiedli mieszkaniowych wyznaczono sieć leśnych parków dzielnicowych, które wraz z pozostałymi terenami leśnymi w sąsiedztwie miasta służyć będą głównie potrzebom wypoczynku codziennego. Uwzględniając predyspozycje terenu oraz istniejące i projektowane zagospodarowanie, wydzielono w pozostałej strefie podmiejskiej cztery rodzaje obszarów rekreacyjnych, którym przypisano przewidywaną liczbę użytkowników. Wyznaczono też trasy wędrówek podmiejskich oraz położone przy nich węzły i punkty usługowe.

4. Zasady zagospodarowania turystycznego terenów pojeziernych na przykładzie województwa bydgoskiego

Relacje zachodzące pomiędzy warunkami środowiskowymi a planowaną formą zagospodarowania turystycznego mają szczególne znaczenie na obszarach pojeziernych, charakteryzujących się dużą zmiennością form krajobrazowych, co stwarza szereg ograniczeń lokalizacyjnych. Postanowiono przeanalizować wszechstronnie poszczególne typy terenów pojeziernych pod kątem ich zagospodarowania turystycznego. Stwierdzono, że tereny takie muszą być położone w pobliżu obszarów z walorami turystycznymi, muszą posiadać gleby o niewielkiej przydatności rolniczej, ich przejęcie na cele turystyczne nie może kolidować z wymaganiami ochrony przyrody i powinny być położone poza zasięgiem ujemnych wpływów przemysłu i innych form gospodarowania.

Wydzielono 7 podstawowych typów terenów turystycznych, głównie na podstawie zróżnicowania morfometrycznego i 21 podtypów - po uwzględnieniu położenia terenów w stosunku do lasu.

Przeanalizowano następnie najważniejsze przyrodnicze uwarunkowania zagospodarowania turystycznego oraz przedstawiono ogólne zasady rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych i technicznych, zasady użytkowania i zagospodarowania stref przywodnych, problem wykorzystywania i urządzenia zieleni oraz podstawowe wskaźniki dotyczące pojemności terenów turystycznych.

W części końcowej dokonano oceny poszczególnych typów terenów turystycznych i sformułowano szczegółowe wytyczne do ich zagospodarowania.

5. Problematyka kształtowania przestrzeni historycznej na przykładzie pętli Szlaku Piastowskiego w województwie bydgoskim

"Problematyka kształtowania przestrzeni historycznej na przykładzie pętli Szlaku Piastowskiego w województwie bydgoskim" jest opracowaniem o charakterze studialnym, w którym przedstawiono:

- predyspozycje rejonu przebiegu trasy do pełnienia funkcji turystycznej,
- koncepcję przebiegu szlaku na terenie woj. bydgoskiego,
- najważniejsze ustalenia realizacyjne.

Wyniki oceny zasobów krajoznawczych oraz wypoczynkowych i uzdrowiskowych, a także waloryzacja krajobrazu potwierdzają jednoznacznie wysoką rangę turystyczną rejonu, którym wiedzie trasa Szlaku Piastowskiego. Z kolei stan zagospodarowania i przystosowania ciągu nie odpowiada potrzebom ruchu, zwłaszcza wycieczkowego /tak indywidualnego, jak i zbiorowego/.

Ze względu na pożądaną w przyszłości koncentrację zagospodarowania turystycznego uznano za celowe wyznaczenie jednego, głównego przebiegu szlaku, a godne poznania walory krajoznawcze oraz miejscowości i ośrodki wypoczynkowe znajdujące się poza jego obszarem potraktowano jako uzupełnienie ciągu głównego. W takim ujęciu Szlak Piastowski jako układ liniowy oraz punktowo traktowane miejscowości i obszarowo ujmowane rejony - stanowią łącznie system funkcjonalno-przestrzenny, działający w określony, zdeteterminowany sposób.

Opracowanie niniejsze nie ma charakteru planu zagospodarowania przestrzennego; stąd w ostatniej części wskazano na potrzebę sporządzenia szczegółowego programu realizacyjnego, który m.in. powinien określać: zadania rzeczowe, wskazania realizacyjne, źródła finansowania i odpowiedzialnych za wykonanie oraz jednostki przestrzenne i kubaturowe, których zagospodarowanie musi być wykonane w oparciu o dokumentację szczegółową.

SPATIAL DEVELOPMENT OF RECREATION AREAS IN TOWN AND REGION

Selected methodic and planistic studies of Bydgoszcz
Voyvodship

/Summary/

1. Methodic Assumptions of the Programme of Complex Development of Recreation in Bydgoszcz and Its Suburban Area

The problems of ensuring the appropriate conditions of recreation to the inhabitants of large towns have to be analysed and solved in detail very carefully and much in advance. In the seventies in Poland as much as 32 percent of leisure was given to viewing TV, and only 6 percent to active recreation. In weekend recreation outside their residence only 5 percent of adults took part. The models calls for a change. If assumed, that on their days off 30-40 percent inhabitants would leave towns in the future, still the majority of population shall remain at home, and they should be given good resting conditions, moreover, as Bydgoszcz is situated in the zone of ecological danger and the danger is to persist for a long time.

While shaping the model of Bydgoszcz inhabitants recreation it was assumed, that the daily recreation is carried out in the areas directly tied to the place of residence and in the suburban zone, within the limits of a 30 minute isochrone, while the weekly one within the 1 hour commuting range and in the city itself. It was further assumed, that the structure of facilities and recreation areas should be correlated with the socio-professional and age-structure of the population. An important element of the programme of recreational development is the assurance of good transportation links of recreational

areas with the residential districts. The locality of centres and facilities should consider the landscape and aesthetic effects. Organization of events and recreational activities should be adapted to the time and financial means of the inhabitants interested.

The numerical forecasts of participation of the inhabitants of Bydgoszcz in recreation in 1990 and 2000 was worked out with the assumption, that by the end of the planistic period 30 percent of the population shall leave on weekend in the summer and some 15 percent in winter, and that 70 percent of those resting in the summer outside the city shall make use of open waters. For 30 percent of those leaving prospects for overnight stay should be provided within 1 - 1,5 hour commuting range, while a quarter of beds should be held in developed camping sites /see Table 2/.

The overall number of persons simultaneously resting shall reach some 166 thousand in 1990 and 248 thousands in 2000. This means, that if the urban population in 1990-2000 increases by 43 percent, the number of recreation participants should rise by 184 percent. The value determines the vast size of activities in planning and performance of recreational development.

2. Concept of Recreation Development in the City of Bydgoszcz

Bydgoszcz is a 360 thousand industrial town situated in the valley of Brda and in the neighbouring plateau, in a thickly wooded area. This shapes the potentially very favourable conditions for development of recreation, although at the moment the town is strongly exposed to industrial pollutions and noise, while still being short of ample recreation centres and facilities.

The system of recreation has to be full from the viewpoint of the kinds of facilities, while its elements should be substitutive, reproductive and mutually related. It has also

been accepted, that the system of spatial recreation in the town may not be designed traditionally as mere "green stretches", since the requirements of outdoor mobile recreation are greater in the fall-winter season, and the green is alive only through about 215 days of the vegetation period. The system of recreation space should then include all the open space and within them should be shaped the recreation lines comprising footpaths, parks and greens as well as resorts, facilities and recreation centres. The lines of this type may be shaped by developing considerable forms of natural environment of the parallel course: the river Brda and its flat-bottomed valley, where the central districts are located as well as the high /abt 20 metres/ escarpments: southern and northern. Perpendicular to those lines some lesser /owing to the thick urban development/ recreation lines have been scheduled /chiefly for walkers and cyclists/, to link the residential districts and wooded areas. In the forests areas have been designed of park development, with the restricted productive function of timber excavation.

All the lines and paths, according to the system approach, should be provided with recreation facilities enabling free choice of activities according to weather or wishes, wants or moods of the recreants /health paths, rain shelters, playgrounds, benches, the aged recreation corners, playfields, gastronomy etc./. Besides the dispersed facilities or resorts, locality and framework programmes have been proposed of the district recreation centres of complex development as well as the all town recreation centres of specifically specialized function, like: museum-cultural /Isle Mlýnska/, watersports /Brdy-ujsce - the mouth of the Brda/ or else entertainments.

It has been noted, that implementation of the concept execution requires strict protection against building up of the area proposed for recreation, since usually they are the first to suffer the effects of intensified urban development. According to the experience of the most advanced countries, vast

areas are to be designated for recreation within the town limits, and their lack enforces expensive demolitions and complicated urbanistic action. These very mistakes should be avoided in Bydgoszcz.

3. Programme of Daily and Weekly Recreation Development in the Suburban Zone of Bydgoszcz

Areas given to the needs of daily and weekly recreation should be located outside the zone of adverse effect of industry, urban development and industrial forms of agriculture, and simultaneously in short distance from residential districts, while favourable conditions of nature for recreation are still required.

In reference to that assessment was carried out of surface water areas, forests and land forms from the point of view of their use for recreation. It was found, that Bydgoszcz, located on an important waterways junction and in the vicinity of lakeland areas as well as surrounded by forests has at its disposal favourable for recreation suburban areas, yet their value is constantly being subject to degrading due to economic activity of man. This refers mainly to surface water areas.

The present day tourist traffic is concentrated in the centres of holiday recreation as well as in the areas of workers plot gardens, where building of vacation house type is being developed.

The concept of the spatial system of the areas and recreation resorts of the suburban zone of Bydgoszcz has been associated with the plan of spatial development of the town. In the zone directly adjacent to the largest residential areas a network of forest parks has been designed, which along with the remainder forest areas close to the town are to serve chiefly the purposes of daily recreation. Taking into the account the territorial predispositions as well as the existent and planned development, four types of recreation areas have been defined in the remainder suburban zone, which were ascrib-

ed the provided numbers of users. Also tourist routes in the suburban areas have been scheduled as well as located near them service centres and points.

4. The Principles of Tourist Development of Lakeland Areas on the Example of Bydgoszcz Voyvodship

The relations to occur between the environmental conditions and the planned form of tourist development are of particular importance in the lakeland areas, characterised by great variety of landscape forms, which brings about a series of localising restrictions. It has been decided upon to analyse broadly the particular types of lakeland areas from the viewpoint of their tourist development. It has been found, that such areas have to be located near the areas of touristic values, have to contain soils of low agricultural use, their take over for the functions of recreation must not stand in contradiction with the requirements of environmental protection and they should be located outside the range of adverse effects of industry and other forms of economic administration.

Seven basic types of touring grounds have been distinguished, mainly on the grounds of morphometric diversification as well as some 21 subtypes - having considered the areas localising respecting the wooded areas.

Then the most important natural conditions have been analysed for their tourist development as well as general principles of functionally-spatial and technical solutions have been presented, including the rules of using and development of waterfront zones, the question of the use and development of green stretches as well as the basic indices concerning the capacity of touring grounds.

In the final part evaluation has been made of the particular types of tourist areas and particular directives have been formulated for their development.

5. The Problems of Shaping the Historic Space on the Example of the Loop of The Piast Route in Bydgoszcz Voyvodship

"The Problems of Shaping the Historic Space on the Example of the Loop of the Piast Route in Bydgoszcz Voyvodship" is the work of a study character, presenting:

- the regional predispositions, the course of the route to perform the tourist function,
- the concept of the route course within the territory of Bydgoszcz Voyvodship,
- the most important executive arrangements.

The findings of the evaluation of the sightseeing resources as well as recreational or spa ones, as well as the landscape valorizing unanimously confirm the high tourist rank of the region, crossed by the Piast Route. In turn the state of development and adaptation of the course does not correspond to the requirements of the traffic, especially that of excursions /both individual and group one/.

Owing to the required in the future concentration of touristic development it has been found of purpose to mark out one, single and main course of the route, while the worthwhile seeing sightseeing values and localities and recreation centres outside its area have been treated as the reinforcement of the main route. In such an approach the Piast Route as a linear system as well as the point treated localities and area regarded regions - constitute jointly a functionally-spatial system, acting in definite and determined way.

This very work is not of the character of a spatial development plan; hence in the final part the need has been pointed out for making a detailed executive programme, which among the other things should determine: the material tasks, executive indications, sources of finance and those responsible for the execution as well as the units of space and volume, which development has to be executed based upon the detailed documentation.

ПРОСТРАНСТВЕННОЕ ОСВОЕНИЕ РЕКРЕАЦИОННЫХ РАЙОНОВ

В ГОРОДЕ И РЕГИОНЕ

Избранные методические и планировочные исследования

для Быдгошского воеводства

/Резюме/

1. Методические предпосылки программы комплексного рекреационного освоения города Быдгощ и его пригородной зоны

Проблемы обеспечения жителям больших городов надлежащих условий отдыха должны быть подробно анализированы и решены намного раньше. В семидесятые годы в Польше целых 32% свободного времени предназначено на просмотр телевизора, а только 6% на ежедневный активный отдых. Отдыхом от субботы до понедельника вне постоянного местожительства пользовалось только 5% взрослых Поляков. Эта модель требует изменения. Принимая, что в будущем в свободное от работы время 30-40% жителей уедет из города - на месте останется большинство людей, для которых надо создать надлежащие условия отдыха, тем более что г. Быдгощ находится в зоне экологической угрозы, которая будет еще удерживаться долгое время.

Определяя модель отдыха жителей города Быдгощ принято, что ежедневная рекреация проходит вблизи от мест постоянного жительства и в пригородной зоне в пределах 30-минутной извозащиты, а еженедельная - в городе или в пределах продолжающейся один час езды. Принято тоже, что структура устройств и районов от-

дыха должна отвечать общественно-профессиональной и возрастной структуре общества. Важным элементом рекреационного освоения является обеспечение удобных коммуникационных сообщений мест отдыха с жилыми районами. Локализация объектов и устройств для отдыха должна учитывать пейзажные и эстетические эффекты. Организованы рекреационные занятия и мероприятия должны соответствовать финансовым и временным возможностям заинтересованных жителей.

Количественный прогноз участия жителей г. Быдгощ в рекреации в 1990 и 2000 гг. разработано принимая, что в конце плановочного периода на отдых от субботы до понедельника уедет летом 30% а зимой 15% населения и что 70% отдыхающих летом вне города будет пользоваться открытыми водами. Для 30% уезжающих надо организовать возможность ночевания в пределах еезды продолжительностью 1-1,5 часа, причем 1/4 мест должна находиться на освоенных палаточных полях /смотри таблица 2/.

Общее количество одновременно отдыхающих будет составлять 166 тыс. лиц в 1990 г. и 248 тыс. лиц в 2000 г. Это обозначает, что - если население города в 1990-2000 гг. повысится на 43%, количество участников рекреации должно повыситься на 184%. Эта величина определяет большой масштаб действий в области планирования и реализации рекреационного освоения.

2. Концепция развития рекреации в городе Быдгощ

Быдгощ это 360-тысячная промышленная агломерация, расположенная в долине реки Брды и находящимся по соседству плоско-

горью в лесистом районе. Все это должно способствовать развитию рекреации, но в настоящее время в угроженном промышленными загрязнениями и шумом городе нет достаточного количества объектов и рекреационных устройств.

Конструкцию программы развития рекреации основано на предпосылках, что система рекреации должна учитывать все необходимые для этой цели устройства, а ее элементы должны быть взаимно связаны, воспроизводимые и заменяемые. Принято одновременно, что пространственное расположение рекреации в городе не может быть проектировано традиционно в качестве "зеленых насаждений", так как потребности активного отдыха на воздухе большие в осенно-зимний период, а зеленые насаждения "живы" только 215 дней вегетационного периода. В пространственную систему рекреации надо включить тогда все открытые районы и среди них формировать рекреационные полосы состоящие из пеших трасс, парков, скверов, а также рекреационных объектов, устройств и центров. Такого типа полосы можна образовать обустроивая параллельно большие элементы естественной среды: реку Брду, ее плоскодонную долину, в которой расположены центральные кварталы города, а также высокие откоса: южный и северный. Перпендикулярно этим полосам определено меньшие /учитывая сплошную застройку/ рекреационные трассы /главным образом для пешеходов и велосипедистов/, соединяющие жилые кварталы с лесистыми районами. В лесах определено территории паркового типа с ограниченным производством дерева.

Все полосы и трассы, согласно планированной системе, должны быть снабжены рекреационными устройствами представляющими возможность выбора вида отдыха в зависимости от погодных условий, желаний, заинтересованности и настроения отдыхающих /т.н. "тропинки здоровья", крыши для защиты от дождя, развлекательно-рек-

реационные устройства, скамейки, уголки для отдыха пожилых людей, гастрономические объекты/. Кроме территориально рассеянных объектов и устройств предложено локализацию и рамовые программы комплексно устроенных районных рекреационных центров и общегородских частично специализированных центров: музейно-культурных /Млынский остров/, водных sports /Брдуйсьце/ или развлекательных.

Отмечено, что полная реализация концепции требует строгой защиты предназначенных для рекреации территорий от застройки, так как они первые падают жертвой интенсификации городского строения. Как показывает опыт более развитых стран, в пределах городов должны выделяться районы для отдыха так как их отсутствие вынуждает с плотным урбанистическим действиям и дорогостоящим разрушениям. Таких ошибок надо избежать в Быдгощи.

3. Программа развития ежедневной и еженедельной рекреации в пригородной зоне г. Быдгощ.

Районы ежедневной и еженедельной рекреации должны находиться вне зоны вредного влияния промышленности, урбанизации и промышленных форм сельского хозяйства, но одновременно в небольшом расстоянии от жилых кварталов и - по мере возможности - обладать надлежащими для отдыха естественными условиями.

С этой точки зрения проведено оценку поверхностных вод, лесов и рельефа местности. Отмечено, что г. Быдгощ, расположен у важного гидроузла, вблизи озерных районов, окружен лесами, имеет способствующую отдыху пригородную зону, к сожалению, подвергающую постепенной деградации по поводу хозяйственной деятельности человека. Деградируются главным образом поверхностные воды.

В настоящее время туристское движение сосредоточивается в центрах праздничного отдыха и в садово-огородных участках, на которых развивается строительство дачного типа.

Концепцию расположения рекреационных районов и объектов пригородной зоны г. Быдгощ связано с планом пространственной застройки города. В зонах непосредственно примыкающих к самым большим жилым кварталам выделено сеть районных лесных парков, которые вместе с остальными лесистыми районами, находящимися по соседству с городом, будут употребляться в качестве мест прежде всего ежедневного отдыха. Учитывая предрасположение территории, а также имеющиеся и планируемые устройства выделено в остальной части пригородной зоны четыре вида рекреационных районов, которым приписано предусматриваемое количество пользователей. Определено маршруты загородных прогулок и места расположения пунктов бытового обслуживания.

4. ПРИНЦИПЫ ТУРИСТСКОГО ОСВОЕНИЯ ОЗЕРНЫХ РАЙОНОВ НА ПРИМЕРЕ БЫДГОШСКОГО ВОЕВОДСТВА

Соотношения между условиями окружающей среды и планированным туристским освоением имеют особенно большое значение по отношению к озерным районам, характеризующимся многообразием пейзажных форм, резко ограничивающим локализационные возможности. Решено тщательно оценить отдельные виды озерных районов с точки зрения туристского освоения. Отмечено, что пригодные для отдыха районы должны находиться вне отрицательного влияния промышленности и других форм хозяйствования, вблизи местностей имеющих ценные для туризма свойства и низкоурожайные земли небольшого значения для сельского хозяйства, кроме того не могут как ту-

ристские районы нарушать требований защиты окружающей среды.

Выделено 7 основных типов туристских районов, главным образом с точки зрения морфометрической неоднородности, и 21 подтипов - после учета расположения районов по отношению к лесам.

Затем проведено анализ самых важных естественных обусловленностей туристского освоения и представлено общие принципы функционально-пространственных и технических решений, принципы пользования и освоения околосводных зон, проблемы использования и устраивания зеленых насаждений, а также основные показатели касающиеся емкости туристских районов.

В заключение проведено оценку отдельных типов туристских районов и определено подробные указания по их освоению.

5. ПРОБЛЕМАТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА НА ПРИМЕРЕ ПЕТЛИ ПЯСТОВСКОГО ПУТИ В БЫДГОШСКОМ ВОЕВОДСТВЕ

"Проблематика формирования исторического пространства на примере петли Пястовского пути в Быдгошском воеводстве" является исследовательской разработкой, в которой представлено:

- способность района пролега трассы исполнять туристскую функцию,
- концепцию пролега пути на территории быдгошского воеводства,
- главные реализационные постановления.

Результаты оценки краеведческих и курортных ресурсов, пригодности для отдыха и достоинств пейзажа подтверждают несомненно большое туристское значение района, по котором пролегаёт

трасса Пястовского пути. В свою очередь уровень освоения и приспособления трассы не отвечает потребностям экскурсионного, так индивидуального, как массового движения.

Принимая во внимание желаемую в будущем концентрацию туристского освоения признано целесообразным определение одного главного пролега пути, а достойные познания краеведческие свойства, местности и центра отдыха, находящиеся вне его территории, принято как дополнение главной трассы. Таким образом Пястовский путь как линейная система и пространственно определены районы представляют собой функционально-пространственную систему, действующую в определенном и детерминированном виде.

Настоящая разработка не имеет характера планировки освоения района, потому в последней ее части указано необходимость составления подробной реализационной программы, которая должна м.п. определять предметные задачи, реализационные указания, источники финансирования, лица отвечающие за исполнение, а также пространственные и объемные единицы подлежащие освоению на основании подробной документации.

